

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH BÖLÜMÜ

OSMANLI DEVLETİNDE HAPİS VE SÜRGÜN
CEZALARI (1791–1808)

DOKTORA TEZİ

DANIŞMAN
Prof. Dr. Ahmet AKSİN

HAZIRLAYAN
Suha Oğuz BAYTİMUR

2011

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI

OSMANLI DEVLETİNDE HAPİS VE SÜRGÜN CEZALARI
(1791-1808)

DOKTORA TEZİ

DANIŞMAN
Prof. Dr. Ahmet AKSIN

HAZIRLAYAN
Suha Oğuz BAYTİMUR

Jürimiz, 31.10.2011 tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonunda bu doktora tezini oy birliği / oy çokluğu ile başarılı saymıştır.

Jüri Üyeleri:

- 1. Prof. Dr. Ahmet AKSIN**
- 2. Prof. Dr. Mustafa ÖZTÜRK**
- 3. Prof. Dr. İbrahim YILMAZÇELİK**
- 4. Prof. Dr. Neşe ERİM**
- 5. Doç. Dr. Zahir KIZMAZ**

F. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun tarih ve sayılı kararıyla bu tezin kabulü onaylanmıştır.

Prof. Dr. Erdal AÇIKSES
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ÖZET**Doktora Tezi****Osmanlı Devletinde Hapis ve Sürgün Cezaları (1791-1808)****Suha Oğuz BAYTİMUR****Fırat Üniversitesi****Sosyal Bilimler Enstitüsü****Tarih Anabilim Dalı****Yakınçağ Bilim Dalı****Elazığ – 2011, Sayfa: XVII+212**

Osmanlı Devleti, uygulamış olduğu hukuk sistemi içerisinde yer alan kuralların uygulanmasına özen göstermiştir. Bu kurallara uyulmaması halinde ise ceza sistemi uygulamaya konulmuştur. Uygulanan cezalar çeşitli olmakla beraber hapis ve sürgün cezaları öne çıkmaktadır. Bu cezaların uygulanmasında her hangi bir standart bulunmamakta, benzer olaylarda farklı cezalar uygulanmaktadır. Ayrıca benzer suçlardan aynı cezaları alan kişiler farklı zamanlarda serbest bırakılmaktadır.

İncelemiş olduğumuz dönemde mevcut sorunlar, toplumsal karışıklıklar ve yapılan ıslahatlar ile beraber ortaya çıkan sorunların çözümünde cezalar öne çıkmaktadır. Olumsuz davranışların sorumluları yakalanıp yargılanmakta, suçlu bulunması halinde ise cezalandırılmaktadır. Uygulanan cezalardan hapis ve sürgün cezaları bu sorunlarda sıklıkla kullanılmıştır. Hapis ve sürgün cezalarının uygulanmasında ise suçluların ıslah edilmesi amaçlanmıştır. Bu nedenle suçlulara verilen cezaların süreleri belirtilmemiş, bunun yerine ıslah oluncaya kadar ibaresi kullanılmıştır. Mahkûmların serbest bırakılmaları ise padişahın izniyle gerçekleşmektedir. Mahkûmlar, hapsedildikleri yerlerde kendi hallerine bırakılmamakta, bunların temel bazı ihtiyaçları karşılanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Suç, Ceza, Hapis, Sürgün

ABSTRACT**Doctorate Thesis****Prison Sentences and Banishments in the Ottoman Empire
(1791-1808)****Suha Oğuz BAYTİMUR****The University Of Fırat
The Institute Of Social Science
The Department Of History
Elazığ–2011; Page: XVII+212**

The Ottoman Empire was attentive to apply the rules of the applied legal system. In condition that these rules were not applied, penalty system was executed. Among these various penalties, prison sentences and banishments had a significantly importance. There were no standarts in appliance of them and also different penalties were used to be executed in similar events. Furthermore, people, punished with the same forfeits for similar offences were released noncontemporarily.

In the examined period in this study, punishments used to dispose matters resulted from current matters, public disturbance and reforms have been distinguished. The ones who were responsible for negative behaviors were arrested and judged, moreover, when convicted they were punished. Of the penalties, prison punishments and banishments were frequently applied in these issues. The appliance of prison sentences and banishments were aimed to chasten. Therefore; duration of the punishments determined for culprits were not stated, in place of this, the statement “until being reformed” was exerted. Liberation of the imprisoned ones was implemented by means of padishah permission. Convicts were not left alone in the places where they were imprisoned, contrarily, their some basic needs were used to be met.

Keywords: Offence, Penalty, Banishment, Prison.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	II
ABSTRACT	III
İÇİNDEKİLER	IV
ÖNSÖZ	IX
KISALTMALAR	XI
KONU VE KAYNAKLAR	XIII
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM**OSMANLI DEVLETİNDE MEYDANA GELEN OLAYLAR ve DEVLETİN
HUKUKİ YAPISI (1791 – 1808)**

1.1. Osmanlı Devletinin Genel Durumu	5
1.1.1. Dönemin Siyasi Olayları	10
1.1.2. Islahat Hareketleri	23
1.1.2.1. Askeri Alanda Yapılan Islahatlar	25
1.1.2.2. Eğitim Alanında Yapılan Islahatlar	29
1.1.2.3. İdari Alanda Yapılan Islahatlar	31
1.1.2.4. İktisadi Alanda Yapılan Islahatlar	32
1.2. Osmanlı Devletinin Hukuki Sistemi	34
1.2.1. Osmanlı Devletinin Hukuki Yapısı	37

1.2.1.1. Merkezi Adalet Teşkilatı	40
1.2.1.2. Taşra Adalet Teşkilatı	50
1.2.2. Osmanlı Devletinde Suç ve Ceza	55
1.2.2.1. Osmanlı Devletinde Suç	56
1.2.2.2. Ceza Kavramı	58
1.2.2.2.1.Sürgün Cezası	60
1.2.2.2.2.Hapis Cezası	64

İKİNCİ BÖLÜM

HAPİS VE SÜRGÜN CEZASI GEREKTİREN DAVRANIŞLAR İLE CEZA MİKTARLARI

2.1. Topluma Karşı İşlenen Suçlar Cezalar ve Ceza Miktarları	72
2.1.1.Kişilere Karşı İşlenen Suçlar Cezalar ve Ceza Miktarları	73
2.1.1.1. Huzur Bozucu Davranışlarda Bulunma	74
2.1.1.1.1.Kötü ve Yalan Söylemlerde Bulunma	74
2.1.1.1.2.Toplum Huzurunu Bozma	76
2.1.1.1.3.Eşkıyalık	78
2.1.1.2.Kişileri Darp Etmek ve Yaralamak	81
2.1.1.3. Adam Öldürmek	85
2.1.2. Mal Varlığına Karşı İşlenen Suçlar, Cezalar ve Ceza Miktarları	89
2.1.2.1. Hırsızlık	93

2.1.2.2. Gasp	97
2.1.3. Irza ve Namusa Karşı İşlenen Suçlar Cezalar ve Ceza Miktarları	99
2.1.3.1. Fuhuş Olayları ve Cezaları	104
2.1.3.2. Sarkıntılık	108
2.1.3.3. Tecavüz	110
2.1.3.4. Gayri Ahlaki Davranışlar	111
2.2. İnanca Karşı İşlenen Suçlar, Cezalar ve Ceza Miktarları	112
2.2.1. İçki İmal Etmek ve İçmek	113
2.2.2. Yazıcılık ve Büyücülük	116
2.2.3. Kumar Oynamak ve Oynatmak	118
2.2.4. Din Değiştirme	119
2.3. Devlete Karşı İşlenen Suçlar, Cezalar ve Ceza Miktarları	120
2.3.1. İktisadi Suçlar, Cezalar ve Ceza Miktarları	121
2.3.1.1. Vergi Toplanması İle İlgili Sorunlar	122
2.3.1.2. Esnaf İle İlgili Sorunlar	125
2.3.1.3. Kalpazanlık	129
2.3.2. İdari Suçlar, Cezalar ve Ceza Miktarları	132
2.3.2.1. Görevi Kötüye Kullanmak	133
2.3.2.2. Emirlere Riayet Etmemek	136

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YARGILAMA SÜRECİ MAHKÛMİYET VE SERBEST BIRAKILMA

3.1. Kişilerin Yargılanma Süreci	143
3.1.1. Olayların Mahkemeye İntikali	144
3.1.2. Suçluların Yargılanması	146
3.1.3. Yapılan Suçlamaya İtiraz Hakkı	150
3.1.4. Suçlunun Cezalandırıldığı Mekana Gönderilmesi ve Beraberinde Giden Görevliler	153
3.2. Mahkûmluk Süreci ve Mahkûmların Yaşayışı	157
3.2.1. Mahkûmların Gönderildiği Mekanlar	157
3.2.1.1. Sürgün Cezasının Çekildiği Merkezler	158
3.2.1.2. Hapis Cezasının Uygulandığı Merkezler	160
3.2.2. Hapishane Şartları ve Mahkûmların İaşeleri	161
3.3. Mahkûmların Serbest Bırakılmaları	164
3.3.1. Kişinin Suçsuzluğunun İspatlanması Üzerine Serbest Bırakılması	168
3.3.2. Af Dilenmesi ve İyi Hale Binaen Serbest Bırakılma	173
3.3.3. Yakınlarının Olumsuz Durumuna Binaen Serbest Bırakılma	178
3.3.4. Şartlı Serbest Bırakılma	181
3.3.5. Dini Değerlere Hürmeten Serbest Bırakılma	186
3.3.6. Toplu Suçlarda Farklı Zamanlarda Serbest Bırakılma	189

SONUÇ	192
BİBLİYOGRAFYA	197
EKLER	206
ÖZGEÇMİŞ	211

ÖNSÖZ

Türk kültüründe önemli bir yere sahip olan adalet kavramı toplum yaşantısının her alanını kapsamaktadır. Orta Asya Türk Devletleri'nde şekillenen adalet kavramı ve hukuk sistemi sonrasında farklı bölgelerde kurulan Türk Devletleri'nde de bazı değişimler ile devam etmiştir. İslamiyet'in kabulüyle beraber değişimlerin yaşandığı Türk Hukuk sistemi, Osmanlı Devleti'nin yapmış olduğu düzenlemeler ile yeni bir yapıya kavuşmuştur. Kültürel değerler, dönemin şartları ve inanç esaslarına dayalı olarak gelişen Osmanlı Hukuk sistemi, devletin yıkılmasından sonra dahi etkisini sürdürmüştür.

Osmanlı Devleti hukuk sistemi hakkında elimizde birçok çalışma bulunmaktadır. Yapılan çalışmalar genellikle Osmanlı Hukuk Sistemini ele almakta ve yapısal olarak incelemektedir. Fakat yapılan çalışmalar içerisinde adli uygulamalara çok az yer verilmektedir. Bundan dolayı özellikle adli makamlara yansıyan olaylar ve olaylarda yer alan kişiler hakkında alınan kararlar hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır. Bundan dolayı Osmanlı Devletinde uygulanan suç ve ceza sisteminde büyük bir boşluk oluşmaktadır.

Osmanlı adalet sisteminde yer alan suçlar, bu suçlara öngörülen cezalar ve cezaların uygulanması ile ilgili olarak günümüzdeki çalışmaların eksikliği, bizim böyle bir çalışma yapmamızı sağlamıştır. Özellikle bu güne kadar Osmanlı hukukunda suç, ceza ve cezaların uygulanması ile ilgili yeterli araştırma yapılmamıştır. Osmanlı ceza sistemi ile ilgili yapılan araştırmalar, mahkemeler de tutulan şer'îyye sicili kayıtları ile sınırlı kalmıştır. Bu kayıtlarda kişilerin suçları sabit olduğuna kanaat getirilmesine rağmen istisnai bazı belgeler dışında kişilerin cezaları ve sonrasında devam eden süreçleri hakkında bilgi verilmemektedir. Bu sebeple günümüzde Osmanlı'da uygulanan cezalar ve sonrasında devam eden süreç hakkında bilgilerimiz sınırlı kalmaktadır.

Çalışmamızda mahkemelerde yapılan yargılamalar sonucunda kişilerin suçlu bulunmaları halinde aldıkları hapis ve sürgün cezalarını ve bu cezaların uygulanma biçimlerini farklı kaynaklardan yararlanarak tespit etmeye gayret gösterdik. Özellikle incelediğimiz döneme ait suçlar ve uygulanan cezaları Osmanlı arşiv kayıtları

içerisinde tespit etmeğe çalıştık. Araştırmaya açık olan belgeler içerisinde birçok bilgi bulmamıza rağmen hala bazı konular hakkında belge eksikliğini yaşamaktayız. Arşiv kayıtlarının tamamının araştırmaya açılması halinde bu sorunun ortadan kalkacağını ve eksikliğini yaşadığımız konularla ilgili kayıtların ortaya çıkacağına inanmaktayız.

Yapmış olduğumuz bu çalışmada incelediğimiz dönemin karışık olması ve sorunların fazla olması karşımıza incelenmesi oldukça fazla olay çıkarmaktadır. Ayrıca çalışmamız kanun ve kurallara aykırı tüm olaylarda uygulanan sürgün ve hapis cezalarını kapsamaması ve olaylarda bölge sınırlamasının olmaması sebebiyle birçok zorlukla karşılaşmamıza neden olmuştur. Bu zorlukların aşılmasında büyük destek ve yardımlarını gördüğüm değerli danışman hocam Prof. Dr. Ahmet AKSİN'a teşekkürü borç bilirim. Yine bilgi ve tecrübelerine sürekli başvurduğum ve yardımlarını esirgemeyen hocalarım Prof. Dr. Mustafa ÖZTÜRK'e, Prof. Dr. İbrahim YILMAZÇELİK'e ve Yrd. Doç. Dr. Rifat ÖZDEMİR'e teşekkürü borç bilirim. Ayrıca yüksek eğitimim süresince her alanında maddi, manevi ve bilgi olarak desteğini sürekli gördüğüm ve yardımını hiçbir zaman esirgemeyen değerli hocam Yrd. Doç. Dr. Özcan TATAR'a şükranlarımı sunarım. Yine kaynak temininde yardımcı olan Yrd. Doç. Dr. Sıtkı ULUERLER'e ve Suat KAYGUSUZ'a ve son olarak yapmış olduğumuz çalışmanın tashihinde yardımını esirgemeyen Arş. Gör. Nazlı MEMİŞ'e teşekkürü borç bilirim.

KISALTMALAR

A.DVN.KLB.	: Kal'abend Dosya
A.DVNS.KLB.d	: Kal'abend Defter
A.DVNS.MKM.MHM.d	: Mühimme-i Mektum Defteri
A.DVNS.TZNİ.d	: Tevziât Defteri
B.	: Belge
bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
C.ADL.	: Cevdet Adliye
C.AS.	: Cevdet Askeriye
C.DH.	: Cevdet Dahiliye
C.DRB.	: Cevdet Darphane
C.HR.	: Cevdet Hariciye
C.MF.	: Cevdet Maarif
C.ML.	: Cevdet Maliye
C.ZB.	: Cevdet Zaptiye
Çev.	: Çeviren
D.	: Dosya
D.BŞM.İGE.	: İstanbul Gümrük Emini Dosya
H.H.	: Hatt-ı Hümayun

İA	: İslam Ansiklopedisi
Mad.	: Madde
MİA.	: Milli Eğitim İslam Ansiklopedisi
OTAM.	: Osmanlı Tarihi Araştırma Merkezi
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
TTK.	: Türk Tarih Kongresi
vb.	: ve benzeri.

KONU VE KAYNAKLAR

1. Konu

Yapmış olduğumuz bu çalışmada Osmanlı Devleti'nde 1791-1808 yılları arasında meydana gelen adli olayları ve bunlara uygulanan hapis ve sürgün cezalarını incelemeyi uygun gördük. Çalışmamızda incelediğimiz dönemin siyasi, sosyal, iktisadi ve askeri alanında meydana gelen sorunlar incelenmektedir. Ayrıca ortaya çıkan sorunlara sebebiyet veren kişiler hakkında yapılan adli uygulamalara teferruatlı şekilde ele alınmaktadır. Bu süreçte kanunlara aykırı davranış sergileyen ve toplumsal huzuru bozucu davranışlar gösterenlere uygulanan hapis ve sürgün cezalarının tespiti yapılmaktadır.

2. Kaynaklar

Osmanlı Devleti'nde hapis ve sürgün cezaları konulu çalışmamızın temel kaynaklarını incelediğimiz döneme ait arşiv vesikaları teşkil etmektedir. Konu ile ilgili yeterli çalışma olmamasından dolayı arşiv kaynakları çalışmamızda oldukça büyük öneme sahiptir. Ayrıca döneme ait olan eserler de konu hakkında bilgi ihtiva etmektedir. Bu kaynakların dışında konu ile ilgili hazırlanmış tetkik eserlere de konuyu aydınlatmada önemli bilgiler mevcuttur. Konunun hazırlanmasında yararlandığımız kaynakların başta arşiv kayıtları olmak üzere, neleri ihtiva ettiği ve bu kaynaklardan ne ölçüde yararlandığımızın açıklamayı uygun görmekteyiz.

2.1. Arşiv Vesikaları

Araştırmamızın temel kaynaklarını arşiv vesikalarından elde etmekteyiz. Çalışmamız ile ilgili arşiv kayıtlarının tamamına yakını İstanbul'da bulunan Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nden sağlamış bulunmaktayız. Faydalandığımız kayıtlar; Kal'abend Defterleri, Kal'abend Dosyaları, Mühimme-i Mektume Defterleri, Cevdet Tasnifi ve Hatt-ı Hümayunlardan oluşmaktadır. Bu tasnifler içerisinde bulunan kayıtlardan incelediğimiz döneme ait olan ve çalışma konumuz hakkında bilgi sağlayan belgelerden faydalanılmıştır.

2.1.1. Kal'abend Tasnifi

Kal'abend kayıtları ile ilgili çeşitli tasnifler bulunmaktadır. Bu kayıtlar içerisinde en önemli kısmı Kal'abend Defterleri oluşturmaktadır. Bu kayıtların yer aldığı bir diğer kısım ise Kal'abend Dosyaları içerisinde yer almaktadır. Bu kayıtlar yapmış olduğumuz çalışmanın temel kaynağı olup konu hakkında en önemli bilgileri ihtiva etmektedir. Fakat bu kayıtlar hakkında yeterli çalışma yapılmadığından içerdiği bilgilerin önemi yeterince bilinmemektedir¹.

2.1.1.1. Kal'abend Defterleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan bu defterler, Divan-ı Hümayun Bab-ı Asafl Defterleri arasında 980 numaralı Bab-ı Asafl Defterleri Kataloğu'nda kayıtlı H. 1091–1239/M. 1680–1824 arasındaki kayıtlardan oluşan 6 adet Kal'abend Defteri bulunmaktadır. Bu defterlerde yer alan kayıtlarda olayın geçtiğı yer, çok kısa anlatılan olay ve ceza ifade edilmektedir. Meydana gelen olaylar hakkında teferruatlı bilgi yer almamaktadır. Asıl bilgiyi barındıran ise, 989 numaralı Divan-ı Hümayun Defterleri Kataloğu'nda H. 1135–1256/M. 1722–1841 tarihler arasındaki kayıtları ihtiva eden 44 adet Kal'abend Defteridir. Bu tasnif içerisinde yer alan defterler de, Osmanlı Devleti'nde uygulanan hapis ve sürgün cezaları hakkında teferruatlı bilgi edinilmektedir. Bu defterlerde olayın geçtiğı yer, teferruatlı olarak anlatılan suç, kişiye verilen ceza, cezalandırıldığı yer, mahkûmu götürecek görevli, suçlunun cezalandırıldığı ve serbest bırakıldığı tarih ve serbest bırakılma sebebi ayrıntılı bir şekilde yer almaktadır.

İncelediğimiz döneme ait 25'ten 31'e kadar olan yedi adet Kal'abend Defteri bulunmaktadır. Bunlardan 25 numaralı defter 105 sayfa, 26 numaralı defter 373 sayfa, 27 numaralı defter 298 sayfa, 28 numaralı defter 240 sayfa, 29 numaralı defter 191 sayfa, 30 numaralı defter 293 sayfa, 31 numaralı defter 38 sayfadan oluşmaktadır. Defterlerde merkeze gelen şikayetler ve bildirilen olaylar sonucunda sorumlulara

¹ Kal'abend'ler hakkında bu güne kadar yapılan iki çalışma mevcuttur. Bunların ilki, Neşe ERİM; Osmanlı İmparatorluğu'nda Kalebendlik Cezası ve suçların Sınıflandırılması üzerine bir Deneme, Osmanlı Araştırmaları, S.IV, İstanbul.1984. Diğeri ise; Ahmet AKSİN, Suha Oğuz BAYTİMUR; 25 Numaralı Kal'abend Defterinin Tanıtımı ve Kal'abend Defterlerinin Osmanlı Sosyal Tarihi Bakımından Önemi, 15. TTK. C.4, 1.Kısım, Ankara, 2011, s.793-812.

verilen hapis ve sürgün cezaları tarihi sıra ile kayıt altına alınmıştır. Ayrıca bu kayıtlar içerisinde olaylarda suçlu bulunan kişilere uygulanan farklı cezalarda yer almaktadır.

2.1.1.2 Kal‘abend Dosyaları

Kal‘abend Dosyaları da Başbakanlık Osmanlı Arşivi’nde, Bab-ı Asafî Divan-ı Hümayun Kalebend Kalemî evrakı dâhilinde H. 1125-1255 /M.1713-1840 tarihler arasındaki kayıtları ihtiva eden 228 adet Kal‘abend Dosyası bulunmaktadır. İncelediğimiz döneme ait 135’ten 178’e kadar olan 43 adet Kal‘abend Dosyası mevcuttur. Bu dosyalarda bulunan belgeler de olaylar daha detaylı anlatılmakta ve yazışmalar bulunmaktadır. Kal‘abend Dosyalarının içeriği Kal‘abend Defterleri ile aynı olup konu ile ilgili oldukça zengin bilgi sağlamaktadır.

2.1.2. Mühimme-i Mektume Defterleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi’nde bulunan bu defterler, Divan-ı Hümayun Bab-ı Asafî Defterleri arasında 980 numaralı Bab-ı Asafî Defterleri Kataloğu’nda kayıtlı H. 1203–1302/M. 1788–1885 arasındaki kayıtlardan oluşan 10 adet Mühimme-i Mektume Defterleri bulunmaktadır. İncelediğimiz döneme ait 1’den 6’ya kadar olan altı adet Mühimme-i Mektume Defterleri mevcuttur. Bu defterlerde merkeze gelen şikayetler ve şikayetler sonucunda alınması gereken tedbirler ve gerekmesi halinde cezalar bulunmaktadır. Cezaların uygulanmasında teferruatlı bilgi bulunmamakla beraber, kayıtların bir kısmında uygulamaların gizli yapılması ifade edilmektedir. Hapis ve sürgün cezaları hakkında çok az bilgi yer almasına rağmen olaylar ve etkileri bakımından oldukça önem arz etmektedir.

2.1.3. Tevzîât Defterleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi’nde bulunan bu defterler, Divan-ı Hümayun Bab-ı Asafî Defterleri arasında 980 numaralı Bab-ı Asafî Defterleri Kataloğu’nda kayıtlı H. 1207–1249/M. 1792–1840 arasındaki kayıtlardan oluşan 7 adet Tevzîât Defterleri bulunmaktadır. İncelediğimiz döneme ait 3 ve 4 numaralı iki defter bulunmaktadır. Bu defterlerde vergilerin toplanması ve toplanması esnasında meydana gelen olaylar yer almaktadır. Vergilerin toplanması esnasında meydana gelen olaylar ve bunlara uygulanan cezalara nadir de olsa rastlanılmaktadır. İktisadi çalışmalar için önemli olan

bu tasnifte bulunan defterler, iktisadi sorunlar ile ilgili çalışmamıza kaynaklık etmektedir.

2.1.4. Cevdet Tasnifi

Araştırmamızda faydalandığımız bir diğer kaynak ise Başbakanlık Osmanlı Arşivi içerisinde yer alan Cevdet tasnifidir. Kendi içerisinde konulara göre tasnife tabi tutulan Cevdet tasnifi araştırmamızda faydalandığımız bir diğer önemli kaynaktır. Bu kayıtlarda olayın meydana geldiği yer, olay, uygulanan ceza, bazı belgelerde yer alan ceza süresi ve serbest bırakılma ile ilgili teferruatlı bilgi yer almaktadır. Ayrıca mahkûmların yaşamları ve mahkûmluk süreci ile ilgili bilgi de içermektedir.

2.1.5. Hatt-ı Hümayun

Yine araştırmamızda faydalandığımız bir diğer kaynak ise Başbakanlık Osmanlı Arşivi içerisinde yer alan bir Hatt-ı Hümayun tasnifidir. Padişah emirlerini içeren bu tasnif içerisinde hapis ve sürgün cezaları hakkında geniş bilgi bulunmaktadır. Bu tasnifin bir diğer özelliği ise Divan'da alınan kararın değiştirildiği gösteren tek kaynak olmasıdır.

2.2. Vakanüvisler ve Yazılı Eserler

İncelemiş olduğumuz döneme ait birkaç adet eser mevcuttur. Bu eserler dönemin siyasi, sosyal ve iktisadi olayları hakkında teferruatlı bilgi vermektedir. Bu eserler içerisinde Ahmet Cevdet Paşa'nın yazmış olduğu "Tarih-i Cevdet" önemli bir yere sahiptir. Eserin 3-4-5-6-7'nci ciltleri incelediğimiz döneme ait teferruatlı bilgi sağlamaktadır. Döneme ait bir diğer eser ise Cabi Ömer Efendi'nin yazmış olduğu, "Cabi Tarihi" dir. Mehmet Ali BEYHAN tarafından günümüz Türkçesine çevrilen bu iki ciltlik eserin, birinci cildinin ilk üç yüz sayfası incelediğimiz dönem hakkında teferruatlı bilgi vermektedir. Bir diğeri ise Mustafa Nuri Paşa'nın yazmış olduğu "Netayic ül-Vukuat" isimli eseridir. Neşet ÇAĞATAY tarafından günümüz Türkçesine çevrilen eserin, ikinci cildinde incelediğimiz döneme ait önemli bilgiler mevcuttur. Döneme ait bir diğer eser ise Ahmet Cavid'in yazmış olduğu "Hadîka-i Vekâyi'" dir. Adnan BAYCAN tarafından günümüz Türkçesine çevrilen bu eser çalışma dönemimizin ilk yılının dokuz aylık bölümü hakkında teferruatlı bilgi vermektedir.

2.3. Tetkik Eserler

Yapmış olduğumuz çalışmada özellikle dönemin siyasi olaylarının ve hukuk sisteminin anlatımında tetkik eserlerden faydalandık. Siyasi tarih ile ilgili kısımda Stanford SHAW “Eski ve Yeni Arasında Sultan 3. Selim Yönetiminde Osmanlı İmparatorluğu” isimli eseri, dönemin siyasi olayları ve yenilikleri hakkında oldukça teferruatlı bilgi vermektedir. Yine dönemin siyasi olayları ve yenilikleri hakkında Enver Ziya KARAL, “Osmanlı Tarihi” isimli eserinin beşinci cildinde teferruatlı bilgi yer almaktadır. Bunların dışında dönemin siyasi tarihi ve yeniliklerine yer veren birçok eserden yararlanmayı uygun gördük.

Osmanlı Devletinin hukuk sistemi hakkında da yine birçok değerli tetkik eserden bilgi edinip faydalandık. Bu eserlerden Ahmet AKGÜNDÜZ’ün hazırlamış olduğu “Osmanlı Kanunnameleri” isimli eserinin dokuz cildi çalışmamıza fazlasıyla katkı sağlamıştır. Yine hukuk alanında Halil İNALCIK’a ait eserlerden önemli bilgiler edinip çalışmamızda yer verdik.

Son olarak ise suç ve cezalar hakkında yazılan eserleri incelediğimizde çalışma dönemimize ait olmamasına rağmen Cüneyt KANAT’ın “Orta Çağ Türk Devletlerinde Suç ve Ceza” isimli eseri bize oldukça fayda sağlamıştır. Eser incelediği dönemde meydana gelen suçlar ve cezalar hakkında geniş bilgi içermektedir. Yine Osmanlı dönemini kapsayan, suç ve ceza başlığı adı altında hazırlanan eserlerin bir kısmında, döneme ait olaylara ve uygulamalara yeterince yer verilmemiştir. Bunun yerine İslam hukuk sistemi içerisinde var olan suçlara uygun görülen cezalar Osmanlı Devletinde de olduğu şekliyle uygulanmış gösterilmektedir.

GİRİŞ

Devletler, toplumsal düzenin sağlanması amacıyla çeşitli kurallar belirlemekte ve bu kuralların uygulanmasını sağlamaktadır. Bu kurallar yasallaştırılarak kanunlar meydana getirilmektedir. Oluşturulan kanunlar toplumun gelenekleri, değer yargıları ve dönemin şartlarına göre şekillenmektedir. Tüm toplumun uyması zorunlu olan bu kurallar toplumsal düzenin ve huzurun sağlanması için gerekli görülmektedir.

Osmanlı Devleti adli sistemini, Türk kültürü ve devlet geleneğini temel alarak oluşturmaya çalışmıştır. Devletin yönetim şekli ve devletin idaresinde etkili olan bu değerler, şer'î hukukun etkisiyle beraber daha etkin bir yapıya kavuşmuştur. Şer'î hukuk kurallarının, toplumsal alanda yapmış olduğu düzenlemeler ile Osmanlı Devleti, Türk kültürü ile İslam hukukunun sentezini ortaya koymuştur.

Osmanlı Devleti, idari yapısı içerisinde kendi çıkarları ve menfaatleri doğrultusunda hareket etmiş ve bu davranışları oluşturulan kanunlar ile meşrulaştırmaya çalışmıştır. Devletin idaresinde ve iktisadi uygulamalarda devletin menfaatleri öne çıkmaktadır. Devletin çıkarları ve varlığının devamlılığının ön planda tutulması şer'î hukuk kurallarının göz ardı edilmesine sebep olabilmektedir. Devletin menfaatleri doğrultusunda yapılan ve şer'î hukuk kurallarına uymayan davranışlar ise ulemanın veya şeyhülislamın onayıyla meşrulaştırılıp uygulamaya konulmaktadır. Fakat bu durum halifelğin Osmanlı Devleti'ne geçmesi ve şeyhülislamlık müessesesinin etkin bir yapıya kavuşması ile değişmeye başlamıştır. Sonraki süreçte şer'î hukuk, şeyhülislamlar ile beraber etkisini artırmaya başlamıştır.

Osmanlı adalet sisteminin oluşturan şer'î ve örfî hukuk kurallarını toplumun tamamına benimsetmeye gayret göstermiştir. Devletin sınırlarının geniş olması kanun ve kuralların öğrenilmesinde sıkıntı yaşanmasına sebep olmaktadır. Fakat halkın tamamına yakını özellikle toplumsa kuralların İslami kaidelerine dayanmasından dolayı bilgi sahibi olmaktadır. Ayrıca Osmanlı Devleti yapmış olduğu idari düzenleme ile oluşturmuş olduğu idari birimlere atadığı görevliler aracılığıyla, merkezde alınan kararları halka duyurmaya çalışmıştır. Böylelikle halk devlet sınırları içerisinde var olan uygulamalardan haberdar olmakta ve kanun ve kurallara uygun hareket etmektedir. Bu

kurallara aykırı davranışların ortaya çıkması durumunda ceza sistemi uygulamaya koyulmaktadır.

Hazırlanan kanunlar ve uygulamaya konulan yeni kurallar dönemin şartlarına göre oluşturulmaktadır. Bu kuralların oluşumuna siyasi, iktisadi, askeri ve toplumsal sorunlar ve ihtiyaçlar yön vermektedir. Sorunlar ve sıkıntılara karşı alınan tedbirler veya oluşturulmaya çalışılan yeni düzenlemeler oluşturulan kanun ve kurallara doğrudan etki etmektedir. Sorunların giderilmesi amacıyla alınan tedbirler ve uygulamaya konulan kanunlar beraberinde yeni sorunları da getirmiştir.

İncelediğimiz dönem Osmanlı Devleti birçok sorunla karşı karşıya kalmış ve bu sorunları gidermek amacıyla yeni düzenlemeler ve kanunlar çıkarmıştır. Dönemin en önemli sorunlarından biri askeri alanda meydana gelen sıkıntılardır. İncelediğimiz dönemin başlangıcında Osmanlı Devleti, Avusturya ve Rusya ile savaş halindedir. Devlet öncesinde kaybettiği toprakları geri almayı hedefler iken yeni toprak kayıpları ile karşı karşıya gelmiştir. Bu dönemde Osmanlı Devleti'nde III. Selim tahta çıkmış ve kendini bir an da savaşın içerisinde bulmuştur. Savaşın kötü gidişatı göz önünde olsa da savaşın devam etmesini istemiş ve bu amaçla Anadolu ve Rumeli'den yeni asker ve kalyoncu toplanmaya başlanmıştır. Halkın zorunlu olarak savaşa katılması için verilen emirler yerine getirilmediği takdirde kişiler kanunlara aykırı davranmaktan suçlu bulunmuştur. Savaş sonrasında askeri alanda meydana gelen olaylar ise yeni sorunları ve kanunlara aykırı davranışları beraberinde getirmektedir.

Dönemin bir diğer sorunu ise toplumsal olaylar ve karışıklıklardır. Devlet eski güçlü ve ihtişamlı döneminden uzaklaşmış, yepyeni sorunlar ile karşı karşıya kalmıştır. Ortaya çıkan sorunların çözümünde büyük sıkıntı yaşayan Osmanlı Devleti, askeri ve iktisadi gücünü kaybetmesiyle beraber otoritesi zayıflamaya başlamıştır. Bu durum merkezden uzaklaştıkça daha fazla hissedilmekte ve bazı bölgelerde tamamen kaybolmaktadır. Devlet sınırlarının çok geniş olması otoritenin etkisizleşmesinde önemli bir sebep teşkil etmektedir. Nitekim otoritenin zayıflaması toplumsal olayları beraberinde getirmiştir. Özellikle eşkıyalık faaliyetleri ve ayan denilen zorba takımlarının halk üzerindeki baskıları akıl almaz düzeylere ulaşmıştır. Otorite boşluğu ve devletin bu kişilere müdahalesinin olmaması bu tür olayların artmasına neden olmuştur. Tüm bu kanunsuz davranışlar toplumsal yaşamı iyice zora sokmuştur. Devlet bu tür davranışları

önlemek ve ortadan kaldırmak amacıyla bazı tedbirler almaya çalışmışsa da pek başarılı olamamıştır. Bu tür toplumsal sorunlar, yeni sorunları beraberinde getirmiş ve kanunlara aykırı bu davranışları önlemek amacıyla yeni uygulamalara gidilmiştir.

Toplumsal sorunlar beraberinde iktisadi sorunları tetiklemiştir. Ticaret, üretim, hayvancılık, yer altı kaynakları vb. faaliyetler toplumsal olaylardan doğrudan etkilenmiş ve devlet için büyük sorunlara neden olmuştur. Özellikle vergilerin toplanmasında yaşanan sıkıntılar, devlet gelirlerini azalmasına ve ekonomide sorunların artmasına neden olmuştur. Bu sorunların çözümü için alınan tedbirler ve uygulamaya konulan kanunlar ile sorunların çözümü sağlanmaya çalışılsa da bu durum beraberinde farklı sorunlara sebep olmuştur.

İncelediğimiz dönemde Osmanlı Devleti'nde ortaya çıkan bu sorun ve sıkıntılardan halk olumsuz etkilenmiş ve kendilerini korumak amacıyla devlete sığınmıştır. Haksızlıklar karşısında halk kazalarda bulunan mahkemelere müracaat edip şikayet etme hakkını kullanmış ve böylelikle haksızlık yapan kişilerin davranışları önlenmeye çalışılmıştır. Mahkemelerde bulunan görevliler halkın bu sıkıntılarını adil bir şekilde çözmeye çalışmış, haksızlık yapan veya kanunlara aykırı davranışların cezalandırılmalarını sağlamıştır.

Bu süreçte mahkemeye yapılan şikayet üzerine kişiler yargılanmakta ve kadı şahitler ve deliller üzerine kadı kişinin suçlu olup olmadığına karar vermektedir. Kişinin suçu sabit olması halinde ise mahkûmun cezalandırılması için merkeze ilam göndermektedir. Kadı gönderdiği ilamda suçlu bulunduğu kişinin ne şekilde cezalandırılması gerektiğini de tavsiye edebilmektedir. Bunun üzerine merkezde ilam da anlatılan olay incelenmekte ve genellikle kadının tavsiyesi göz önünde bulundurularak kişi cezalandırılmaktadır.

Osmanlı Devleti'nde uygulanan cezalar, olayların etkisi ve topluma verdiği zarara bağlı olarak değişmektedir. Kanunlara aykırı ve topluma zarar verici davranış gösterenlerin almış oldukları cezalar iki şekilde ele alınabilir. Bunların ilki kişinin topluma verdiği zararın büyüklüğü ve ıslah olmayacağı kanaati ile uygulanan idam cezasıdır. Bir diğeri ise yapmış oldukları davranışların etkisinin az olması veya yapan

kişinin ıslah olacağı kanaatinin olması sonucu uygulanan kürek, hapis, sürgün, darp vb. cezalardır.

Bu güne kadar yapılan çalışmaları içerisinde Osmanlı Hukuk sistemi ele alınmış ve incelenmiştir. Yapılan çalışmalarda mahkemeye yansıyan olaylar hakkında teferruatlı bilgi bulunmasına rağmen sonrasında oluşan süreç hakkında fazla çalışma bulunmamaktadır. Bu sebeple mahkemeye yansıyan olaylar ve sonrası hakkında oluşan sürecin nasıl olduğunu kişilerin hangi suçlardan ne ceza aldıklarını tespit edebilmek amacıyla böyle bir çalışmayı yapmayı uygun gördük. Yapmış olduğumuz çalışmada ele aldığımız hapis ve sürgün cezaları hakkında teferruatlı bilgiye ulaşp çalışmamızda yer verdik. Hangi suçlara hapis ve sürgün cezasının uygulandığı ve uygulanan bu cezaların sürelerini tespit etmeye çalıştık.

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİNDE MEYDANA GELEN OLAYLAR ve DEVLETİN HUKUKİ YAPISI (1791 – 1808)

1.1. Osmanlı Devletinin Genel Durumu

Yakınçağ başlarında Osmanlı İmparatorluğu, toprak bakımından dünyanın en büyük devletlerindendi. Bugün Anadolu, Trakya, Bulgaristan, Sırbistan, Romanya (Eflak ve Boğdan), Arnavutluk, Karadağ, Yunanistan, Kafkasya, Irak, Suriye, Filistin, Hicaz, Mısır, Trablusgarp, Tunus, Cezayir isimleriyle tanınan yerler devletin hudutları içindeydi. Karadeniz, Marmara, Adalar denizi, Kızıl Deniz tam mânâsıyla birer Türk denizi idi. Adriyatik ile Basra Körfezi kıyılarında Türk toprakları uzanıyordu. Akdeniz'in doğusundaki adalar Türk adasıydı ve aynı deniz kıyılarının dörtte üçü Türk bayrağının gölgesinde yaşamaktaydı¹.

Böylesine geniş coğrafyaya sahip olan Osmanlı Devleti, bu toprakları elinde tutmak, yönetmek ve devamlılığını sağlamak için büyük çaba göstermiştir. Osmanlı Devleti yönetim şekli olarak monarşi sistemini benimsemekte ama bu monarşi demokrat karakterli temellere dayanmaktaydı. Osmanlı Devletinde, Avrupa'da olduğu gibi imtiyazlara dayanan aristokrat bir sınıf yoktu. İslam olmak şartıyla bütün vatandaşların devlet hizmetine girmeye hakkı vardı. Ayrıca onur ve yetki devlet kapısında görülen hizmet ile kazanılır, bu hizmetten ayrılan kimse bu hizmetten önceki seviyesine inerdi².

Osmanlı Devletinin kurumları birbiriyle iç içe geçen ve örtüşen hem tek tek kendi alanlarında, hem de uyumlu bir bütün olarak bir arada işlev görmeleri büyük ölçüde padişahın kişiliğine bağlı olan karmaşık bir sınıflar, kurumlar ve örgütler dizisi şeklinde gelişmişti. Sistem, yöneticilere bu ölçüde bağımlı olunca, padişahların yönetme arzusu veya yeteneğinden yoksun olduğu durumlarda sistemin bozulması ve dağılması kaçınılmazdı. Başlangıçta güçlü sadrazamların padişahın rolünü üstlenebilecekleri düşünülmüştü. Fakat sadrazamlar, padişahlar gibi sadakat odağı olamadıklarından bunun imkânsız olduğu anlaşılabaktı. Dolayısıyla merkezde kalıcı bir iktidar boşluğu oluşmuştur ve boşluğu doldurmak için verilen mücadeleler

¹ Enver Ziya KARAL, Selim III'ün Hatt-ı Hümayunları, Ankara, 1988, s.1.

² Enver Ziya KARAL, Osmanlı Tarihi, V, Ankara, 1995, s.2.

saray ve Babıâli’de hiziplerin oluşumuna sebep olmuştur. Ayrıca adam kayırmacılık, yolsuzluk ve çıkarılan karmaşa yönetimde verimsizliğin oluşmasına zemin hazırlamıştır³.

Zayıflayan merkezi denetim, kötü yönetim ve saltanat temsilcilerinin zorbalıkları düzensizliğin artmasına, anarşiye, yerel eşkıyaların, bağımsız hareket eden ayanların ve mevcut durumu kendi çıkarları için kullanmayı arzulayan art niyetli kişilerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Eyalet gelirlerinin gitgide düştüğü ve merkezi hazineye ayrılan gelirlerin çoğu yönetici sınıfın eline bırakıldığı için Osmanlı’nın askeri ve sivil örgütsel yapısı daha da zayıflamış ve bu kısır döngü yüzyıllar boyu tekrarlanarak sürmüştür⁴.

Osmanlı Devletinin yönetiminde tek söz sahibi padişahı. Padişah, kudretli ve kuvvetli olduğu vakit kendisini ulemaya saydırır ve ocağa sevdirdi. Fakat padişah iradesiz ve kudretsiz olduğu ve otoriter hamiyetli bir veziri olmadığı takdirde ulema ve yeniçeri ocağının oyuncacı oluyordu. Böylece hükümet merkezinde ve eyaletlerde devlet otoritesi yerine bölgesel kuvvetlerin zorbalığı hâkim olmaktaydı. Sadrazam ile şeyhülislamın bağlı oldukları sınıflar yani vezirler ile âlimler sınıfları, yeniçerilerin başında anarşi içine düşmüş bulunuyorlardı. Sadrazam olarak seçilen vezir ile şeyhülislam olarak seçilen âlim çok kere ödevlerini kavramaktan aciz oldukları için, yetkilerini devlette kargaşalıklar çıkaracak biçimde kullanırlar ve padişahın yetersizliğine kendi yetersizliklerini eklemiş oluyorlardı⁵.

Bu olumsuzluklara rağmen devlet görevlileri birbirleriyle rekabet edecek derecede bir ihtişam içerisinde yaşıyorlardı. Gösteriş adeta bir meziyet sayılmaktaydı. Birçoklarının gelirleri masraflarını karşılayamadığından gayri meşru servet peşinden koşmak bir hastalık haline gelmişti⁶. Beylerbeyleri ve sancakbeyleri görev aldıkları yani kendilerine rütbe verildiği zaman “resm-i caize” den başka, sadrazam ile diğer ileri gelenlere para ve hediye verirlerdi. Ayrıca büyük eyaletlere tayin olanlar ise darphaneye bir miktar para öderlerdi. Sık sık görevden alınan bu valilerin açıkta kalmaları her an için mümkündür. Bir eyalet iki veya bazen üç defa birinden alınıp, diğerine verilir, valiler

³ Stanford J. SHAW, Eski ve Yeni Arasında Sultan III. Selim Yönetiminde Osmanlı İmparatorluğu, İstanbul, 2008, s.4.

⁴ Stanford J. SHAW, Eski ve Yeni Arasında Sultan III. Selim Yönetiminde Osmanlı İmparatorluğu, s.4.

⁵ Enver Ziya KARAL, Osmanlı Tarihi, V, s.5.

⁶ Ahmet Cevat Eren, “Selim III.” MİA, C.10, Eskişehir, 1997, s.443.

Rumeli'den Anadolu'ya yahut Anadolu'dan Rumeli'ye naklolunduğunda yol masraflarını halktan çıkararak memleketin ve halkın harap olmasına sebep olurlardı. XVIII. yüzyılın ikinci yarısında, beylerbeyleri, İstanbul'a ödedikleri paraları geri alabilmek, fazla kazanç sağlamak için halktan kendileri için fazla miktarda vergi almak, sık sık "Tekalif-i Şakka" türünden vergiler toplamak gibi kanunsuz işlemler yapmak dışında, ayan tayinleri sırasında da kim fazla para verirse, o şahsa ayanlık buyrulduzu vererek ayanların zulümlerini tasvip eder şekilde hareket eder olmuşlardı. Valiler, ayanlık buyrulduğunu kim fazla para verir ise, ona verir oldukları için, şehirlerde ister istemez yerli aileler arasında bir rekabet ve mücadele kendiliğinden ortaya çıkmıştı⁷.

Osmanlı Devletinin en önemli sorunlarından biri de merkezde bulunan ve devamlı ordu olan yeniçeri ocağı olmuştu. Bu ocak, kanunnâmelerin ruhuna uygun olarak geliştiği vakitler, devletin kurulmasının ve gelişmesinin başlıca amillerinden biri olmuştur. Fakat XVII. yüzyıldan başlayarak ocağın kanunnâmeleri bir tarafa bırakılmış ve yerlerine mânâsız gelenekler geçmiştir⁸. Devletin asker ihtiyacı olduğunda merkezde sipah ve silahtar ocağında yeterli asker bulunamadığı fakat ulufelerin düzenli olarak ödendiği ve her birinde birden fazla ulufe olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca ocaktan asker temin edilmediğinde ise taşradan getirilmesi teklifinde bulundukları bildirilmektedir⁹. 1790 yılında, tahminen on iki bin civarında kayıtlı yeniçeri olmasına karşın, bir savaş durumunda veya ihtiyaç duyulduğunda bunlardan sadece iki bini hizmete hazır haldeydi. Yeniçerilerin çoğu sadece geliri için ocakta üye olarak kalmaya devam eden, ama aslında askeri hizmetin gereklerini yerine getirebilecek yetenek ve istekte olmayan, eğitimsiz ve disiplinsiz bir askerler güruhunu ortaya çıkarmıştı. Ayrıca bunların çok azı subaylık eğitimi almış ve talimlere katılmıştır. Çoğu gelir elde etmeyi sürdürmek adına bulundukları mevkilerde kalmaya devam ediyordu. En tehlikeli anlarda dahi orduda düzensizlik, firar ve kazan kaldırma hüküm sürüyordu¹⁰. Ocak içerisinde var olan bu düzeni değiştirmeye çalışan padişah ve sadrazamlar bunu hayatlarıyla ödüyorlardı. Padişahlardan II. Osman, III. Ahmet, sadrazamlardan Halil Hamit Paşa, yeniçeri ocağında düzenleme yapmak istemişler ve bunu hayatlarıyla ödeyenlerden olmuşlardır.

⁷ Yücel ÖZKAYA, Osmanlı İmparatorluğu'nda Ayanlık, Ankara, 1994, s.19.

⁸ Enver Ziya KARAL, Osmanlı Tarihi, V, s.7.

⁹ Cabi Ömer Efendi, Cabi Tarihi, Ankara, 2003, s.13.

¹⁰ Stanford J. SHAW, Eski ve Yeni Arasında Sultan III. Selim Yönetiminde Osmanlı İmparatorluğu, s.109.

Devlet otoritesinin bozulması merkezde başlamış ve bu durum eyaletlere de sirayet etmiştir. Özellikle Anadolu ve Rumeli’de ortaya çıkan ayanlar bölge idaresini ele geçirmiş ve halka uygulamış oldukları zulüm ve baskıya, merkezi yönetim yeterince müdahale edememiştir. Bunlar arasında eski nüfuz ve itibar sahibi ailelere mensup kimseler olduğu gibi, doğrudan doğruya zorbalık ve eşkıyalıktan gelenler de vardır. İşkodra’da Mahmud Paşa, Yanya’da Tepedelenli Ali Paşa, Vidin’de Pazvandoğlu, Ruscukta Tirsinklioğlu İsmail Ağa, Silistre’de Yılıkoğlu Süleyman Ağa, Hasköy’de Emin Ağa ve başkaları bulunmaktadır¹¹. Ayrıca Arap topraklarında; Suriye’de Zahir el Ömer ve Cezzar Paşa, Mısır’da Büyük Ali Bey, Irak’ta Süleyman Paşa ve Arabistan’da Suudlar fiilen bağımsız hale geldi. Böylece Osmanlı Devleti, hazinesinin en önemli gelir kaynaklarından mahrum oldu¹².

Ayan ve zorba takımını diğer bölgelerde olduğu gibi Anadolu’nun farklı bölgelerinde de görmekteyiz. Adana ve Payas yöresinde Küçük Alioğlu, Milas ve Menteşe çevresinde İlyasoğlu, Antalya’da Tekeli İbrahimioğlu, Rize dolaylarında Tuzcuoğlu, Trabzon’da Cemşitoğlu, Bilecik’te Kalyoncuoğlu, Uşak’ta Acemoğlu, Isparta’da Yılanlıoğlu, ve İzmir’de Katipoğlu aileleri bölgelere egemendiler. Yine Manisa ve çevresi Karaosmanoğlu ailesinin, Yozgat, Çorum, Ankara, Kayseri, Sivas, Amasya, Tokat çevresi Çapanoğlu sülalesinin denetimindeydi. Samsun ve dolayları ise Canikli Ali Paşa’nın idaresinde bulunmaktaydı. Bu bölgeler belirtilen ailelerin ileri gelenlerine verilmekteydi. Bunlar birbirleriyle mücadele ederlerdi ve devlet bunlardan galip geleni yönetici atamaktaydı. Bu kişilerin halka yapmadıkları zulüm kalmamıştır¹³.

Bütün bunların dışında valilerin, kadı ve naiblere tesir ederek onların doğru karar vermelerini önlediklerini, kadı ve ayanın anlaşarak hareket ettiklerini, valinin de buna karşı durmadığını aksine onlarla müşterek hareket ettiğini vesikalar açıkça ortaya koymaktadır. Hatta artık bu devirde, kanunnâme dışında istisnai olarak da olsa bile valilerin kadılara müdahale edildiği tespit edilmektedir. Bu durum merkezi hükümetin Anadolu’da etkisizliğini açıkça ortaya koymaktadır. Her ne kadar, merkezi hükümet Rumeli’de ve Anadolu’da kadı ve naib tayininin bu yol ile yapılmamasını kapsayan

¹¹ Ahmet Cevat EREN, “Selim III.” MİA, C.10, s.448.

¹² Stanford J. SHAW, Eski ve Yeni Arasında Sultan III. Selim Yönetiminde Osmanlı İmparatorluğu, s.13.

¹³ Musa ÇADIRCI, Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri’nin Sosyal ve Ekonomik Yapısı, Ankara 1997, s.12-13.

fermanlar yayınlayıp durumu yine eski haline koyma teşebbüs etmiş ise de, artık kadıların eski fonksiyonu ve önemi kalmamıştır¹⁴.

İdari ve sosyal alanda meydana gelen sorunlar iktisadi sorunları da beraberinde getirmiştir. Bu zorluklar karşısında yönetimdekilerin yapabildiği yegâne şey vergileri artırmak, madeni paraları tağşiş özel mülkiyeti müsadere etmek, altın ve gümüş eşyaları eritmek gibi mali darboğazı aşmak için kullanılagelen geleneksel Osmanlı yöntemleri oldu. Fakat bu çabalar eskiden olduğu gibi yine talihsiz sonuçlara yol açtı. Ekonomik istikrarsızlık, enflasyon, açlık ve kaos en belirgin etkilerdi. Osmanlı parasının değer yitirmesi ve yabancı malların ithalatındaki artış bir yandan enflasyona, diğer yandan da Osmanlı'nın değerli madenlerinin yurtdışına akmasına neden oldu. Bu durum ekonomik sorunları daha da içinden çıkılmaz bir hale soktu¹⁵.

Ayrıca iç çürüme nedenlerine bir de dışsal nedenler eklendi. Avrupa'nın büyük yeni ulus devletleri ve imparatorlukları siyasi birliğe sahip olmalarının da yardımıyla gittikçe daha güçlü hale geliyorlardı. Rönesans ve Reform süreci ve sonrasındaki bilimsel ve teknolojik gelişmeler bu devletlerin ordularını öncekilerden çok daha etkili silahlarla donatmalarını mümkün kılmıştı. Ayrıca “yeni dünya”daki büyük altın ve gümüş yataklarının keşfi, emperyalizm, uluslararası ticaretin büyük çapta gelişmesi, bu devletlere elde ettikleri yeni siyasi ve askeri gücü destekleyecek iktisadi kaynakları da sağlamıştır. Bu faaliyetlerin hiçbirinde Osmanlı Devleti yer almamıştır. Yapabildiği tek şey yönetemeyen, hükmedemeyen devasa bir hükümetle atıl kalmak oldu. Avrupa birleşirken Osmanlı Devleti bölündü. Avrupa yeni bir askeri teknoloji geliştirirken, Osmanlı Devleti geçmişteki silah ve tekniklere bağımlı kaldı. Avrupa'daki ekonomik gelişmeler Osmanlılarca kayıtsızlıkla karşılandı. Osmanlı tacirleri uluslararası ticarete nadiren katıldı. “Yeni dünya”dan gelen değerli madenler XVI. yüzyıl ve sonrasındaki büyük nüfus artışlarıyla da birleşerek sadece kronik enflasyonu, açlığı, ekonomik ve siyasi kaosu körükledi ki bunlar Osmanlı toplumunun varlığını sürdürdüğü yüzyıllardaki temel özelliklerindendi¹⁶.

¹⁴ Yücel ÖZKAYA, Osmanlı İmparatorluğu'nda Ayanlık, s.19.

¹⁵ Stanford J. SHAW, Eski ve Yeni Arasında Sultan III. Selim Yönetiminde Osmanlı İmparatorluğu, s.237.

¹⁶ Stanford J. SHAW, Eski ve Yeni Arasında Sultan III. Selim Yönetiminde Osmanlı İmparatorluğu, s.5.

Ulema ise yüzyıllarca devletin temasta bulunduğu Batılıların daima kâfir olduklarını, medeniyetlerinin küfür sayıldığını dile getirerek imparatorluğun İslam kamuoyunu batılı olan her şeye düşman yapmıştır. Böyle bir durumda herhangi bir ıslahat çalışmasının halktan veyahut halkın herhangi bir sınıfından çıkmasının mümkün olamayacağı meydandadır. Şu halde Osmanlı Devletinde ıslahat, klasikleşmiş bir deyim ile ancak yukarıdan aşağıya olabilirdi. Gerçekte de öyle olmuştur. Islahat ya açık düşünceli padişahlar tarafından ya da öyle padişahların himayesini kazanmış hamiyetli vezirler tarafından yapılmıştır. XVIII. yüzyıldan önce Genç Osman, 4. Murat ve Köprülü ailesinden gelen bütün vezirlerin ıslahat yaptıkları ve Genç Osman hariç diğerlerinin muvaffak oldukları bilinmektedir. Fakat bütün bu ıslahat çalışmalarında tutulan amaç, devletin örgütlerinde temelli bir yenilik yapmak değildir. Islahatçılar, devletin bozulmuş olan düzenini kuvvete dayanarak tekrar kurmak istemişlerdir; yani mihaniki bir disiplin sağlamaktan ilerisini düşünmemişlerdir. Böyle olduğu için de yukarıda işaret edilen ıslahat hareketleri, ıslahatçıların karakterlerindeki şiddet ile uygun olarak başarılmıştır ve onların mukadderlerine bağlı kalmıştır. Nitekim ıslahatçılar öldükten sonra devlet tekrar düzene muhtaç bir duruma düşmüştür. XVIII. yüzyıldan başlayarak yakınçağların başlangıcına gelinceye kadar yapılan ıslahata gelince, bunda batı örgütlerinin tesiri görülmektedir. Fakat padişah veya vezirler bu ıslahatı yaparken, ulema sınıfının cahilliğini ve taassubunu, yeniçeri ocağının menfaatlerini hesaba katmak zorunda kaldıkları için, yaptıkları yenilikler köklü ve devamlı olamamıştır. Islahat çalışmalarındaki bu yetersizliği yakınçağların başında Osmanlı tahtına geçen III. Selim “Nizam-ı Cedit” ile tamamlamak istemişti¹⁷.

1.1.1. Dönemin Siyasi Olayları

Osmanlı Devleti bu dönemde, Avusturya ve Rusya devletleriyle savaş halindedir. Kaybettiği toprakları geri almak amacıyla Ağustos 1787 tarihinde Avusturya ve Rusya Devletlerine karşı savaşa giren Osmanlı Devleti birçok cephede mağlup olmuştur. Cephede tutunamayan birlikler stratejik öneme haiz kaleleri müdafaa edememişler ve son olarak Özi kalesi Rusların eline geçmiştir. Burada bulunan Hüseyin Paşa ve askerlerinin birçoğunun şehit olduğu ve bölge halkının bir kısmının katledildiği geri kalanların ise esir olduğu haberleri merkeze bildirilmiştir. Bu olayları öğrenen 1. Abdulhamid ilerlemiş

¹⁷ Enver Ziya KARAL, Osmanlı Tarihi, V, s.11.

yaşı ile aşırı bir üzüntü yaşamış olup birkaç gün sonra hayatını 8 Nisan 1789 tarihinde kaybetmiştir¹⁸.

Osmanlı padişahı olarak I. Abdulhamid'in ölümü üzerine 8 Nisan 1789 tarihinde III. Selim tahta çıkmıştır¹⁹. Osmanlı Devletinin birçok sorunuyla karşı karşıya kalan padişah derhal gerekli tedbirleri almayı istemektedir. Devletin içerisinde bulunduğu sorunları şehzadelîği döneminde fark eden III. Selim bu sorunlara çözüm bulmak için derhal işe koyulmak istemektedir. Fakat Osmanlı Devleti'nin Avusturya ve Rusya ile savaş halinde olmasından dolayı gerçekleştirmek istediği projeleri askıya alarak savaşta başarı sağlanması için mevcut düzene müdahale etmemiştir.

Tahta çıkan III. Selim savaşın devam etmesinden yana olduğunu bildirip, kaybedilen yerlerin alınması amacıyla bazı tedbirler almıştır. Savaş hazırlıklarını finanse etmek için, kendi altın ve gümüş tabakalarını eritip sikke yapılması için darphaneye göndermiş ve devletin önde gelenlerine de aynısını yapmaları talimatını vermiştir. İmparatorluktaki, on beş ila altmış yaş arasındaki bütün erkeklere, gerektiğinde kullanılmak üzere askerlik hizmetine hazırlanmaları emredildi. Savaşa devam etmek adına yeni oluşturulacak orduya erzak ve para sağlamak için kararname çıkarıldı²⁰. Evlerde, şahıslarda ve atlarda altın veya gümüş kullanımını yasaklayan ve herkesin değerli eşyalarını en kısa sürede darphaneye göndermesini emreden talimatlar verildi. III. Selim sarayda bulunan altın ve gümüş eşyaların büyük bölümünü darphaneye gönderip para basılmasını emretti. Şehzade, kadın efendiler ve diğer bütün cariyelere varıncaya kadar herkes kıymetli eşyalarının büyük bir kısmını hazineye hediye etmişlerdir²¹.

Yapılan düzenlemeler ve alınan tedbirler savaşın gidişatını değiştirmemiş, Osmanlı kuvvetleri birçok cephede yenilgiye uğramış ve toprak kayıpları da devam etmiştir. İsveç ve Prusya ile anlaşması Osmanlı Devletinin düşmüş olduğu zor durumun göstergesi olarak ifade edilmektedir²². Avusturya Devletinin içinde bulunduğu sıkıntılar savaştan

¹⁸ Cabi Ömer Efendi, Cabi Tarihi, s.2-3. Mustafa Nuri Paşa, Netayic ül-Vukuat, Ankara, 1992, C.3-4, s.179.

¹⁹ Ahmet Cevdet Paşa, Tarih-i Cevdet, Dersaat Matbaası, 1257, C.4, s.242.

²⁰ Stanford J. SHAW, Eski ve Yeni Arasında Sultan III. Selim Yönetiminde Osmanlı İmparatorluğu, s.58.

²¹ Ahmet Cevat Eren, "Selim III." MİA, C.10, s.443.

²² Ahmed CAVID, Hadika-i Vekayi, Ankara, 1998, s.160-170. İsveç ile yapılan anlaşma hakkına detaylı bilgiye yer verilmektedir.

çekilmesini gerekli kılmış ve Avusturya Devletini Osmanlı Devletiyle antlaşma imzalamak zorunda bırakmıştır. 1790 tarihinde imzalanan Zıştovi antlaşmasıyla Avusturya Devleti, Orsava dışında kazandığı bütün toprak kazançlarından vazgeçmiştir²³.

Böylelikle savaşta Rusya ile yalnız kalan Osmanlı Devleti savaşı kazanacağı ümidiyle savaşa devam etmiştir. Fakat bu ümidi fazla uzun sürmemiş, birçok cephede yenilgilere ve toprak kayıplarına devam etmiştir. Bu durum 9 Ocak 1792’de Rusya ile imzalanan Yaş antlaşmasıyla son bulmuştur. Bu anlaşmaya göre daha önceden yapılmış bütün şartlar yenilenerek, Oşakof ve Prut ile Dinyester nehirleri arasında kalan topraklar müstesna, Rusya bütün fetihlerinden vazgeçiyordu. Eflak ve Boğdan’a verilmiş olan imtiyazlar yenileniyor, Babiâli, Çar’a ve emsallerine düşmanca hareketlerde bulunmamaya söz veriyordu. Nihayet, Babiâli, Rus ticaretini Tunus ve Cezayir korsanlarına karşı korumayı da üzerine alıyordu²⁴.

Bu antlaşmadan sonra Osmanlı Devletinin mevcut durumu daha iyi anlaşılmaktadır. Düşmanların az kazancına rağmen Osmanlı Devleti çok kaybediyordu. Öncelikle kaybettiği en önemli değeri ise ümitleriydi. Osmanlı Devleti, Kırım’ı geri almak için harbe girmişti ama Kırım’ı almak şöyle dursun, yeni topraklar da elden çıkmıştı. Bundan başka harp, Osmanlı ordularının geriliğini, zayıflığını da bütün çıplaklığıyla ortaya koyuyordu. Osmanlılar, zaferi harp sanatının usul ve kaideleriyle, silahların üstünlüğünden çok kumandanların kişilik değerleriyle mümkün görüyorlardı. Padişah her düşman zaferinden sonra bir sadrazam değiştiriyordu. Yeni bir sadrazamın tayininde de daima olgunluk ve kabiliyet arandığı yoktu. İstişare yoluyla veya kura usulü ile sadrazam tayin edildiği de oluyordu. İş zaten sadrazam tayiniyle de bitmiyordu. Ordu düzensiz bir insan kalabalığı haline gelmişti. Harbin bin türlü mahrumiyetlerine yabancı olan yeniçeri askeri, yaya asker olduğunu hatırlamayacak kadar kanunnâmelerine yabancı idi. Yeniçeriler reayadan zorla alınan beygirlerle harbe gidiyordu. Harp sanatıyla ilgili hiçbir teknik ve taktik anlayış yoktu. Deniz erleri de yeniçerilerin durumundaydı. Zaten deniz eri diye bir şey de yoktu. Donanma denize açılacağı zaman ömründe silah kullanmamış, harp görmemiş dilenci ve fukara makulesi ve çoluk çocuk gemilere dolduruluyordu²⁵.

²³ Ahmet Cevdet Paşa, Tarih-i Cevdet, C.5, s.10-20. Enver Ziya KARAL, Osmanlı Tarihi, V, s.19.

²⁴ Cabi Ömer Efendi, Cabi Tarihi, s.28-31. Ahmet Cevdet Paşa, Tarih-i Cevdet, C.5, s.86-91. s.20. Enver Ziya KARAL, Osmanlı Tarihi, V,

²⁵ Enver Ziya KARAL, Osmanlı Tarihi, V, s.21.

Bu olumsuz durumdan kurtulmaya çaba gösteren III. Selim, mevcut sorunların giderilmesi amacıyla birçok alanda ıslahat yapmaya başlamıştır. Bu çalışmalar sürerken Osmanlı Devleti 24 Mayıs 1796 tarihinde Fransa ile işbirliği anlaşması karşılıklı olarak imzalanmıştır²⁶. Fakat 19 Mayıs 1798 yılında Fransız Donanmasının Toulon'dan hareket edip Malta'yı işgal etmesiyle Osmanlı Devleti yeni bir savaşın içerisine girmiş oldu. Akdeniz'de bulunan korsanları etkisiz hale getirmek amacıyla çıkarma yaptıklarını bildiren Fransızların kısa süre sonra gerçek niyetleri ortaya çıkmıştı²⁷. Fransa, Akdeniz ticaretine ortak olmak ve Uzak Doğunun zenginliklerinden faydalanmayı amaçlamaktaydı. Bu amaçla 2 Temmuz'da İskenderiye civarında Ebuhır mevkiine asker çıkaran Fransızlar, Mısır'ı istilaya başlamıştır. 25 Temmuz'da Napolyon, Ehlamlar muharebesini kazanarak, Kahire'yi ele geçirmiştir. Fransa'nın milletler arası hukuk kaidelerine riayet etmeyerek, Osmanlı topraklarına yaptığı bu hücum, III. Selim ve Babıâli tarafından hayretle karşılanmıştır²⁸.

Napolyon Bonapart, Türk kamuoyunu kazanmak için Mısır'a gelişinin İngiltere'nin Hindistan ile olan alışverişini kesmek ve Kölemen beylerinin hadlerini bildirmek için Osmanlı Devletinin müsaadesine dayandığını söylüyordu. Bunun yanında ülkede İslami yaşantının eskisi gibi yürümesi ve ülkenin bayındırlığı ve canlanması konularına bütün gücü ile çalışacağını da sözlerine ekliyordu²⁹.

Fransızların işgaline karşı Osmanlı Devleti, Fransızlara hemen savaş ilan edilmesini uygun bulmamıştır. Bunun yerine devletin mevcut olumsuz durumu göz önünde bulundurularak tedbirler alınması uygun görülmüştür. İlk olarak Mısır Beylerine Fransızlara karşı savunmada bulunmaları için emir gönderildi. Devletin Akdeniz'de bulunan bütün kıyı kasaba ve şehirlerine bir Fransız saldırısına karşı uyanık bulunmaları gerektiği bildirildi. Batı ocaklarına Fransız kuvvetlerinin anavatanla bağlantılarını kesmeleri emredildi. İngiliz Donanmasına, Türk limanlarına uğradığı takdirde iyi kabul gösterilmesi için emir gönderilmiştir³⁰.

²⁶ Mustafa Nuri Paşa, Netayic ül-Vukuat, C.3-4, s.201.

²⁷ Nicolea Jorga, Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, Cilt 5, s.119. Stanford J. SHAW, Eski ve Yeni Arasında Sultan III. Selim Yönetiminde Osmanlı İmparatorluğu, İstanbul, 2009, s.335.

²⁸ Ahmet Cevdet Paşa, Tarih-i Cevdet, C.7, s.30-39. Ahmet Cevat Eren, "Selim III." MİA, C.10, s.450.

²⁹ Mustafa Nuri Paşa, Netayic ül-Vukuat, C.3-4, s.201.

³⁰ Enver Ziya KARAL, Osmanlı Tarihi, V, s.34.

Bu sırada Amiral Nelson'un komutasında bir İngiliz donanması Fransızları aramaktaydı. Amiral Nelson, 1 Ağustos 1798'de Fransız Donanmasını İskenderiye'de Ebuhır Limanında gece vakti saldırıya elverişli bir durumda yakaladı ve üzerlerine ani bir baskın yaptı. Karanlıkta kaçan dört gemi dışında diğerleri tamamen yok edildi. Böylece Napolyon'un Fransa ile arasındaki bağlantı tamamen kopmuş ve Mısır'a hapsedilmiş oldu³¹.

Fransızların Mısır'a yerleşmesi, İngiltere ve Rusya'nın çıkarlarıyla örtüşmemesinden dolayı bu iki devlet Osmanlı Devleti'nin yanında yer alarak Fransızlara karşı 11 Eylül 1798'de birlikte hareket etme amacıyla anlaşmışlardır³². Ruslarla yapılan savaşıardan ve Rusların emellerinden dolayı Rusya'nın vermiş olduğu destek Osmanlı Devleti tarafından temkinli karşılanmış fakat sonradan kabul etmek zorunda kalmıştır. Bu durum Osmanlı Devletinin Avrupalı Devletlere karşı benimsemiş olduğu siyaset prensibinin kayması manasını taşımaktadır. Bundan böyle Babıâli harplerde ve siyasette yetersizliğini örtmek için Hristiyan devletlerle ittifaklar yapma prensibini kabul etmiş oluyordu³³.

Osmanlı-İngiliz ittifakının imzalanmasından bir süre sonra Fransızların İtalya'yı işgalinden rahatsızlık duyan iki Sicilya Krallığı ile de Fransızlara karşı bir ittifak anlaşması imzalandı (21 Ocak 1799). Böylelikle Fransa'ya karşı dört devletten oluşan bir ittifak grubu kuruldu³⁴.

İlk olarak İyonya (Yedi-Yunan) adalarından Fransızları çıkarmak için Osmanlı-Rus Donanması, Doğu Akdeniz'de harekâta geçti. Bu harekâta Zenta, Korfu, Ayamavro, İtaki Pakso, Çuka adalarıyla, Mora ve Arnavutluk kıyılarında Venedik Cumhuriyetinden alınmış adalardan bir "Birleşmiş Yediada Cumhuriyeti" kuruldu. Osmanlı ve Rusya arasında önceden kabul edilen esaslara göre bu cumhuriyetin karakterini gösteren bir anlaşma imzalandı (21 Mart 1800). Anlaşmaya göre; Birleşmiş Yediada Cumhuriyeti, Osmanlı Devletinin himayesinde ve Rusya'nın kefaletinde bulunacaktı. Üç yılda bir

³¹ Ahmet Cevdet Paşa, Tarih-i Cevdet, C.7, s.39-42. Fahir ARMAOĞLU, 19. Yüzyıl Siyasi Tarihi, s.86.

³² Virginia H. AKSAN, Osmanlı Harpleri 1700-1870, İstanbul, 2010, s.239.

³³ Enver Ziya KARAL, Osmanlı Tarihi, V, s.34.

³⁴ Fahir ARMAOĞLU, 19. Yüzyıl Siyasi Tarihi, s.86.

Osmanlı Devletine 75.000 kuruş cizye gönderilecekti. Birleşmiş Yediada Cumhuriyeti'nin özel bir bayrağı da olacaktı³⁵.

Amiral Nelson kumandasında bulunan Britanya donanması 1 Ağustos 1798'de Nil Muharebesi'nde, Ebuhır açıklarında kuşattığı ve büyük bölümünü yok ettiği Fransız donanmasının işini bitirince, Bonapart'ın saldırısı kısa ömürlü oldu. Bonapart, gemilerinin ve tedarikinin yok edilmesi, planlarının felce uğramasıyla büyük bir darbe yemiş oldu. Kendi toprakları için karşılıklı teminatlarla birlikte, hali hazırda mevcut olan Rus-Osmanlı ittifakına katılan İngiltere, Ocak 1799'da İngiliz-Osmanlı Savunma İttifakını imzaladı. Bonaparte, İskenderiye'de batağa saplanmaktansa, Şubat 1799'da Suriye'ye yürüyerek, Elariş ve Gazze'yi ele geçirip, Yafa'daki Osmanlı garnizonunu bozguna uğrattı³⁶. Yafa'yı ele geçirdiğinde üç bin kadar Türk, esir olarak Napolyon'un eline düşmüştü. Napolyon bu kadar esiri besleyemeyeceğini ve yiyecek maddelerinin asıl kendi askerlerine gerekli olduğunu görünce bunların tamamını öldürmüştür³⁷.

Bonapart, Suriye harekâtında hedefi olan Akka Kalesine varmış ve derhal kaleyi kuşatmıştır. Kalenin savunmasıyla görevli bulunan Cezzar Ahmed Paşa'ya Napolyon'un işbirliği ve ittifak teklifini Cezzar Ahmed Paşa kabul etmemiş ve savunma tedbirlerini almıştır. Elli günden fazla süren kuşatma, şiddetli bir şekilde devam etmiştir³⁸. Akka Kalesi'nin savunması amacıyla Osmanlı ve İngiliz donanmaları ile İstanbul'dan gönderilen çok sayıda Nizam-ı Cedit askeri de kale savunmasında görev almıştır³⁹. Ayrıca bölgede bulunan İngiliz ve Osmanlı donanması da denizden sağladığı ateş desteğiyle Fransızları zor durumda bırakmıştır. Napolyon kuşatmada başarısız olduğunu anlayınca 25 Mayıs 1799'da kuşatmaya son vererek Mısır'a geri dönmüştür⁴⁰. Bonapart geri çekilip Mısır'a döndüğünde kumandasındaki 13.000 askerden 2000'i ölmüş 3000'i ise yaralanmıştır. Dönemin şartları göz önüne alındığında verilen kayıp büyüktür⁴¹.

³⁵ Ahmet Cevdet Paşa, Tarih-i Cevdet, C.7, s.122-123. Enver Ziya KARAL, Osmanlı Tarihi, V, s.37.

³⁶ Virginia H. AKSAN, Osmanlı Harpleri 1700-1870, s.239.

³⁷ Fahir ARMAOĞLU, 19. Yüzyıl Siyasi Tarihi, s.57. Katledilen kişi sayısının gerçekliği şüphelidir. Burada verilen rakam ile farklı kaynaklarda verilen rakamlar bir birlerini tutmamaktadır. Bu sayı Virginia H. Aksan'ın Osmanlı Harpleri adlı eserinde dört bin, Mustafa Nuri Paşa'nın Netayic ül-Vukuat isimli eserinde ise beş bin olarak karşımıza çıkmaktadır.

³⁸ Mustafa Nuri Paşa, Netayic ül-Vukuat, C.3-4, s.203.

³⁹ Stanford J. SHAW, Eski ve Yeni Arasında Sultan III. Selim Yönetiminde Osmanlı İmparatorluğu, s.338-339.

⁴⁰ Fahir ARMAOĞLU, 19. Yüzyıl Siyasi Tarihi, s.58.

⁴¹ Virginia H. AKSAN, Osmanlı Harpleri 1700-1870, s.239.

Napolyon'un Mısır'a dönüşü tam bir perişanlık içerisinde olmuştur. Açlık, susuzluk ve hastalık asker sayısında büyük kayıp yaşamasına sebep olmuştur. Napolyon, Mısır'a dönüşü esnasında yolda yaralı askerleri götüremeyeceğini anlayınca doktordan yaralı askerlere afyon verilmesini ve askerlerin orada bırakılmalarını istemiştir⁴². Bu esnada Osmanlı Devleti de Temmuz başlarında Fransızları bölgeden çıkarmak amacıyla Mısır'a asker çıkarmıştır. Fakat Fransızlar 24 Temmuz'da yapılan Ebuhır (Abukir) Savaşında Osmanlı kuvvetlerini yenilgiye uğratmıştır⁴³. Bu zafer Napolyon'un durumunu değiştirmemiş, aksine mevcut sorunlar artarak devam etmiş, bu nedenle Napolyon Mısır'ı terk etmek zorunda kalmış ve yerini yardımcısını bırakmıştır. Geride kalan Fransızlar, Osmanlı-İngiliz ittifakının baskısıyla daha fazla bölgede tutunamamış, 31 Ağustos 1801 tarihinde ülkeyi boşaltmıştır⁴⁴. Osmanlıların İngilizlerle beraber Mısır'ı geri alması İstanbul'da büyük bir sevinç ile karşılandı. III. Selim'e "Gazi" unvanı verildi. Büyük bir alayla Kaptan Paşa, İskenderiye Kalesi'nin anahtarını getirip Padişaha teslim etti⁴⁵.

Osmanlı Devleti, Mısır seferi esnasında zayıflığının derecesini anlamıştı. Yüz binlerden kurulan Osmanlı Orduları, Napolyon Bonapart'ın yirmi beş bin kişilik ordusuna defalarca yenilmişti. Osmanlı Devleti bundan böyle topraklarının güvenliğini tek başına sağlayamayacağını anladığı için "muvazene politikasını" bütün neticeleriyle kabul etti. Rusya ve İngiltere ile imzaladığı anlaşmalar bu hareketinin açık işareti oldu⁴⁶.

Mısır meselesinin Osmanlı'nın lehine sonuçlanması, sorunların ortadan kalkmasını sağlamamış aksine yeni sorunları beraberinde getirmiştir. İngiltere, Rusya ve Avusturya'nın, Fransa'ya karşı oluşturduğu ittifakta ortaya çıkan sorunlar Fransa ile yeniden anlaşma imzalanmasını zorunlu kılmıştır. İngilizler ve Ruslar yapılan görüşmelerden sonra Fransızlar ile 27 Mart 1802'de Amiens anlaşmasını imzalamıştır⁴⁷. Görüşmelere temsilen gönderilen Osmanlı heyeti, görüşmelerin bulunduğu mekâna vardıklarında antlaşmanın imzalandığını öğrenmişlerdir. Bu devletler, III. Selim'in sadece bu anlaşmayı onaylamasını istenmişlerdir. Bu durumu kabul etmemesine rağmen

⁴² Napolyon'un askerlerini yolda afyon verip öldürmek istemesi doktor tarafından karşı çıkmış. Buna rağmen askerlere böyle bir uygulamanın yapıldığına dair bilgiye rastlamadık.

⁴³ Fahir ARMAOĞLU, 19. Yüzyıl Siyasi Tarihi, s.58.

⁴⁴ Stanford J. SHAW, Eski ve Yeni Arasında Sultan III. Selim Yönetiminde Osmanlı İmparatorluğu, s.340.

⁴⁵ Yusuf AKÇURA, Osmanlı Devletinin Dağılma Devri, Ankara, 2010, s.86.

⁴⁶ Enver Ziya KARAL, Osmanlı Tarihi, V, s.43.

⁴⁷ Fahir ARMAOĞLU, 19. Yüzyıl Siyasi Tarihi, s.60.

III. Selim antlaşmayı mecburiyetten onaylamıştır. Fakat bu defa İngiltere ve Ruslara karşı güven sorunu daha fazla artmıştır⁴⁸. Bu antlaşmaya göre Mısır'ın yeniden Osmanlı Devleti'ne iade edilmesi ve yedi Yunan Adasının Sultan ve Çarın ortak himayeleri altında bağımsız bir cumhuriyet olarak kalması kararı alınmıştır. Ayrıca Osmanlı Devleti toprak bütünlüğünün tanınmasına karar verilmiştir⁴⁹.

Anlaşmalarda alınan kararlara rağmen İngiliz birliklerinin Mısır'dan ayrılmamaları, Ruslar'ın ise imzalanan anlaşma gereği Yedi Ada'da bulunan askerlerini çekmemesi, Hristiyan halkı kışkırtması, Sırp isyanını desteklemesi III. Selim'i rahatsız etmiştir. Bu gelişmeler Osmanlı Devleti'nin yeniden Fransızlar ile iyi ilişkiler kurmasına neden olmuştur. III. Selim, Fransızlar ile 25 Haziran 1802'de yeni bir anlaşma imzalamıştır. Bu anlaşma ile Fransa kapitülasyon haklarının tamamını geri almış ve iki taraf toprak bütünlüklerini karşılıklı olarak garanti etmişlerdir. Yapılan anlaşmada konulan gizli madde de ise Fransa'nın herhangi bir devlet ile yapacağı savaşa Osmanlı Devleti isterse katılacaktır⁵⁰. Bu anlaşmanın ardından Osmanlı Devletinin, Fransa ile yeniden dostluk ilişkilerinden çekinen İngilizler Mart 1803 tarihinde Mısır'ı boşaltmışlardır⁵¹.

Öncesinde olduğu gibi bu dönemde de Rumeli'nin her kazasında birer ayan olup, bunların çoğu çevrelerine adamlar toplayıp güçlenmiş, bundan dolayı valilerin buyrukları ve yasakları eskisi gibi yürütülememiş ve bunların birbirleri ile savaşları da eksik olmamıştır. Bunlardan başka bir de dağlı eşkıyası denilen kişiler vardı ki bunlar, Balkanların iki yakasında, üçer beşer yüz kişilik topluluklar olarak gezip dolaşırlar, köyleri ve kasabaları basıp talan ederlerdi. Merkez tarafından üzerlerine gönderilen görevlilere ve vezirlere gözlerine kestirebilirlerse karşı koyarlar, eğer bunu yapamazlarsa, çıkılması zor dağlara ve uzak yerlere çekilip, onlar gittikten sonra yine eskisi gibi başkaldırmaya devam ederlerdi⁵².

Mısır'a gönderilen birliklere muhafazakâr kesim ve yeniçeriler müdahalede bulunmuş, Nizam-ı Cedit askerlerinin gönderilmesi engellenmiştir. İstanbul'da kalan

⁴⁸ Stanford J. SHAW, Eski ve Yeni Arasında Sultan III. Selim Yönetiminde Osmanlı İmparatorluğu, s.375.

⁴⁹ Yusuf AKÇURA, Osmanlı Devletinin Dağılma Devri, s.102.

⁵⁰ Fahir ARMAOĞLU, 19. Yüzyıl Siyasi Tarihi, s.87.

⁵¹ Yusuf AKÇURA, Osmanlı Devletinin Dağılma Devri, s.104.

⁵² Mustafa Nuri Paşa, Netayic ül-Vukuat, C.3-4, s.209.

Nizam-ı Cedit askerinden beş bin kişi Karaman Valisi Kadı Abdurrahman Paşa komutasında 5 Mart 1800 yılında Trakya'ya yapılacak sefer için sevk edildi. Kısa sürede Edirne'ye varan birlik Nikomedyâ'dan gelen bostancı birlikleriyle birleşerek Nisan ayından itibaren eşkıya ile mücadeleyle başlamıştır. Belirlenen eşkıya çetelerinin bir kısmı yok edilmiş geriye kalanlar ise Makedonya dağlarına kaçmışlardır. Asayiş ve düzenin tesis edilmesiyle Balkanlar üzerinde bulunan, ancak bir yıldır kopuk olan muharebe kanalları da yeniden faaliyete geçirilmiştir. Gönderilen birlikler geri döndüklerinde elde ettikleri zaferin kanıtı olarak beraberlerinde parçalanmış ya da kesilmiş yüzlerce eşkıya kellesiyle dönmüşlerdir⁵³.

Avrupa'da barış dönemi uzun sürmemiş, İngiltere ile Fransa arasındaki savaş 26 Nisan 1803 yılında yeniden başlamıştır. İki devlet arasında savaş devam ederken 11 Nisan 1805 tarihinde Avusturya ve Rusya ile anlaşılan İngiltere, Fransa'ya karşı üçlü ittifak kurmuş oldu. Napolyon, 17 Mart 1805 tarihinde Kuzey İtalya'daki cumhuriyete son vererek kendisini "İtalya Kralı" ilan etti⁵⁴. Bu gelişmelerin yanında İngiltere ve Rusya, Osmanlı Devletinin de kendi yanlarında savaşa girmesini istemiş fakat III. Selim bu teklifi kabul etmeyerek tarafsızlık siyasetini devam ettirmiştir. Diğer taraftan İngilizleri ve Rusları gücendirmemek için Napolyon'un imparatorluğunu hemen tanımamıştır⁵⁵.

Rusya'nın Karadeniz sahillerini alıp, Gürcistan içlerine kadar ilerleyip bölgeyi kendi hâkimiyeti altına alması, diğer taraftan Sırp ve Karadağlı isyanını desteklemesi ve Hıristiyan halkı kışkırtması Osmanlı Devleti'ni sıkıntıya sokmuştur. Ayrıca Rus-Fransız Savaşının yeniden başlaması da Rusların, Osmanlı Devleti üzerindeki baskılarını artırmıştır. Ruslar, 1798 ittifakını yeniden sağlamak amacıyla yapılan anlaşmayı yenilemeyi amaçlamakta fakat Osmanlı Devleti bu duruma direnmektedir⁵⁶. Ruslar, Osmanlı Devleti'nin yalnızlığından istifade ederek baskıları artırmış ve Osmanlı Devleti de yeni bir savaşa girmeyi göze alamadığı için 24 Eylül 1805'te Ruslar ile ikinci ittifakı

⁵³ Stanford J. SHAW, Eski ve Yeni Arasında Sultan III. Selim Yönetiminde Osmanlı İmparatorluğu, s.409.

⁵⁴ Fahir ARMAOĞLU, 19. Yüzyıl Siyasi Tarihi, s.63.

⁵⁵ Ahmet Cevat Eren, "Selim III." MİA, C.10, s.452.

⁵⁶ Yusuf AKÇURA, Osmanlı Devletinin Dağılma Devri, s.107.

imzalamak zorunda kalmıştır. Bu anlaşmanın on beş maddesi açık on maddesi ise gizli yapılmıştır⁵⁷.

Fransızlar, İngiltere, Rusya ve Avusturya ittifakına karşı mücadelesinde büyük başarılar elde etmeye başlamış, cephelerde kesin zaferler elde etmiştir (Şubat 1806). Napolyon'un bu başarıları III. Selim'i, Napolyon'un imparatorluğunu tanıma konusunda yüreklendirmiştir. Dalmaçya'daki Sırp isyanına karşı Fransızların yardımına güvenen III. Selim, Muhib Efendi'yi geniş yetkilerle elçi olarak Paris'e gönderdi⁵⁸. Buna karşılık Fransız elçisi İstanbul'a hediyelerle gönderildi ve ayrıca Fransa'nın yardım vaatleri hususunda Sultan'a güvence verdi. Fransız elçisinin telkinleriyle III. Selim, Rus yanlısı olan Eflak ve Boğdan voyvodaları İpsilanti ve Moruzi'yi görevden almış. İpsilanti'nin İstanbul'daki mal varlığına el konulmuş ve İpsilanti'nin babası idam edilmiştir⁵⁹.

Fransızlar, Rusya üzerine yapılacak sefer için Dalmaçya bölgesinde bulunan askerlerini Tuna'ya ve oradan Eflak ve Boğdan üzerinden Lehistan'a geçmelerine izin istemektedir. Bu duruma şiddet ile karşı çıkan Rusya, Eflak ve Boğdan voyvodaları İpsilanti ve Moruzi'yi yeniden görevlerinin iade edilmesini aksi takdirde savaş ilân edeceğini sert bir dille bildirmiştir. Osmanlı Devleti, Rusya ile savaşı göze alamayarak Ruslar'ın isteklerini yerine getirmiştir. Bu olaylardan kısa bir süre sonra Napolyon, Prusya ordularını perişan ederek Berlin'e girmiştir (Ekim 1806). Napolyon, elçisi aracılığı ile III. Selim'e gönderdiği mektupta Eflak ve Boğdan voyvodalarının yeniden görevden alınmasını istemiştir. III. Selim içerisinde bulunduğu durumu izah etmesi üzerine, Napolyon kendisine yardım edeceğini bildirmiştir⁶⁰.

Osmanlı Devleti bunun üzerine yeniden boğazları kapatarak Rus gemilerinin geçmesine izin vermemiştir. Bu sırada Rusya ile Fransa arasında savaş yeniden başladığından, Dalmaçya kıyılarında bulunan Fransız askerlerinin Tuna nehri kıyılarından giderek Polonya'ya saldırabilme olasılığına engel olmak için Ruslar ansızın iki ordu yollayarak Osmanlı hâkimiyetinde bulunan Hotin ve Bender Kalelerini ele geçirdiler. Osmanlı Devleti bu duruma hazırlıksız yakalandı ve derhal Ruslara savaş ilan

⁵⁷ Fahir ARMAOĞLU, 19. Yüzyıl Siyasi Tarihi, s.89.

⁵⁸ Virginia H. AKSAN, Osmanlı Harpleri 1700-1870, s.254.

⁵⁹ Stanford J. SHAW, Eski ve Yeni Arasında Sultan III. Selim Yönetiminde Osmanlı İmparatorluğu, s.478.

⁶⁰ Yusuf AKÇURA, Osmanlı Devletinin Dağılma Devri, s.117.

edilip sefer hazırlıklarına başlandı⁶¹.

İngiltere elçisi bu durumu engellemek ve Osmanlı Devletiyle yeniden ittifak anlaşmasını yenilemek için baskı yapmış, anlaşmanın imzalanmaması halinde savaş ilân edileceği tehdidinde bulunmuştur. Ayrıca Fransız elçisinin derhal gönderilmesi, Çanakkale Boğazı'nın, cephane yüklü on beş Osmanlı gemisinin İngilizlere teslim edilmesi ve Rus askerlerinin Romen prensliklerinde ülkenin efendileri olarak kalmaları gibi taleplerde bulunmuştur. Fransız elçisinin desteğiyle III. Selim bu istekleri kabul etmemiştir. Bunun üzerine İstanbul'dan ayrılan İngiliz elçisi Bozcaada'da demirlemiş bulunan İngiliz Donanması'na geçmiştir. İngiliz Donanması 19 Şubat 1807 tarihinde 8 Kalyon, 2 Firkateyn, 2 Korvet ve 2 Kalkalyata ile Çanakkale'ye doğru harekete geçmiştir. Hazırlıksız bir şekilde yakalanan Osmanlı birlikleri ve donanması İngilizlerin ilerlemesine engel olamamıştır. İngiliz Donanması ile karşılaşan beş Osmanlı savaş gemisinin dördü İngiliz Donanması tarafından batırılmış birisi kurtulmayı başarmıştır. İngiliz Donanması, İstanbul Boğazı'na ulaşmış ve Büyük Ada'ya demir atmıştır. Bu durum karşısında büyük bir korkuya ve endişeye kapılan III.Selim, Fransız elçisinin desteği ile gereken tedbirleri almıştır. Halkın destek ile İngilizlerin yeniden ittifak anlaşması teklifini III. Selim bir kez daha kabul etmemiştir. Osmanlı Devleti'nin almış olduğu tedbirler karşısında zorda kalan İngiliz Donanması 2 Mart'ta İstanbul'u terk edip geri dönmek zorunda kalmıştır⁶².

İngilizler, İstanbul önünde uğradığı başarısızlığı temizlemek için Mısır'a bir çıkarma yapmaya teşebbüs ettiler. 17 Mart 1807'de yedi-sekiz bin kişilik bir kuvveti karaya çıkararak İskenderiye'yi almaya muvaffak oldular⁶³. İngilizler, Memlûklülerin desteğiyle burada kalmayı umarken Mehmed Ali Paşa, Memlûk lideri Elfi Bey'i öldürerek İngilizlerin planlarını bozmuştur. Mehmed Ali Paşa'nın İngilizlere karşı savaşması Memlûklüleri etkilemiş ve onların Mehmed Ali Paşa'nın yanında yer almasına sebep olmuştur. En önemli müttefikini kaybeden İngilizler, kendilerine yiyecek ve asker temininde de büyük sıkıntı içerisine girmişlerdir. Bu sıkıntılar içerisinde İngilizlerin yapmış oldukları birkaç saldırı başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Halkın desteğini alan Mehmed Ali Paşa, İskenderiye'yi kuşatarak İngilizleri teslim olmaya mecbur etmiştir.

⁶¹ Mustafa Nuri Paşa, Netayicü'l-Vukuat, C.3-4, s.211.

⁶² Nicolea Jorga, Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, Cilt 5, s.149-150.

⁶³ Enver Ziya KARAL, Osmanlı Tarihi, V, s.54. Stanford J. SHAW, Eski ve Yeni Arasında Sultan III. Selim Yönetiminde Osmanlı İmparatorluğu, s.494.

Böylece 17 Eylül 1807 tarihinde İngiltere'nin Mısır'ı alma teşebbüsü de başarısızlıkla sonuçlanmıştır⁶⁴.

Bu olaylar karşısında Osmanlı Devleti derhal savaş hazırlıklarına başlamış ve Sadrazam İbrahim Hilmi Paşa, ordu başkumandanı olarak atanmıştır. Onun yerine de vekâleten Selanik Mutasarrıfı Köse Musa Paşa sadrazam olarak, Topal Ataullah Efendi ise şeyhülislam olarak atanmıştır. Bu iki şahsın yapılan yenilikleri tasvip etmedikleri ve muhaliflerle aynı düşünceleri paylaştıkları bilinmektedir. Buna rağmen yapılan bu değişiklikler savaş esnasında muhafazakârların desteğini almaya ve yeniçerilerin etkin kullanılmasını sağlamaya yöneliktir⁶⁵.

Rumeli bölgesinin karışıklığı ve özellikle Vidin ve Belgrad yamaklarının yani mustahfız yeniçerilerinin zulüm ve saldırılarına Rusların kışkırtmaları da eklenince, Sırbistan reayası, zalimlik ve haydutluk bayrağını kaldırmıştır. Daha önce yaptıklarından dolayı Vidin Valisi Pasbanoğlu Osman Paşa'nın suçu Padişah tarafından bağışlanmışsa da, devlet tarafından kendisine tamamıyla güvenilmemektedir. Pasbanoğlu Osman'ın devletin güvenini yitirmesi, bölgedeki haydutların başkanı olan Kara Yorgi ile dostluğunu sürdürmesi ve benzeri davranışları devlete başkaldırı olarak ifade edilmiştir. Pasbanoğlu uyarılmasına rağmen bu tür davranışlarını arttırarak sürdürmektedir. Bu nedenlerle, Konya Valisi Kadı Abdurrahman Paşa komutan olarak atanmış, komutası altına atlı ve yaya sınıfından yirmi dört bin kadar Nizam-ı Cedit birliği verilmiş ve bölgeye gönderilmiştir. Görünüşte Sırp isyancıları üzerine, gerçekte ise Rumeli'de güvenliği sağlaması ve belki de Ruslar'ın Osmanlı topraklarına saldırımları olasılığı bulunduğundan, onlara karşı savunma görevi ile de görevlendirilerek Edirne'ye doğru yola çıkarılmıştır⁶⁶.

Kadı Abdurrahman Paşa bu işle vazifelendirilmiş olarak emrindeki Nizam-ı Cedit kuvvetleri ile yola çıktığında, Silivri, Tekirdağ ve Çorlu'da sert bir direnişle karşılaştı. Nizam-ı Cedit'in Rumeli'ye de kurulması, eski durumlarını sürdüremeyecekleri endişesiyle buradaki ayanların tepkisini çekmiş ve birleşmelerine yol açmış, böylece

⁶⁴ Stanford J. SHAW, Eski ve Yeni Arasında Sultan III. Selim Yönetiminde Osmanlı İmparatorluğu, s.495.

⁶⁵ Yusuf AKÇURA, Osmanlı Devletinin Dağılma Devri, s.124.

⁶⁶ Mustafa Nuri Paşa, Netayic ül-Vukuat, C.3-4, s.209.

taraflar arasında silahlı çatışmalar cereyan etmiştir. Bu gelişmede ise bizzat Sadrazam Hafız İsmail Paşa'nın açık ihaneti, el altından bunlara destek vermesi önemli bir etken olmuştur. Neticede Edirne Vakası olarak bilinen bu girişim fiyasko ile sonuçlandı ve uygulama iptal edildi⁶⁷.

Bu olaydan sonra ıslahat aleyhtarları Şehzade Mustafa taraftarlarıyla birlikte hareket etmeye başladılar. Musa Paşa ve Ataullah Efendi, III. Selim'i ve Nizam-ı Cedit'i ortadan kaldırmak için büyük bir ihtilal hazırladılar. III. Selim bu planlardan habersiz Nizam-ı Cedit'in gelişmesini düşünüyordu. Bu maksatla 25 Mayıs 1807 tarihinde Rumeli Kavağı'nda bulunan yamaklara da Nizam-ı Cedit elbisesi giydirmek ve bunları da yeni askeri teşkilata bağlamak için teşebbüse geçildi. Yamaklar yeni elbiseleri giymediler ve kendilerine gönderilen memurları öldürdüler. Kabakçı Mustafa ayaklanması böylece başlamış, organize bir şekilde uygulanmaya konulmuştu. Babiâli'de bu olaylar müzakere edildiğinde Sadrazam Musa Paşa; *“bir kazadır olmuş bu işin arkasına o kadar düşülmemeli”* diyerek tedbir alınmasına mâni oldu. Bu durum karşısında padişah ve yakın adamları bu olayların mahiyetini anlayamamışlar ve gereken tedbirleri alamamışlardır. Ayaklanma bir gün sonra 26 Mayıs'ta şehre intikal etmiş, cepheye gitmeyen yeniçeriler ile halk isyana katılmıştır. Atmeydanı'nda toplanan isyancılar öncelikle Nizam-ı Cedit'in kaldırılmasını istediler. Edirne olayında olduğu gibi III. Selim yine asilerin isteklerini yerine getirmiş ve Nizam-ı Cedit'in kaldırıldığını ilân etmiştir. Musa Paşa ve taraftarları, yenilikçi olarak gördükleri on kişinin ismini saraya gönderdiler ve bunların kendilerine teslim edilmesini istediler. İsyancıların bu isteklerini de yerine getiren III. Selim çaresiz köşeye sıkışmıştır. İsyancılar kendilerine muhalif olan kişileri ya idam ettiler ya da bölgeden uzaklaştırdılar. İdam edilen üst düzey zengin bürokratların malları devlet hazinesine konulması gerekirken, bu malları kendi aralarında paylaştılar. İsyancılar bunlarla da yetinmeyip III. Selim'in tahttan indirilmesini istediler. Bunun üzerine Ataullah Efendi'nin vermiş olduğu hal fetvası ile III. Selim tahtan indirilmiş ve yerine 4. Mustafa, 29 Mayıs 1807 tarihinde tahta çıkarılmıştır⁶⁸.

Çıkan huzursuzluklar ve sorunlar kimi çevrelerde rahatsızlığa sebep olmuştur. Balkanlarda bulunan Rusçuk Ayanı Alemdar Mustafa ve padişaha yakın çevreler, III.

⁶⁷ Kemal Beydilli, “III. Selim: Aydınlanmış Hükümdar”, Nizam-ı Kadim'den Nizam-ı Cedit'e III. Selim ve Dönemi, İstanbul, 2010 s.49.

⁶⁸ Ahmet Cevat Eren, “Selim III.” MİA, C.10, s.455-56.

Selim'in yeniden tahta çıkarılmasını istemişlerdir. Ruslarla Slobozi anlaşması imzalanınca Alemdar 19 Temmuz'da ordusuyla İstanbul'a gelmiştir. Burada olayları örgütleyen kişilerin bir kısmını idam ettirmiş ve yeniden III. Selim'i tahta çıkarmak için harekete geçmiştir. Bu haberi alan 4. Mustafa derhal III. Selim ile Şehzade Mahmut'u öldürme emrini vermiştir. Emir üzerine on dört ay süresince hapis olan III. Selim öldürülmüş fakat Şehzade Mahmut kurtulmuştur. Alemdar, 4. Mustafa'yı tahtan indirmiş ve öldürmüş, yerine Şehzade Mahmut'un 29 Temmuz 1808 tarihinde tahta çıkmasını sağlamıştır⁶⁹.

1.1.2. Islahat Hareketleri

Osmanlı Devleti imzalamış olduğu Karlofça Antlaşmasından sonra var olan sorunların farkına varmaya başlamıştır. Bu sorunların giderilmesi amacıyla padişahlar veya devlet adamları bazı yenilikler ve düzenlemeler yapmaya çalışmışlardır. Fakat yapılan yenilikler ve düzenlemeler devlet adamlarıyla sınırlı kalmıştır. Yeniliklere açık olan bu yöneticiler makamlarından bir sebepten ötürü ayrıldıklarında ise düzen yeniden eski halini almış veya yapılan yeniliklere karşı çıkan bir ayaklanma sorunlu olan düzenin devamlılığını sağlamıştır.

Özellikle bilim ve teknik alanlarında geri kalan Osmanlı Devleti rakibi olan Batılı devletleri yakalamak amacıyla Avrupalı uzmanlardan yararlanmayı uygun görmüştür. Bunlardan özellikle askeri alanda hizmet veren Humbaracı Ahmet olarak bilinen De Bonneval ve Baron dö Tott önemli bir yere sahiptir. Bunların dışında yine birçok yabancı uzman farklı alanlarda özellikle de askeri alanda Osmanlı Devleti'ne hizmette bulunmuştur.

Yapılan çalışmalar yalnızca mevcut yapının iyileştirilmesi biçiminde olmasından dolayı yenilikler başarılı ve kalıcı olamamıştır. Başa geçen padişahlar ve bazı devlet adamları durumun bu şekilde süremeyeceğini anlamış ve kurumlarda köklü değişikliklerin yapılması gerektiği kanaatine varmışlardır. Mevcut sorunların düzeltilmesi, sorunlu kurumların kaldırılması ve yerlerine yenilerinin kurulması fikri III. Selim ile başlamış ve Osmanlı Devleti'nin sonuna kadar devam etmiştir.

⁶⁹ Ahmet Cevat Eren, "Selim III." MİA, C.10, s.456.

1. Abdulhamid'den sonra tahta çıkan III. Selim derhal sorunların çözümü amacıyla birçok alanda yapılacak ıslahat için harekete geçmiştir. İlk olarak Avrupa'nın tecrübesinden, ilim ve tekniğinden faydalanmak ve Avrupa'yı daha iyi anlamak ihtiyacını duymuştur. Bu amaçla Ziştovi Antlaşması'ndan sonra kendi taraftarlarından bazılarını ve devrin ilim adamı olan Ebubekir Ratib Efendi'yi elçi olarak Viyana'ya göndermiştir. Sekiz ay Viyana'da kalan Ratib Efendi burada yaptığı araştırmalarını sefaretnâmesi'nde toplamış ve İstanbul'a gelince padişaha takdim etmiştir. Ratib Efendi sefaretnâmesi'nde Avrupa Devletleri'nin askeri teşkilatı ve diğer müesseseleri hakkında bilgi verdikten sonra, Avrupa Devletleri'nin ilerlemelerini sağlayan şartlar üzerinde durmuştur. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin de ilerlemesi ve gelişmesi için bu şartları yerine getirmesi gerektiğini savunmuştur⁷⁰.

III. Selim, 14 Mayıs 1789 tarihinde ayanlardan oluşan Meclis-i Meşveret'i toplantıya çağırarak ıslahat sürecini başlattı. Üç gün sonra da Meclis-i Meşveret sarayın bahçesindeki Revan Köşkü'nde toplandı. Toplantıya yönetici sınıfa mensup iki yüzden fazla kişi katıldı; kadılar, valiler, kâtipler ve müderrisler, muvazzaf ve emekli memurlar ve subaylar, imparatorluğu kurtarmak için neler yapılabileceğini tartışmaya davet edildi. Yapılan tartışmada bazı sorunlar dile getirilmiş ve bunların giderilmesi gerektiği vurgulanmıştır⁷¹. Bunun üzerine III. Selim devlet adamlarına ıslahat hakkındaki düşüncelerini bildiren layihalar hazırlanmasını emretti. Bu emir üzerine yirmi iki devlet adamı var olan sorunları vurgulayıp, bunların giderilmesine dair padişaha layiha sunmuştur. Bu layihalardan önemli çoğunluğu askeri erkândan değil, sivil üyelerden gelmiştir. Ayrıca layihacıların yirmisi Türk, diğer ikisi ise yabancısıdır⁷².

Bu layihalarda başlıca üç eğilim belirir. Birincisi, tımarlı örgütü ile kapıkulu ocaklarını eski düzenlerine dönecek biçimde ıslah etmek. İkincisi, bunları eski durumlarına getirme perdesi altında belli etmeden modern yöntemler uygulamak. Üçüncüsü, bunların ıslah olasılığı kalmadığından, Avrupa'da ve Rusya'da olduğu gibi, "Nizam-ı Cedit" kurmak ve bunu eski ocaklar tasfiye edilinceye kadar onlarla

⁷⁰ Ahmet Cevat Eren, "Selim III." MİA, C.10, s.446.

⁷¹ Stanford J. SHAW, Eski ve Yeni Arasında Sultan III. Selim Yönetiminde Osmanlı İmparatorluğu, s.98.

⁷² Necdet HAYTA, Uğur ÜNAL, Osmanlı Devletinde Yenileşme Hareketleri, Ankara 2003, s.70.

kariştırmamak. III. Selim'in girişimlerini gözden geçirdiğimiz zaman orta bir yol tuttuğunu görürüz⁷³.

1.1.2.1. Askeri Alanda Yapılan Islahatlar

III. Selim mevcut askeri ocakları derhal kaldırmak ve yerlerine yenilerini kurmanın imkânsız olduğunun farkındaydı. Böyle bir iş yapıldığında kaldırılan ocağın yerini hemen alabilecek bir kuvvet olmadığı için bir taraftan Avrupa usulünde bir ordu hazırlanırken diğer taraftan da mevcut ocakların mümkün mertebe düzenlemeyi uygun gördü⁷⁴.

Düzenlemelere başlayan yönetim, ilk olarak yeniçeri ocağının ıslahıyla başladı. Yeniçeri Ocağı'nın yaşlı ve dermansız askerlerinin derhal emekliye sevk edilmesini emretti. Böylece bu kişilerden boşalan yerler, kendilerinden beklenen görevleri ifa edebilecek gençlerle doldurulabilecekti. Muvazzaf erler ile kağıt üzerinde kayıtlı erlerin sayısını karşılaştırmak için bütün birliklere müfettişler gönderildi. Görevlerinde hazır bulunmayan ve yerlerine başkalarını gönderen yeniçerilerin ordudan ihraç edilmeleri emredildi. Yeniçerilerin her zaman üniformalarıyla dolaşmaları ve mevcut kurallara göre düzenli talim yapmaları talimatı verildi⁷⁵. Kumbaracı, lağımcı, arabacı ve topçu ocakları için yeni kanunnâmeler kaleme alındı. Bu kanunnâmelere göre adı geçecek ocaklar, ordunun teknik sınıflarını teşkil edeceklerdi. Ocaklara rica, şefaât ve iltimas ile er alınmayacak, erler evlenemeyecek, erlerin ve subayların terfilerine sanatlarında gösterecekleri bilgi ve kabiliyet esas teşkil edecekti. Bunun içinde hendese ve ateş sanatı bilgisi ile savaş eğitimi ve öğretime kendileri için mecburi olacaktı⁷⁶.

Yeni bir ordu kurulması düşüncesi ile Nizam-ı Cedit ocağının kurulması için harekete geçildi. Nizam-ı Cedit, bostancı ocağına bağlı bostancı tüfenkçisi ocağı şeklinde kuruldu (şubat 1793)⁷⁷. Nizam-ı Cedit'in tüm masraflarının karşılanması içinde 1 Mart

⁷³ Niyazi BERKES, Türkiye'de Çağdaşlaşma, İstanbul, 2002, s.92.

⁷⁴ Enver Ziya KARAL, Osmanlı Tarihi, V, s.64.

⁷⁵ Stanford J. SHAW, Eski ve Yeni Arasında Sultan III. Selim Yönetiminde Osmanlı İmparatorluğu, s.110.

⁷⁶ Enver Ziya KARAL, Osmanlı Tarihi, V, s.65.

⁷⁷ Enver Ziya KARAL, Selim III'ün Hatt-ı Hümayunları, s.51.

1793'te İrad-ı Cedit adında bir hazine kurulmuştur⁷⁸. Bu hazineye tahsis edilen gelir kalemlerinden toplanacak vergiler, düzenli ve etkin bir şekilde toplanmıştır. Hazine gelirleri hızla artmış ve yükümlülüklerini yerine getirdikten sonra bile bir hayli fazla vermiştir⁷⁹.

III. Selim'in 1793'te ilk yaptığı işlerden birisi yeni askeri birlikler için farklı sınıflara mensup başta Fransa olmak üzere İsveç, Prusya ve İngiltere'den birçok uzman getirmek olmuştur. Bu dönemde önceki dönemlerle kıyaslanamayacak kadar uzman getirilmesinin yanında çok sayıda zanaatkâr kişinin de orduda istihdamı sağlanmıştı. Levent Çiftliği'nde tertip ve teşkiline karar verilen yeni askerler, 12 bölük ve bir ortadan oluşan 1.600 kişiydi. Zamanla Asakir-i Şahane de denmeye başlayan Nizam-ı Cedit askerlerine ek olarak 1799'da ikinci bir orta daha ilave edildi ve Selimiye Kışlasının yapımına başlandı. Levent Çiftliğindeki iki ortanın kurulmasından sonra Üsküdar'da üçüncü bir orta daha kuruldu (1801)⁸⁰. Hedeflendiği şekilde 1807'ye kadar yeni askerlerin sayısında istikrarlı bir artış olmuştur. Bu dönemde resmi kayıtlara göre, Nizam-ı Cedit ordusu 23.000 ere, 1590 subaya ulaşmıştır.

Kurulan Levent ve Üsküdar kışlalarının barınak ve talimgahları hızla inşa edilmiştir. Levent'te kurulan üç kışlanın yanında bir tüfek fabrikası kurulmuştur. Bunun yanında humbarahane ile Hasköy'de müstakil demirhane inşa edilmiş ve her birine mühendisler ve ustalar tayin edilmiştir⁸¹. Levent kışlasında ayrıca iki cami ve bir okul bulunmaktadır⁸². Üsküdar'da ise Kavak Sarayı yıkılmış yerine asker için kurulan kışlalar ve talimgahlar ve atlı askerlerin atları için ahırlar inşa edilmiştir. Yine askerin ihtiyacından dolayı Tazıcılar Ocağı yıkılmış yerine cebehâne inşa edilmiştir⁸³. Ayrıca talim gören askerlerin ve görevlilerin ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla Kadıköy'de bir hastane, bir kütüphane ve bir matbaa inşa edilmiştir⁸⁴.

⁷⁸ Cevdet, C.6, s.60-63.

⁷⁹ Stanford J. SHAW, Eski ve Yeni Arasında Sultan III. Selim Yönetiminde Osmanlı İmparatorluğu, s.175.

⁸⁰ Necdet HAYTA, Uğur ÜNAL, Osmanlı Devletinde Yenileşme Hareketleri, s.74.

⁸¹ Cabi Ömer Efendi, Cabi Tarihi, s.31-32.

⁸² Stanford J. SHAW, Eski ve Yeni Arasında Sultan III. Selim Yönetiminde Osmanlı İmparatorluğu, s.176.

⁸³ Cabi Ömer Efendi, Cabi Tarihi, s.32.

⁸⁴ Stanford J. SHAW, Eski ve Yeni Arasında Sultan III. Selim Yönetiminde Osmanlı İmparatorluğu, s.176.

İstanbul'un yanı sıra Anadolu ve Rumeli'de de Nizam-ı Cedit Ortalarının kurulmasına karar verilmiş, 1802 baharında Karaman ve Alaiye valisi Abdurrahman Paşa'ya ve Kayseri Sancağı Mütesellimi aynı zamanda Bozok Sancağı mutasarrıfı Cebbarzade Süleyman Bey ile Bağdat valisi Süleyman Paşa'ya fermanlar gönderilerek bölgelerinde İstanbul'daki gibi birlikler oluşturulması istenmiştir. Bunun üzerine hazırlıklar başlamış, 1803 yılından başlanarak Anadolu'nun birçok yöresinde Nizam-ı Cedit Ortaları oluşturularak eğitim ve öğretim başlatılmıştır. 1802-1805 yılları arasında Kütahya, Bolu, Sivas, Çankırı, Kastamonu, Amasya, Tokat, Konya, Niğde, Bursa, Kırşehir, Aksaray, Ankara ve daha başka birçok sancak merkezinde kışlalar yaptırılarak birlikler kurulmuştur⁸⁵.

Bunun yanında yeniçeri ocağının da ıslah edilmesi için bazı tedbirlere başvurulmuştur. Birçoğu esnafılık, ticaret veya başka işlerle uğraşan yeniçerilerin askeri düzen ve terbiyeden uzak kalmamaları için haftanın belirli günlerinde talim ve terbiye ile meşgul olmalarına dikkat edilmesi emri verildi⁸⁶.

XVIII. yüzyılın sonunda askerlerin ve denizcilerin kullandıkları eski tip silahlar oldukça kalitesizdi. Kullanılan demir iyi dövülmemiş ve kırılğan, doldurulan barut ise katkılıydı. Çeşitli boyutlardaki toplar ve tüfekler kolayca kırılıyordu. Bomba ve mermilerse farklı ebat ve kalitedeydi⁸⁷. Bu durumun farkında olan III. Selim bu kurumların ıslah edilmesi için de yeni düzenlemeler yapılmasına karar vermiştir. Öncelikle Tophane ve kışanin yakınındaki ev ve dükkanlar yeni kışla ve fabrikalara yer açmak için istimlak edildi ve eski binalar yenilendi. İngiltere ve Fransa'dan yeni makineler ithal edildi ve talimgahlar hatırı sayılır miktarda genişletildi⁸⁸. İsveç, İngiltere ve Fransa'dan dökümcüler ve ustalar getirildi. Bunların gayret ve becerileriyle ocaklar ıslah edilmeye çalışıldı. Top dökümünde Fransız toplarının çapları kabul edildi. Tophane'de düzen sağlanırken baruthane'de düzene konulmaya çalışıldı⁸⁹.

Barut üretiminde Avrupa'nın çok gerisinde kalan Osmanlı Devleti bunu

⁸⁵ Musa ÇADIRCI, Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapısı, s.55.

⁸⁶ Enver Ziya KARAL, Selim III'ün Hatt-ı Hümayunları, s.49.

⁸⁷ Stanford J. SHAW, Eski ve Yeni Arasında Sultan III. Selim Yönetiminde Osmanlı İmparatorluğu, s.186.

⁸⁸ Tuncay ZORLU, "III. Selim Dönemi Osmanlı Teknolojisi", Nizam-ı Kadim'den Nizam-ı Cedit'e III. Selim ve Dönemi, İstanbul, 2010, s.215.

⁸⁹ Enver Ziya KARAL, Osmanlı Tarihi, V, s.66. Enver Ziya KARAL, Selim III'ün Hatt-ı Hümayunları, s.47-49.

gidermek amacıyla bir dizi önlem almaya çalışmıştır. Bu döneme gelinceye kadar baruthane nazırlarının daha önce başka devlet işlerinde kendilerini ispat etmelerine ve padişaha sadık kimseler olmalarına özellikle dikkat edilmiştir. Onların önceki görevlerindeki başarıları baruthaneye nazır atanmalarında temel kriter olmuştur. Bu nedenle baruthane nazırlığını bir çeşit emeklilik olarak değerlendirmiştir. III. Selim, baruthanelerin devlet ricaline sırayla bir çeşit emeklilik olarak verilmesinin sakıncalarını görmüş ve bu nedenle baruthanenin başına barut üretiminden anlayan bir görevli atamıştır. 6 Mayıs 1793'te Baruthaneler Nazırlığı'nın kurulmasıyla hem baruthane personeli genişletilmiş hem de nazırların sorumlulukları daha da ağırlaşmıştır. Bu düzenlemeye göre; Baruthane Nazırı, Gelibolu, Selanik ve İstanbul Baruthaneleri'ndeki barut üretiminden sorumlu hale getirilmiştir. Öncelikle nazır olarak atanacak kimsenin bilgili ve itibarlı olmasına dikkat edilecektir. Nazırlar yılda 5.000 kantardan az olmamak üzere İngiltere ve Felemenk barutu kalitesinde barut üreteceklerdir. Her sene başında üretilen 5.000 kantar barut cebehaneye teslim edilecektir. İngiliz ve Felemenk barutu kalitesinden düşük barut, devlet tarafından kabul edilmeyecektir. Barut kalitesinde herhangi bir düşüklük olduğu takdirde, ihtiyaç duyulan barut İngiltere'den, nazırın kendi parasıyla satın alınacak ve cebehaneye verilecektir⁹⁰.

Osmanlı Devleti denizcilik alanında da yeterli düzeyde değildi. 1768-1774 Osmanlı-Rus savaşı esnasında Çeşme'de Osmanlı donanması Ruslar tarafından yakılmıştı. Bunun üzerine bir dizi düzenleme ile beraber Baron dö Tot'un gayretleriyle 1773 yılında Mühendishane-i Bahri Hümayun açılmıştı. Fakat bu önemli gelişme donanmanın içerisinde bulunduğu sıkıntıların giderilmesi için yeterli görülmemiştir⁹¹. III. Selim tahta çıktıktan kısa bir süre sonra Tersane Emini Selim Ağa ile oğlu Nazıf'ın idam edilmesi emrini vermiştir⁹². Tersanede düzenin sağlanması için Gazi Hasan Paşa'yı azledip yerine en güvendiği adamlarından sütkardeşi olarak ifade ettiği Hüseyin Paşa'yı 10 Mart 1792'de Kaptanı Deryalığa getirmiş ve önemli başarılar göstererek on iki yıl bu görevde kalmıştır⁹³.

⁹⁰ Zafer Gölen, Osmanlı Devletinde Baruthane-i Amire, Ankara, 2006, s.53-54.

⁹¹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı; Osmanlı Tarihi, C. 4, Ankara, 1978, s.480.

⁹² Ahmet Cevat Eren, "Selim III." MİA, C.10, s.443. Bu idamın sebebi olarak devlet işlerini insafsızca baltalamaktan çekinmeyen bozgunculuk zihniyetine karşı bir cevaptı.

⁹³ Şemseddin Sami, Kamusu Alam, C.3, İstanbul, 1308, s.1957.

Donanmanın yeniden toparlanması ve sorunların giderilmesi amacıyla bir dizi tedbir alınmıştır. İlk olarak gemi süvarilerinin devlet malını ziyana uğratmaları veya talan etmelerinin önüne geçilebilmesine çalışılmıştır. Daha sonra III. Selim, bu hususta Tersane'yi bir nizam altına alınması yolunda; önce gemilerin büyüklük ve küçüklüğüne göre ayrılmasını emretmiş, daha sonra gemiler Kalyon⁹⁴, Firkateyn⁹⁵ ve Şehdiye⁹⁶ diye cinslerine göre üç grup üzerinde tertip etmiştir.. Ayrıca her gemiye ehliyet ve liyakatleri derecesinde kaptanlar tayin edilmesine de karar vermiştir. Açıkta kalan kaptanlar ise “Mülazım Kaptan” olarak, gemi kaptanlarının emrine verilmişlerdir. Diğer taraftan, rüşvet ve devlet malının heder edilmesinin önüne geçmek için, maaşlarda bir ayarlama yapılarak, başta bahriye ümerasının maaşları yükseltilmiştir⁹⁷. Ayrıca tersanenin ve donanmanın gedikli personeli daimi personel statüsüne sokularak başka işlerde çalışmalarının önüne geçilmiştir. Bu çerçevede tüm kalyon ve firkateyn gediklileri bir kayıt altına alınmış ve sayılarının 3000 olduğu tespit edilmiştir⁹⁸.

Yeni ve kuvvetli filoların inşa edileceği tersaneler, İstanbul (Tersane-i Amire), Bodrum, Gemlik, Kal'a-i Sultaniye (Çanakkale), Midilli, Sinop, Rodos, Karadeniz Ereğlisi, Limni, Kıbrıs, Kemer, Kalas, Silistre ve Sohum'da idi. 1789-1796 seneleri arasında hummalı bir faaliyet sarf ederek, en büyüğü üç ambarlı ve bin iki yüz mevcutlu, altmış iki zira genişliğinde ve yüz yirmi iki top ihtiva eden Selimiye Kalyonu olmak üzere kırk beş parça gemi inşa edilmiştir. Bu gemilerin personel sayısı 20495 kişi ve toplam 2329 top bulunmaktaydı⁹⁹.

1.1.2.2. Eğitim Alanında Yapılan Islahatlar

Osmanlı Devleti yükselme döneminde eğitime büyük önem vermiş ve kayda değer ilerleme sağlamıştır. Bu dönemden sonra Osmanlı eğitiminde eski usuller ve bilgiler

⁹⁴ Kalyon, büyük harp gemileri olup, iki veya üç ambarlı tipleri vardır. Her ambarda bir sıra top dizilmiştir. Personel mevcudu 900-1000 arasında değişmekte idi.

⁹⁵ Firkateyn, Kalyona göre daha küçük çapta bir harp gemisi olup güvertesinin üstünde bir sıra top bulunur, 35-50 arasında top adedi değişir. Daha sonraları 74 toplu Firkateyn inşa edilmiştir.

⁹⁶ Şehdiye, Firkateyn'den küçük bir nevi harp gemisi.

⁹⁷ Ali İhsan Gencer, Bahriyede Yapılan Islahat Hareketleri Ve Bahriye Nezaretinin Kuruluşu (1789-1867), Ankara, 2001, s.33.

⁹⁸ Tuncay ZORLU, “III. Selim Dönemi Osmanlı Teknolojisi”, Nizam-ı Kadim'den Nizam-ı Cedid'e III. Selim ve Dönemi, s.219.

⁹⁹ Ali İhsan Gencer, Bahriyede Yapılan Islahat Hareketleri Ve Bahriye Nezaretinin Kuruluşu (1789-1867), s.53.

kullanılmaya devam ederken Avrupa devletleri eğitim ve teknik alanında hızlı bir ilerleme kaydetmiştir. XVIII. yüzyılın sonlarına gelindiğinde Osmanlı Devleti eğitim alanında hala eski usulleri uygulamaya devam etmekte, rakibi olan Avrupalı devletler ise özellikle teknik olarak oldukça hızlı ilerleme sağlamıştır. Avrupalı Devletlerin özellikle savaşlarda teknik üstünlükleri fark edilmiş ve uygulamış oldukları taktikler de Osmanlı'nın ilgisini çekmiştir.

Bilim ve teknik alanında Batılı anlamda ilk uygulama olarak Mühendishane-i Bahri Hümayun ve Topçu Mektebi görülmektedir¹⁰⁰. III. Selim döneminde ise deniz okulunun yanında Kumbarahane ile Mühendishane-i Berri-i Hümayun kurulmuştur. Bu okulların kurulmasında yabancı uzmanlardan geniş ölçüde faydalanıldı. Fransa, İsveç, İngiltere ve daha başka Avrupa Devletlerinden mühendis, deniz mühendisi, ustabaşı ve ustalar getirildi. Padişah kurduğu okulların idaresi için özel bir kanunnâme hazırlattı. Topçu okulunda Fransızca, mecburi ders olarak bir Fransız öğretmen tarafından okutuldu. Aynı okul için dört yüz ciltlik bir kütüphane kuruldu. Bu kütüphane harp sanatı ile ilgili fizik, topçuluk, matematik ve tahkimat konuları üzerinde en güzel Fransızca kitaplarla meşhur Fransız ansiklopedisini içine almaktaydı. Okulun öğrenci sayısı ise iki yüzdü¹⁰¹.

III. Selim dönemine kadar olan dönemde matbaanın kullanılmaması ve kitapların çoğaltılmaması büyük sıkıntı oluşturmuştur. Osmanlı Devletinde matbaa ilk olarak 1493 yılında Selanik'te Yahudi matbaası olarak açılmıştır. Ardından 1567'de Ermeni matbaası ve 1627 yılında ise Rum matbaası kurulmuştur. Osmanlı Devleti ise ilk yerli matbaayı 1721 yılında kurmuş ve bazı kitapların basımına başlanmıştır. Fakat bu matbaa yeterli derecede olmayıp özellikle eğitim alanında kullanılan kitaplar çoğaltılamamıştır.¹⁰²

1796 tarihine kadar sadece birkaç ders kitabı bulunmaktadır. Öğrencilerin, hocaları ders anlatırken not tutmak suretiyle kendi ders kitaplarını hazırladıkları bilinmektedir. Bu tarihten sonra Abdurrahman Efendi'nin yönetiminde bir matbaa kuruldu ve burada hem öğrenciler için gerekli ders kitapları, hem de öğretim kadrosu tarafından çevrilen teknik kitaplar basıldı¹⁰³. Amaç, burada bulunan öğrencilere, hendese kurallarına göre humbara

¹⁰⁰ Stanford J. SHAW, Eski ve Yeni Arasında Sultan III. Selim Yönetiminde Osmanlı İmparatorluğu, s.194.

¹⁰¹ Enver Ziya KARAL, Osmanlı Tarihi, V, s.68.

¹⁰² Bernard LEWIS, Modern Türkiye'nin Doğuşu, Ankara, 1998, s.51.

¹⁰³ Stanford J. SHAW, Eski ve Yeni Arasında Sultan III. Selim Yönetiminde Osmanlı İmparatorluğu, s.200.

atma, lağım kazma, kale tabya köprü yapma ve metris alma gibi konuları öğretecek kitapların standart bir tarzda hatasız olarak basılması ve çoğaltılmasıdır¹⁰⁴.

Bunlardan Buğdan Voyvodası Aleksandır İpsilanti'nin oğlu Kostantin İpsilanti tarafından Türkçeye çevrilen Fenn-i harp, Fenn-i lağım ve Fenn-i muhasara kitapları bastırılmıştır. Bu kitaplardan önce İstanbul'daki Fransız elçiliği matbaasında da Türkçe olarak üç kitap basılmıştır¹⁰⁵. Kitapların Fransızca basılmasının nedeni ise okullardaki Fransızca kitapların Fransız hocalar tarafından kullanılmasıdır¹⁰⁶. Ayrıca mühendishane matbaası gerekli eserlerin basımı faaliyetini devam ettirdiği dönemde, Üsküdar'da, Üsküdar matbaası kurulmuş ve burada her türlü kitap basılmaya başlanmıştır¹⁰⁷.

1.1.2.3. İdari Alanda Yapılan İslahatlar

Eyalet idaresi ve yargı sistemlerinde gerçekleştirilen ıslahatlarla şehir ve kasabalardaki hoşnutsuzluğun giderilmesi amaçlandı. İlmiye sınıfının durumu XVIII. yüzyılda iyice bozulmuştu. Ulema, şer'i hukuk ve uygulamalardan bütünüyle habersiz oldukları mevkileri satın alan ya da karşılığında kendilerinden beklenen hizmetten kaçmak için aldıkları askeri ya da idari nitelikteki maaşları ulema maaşı haline getirmeyi başarmış kişilerle dolup taşmıştı. Bu kişiler ulema içinde önemli mevkileri ellerinde tutuyor ve bu mevkileri kişisel çıkarları için kullanıyorlardı. Böylece ulemaya dahil olmanın yolu uygun niteliklere sahip olmaktan ziyade en yüksek rüşveti verebilmekten geçer olmuştu¹⁰⁸.

Başta vezirler olmak üzere atanan görevliler, daha çok rüşvet sağlanması amacıyla uzun süre görevlerinde bırakılmazlar, yerlerine yine rüşvet karşılığında başkaları atanırdı. Bundan dolayı bir eyalete bir yıl içinde birkaç vezir atanıp azledilir olmuştu. Devletin içinde bulunduğu bu karışıklığa son verilmesi için “Der-Beyan-ı Nizam-ı Hal ve Vüzera-yı Nizam ve Mirmiran-ı Kiram” adlı bir yasa düzenlenip çıkartıldı¹⁰⁹.

¹⁰⁴ Tuncay ZORLU, “III. Selim Dönemi Osmanlı Teknolojisi”, Nizam-ı Kadim'den Nizam-ı Cedid'e III. Selim ve Dönemi, s.223.

¹⁰⁵ Enver Ziya KARAL, Osmanlı Tarihi, V, s.68.

¹⁰⁶ Bernard LEWIS, Modern Türkiye'nin Doğuşu, s.57.

¹⁰⁷ Enver Ziya KARAL, Osmanlı Tarihi, V, s.69.

¹⁰⁸ Stanford J. SHAW, Eski ve Yeni Arasında Sultan III. Selim Yönetiminde Osmanlı İmparatorluğu, s.104.

¹⁰⁹ Necdet HAYTA, Uğur ÜNAL, Osmanlı Devletinde Yenileşme Hareketleri, s.81.

Bu düzenlemelere göre, Anadolu ve Rumeli yirmi sekiz ile bölündü ve vezirlerin sayısı da buna göre tespit edildi. Ehliyetsiz, derebeyi ve menşei ne olduğu bilinmeyen kimselere vezirlik verilmemesine özen gösterildi. Bunun yerine devlet içerisinde faaliyetleriyle güven kazanmış tecrübeli kimselerden vezir ataması yapılmasına dair karar alındı. Vezirleri seçme hakkı yalnız padişah ve sadrazama bırakıldı. Vezirlerin memuriyet yerlerinde en az üç en çok beş yıl kalmaları uygun görüldü¹¹⁰.

Ayrıca Sultan Selim, ilmiye sınıfını eski haline getirmek ve ilmiye sınıfının işleyişindeki suiistimalleri ortadan kaldırmak amacıyla Aralık 1789'da Hamidizâde Mustafa Efendi ulemayı ıslah etme göreviyle şeyhülislamlığa atandı. Sultanın da desteğiyle bu görevi mümkün olan en kısa sürede gerçekleştirmek üzere harekete geçti. Kadılık ve müderrislik görevlerini ifa edenlerin bu görevleri layıkıyla yerine getirip getirmediğini saptamak üzere eyaletlere müfettişler gönderdi. Yerlerinde bulunmayanlar ve görevlerinde ehil olmayanlar görevlerinden alındı. Okullarda kayıt, sınıf geçme ve mezuniyet katı bir sınav sistemine tabi kılındı. Müderrisler sınava tabi tutularak, sınavı geçemeyenler daha düşük düzeyli görevlere getirme yönünde çabalar sarf edildi. Geçmişte olduğu gibi, rüşvet ve yolsuzluğa karşı yine sık sık ihtarlar da bulunuldu¹¹¹.

İlçelerde ayanların eskiden olduğu gibi ahali tarafından usulü dairesinde seçilmesi ve bu seçime valilerin müdahale etmemesi kaide tutuldu¹¹².

1.1.2.4. İktisadi Alanda Yapılan Islahatlar

Özellikle savaşlarda ve yapılan yeniliklerde devlet maddi olarak büyük sıkıntılar yaşamıştır. III. Selim yapılacak yeniliklerin büyük bir külfete mal olacağını bilmekte ve bunu gidermek için yeni kaynaklara ihtiyaç duymaktadır. Tersane, baruthane, tophane, top mermicileri ve lağımcı ocakları ve Levent çiftliği bostancıları “Nizam-ı Cedit” için olduğu kadar, gelecekte devletin yapmak zorunda kalacağı harpler için de, normal gelirlerin dışında kaynaklar bulunmalıydı. Bu kaynakların gelirleri ne Darphane hazinesine ne de Enderun hazinesine konulmayacaktı. Bunun yerine İrad-ı Cedit hazinesi

¹¹⁰ Enver Ziya KARAL, Osmanlı Tarihi, V, s.71.

¹¹¹ Stanford J. SHAW, Eski ve Yeni Arasında Sultan III. Selim Yönetiminde Osmanlı İmparatorluğu, s.105.

¹¹² Enver Ziya KARAL, Osmanlı Tarihi, V, s.71.

adıylay yeni bir hazine kurulacaktır. İrad-ı Cedit hazinesi iki kısımdan ibaret olacaktır. Birinci kısım Babıâli'de yapılacak kargir bir bina olacaktır. Bütün gelirler evvela burada toplanacak ve giderler de buradan sağlanacaktır. Hattı hümayun sadır olmadıkça İrad-ı cedit hazinesinden her ne maksat için olursa olsun para verilmeyecektir. Her mali yıl sonunda hazinenin gelir ve gideri hesap edilerek gelir fazlası darphanede kargir olarak yapılmış olan hazineye taşınacaktır. Bu hazine, İrad-ı Cedit hazinesinin ikinci kısmını teşkil edecektir. İkinci kısımda toplanan para, gelecek harpler için yedek akçe olarak kullanılacaktır. Bunun bir akçesi seferden başka bir maksatla sarf edilmeyecektir. Yedek akçenin en az yüz elli bin kese olmasına gayret edilecektir. 200000 kese değerinde tertibi düşünülen İrad-ı cedit hazinesinin gelir kaynakları şöyle tespit edilmiştir: Faizi on kese olan miri Haremeyn mukataalarından mahlulü olanlar satılmayarak İrad-ı cedide devredilecektir. Derya, zeamet ve tımarları da doğrudan doğruya yukarıda adı geçen hazineye bağlandı. Bundan başka tütünden alınan resim yüzde altıya çıkarıldı. Rakının okkasına üç, şarabın okkasına dört, tütünün okkasına bir, kahvenin okkasına sekiz para vergi konuldu. Hayvanlardan her biri başına bir para alındı. Mora'da çıkan ve İstafilya tabir olunan üzümün kıyyesi de iki para resme tabi oldu. Her sene yenilenmesi alışıla gelmiş ferman ve beratlar üzerinden de ufak bir resim alındı¹¹³.

Ticari, iktisadi sahalarda da bazı yenilikler yapıldı. Bu dönemde İstanbul'da zahire temini büyük bir sıkıntı ve sorun haline gelmiştir. Halkın temek ihtiyaç maddelerine teminini sağlamak amacıyla bir zahire nazırlığı oluşturularak, zahire toplama ve dağıtma işi muhtekir tüccarların ellerinden alınıp, bu nezarete bağlandı¹¹⁴. Ayrıca zahire nazırlığı için müstakil bir hazine de kuruldu. Sermayeden hâsıl olan faiz, zahire işlerinin ihtiyacı doğrultusunda kullanıldı. Fakat faiz miktarı ihtiyaçtan fazla ise sefer için İrad-ı cedit hazinesine gönderildi¹¹⁵.

III. Selim ahitnâmelerde yazılı sayıdan fazla tercüman kullanmamalarını yabancı elçilerden istediği gibi, hakkı olmadan tercüman vesikası kullananlar araştırılarak vesikaları ellerinden alındı. Bundan başka Avrupalı tercümanların imparatorluğun iç ticaret alanında iş yapmalarının önüne geçildi¹¹⁶. Bilhassa, İstanbul'da sarraflık ile meşgul olan gayri müslim tebaadan bir kısmı, devlete vergi vermemek için,

¹¹³ Enver Ziya KARAL, Selim III'ün Hatt-ı Hümayunları, s.86.

¹¹⁴ Ahmet Cevat Eren, "Selim III." MİA, C.10, s.448.

¹¹⁵ Enver Ziya KARAL, Osmanlı Tarihi, V, s.72.

¹¹⁶ Enver Ziya KARAL, Osmanlı Tarihi, V, s.72.

kapitülasyonlardan faydalanarak, yabancı devletlerin tebaası oluyor, bu suretle hazineye ait vergilerini ödemekten kurtuluyor ve paranın harice çıkmasına sebebiyet veriyordu. III. Selim bu durumu önlemek amacıyla da tedbirler almıştır¹¹⁷.

1.2. Osmanlı Devletinin Hukuk Sistemi

Hukuk sistemlerinin, uygulandığı toplumun sosyal, ekonomik ve siyasi yapısı ile ihtiyaçları arasında sıkı bir irtibatı vardır. Bu sebeple sosyal ve ekonomik yapıda meydana gelen değişiklikler şu veya bu şekilde hukuk sistemini de etkilemektedir. Böylelikle hukuk sistemi bu değişikliklere uygun bir tavır sergilemektedir¹¹⁸.

Orta Asya'dan Anadolu içlerine göç ederek gelen Türkler beraberlerinde kültür ve geleneklerinin bir kısmını da taşımışlardır. Bu gelenekler bölgelerde kurulan devletlerin yönetim ve idari yapısının teşekkülünde de önemli bir yer edinmiştir¹¹⁹. Bunun yanında yeni fetihler ve karşılaşılacak kültürler ve âdetler toplum düzeninin devamlılığı açısından benimsenip geçiş dönemi olarak uygulanmıştır¹²⁰. Bu uygulamalar Osmanlı Devletinin şartlarına uygun hale getirilerek uygulamaya konulmuştur¹²¹.

Orta Asya'dan göç edip Anadolu'ya gelen Türklerin taşıdığı kültürel değerlerden biri de adalettir. Geleneksel Türk kültüründe adalet kavramı yönetimde ve toplum içerisinde önemli bir yere sahiptir. Kurulan Türk Devletlerinin yapılanmasında ve yükselişinde adalet anlayışının en önemli etkenlerden olduğu bilinmektedir. Halkın devlet içerisinde eşit ve adil bir şekilde varlığını sürdürmesi, devletin varlığını da güçlenerek devam edileceği inancını hakim kılmaktadır. Adalet kavramı Kutadgu Bilig adlı eserde şöyle yer almaktadır; *“Halk zenginleşti ve memleket nizama girdi; halk hükümdara dualar etti. Halk kurtuldu ve zahmet denilen şey ortadan kalktı. Kuzu ile kurt*

¹¹⁷ Ahmet Cevat Eren, “Selim III.” MİA, C.10, s.448.

¹¹⁸ Mehmet Akif AYDIN; Kadı Sicillerinde İstanbul XVI. ve XVII. Yüzyıl, İstanbul, 2010, s.26.

¹¹⁹ Bu konuda göze çapan en önemli uygulamalardan biri kurulan devletlerde hükümdarların yalnızca belirli bir hanedana mensup olmalarıdır. Oğuzların, Selçukluların ve Osmanlıların tek bir hanedandan gelmeleri ve yerlerine başkalarının geçmemesi rastlantı değildir. Hükümdarlığın bu hanedanlara Allah tarafından verildiği inancı hakimdir. İbrahim KAFESOĞLU, Türk Milli Kültürü, İstanbul, 1999, s.248. Bahaeddin ÖGEL, Türk Kültürünün Gelişme Çağları, Ankara, 1991, s.264. Saadettin GÖMEÇ, Kök Türk Tarihi, Ankara, 1997, s.99.

¹²⁰ Uriel HEYD; “Eski Osmanlı Ceza Hukukunda Kanun ve Şeriat”, (Çev.Selahattin Eroğlu), Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Ankara, 1983, S.26, s.634.

¹²¹ Bu uygulamalar sayıları otuz beşe varan eyaletlere ve bu eyaletlere bağlı sancaklara ait hususi kanunnamelerdir. Bunların sayıları beş yüz civarında olup, daha ziyade askeri, cezai, zirai ve idari esaslarla gümrük ve bac konularını düzenlemektedir. Halil CİN, Ahmet AKGÜNDÜZ; Türk-İslam Hukuk Tarihi, C.1, İstanbul, 1990, s.102.

birlikte yaşamaya başladı... Bir müddet böyle huzur ve asayiş içinde geçti, halkın ve memleketin her işi yoluna girdi Memlekette yeni şehir ve kasabalar çoğaldı. Hükümdarın hazinesi altın ve gümüş ile doldu. Hükümdar rahat etti ve huzura kavuştu; şöhreti ve nüfuzu dünyaya yayıldı...” sonrasında devam ederek; “ *...Ey hakim! Memlekette uzun müddet hüküm sürmek istersen, kanunu doğru yürütmeli ve halkı korumalısın. Kanun ile ülke genişler ve dünya düzene girer, zulüm ile ülke eksilir ve dünya bozulur. Zalim zulmü ile birçok sarayları harap etmiş ve sonunda kendisi açlıktan ölmüştür...”* diyerek yöneticilere adaletin önemini vurgulamaktadır¹²².

Adalet ile ilgili olarak Nizamü'l-Mülk ise; “*...Padişah için haftada iki gün Mezalim’e oturmaktan, haklıyı haksızdan ayırmaktan, adalet dağıtmaktan halkın sözünü, vasıtasız, kendi kulağı ile işitmekten başka çare yoktur. Onların daha önemli olan birkaç dilekçeyi arz etmeleri, hükümdar’ın da her biri hakkında bir yazılı emir vermesi gerekir. Çünkü, dünya hâkiminin zulmüne uğrayanlar ve adalet isteyenleri haftada iki gün huzuruna davet ettiği ve sözlerini dinlediği haberi memlekette yayılınca, bütün zalimler korkarlar; ellerini çekerler kimse cezalandırılma korkusu ile zulüm ve yağmaya cesaret etmez*¹²³...” demektedir.

Adalet kavramı İslam inancında da önemli bir yere sahiptir. Özellikle, Kuran-ı Kerimde yer alan bu kavram birçok ayette yer almaktadır. Bu ayetlere baktığımız da; “*...Her ümmetin bir peygamberi vardır. Peygamberi geldiği zaman, aralarında adaletle hükmedilir ve onlara asla zulmedilmez*¹²⁴.” Bir başka ayette ise; “*Şüphesiz Allah, adaleti, iyiliği, akrabaya bakmayı emreder; çirkin işleri, fenalık ve azgınlığı da yasaklar. O, düşünüp tutasınız diye size öğüt verir*¹²⁵...” Bu ayetler ve yer vermediğimiz diğer ayetlerde adaletin gerekliliği ve önemi sıkça vurgulanmakta, hayatın her alanında uygulanması için telkinde bulunmaktadır.

¹²² Halil İNALCIK, Osmanlı’da Devlet Hukuk Adalet, İstanbul, 2005, s.15-16.

¹²³ Nizamülmülk, Siyasetname, (Çev. Sadık Yalsızucanlar), İstanbul, 1999, s.24.

¹²⁴ Yunus Suresi, 47. Ayet. Kuran-ı Kerim; s.213.

¹²⁵ Nahl Suresi, 90. Ayet. Kuran-ı Kerim; s.276. Allah Teala bu ayette dünya nizamını sağlayan üç esası emrediyor; buna karşın üç çirkin davranışı da yasaklıyor. Emrettiği esaslar; Adalet, ihsan ve akrabaya yardımdır. Adalet: Her şeyi tam olarak yerine getirmek, herkesin hakkını vermek ve ölçülü davranmak demektir. Ayrıca Kuran-ı Kerim’de Bakara; 282, Al-i İmran; 18, 21, Nisa; 3, 58, 105, 135, 152, Maide; 8, 42, Araf; 29, 159, 181, Nahl; 76, Enbiya; 47, Ahzab; 5, Şura; 15, Hadid; 25, Mümtehine; 8, Hucurat, 10’da adalet kavramına yer verilmektedir.

Türk kavimlerinin, İslamiyet’i benimsemeleri ile beraber mevcut düzenleri içerisinde adalete daha fazla önem verdikleri ve oluşturulan kurumların İslamiyet’e uygun şekilde düzenlendiği görülmektedir. Adaletin sağlanması ve uygulanması diğer Türk devletlerinde olduğu gibi Osmanlı Devleti için de büyük önem taşımaktadır. Merkezi devlet açısından bakıldığında adaletli olma ve adaleti sağlama genelde Ortadoğu-İslam, özelde ise Osmanlı sultanlarının en önemli meşruiyet kaynaklarından birisidir. Ne ölçüde başarılı oldukları tartışılabilirse de, bunu görev olarak kabul ettikleri ve önemsedikleri çok açıktır. Halk açısından bakıldığında da merkezin tutumuna özdeş bir anlayış ortaya çıktığı gözlenmektedir. Hem merkezin hem halkın (bir başka deyişle yöneten ve yönetilenin) anlamı üzerinde benzer bir yaklaşım içinde olduğu adalet görevinin yerine getirilebilmesi, var olan hukuk düzeni sayesinde¹²⁶.

Diğer İslam ve Türk devletlerinde olduğu gibi Osmanlı Devleti’nde de hukuk esas itibarıyla İslam hukukundan oluşmaktadır. Bu İslam dininin sadece inanç ve ibadet esaslarından oluşmayıp, hukuku da içine almak üzere hayatın bütün yönlerini düzenleyen bir sistem olmasından kaynaklanmaktadır¹²⁷. Bundan dolayı oluşturulan kanun ve kurallar Şeriat’ın emrettiği şekliyle benimsenmiş olması gerekmektedir¹²⁸.

Fakat gerçekte, tamamıyla özel koşullar altında gelişen Osmanlı Devleti, Şeriatı aşan bir hukuk düzeni geliştirmiştir. Buna imkân veren prensip ise, örf, yani özel anlamda hükümdarın sırf kendi iradesine dayanarak Şeriatın kapsamına girmeyen alanlarda kanun koyma yetkisidir. Bu da, doğrudan doğruya hükümdarın devlet içinde tam anlamıyla mutlak bir mevki kazanması, devlet çıkarlarının her şeyin üstüne sayılması ile gerçekleşebilmiştir. İşte İslam devletinde bu aşamaya, daha Osmanlılardan önce kurulmuş olan Müslüman Türk devletlerinde erişilmiş bulunuyordu. Şeriat yanında kanun ve örf, yani sırf hükümdarın iradesinden doğan ayrı bir hukuk düzeni, Osmanlılardan önce Türk İslam devletlerinde tamamıyla yerleşmişti¹²⁹.

¹²⁶ Nurcan ABACI; Bursa Şehri’nde Osmanlı Hukuku’nun Uygulanması (17.Yüzyıl), Ankara 2001, s.1.

¹²⁷ Mehmet Akif AYDIN; Türk Hukuk Tarihi, İstanbul, 2010, s. 65-66.

¹²⁸ “Kim Allah’ın indirdiği (hükümler) ile hükmetmezse işte onlar kafirlerin ta kendileridir.” Maide Suresi, 44. Ayet. Kuran-ı Kerim; s.114.

¹²⁹ Halil İNALCIK; Devlet-i Aliyye, İstanbul, 2009, s.228.

1.2.1. Osmanlı Devletinin Hukuki Yapısı

Osmanlı Devleti, hukuk yapısının teşekkülünde Selçuklu ve Anadolu Selçuklu Devletlerini örnek almış ve kendi yapısı içerisinde uygulamaya çalışmıştır. Bu uygulamalarda adliye teşkilatını sağlam temeller üzerinde oturtmaya çalışmış ve adaletin uygulanmasına büyük önem vermiştir¹³⁰. Bu düzen içerisinde uygulamaya konulan kanunların öncelikle şeriata aykırı olmamasına özen gösterilmiştir. Fakat bazı uygulamalar Şeriat ile örtüşmemesine rağmen, dönemin şartları gereği çıkarılan fetvalar ile meşrulaştırılarak uygulamaya konulmuştur¹³¹.

XVI. yüzyılın birinci yarısında Osmanlı Mısırında David Ben Zimra adlı bir Yahudi hahamı hukuki uygulamaları şöyle ifade etmektedir; *“Onlar (Osmanlılar)’ın biri şer’i diğeri örfi olmak üzere iki çeşit hukuk sistemi vardır. Şer’i hukuk, dini hukuka göre karar veren baş kadı’ya tevdi edilmiştir ve vali onun kararlarını infaz ile yükümlüdür. Öte yandan, bir çeşit muvakkat kanunnamelere dayanan örfi hukuk, o bölge valisinin sorumluluğundadır”*¹³².

Osmanlı Devletinin hukuki yapısını oluşturan en önemli kaynak Şeriat’tır. Kaynağını öncelikle Allah’tan alan ve sonra sünnet’e dayanan Şeriat, günlük hayatın bütün olaylarını ve hukuki münasebetlerini düzenlemektedir¹³³. Şer’i hukukun oluşmasında mezheplerin görüşleri de önemli rol oynamaktadır. Özellikle Hanefi mezhebi uygulamalarda ön plana çıkmaktadır¹³⁴.

Osmanlının kuruluş ve yükseliş döneminde Şeriat kanunlarına büyük önem verilmiş

¹³⁰ Ekrem Buğra EKİNCİ; Osmanlı Hukuku, İstanbul, 2008 s.368.

¹³¹ Bununla ilgili olarak Osmanlı Devleti’nde kardeş katline dair çıkarılan kanundur. Bu kanun fetvalardaki bilgilere ters düşse de, Osmanlı uygulamasındaki bazı durumlara ve Fatih’in kanunnamesindeki; *“ekser ulema tecviz etmişlerdir”* ifadesine bu şık da uymaktadır. Zira fıkıh kitaplarında; *“nizam-ı memleketin bozulmasına sebep olan, fitne ve fesada teşvik edenler, bu şeni fiilleri işlemedikleri vakitlerde (zaman-ı fetrette) dahi, katledilebineceklerine fetva verilmiştir. Ayrıca ülül-emre tanınan bu siyaset hakkının tatbiki için bilfiil fesadın tahakkuku ve sebep-i âdî olan şahsın filhakika şerî r ve müttehem olması da şart değildir. Zira vukuundan önce def-i fesad, vukuundan sonra refinden daha kolay olduğu müsellemdir. Bir mübtedi’in bid’atının yayılacağından korkan dindar padişahın kulları korumak ve nizam-ı alem için, o mübtedi’i katl ve idam etmesi caizdir”* şeklinde ifade edilmektedir. Ahmet AKGÜNDÜZ, Osmanlı Kanunnameleri, C.1, s.116-117. Bu uygulama kendisinden önce var olan padişahlar tarafından uygulana geldiği bilinmektedir. Burada devlette iç kavgayı önlemek için ulemanın onayı ile kardeşlerin katlinin bir kanun değil, bir önlem, caiz görülen bir adet olduğu belirtilmiştir. Halil İNALCIK; Devlet-i Aliyye, s.233.

¹³² Uriel HEYD; “Eski Osmanlı Ceza Hukukunda Kanun ve Şeriat”, (Çev.Selahattin Eroğlu), Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S.26, s.634.

¹³³ Ahmet MUMCU; Osmanlı Devletinde Siyaseten Katl, Ankara, 2007, s.23-24.

¹³⁴ Mehmet Akif AYDIN; Türk Hukuk Tarihi, s. 91.

ve bu kanunlar, yöneticilerin aykırı uygulamalarına genellikle engel olmuştur. Bununla ilgili olarak; “Yavuz Sultan Selim’in 150 hazine muhafızının öldürülmesini emretmesi, padişahın verdiği örfi cezalara bir örnektir. Ancak bu ceza dönemin şeyhülislamı Zenbilli Ali Efendi’nin devreye girmesi üzerine uygulanmamıştır. Zenbilli Ali Efendi Divan-ı Hümayun’a gelerek padişaha aşağıdaki sözleri söylemiştir: *“Fetva erbabının görevi sultanın ahretini korumaktır. Duydum ki 150 kişinin öldürülmesini emretmişsin. Onların katli şer’an caiz değildir.”* Bunun üzerine padişah öfkelenerek *“Sen saltanatın işlerine karışyorsun, bu senin görevin değildir.”* demesi üzerine Zenbilli; *“Hayır, ben saltanata değil ahiret işine karışıyorum. Bu benim görevimdir. Eğer affederseniz kurtulursunuz, aksi halde büyük bir azaba uğrarsınız.”* cevabını vermiştir. Bir süre sonra kızgınlığı geçen padişah hazine muhafızlarını affetmiş ve yine Zenbilli’nin ricası üzerine onları eski görevlerine iade etmiştir¹³⁵.”

Örfi hukukun teşekkül tarzı şer’i hukuktan farklıdır. Bilindiği gibi şer’i hukuk müçtehit hukukçuların İslam hukukunun kaynaklarına dayanarak fıkıh usulü ilmindeki esaslar çerçevesinde yapmış oldukları içtihatlarla dayanmaktadır. Şer’i hukukun oluşma sürecinde dört halife dönemi hariç devletin bir müdahalesi veya katkısı olmamıştır. Örfi hukuk ise hukukçuların ilmi içtihatlarıyla değil, padişahların koydukları kanunlarla teşekkül etmiştir. Osmanlı Devleti’nde örfi kanunların hazırlanmasında devletin en üst kademelerinde yıllarca tecrübe kazanmış devlet adamlarından oluşan Divan-ı Hümayun’un ve özellikle örfi hukuktan sorumlu bulunan nişancıların önemli rolleri vardır. Divan’da yapılan görüşmeler ve nişancıların faaliyetleri sonucu şekillenen hukuki esaslar padişahların tasdikleriyle kanun haline gelmekte ve uygulamaya girmektedir¹³⁶.

Bununla ilgili olarak Osman Gazi döneminde; *“Kadı ve Subaşı atanınca bu halk kanun ister oldular. Germiyan’dan bir kişi geldi, “Bu Pazarın bacını bana satın” dedi. Bu topluluk, “Han’a varalım” dediler. O kişi Han’a vardı, söyledi. Osman Gazi, “Bac nedir?” dedi. O kişi, “Pazara gelen her kişiden ben akçe alırım” dedi. Osman Gazi, “Senin bu pazar halkından alacağın mı var ki akçe alırsın?” o kişi, “Han’ım bu töredir, bütün vilayetlerde vardır; padişah olanlar alır” dedi. Osman Gazi; “Allah mı buyurdu, yoksa beyler kendileri mi yaptılar?” dedi. Bu kişi, “Töredir Han’ım, ezelden kalmıştır” dedi. Osman Gazi, çok öfkeleni. “Bir kişinin kazancı başkasının mı olur, onun*

¹³⁵ Abdullah DEMİR; Osmanlı Mahkemesi, İzmir, 2010, s.34.

¹³⁶ Mehmet Akif AYDIN; Kadı Sicillerinde İstanbul XVI. ve XVII. Yüzyıl, s.26.

mülkünde benim ne dahilim vardır ki ondan akçe alayım? Bre kişi, var git artık, bu sözü söyleme, sana ziyanım dokunur” dedi. Ve bu topluluk, “Han’ım, bu Pazar beylerine bir nesnecik vermek adettir” dediler. Osman Gazi, “ Şimdi siz öyle dersiniz. Pazara yük getirip satan kişi iki akçe versin ve satamayan hiç nesne vermesin” dedi. Ve “Her kim bu kanunu bozarsa Allah Teâlâ da onun din ve dünyasını bozsun” dedi¹³⁷. ”

Osmanlı Devleti’nde örfi kanunların hazırlanmasında devletin en üst kademelerinde yıllarca tecrübe kazanmış devlet adamlarından oluşan Divan-ı Hümayun’un ve özellikle örfi hukuktan sorumlu bulunan nişancıların önemli rolleri vardır. Devlet tarafından yayımlanan kanunlarla ilgili davalarda yüksek hukuk bilginiydi. Ayrıca nişan basmadan önce yasal kararnamelerin ilgili kanuna uyup uymadığını kontrol edip düzeltme yetkisine sahipti. Düzenlenen bu kanunlar toplanmakta ve kanunnâmeleri oluşturmaktaydı¹³⁸.

Osmanlı Devletinin hukuk sisteminin kaynaklarından birisi de kanunnâmelerdir. Osmanlı hukukunda kanun ve kanunnâmeye baktığımızda; “Kavanin”, kanunun çoğuludur. Kanun ise sınırların korunması, askerin gerekli ihtiyaçlarının sağlanması, reayanın, idarecilerin ve hâkimlerin zulümlerinden muhafazası, hukuk ve ilim adamlarının gözetilerek şer-i meselelerin kendilerine bırakılması ve kısaca ammeye ve devlete ait hizmet ve maslahatları tanzim eden hükümlere denir. Zikredilen mânâda ve örfi hukukun sınırları içerisinde, idari, mali, cezai ve benzeri hukuk alanlarında, muhtelif zaman ve zeminlerde, ulü’l-emr’in emir ve fermanlarıyla, zamanın şeyhülislamların fetvalarına dayanılarak vazedilen kanun hükümleri, aynen veya özet halinde bir kanun kitabında derlenmesi halinde ise buna da “Kanunnâme” denilmektedir¹³⁹.

Osmanlı Devletinde kanunnâmeler, “*Kanunname-i Sultani ber muceb-i örf-i Osmani*” şeklinde ifade edilmiştir. Kanunnâme ile ilgili olarak müverrih Tursun Beğ Şeriat’ın yanında örfün gerekliliğini şöyle ifade etmektedir; “*Şeriat yanında cemiyet düzenini korumak üzere ulul-emrin koyduğu kanun örftür ve örf, akli esasa dayanır*”. Örfi kanunların şeriat’a uygun olduğuna dair Pir Mehmed Efendi cevaz vermiştir. “*Nizam-ı memleket için olan emr-i aliye itaat vacibdir*” demiştir¹⁴⁰.

¹³⁷ Derviş Ahmet Aşık; Aşık Paşazade Tarihi, İstanbul, 2008, s.61.

¹³⁸ Carter V. FİNDLEY; Osmanlı Devletinde Bürokratik Reform, İstanbul, 1994, s.46.

¹³⁹ Ahmet AKGÜNDÜZ, Osmanlı Kanunnameleri, C.1, s.78.

¹⁴⁰ Robert ANHEGGER, Halil İNALCIK; Kanunname-i Sultani Ber Muceb-i Örf-i Osmani, Ankara, 2000, s.IX.

Tanzimat'tan önceki Osmanlı kanunnâmeleri, umumi kanunnâmelerdir ve bunlara Kanun-ı Osmanî denmektedir. İlk umumi Osmanlı Kanunu, Fatih devrinde hazırlanmıştır. Yavuz, bu kanunu genişleterek büyütmüş ve Kanuni devrinde hazırlanan Kanun-ı Osmanî, I. Ahmed ve IV. Murad zamanındaki bazı cüz'i değişiklikler dışında Tanzimat'tan sonrasına kadar yürürlükte kalmıştır. Umumi kanunlar, başta tazir cezaları ile alakalı hükümler, sonra reayanın halleri ve yükümlü oldukları vergiler, askeri teşkilat ve benzeri ülül-emrin yasama yetkisine sahip olduğu konulara ait hükümleri ihtiva eder¹⁴¹.

Osmanlı Devleti'nde padişah her alanda olduğu gibi adalet alanında da tek söz sahibi olan kişidir. Padişah kanun ve kuralların düzenlenmesi ve uygulanmasında yetki sahibidir. Bu yetkilerini ilk dönemde vekalet yoluyla görevlendirdiği Kazasker'e devretmiştir. Kazasker ise yetkilerini merkezde ve merkez dışındaki sancaklarda görevlendirilen kadılar ile paylaşmaktadır¹⁴². Padişah kendisine bağlı olan yasama, yürütme ve yargı temsilcilerinin uyumlu bir şekilde çalışmaları için dengeleyici ve denetleyici bir yönetim uygulamaktadır. Bu yönetim modeli içerisinde yargı temsilcileri olan kadılar, yürütmenin temsilcileri olan ehl-i örfü idari ve hukuki olarak denetlemekte ve gerekirse yargılamaktadır¹⁴³.

Osmanlı adalet sistemi, devlet içerisinde iki farklı yapıda örgütlenmiş ve uygulamaya konulmuştur. Bunların ilki merkezi örgütlenmedir. Divan bünyesinde oluşturulan bu yapılanma padişah kontrolünde bulunmaktadır. Merkezi örgütlenme adalet sisteminin düzenlenmesi ve uygulanmasını sağlamakta, devletin tamamına hükmetmektedir. İkinci örgütlenme ise taşrada oluşturulmuştur. Bunlar merkeze bağlı olup, taşrada oluşabilecek adli sorunların giderilmesi amacıyla kadı başkanlığında örgütlenmiştir. Böylece merkezi otorite ülkenin tamamına hâkim olmaya çalışmıştır.

1.2.1.1. Merkezi Adalet Teşkilatı

Osmanlı Devleti kuruluşundan itibaren idari, siyasi, iktisadi ve adli yapısında katı bir merkeziyetçi anlayışa sahiptir. Hemen her alanda ülkenin herhangi bir yeri hakkında karar alınmasında, bir faaliyette bulunulmasında, bir idareci atamasında veya iktisadi bir

¹⁴¹ Halil CİN, Ahmet AĞGÜNDÜZ; Türk-İslam Hukuk Tarihi, C.1, s.101-102.

¹⁴² Ekrem Buğra EKİNCİ; Osmanlı Hukuku, s.368.

¹⁴³ Abdullah DEMİR; Osmanlı Mahkemesi, s.17-18.

faaliyetin yürütülmesinde merkezin direk müdahalesi bulunmaktadır. Merkezde alınan tüm kararlar ise tek yetki sahibi olan padişahın emriyle gerçekleşmektedir.

Padişah, isterse kendisi de muhakeme yapabilmektedir. Devletin birliği ve milletin dirliği için zararı sabit olan kimseleri cezalandırabilir, hatta öldürtebilirdi. Buna *tazir bi'l-katl* veya *siyaseten katl* denirdi. Bu durum İslam hukukunun hükümdara tanıdığı bir salahiyyet olup, Osmanlılarda genellikle devlet adamlarının cezalandırılmasında kullanılmıştır. Devlet memurlarının ve kadıların her çeşit tasarrufuna itirazı olan en son padişaha müracaat edebilirdi. Padişah bir davanın tarafı ise, bu davaya kendisi bakamaz; kadı önünde murafaaya çıkardı. Bunun tarihte az da olsa örneğine rastlanmaktadır. Mesela Sultan IV. Mehmed ile Üsküdarlı Mehmed Ağa arasında, Salacak'ta vakıf malı bir köşkün mülkiyeti hususundaki ihtilaf sebebiyle açılan bir davada, Rumeli kazaskeri Çatalcalı Ali Efendi kadı sıfatıyla murafaa yapmış; Mehmed Ağa'yı haklı, padişahı haksız bulmuştur¹⁴⁴. Bu durum Osmanlı Devleti'nin adalete göstermiş olduğu önemi ortaya koymaktadır.

Adalet kavramı, halkın şikayetlerini doğrudan doğruya hükümdara sunabilmesi ve onun emriyle haksızlıkların giderilmesi, demektir. Divan-ı Hümayun'un temel görevlerinden biri buydu. Divan'a yapılan başvurularda, Sultan daima orada hazır bulunduğu inancıyla, doğrudan doğruya Sultana yapılmış başvurular olarak sayılırdı. Padişahın doğrudan doğruya halktan şikayet topladığı da olurdu. Hükümdar, Cuma namazında, ava çıkarken veya sefere giderken veya seferden gelirken, halkın dilekçelerini kabul ederdi. Halkın şikayetlerini almak için bu gibi fırsatları hükümdar ne kadar çok tekrarlarsa, o derece adil sayılırdı. Hükümdarın dikkatini çekmek ve şikayet sunmak için saraya yakın yerde ateş yakmak adeti de mevcuttu. Hükümdara doğrudan doğruya erişebilme, şu sebepten önemli sayılırdı: Hükümdar, Tanrı'dan başka kimseye karşı sorumlu olmayan tek ve haksızlığı giderebilecek en yüksek otoriteydi. O, kendisinin otoritesini temsil edenlerin hepsinin üstündedir ve onların yaptıklarını kötüye kullanmalarını ancak o bertaraf edebilir. Bir kelime ile hükümdar adaletin son başvuru

¹⁴⁴ Ekrem Buğra EKİNCİ; Osmanlı Hukuku, s.234-235.

yeridir, bu nedenle de adaletin yerini bulması için toplumda herkes, birey olarak yahut toplu halde, ona şikayetini götürebilmelidir¹⁴⁵.

Osmanlı Devletinde yargı yetkisi esas olarak hükümdara yani padişaha aittir. Padişahlar bu yetkilerini genellikle kanunnâmelerde yer alan tazir suçları ile ilgili olarak kullanmışlardır. Olaylar karşısında padişahlar bazen kendi iradeleri ile cezalandırmaya giderken bazen de divanda alınan kararları uygulamayı uygun görmüşlerdir. İlk Osmanlı hükümdarlarından Orhan Gazi ve 2. Murad sabahları saray kapısı önünde yüksek bir yere çıkarak doğrudan doğruya halkın şikayetlerini dinleyip hüküm vermişlerdir. Kanuni Sultan Süleyman 1526 tarihinde düzenlemiş olduğu seferde ekilmiş tarlalara zarar verenlerin idam ile cezalandırılacağını ilan etmiş ve suçlular bu şekilde cezalandırılmıştır. 1702 tarihinde eşkıya Eyüb-oğlu'nu payitahtta koruyan devlet adamlarına karşı halk; *“burada adalet icra olunmazsa nereye varalım”* diye haykırılmışlardır. Padişah Adalet Köşkü'nde bunu duymuş ve ertesi gün olağanüstü bir divan toplayarak Eyüb-oğlu'nun idamına karar vermiştir¹⁴⁶. Padişahlar genellikle adli vakalarda Divan-ı Hümayun'da alınan kararları onaylamıştır veya kendi iradesini ortaya koyarak yeni bir karar almayı uygun görmüştür.

Osmanlı Devletinde Divan-ı Hümayun, bugünkü anlamda Bakanlar Kurulu, Danıştay, Yargıtay, Anayasa Mahkemesi gibi devlet kurumlarının görevlerini yerine getiren önemli bir meclistir. Divan-ı Hümayun, Padişahın başkanlığında bizzat birinci derecede devlet işlerini görüşmek üzere toplanmaktadır¹⁴⁷. Divan-ı Hümayun toplantısı ve faaliyetleri ilk ve yükselme dönemlerinde önemli bir yere sahiptir. Burada birinci ve ikinci derecedeki siyasi, idari, askeri, örfi, şer'i, adli ve mali işler, şikayet ve davalar hep burada görüşülüp alakadarlar tarafından incelendikten sonra bir karara bağlanırdı¹⁴⁸. Burada alınan kararlar, kanunlaştırılmış, böylelikle Osmanlı hukuk sistemi oluşturulup, dönemin şartlarına uygun hale getirilmiştir. Ancak alınan kararların veya verilen buyuruldunun kanun hükmüne girebilmesi için gerekli şartları taşıyıp taşımadığına bakılıp, gerektiğinde şeyhülislama sorulmakta ve bunun için fetva alınmaktadır. Bu

¹⁴⁵ Halil İNALCIK; *“Şikayet Hakkı: Arz-ı Hal ve Arz-ı Mahzar'lar”*, Osmanlı Araştırmaları Dergisi, S.7-8, İstanbul, 1988, s.33.

¹⁴⁶ Halil İNALCIK; Osmanlı'da Devlet Hukuk Adalet, s.77.

¹⁴⁷ Yusuf HALAÇOĞLU; XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı Ve Sosyal Yapı, Ankara, 1998, s.8.

¹⁴⁸ İsmail Hakkı UZUNÇARŞILI; Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilatı, Ankara, 1988, s.13.

şekliyle kanun yapıcı olarak Osmanlı Devleti'nin en önemli yürütme organı niteliğini taşımaktadır¹⁴⁹.

Divan-ı Hümayun halkın tamamına açık bulunmaktadır. Sosyal mevki, yaş, din, dil ve cinsiyet farkı kesinlikle gözetilmeksizin herkes bizzat başvurabilirdi¹⁵⁰. Divan-ı Hümayun'a başvurmak isteyenler dilekçe ile veyahut vekilleri aracılığıyla başvurabilirlerdi. Ayrıca doğrudan padişaha da şikayet başvurusu yapılabilirdi. Bu daha ziyade cuma selamlığı sırasında, padişahın geçeceği yol üzerinde toplanan vatandaşlardan şikayet dilekçelerinin görevliler tarafından toplanıp padişaha sunulması şeklinde olurdu¹⁵¹.

Toplum içerisinde oluşan sorunların giderilmesinde, bölgede bulunan yöneticiler sorunların giderilmesini sağlayamadıkları takdirde halk Divan-ı Hümayuna başvurmaktadır. Özellikle adil olmayan ve adaletsiz hükümler veren kadılar, haksızlık edip halka zulmeden yöneticiler halk tarafından Divan-ı Hümayun'a şikayet edilmektedir. Yapılan şikayetlerde, örfi hukuk alanına giren sorunlarda, nişancının önerisiyle veziriazam hemen kararını verebilmektedir. Ancak, kadının şer'i alanda verdiği hükümler için durum karışık bir durumdadır. Nitekim İslam hukukunda "temyiz" kurumu olmadığından; kadının verdiği hüküm kesindir. Hükümün verilmesinde belirgin ve göze çarpan bir haksızlık yoksa hemen yerine getirilmelidir. İşte bu noktadan hareket edilerek Divan-ı Hümayun'da şikayet konusu olan şer'i hükümleri, ulemadan olan üyeler, yani kazaskerler incelemekteydi. Eğer hükümde bir sakatlık varsa, ya da hukuka uygun olmayan etkiler altında (örneğin rüşvet alınarak) verilmişse, hükmü iptal ederlerdi. Eğer kadının yaptığı haksızlık çok vahim ise, kadı görevinden de alınırdı. Hükümün bozulmasından sonra, ya kazasker yeni bir hüküm verir ya da kadıya davaya yeniden bakması buyrulurdu. Eğer kadı görevinden alınmışsa başka bir kadıya gerekli buyruk verilirdi. Divan-ı Hümayun'da veziriazam gerekli görürse duruşma da yapılırdı ve verilen hüküm de hemen uygulamaya konulurdu. Görevliler, ölüm cezasından en ufak bir cezaya kadar, verilen hükmü hemen yerine getirirlerdi¹⁵².

¹⁴⁹ Yusuf HALAÇOĞLU; XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı Ve Sosyal Yapı, s.9.

¹⁵⁰ Ahmet MUMCU; "Divan-ı Hümayun", İA, C.9, İstanbul, 1994, s.431.

¹⁵¹ Necdet ÖZTÜRK; "Osmanlılarda Hukuk Sistemi ve Uygulanışı", Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, S.4, Isparta, 1999, s.45.

¹⁵² Coşkun ÜÇÖK, Ahmet MUMCU, Gülnihal BOZKURT; Türk Hukuk Tarihi, Ankara, 2002, s.213.

Divan-ı Hümayun'un mahiyeti hakkında Kanunnâmelerdeki şu ifade bizlere durumu daha iyi açıklamaktadır; “*Divan başkanı olan vezir-i azam davaları dinlemeye başlar, iki tarafın da nöbetle arzuhalleri okunur. Şer’i ve kanuni hükümlere göre Allah’ın kullarına göre maslahatları (kamu hizmetlerini) görür. Anlaşmazlıkları ve çekişmeleri onlara göre halleder. Gerekirse had, tazir ve zamanın yasama organınca tespit edilen cezaları (siyaset cezaları) icra eder. Önemli tayinleri yapar. Rumeli Kazaskeri de kendisine havale edilen davaları dinler. Bu esnada eğer emir varsa vezirler de nişancı gibi tuğra ile meşgul olur. Defterdar da kendi imza işleriyle meşgul olur*¹⁵³.”

Normal divan toplantılarının dışında yapılan divan toplantıları da mevcuttur. Veziriazam’ın konağında ikindi vakti toplanıp bitmeyen hükümet işlerinin görüşüldüğü *İkinci Divanı*. Kapıkulu ocaklarına maaş verilmesi ve elçilerin kabulü münasebetiyle toplanan *Galebe Divanı*. Olağanüstü zamanlarda önemli ve acele işlerin görüşülmesi için toplanan *Ayak Divanı*. Bunların yanında konumuzla ilgili olarak da adli işlerin görüşüldüğü Cuma Divanı¹⁵⁴. Yine adli olayların incelenip karara bağlandığı Çarşamba Divanı mevcuttur¹⁵⁵.

Veziriazam konağında cuma günleri toplanan divana Cuma divanı adı verilmektedir. Cuma divanı vezir-i azam başkanlığında ve sadece kazaskerlerin katılımı ile toplanırdı. Davalar, sadrazamın huzurunda karara bağlandığı için “huzur mürafaaları” olarak da adlandırılırdı. Cuma divanında önce dava dilekçeleri okunur, veziriazam isterse kendisi bizzat karar verir veya Rumeli kazaskerine davayı havale edebilirdi. Dava yoğunluğu halinde Anadolu kazaskeri de dava dinleyebilirdi. Önemli davalar Divan-ı Hümayun’da karara bağlanırken, ikinci derecede görülen davalara Cuma Divanı’nda bakılırdı¹⁵⁶.

Çarşamba Divanı’nda ise Çarşamba günü İstanbul, Galata, Eyüp ve Üsküdar kadıları sadrazamın ziyaretine gelirdi. Ardından divanhaneye çıkılıp tertip ve derece sırası ile oturularak davalar dinlenip, hakkında kararlar verilirdi. Davaların sayısının fazla olması halinde kadılara da davalar dinletilirdi¹⁵⁷.

¹⁵³ Ahmet AKGÜNDÜZ, Osmanlı Kanunnameleri, C.1, s.208.

¹⁵⁴ Mehmet Ali ÜNAL; Osmanlı Müesseseleri Tarihi, Isparta, 1999, s. 32-33.

¹⁵⁵ İsmail Hakkı UZUNÇARŞILI; Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilatı, s.140.

¹⁵⁶ Abdullah DEMİR; Osmanlı Mahkemesi, s.37.

¹⁵⁷ İsmail Hakkı UZUNÇARŞILI; Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilatı, s.140.

Divan-ı Hümayun'un başkanı, Fatih Sultan Mehmet döneminde yapılan düzenlemeye kadar padişaktır. Sonrasında ise padişah divan toplantılarına katılmamış dinleyici ve gözlemci olarak toplantıları takip etmiştir. Bilhassa davaları Kasr-ı Adalet veya Adalet Köşkü denilen bir yerde Divan'a açılan pencere arkasından dinlemiştir¹⁵⁸. Bu süreçte de padişah yine tek söz sahibi olan kişidir. Halkın şikayetleri, usulsüzlükler ve adli vakalarda yine son söz padişaha aittir. Padişah alınan kararları aynen onaylayıp uygulanmasını sağladığı gibi değiştirerek de uygulayabilmektedir. Böylelikle halkın sorunlarıyla doğrudan ilgilenilerek onların korunup güvenliği sağlanmaya çalışılmıştır. Osmanlılarda halkı ilgilendiren fermanlarda hep şu formül tekrarlanır; *“reaya taifesi ki tanrının birer emanetidir, onları himaye etmek ve kimsenin zulüm yapmasına müsaade etmemek padişahın vazifesidir”*¹⁵⁹.

Osmanlı padişahları kendi uhdelerinde bulunan yasama, yürütme ve yargı yetkilerini divanda bulunan görevlilere tahsis etmiştir. Bu görevliler kendilerine tahsis edilen görevleri padişah adına yerine getirmektedir. Bunlardan adli işleri yerine getirmesi amacıyla Kazaskerler görevlendirilmiştir¹⁶⁰.

Osmanlı Devletinde, yargı teşkilatının asıl başı ve ilmiye sınıfının da ikinci reisi Kazaskerlerdir. Osmanlı Devletinde yargı gücü adına Divan-ı Hümayun'a katılan, özellikle askeri sınıfın şer'i ve hukuki işlerine bakan ve önemli yekun teşkil eden kaza ve sancak kadılarının tayin merci olan makama kazasker denmiştir¹⁶¹. Osmanlının ilk dönemlerinde yani Orhan Bey zamanında şehir kadılıklarından en yükseği Bursa Kadılığı olup henüz Kazaskerlik makamı yoktur. İlk kazasker, 1. Murad devrinde tayin edilen Çandarlı Kara Halil Efendi'dir. 1480 yılında Rumeli ve Anadolu Kazaskerlikleri diye ikiye çıkarılmıştır¹⁶². Yavuz Sultan Selim zamanında 1516 tarihinde Arap ve Acem Kazaskerliği adıyla merkezi Diyarbakır'da bir makam daha ihdas edilmişse de sonradan kaldırılmıştır. Bu padişah, fetva ile kazayı, yani şeyhülislamlık ile kazaskerliği birleştirmek istemiş, ama Şeyhülislam Zembilli Ali Efendi kabul etmemiştir¹⁶³.

¹⁵⁸ Halil İNALCIK; *“Adâlet-nâmeler”*, Türk Tarih Belgeleri Dergisi, Ankara, 1993 C.II, S.3-4, s.50-51.

¹⁵⁹ Ahmet MUMCU; Osmanlı Devletinde Siyaseten Katıl, s.62.

¹⁶⁰ Ekrem Buğra EKİNCİ; Tanzimat ve Sonrası Osmanlı Mahkemeleri, İstanbul, 2004, s.23.

¹⁶¹ Halil CİN, Ahmet AKGÜNDÜZ; Türk-İslam Hukuk Tarihi, C.1, s.272. Ahmet AKGÜNDÜZ, Osmanlı Kanunnameleri, C.1, s.226.

¹⁶² İsmail Hakkı UZUNÇARŞILI; Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilatı, s.228-229.

¹⁶³ Ekrem Buğra EKİNCİ; Osmanlı Hukuku, s.255-256.

Kazaskerler, Divan-ı Hümayun'un asil üyesi olup divan günlerinde Divan toplantılarına mutlaka katılırlardı. Divan'da bazı davalar, dinlenmek üzere Rumeli Kazaskerine havale edilirdi. Anadolu Kazaskeri, özel yetki verilmedikçe, dava dinleme yetkisine sahip değildir. Divan'da müzakere edilen konuların şer'i sorumluluğu Kazaskerlere aittir. Kazaskerler, Cuma günleri Sadrazam konağında huzur mürafa'ası denilen yargılamaların yapıldığı Cuma Divanı'na da katılırlardı. Sadrazamla beraber Divan'a arz edilen davaları görürdü. Ayrıca Salı ve Çarşamba günleri dışında da kendi konaklarında dava dinleme yetkisine sahiptiler. Kazaskerler, Divan'da veya başka bir yerde yapılan yargılama sonucu verilen hükümleri, padişah tuğrası ile tuğralamaya ve kazasker buyrulduzu adı altında yetkililere duyurmaya da yetkilidirler.¹⁶⁴ 1574 yılına kadar kazasker, bütün müderris ve kadı adaylarını seçip tayin edebilmek üzere sadrazama arz etmeye yetkiliydi. Bu tarihten sonra yetkileri Şeyhülislam lehine daraltıldı. Buna göre Kazasker, kendi bölgelerindeki kaza kadılarını, askeri kassamları, alt rütbeli bazı müderrisler (20 ila 40 akçe yevmiyeli) ile meslekleriyle ilgili bazı görevlileri tayin yetkisine sahiptirler. Tayinleri kazasker buyurulduları ile yaparlardı¹⁶⁴.

Osmanlı Devletinde “askeri” terimiyle bilinen imtiyazlı zümreler, kendi aralarındaki veya reaya ile olan davalarının normal kadı mahkemesi yerine kazasker mahkemesinde görülmesini isteyebilirdi. Kazaskerler, divanda bazı büyük davaları görerek yargılama da yapabilirlerdi. Nitekim Molla Kabız, Nadajlı Sarı Abdurrahman, Hamza Bali'nin adamlarından Ahmed b. Nasuh, toplumda fitne çıkardıkları gerekçesiyle farklı dönemlerde divanda yargılanarak kazasker hükmü ile idama mahkûm edilmişlerdir. Yine ilmiye sınıfı mensuplarının, ulema dışındaki askeri sınıfın Divan-ı Hümayun'da muhakeme edilerek kazasker hükmü ile cezalandırıldığı bilinmektedir¹⁶⁵.

Osmanlı Devletinde kadı haksız bir hüküm vermiş ise, örneğin rüşvet almışsa bu takdirde zarara uğrayanın şikayeti üzerine, verilen hüküm kazaskerlerce incelenir ve düzeltilirdi. Kazaskerleri atayan hükümdar olduğu için, onun böylece şer'i yargı üzerinde bir denetim hakkı olduğu görülüyor; ama şurasını hemen belirtelim ki, şeriat içindeki bir hususu padişahın kendisi hükme bağlayamaz. Burada şeriat ve onu temsil eden yargıç ile gerekirse hükmü düzelten kazaskerin padişahın üstün durumda olduğu ifade

¹⁶⁴ Ahmet AKGÜNDÜZ, Osmanlı Kanunnameleri, C.1, s.226-227.

¹⁶⁵ Mehmet İPŞİRLİ; “Kazasker”, İA, Ankara, 2002, C.25, s.142-143.

edilmektedir¹⁶⁶. Fakat kazasker ve şeyhülislamın almış oldukları kararların son onayı padişaha aittir. Padişah istediği takdirde alınan kararı değiştirebilmektedir¹⁶⁷. Yine padişahın kazaskerleri atama ve azletme yetkisi vardır. Kazaskerlerin hastalık, sadrazamla anlaşamama, ilmi yetersizlik, görevde ihmal, siyasi ayaklanma, saltanat değişikliği gibi sebeplerden ötürü görevden alındığı görülmektedir¹⁶⁸.

Divanda bulunan adli işlerle doğrudan ilgilenen ve müdahale edebilen bir diğer görevli ise Şeyhülislam'dır. Osmanlılara gelinceye değin İslam devletlerinde Şeyhülislam sanı, bilgice üstün nitelikteki din adamlarına verilirdi. Ulemanın ve özellikle yargı örgütünün başı, diğer İslam devletlerinde “*kad'il kudat*” (kadılar kadısı) denilen resmi kişilerdi. Şeyhülislamlık ancak Osmanlı Devleti'nde resmi bir makamın adı olmuş ve ulemanın başı bu makama atanan kişi sayılmıştır¹⁶⁹. Şeyhülislam, kazasker rütbeli âlimler arasından sadrazamın arzı üzerine padişah tarafından kayd-ı hayat şartıyla tayin olunurdu. Padişahın kendisi de, veziriazamın müdahalesi olmaksızın şeyhülislamı tayin edebilirdi. Vazifesi tamamlamadan azledilen, suçlu bulunarak sürgüne gönderilen hatta idam edilen şeyhülislamlar da vardır¹⁷⁰.

İslam hukuku (fıkıh) mensuplarının en yüksek makamında bulunan Şeyhülislam, müftü, müderris ve kadılar gibi âlimlerin teşkil ettiği ilmiye sınıfının başıydı¹⁷¹. Osmanlı'da ilk şeyhülislam 2. Murad döneminde Bursa kadısı ve müderrisi olan Molla Ferani kabul edilmektedir. Fatih Sultan Mehmed zamanında, padişahın hocası olan Molla Gürani'nin gelişiyle şeyhülislamlığın ehemmiyeti ve maaşı artmıştır. Kanuni Sultan Süleyman zamanında sırasıyla Zenbilli Ali Efendi, Kemalpaşazade Ahmed Efendi ve Ebussuud Efendi gibi kuvvetli şahsiyetlerin bu makama getirilmesiyle şeyhülislamlığın saygınlığı daha da yükseldi. Ebussuud Efendi'nin yapmış olduğu çalışmaların padişah nezdinde olumlu bulunması üzerine hem gelir hem de makam olarak kazaskerden üstün bir duruma yükselmiştir.¹⁷²

¹⁶⁶ Coşkun ÜÇÖK, Ahmet MUMCU, Gülnihal BOZKURT; Türk Hukuk Tarihi, s.188.

¹⁶⁷ Uriel HEYD; “Eski Osmanlı Ceza Hukukunda Kanun ve Şeriat”, (Çev.Selahattin Eroğlu), Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S.26, s.641.

¹⁶⁸ Mehmet İPŞİRLİ, “Kazasker”, İA, C.25, s.143.

¹⁶⁹ Coşkun ÜÇÖK, Ahmet MUMCU, Gülnihal BOZKURT; Türk Hukuk Tarihi, s.194.

¹⁷⁰ Ekrem Buğra EKİNCİ; Osmanlı Hukuku, s.259.

¹⁷¹ Mehmet Ertuğrul DÜZDAĞ; Kanuni Devrinde Osmanlı Hayatı, İstanbul, 1998, s.29.

¹⁷² Ekrem Buğra EKİNCİ; Osmanlı Hukuku, s.259-260.

Şeyhülislam makamı Osmanlı Devletinde zamanla, diğer İslami ülkelerde hiçbir zaman erişemediği dini ve siyasi bir ehemmiyet kazanmıştır. Osmanlı Devletinde ilmiye sınıfının ve dolayısıyla kaza teşkilatının da bir bakıma başı ve mercii Şeyhülislamdır. Bilindiği gibi kadılar, hukuki meselelerde Hanefi mezhebinin mu'teber görüşlerini esas alarak karar vereceklerdir¹⁷³. Karar verirken Hanefi hukukçularının ittifak ettikleri hususlarda aynen, ihtilaf ettikleri konularda ise gerekli araştırmayı yaptıktan sonra en doğru görüşle amel edeceklerdir. İşte bu noktada kadıların müftülere ihtiyacı vardır. Osmanlı Devletinde *müftüler* iki kısımdır. *Birincisi*, bütün ilmiye sınıfının başı olan *merkez müftüsü* yani Şeyhülislamdır. *İkincisi*, diğer taşra müftüleridir ki, bunlara *kenar müftüleri* de denir¹⁷⁴.

Siyasi bakımdan şeyhülislamın makamı, şekli olarak fetva vermek selahiyeti ile ilgilidir. Hususi meseleler hakkında fetva talepleri için kısa bir müddet sonra şeyhülislamın yerini fetva emini almıştır. Ancak siyasi ve topluma ait meseleler hakkında verilen fetvalara oldukça büyük bir önem verilmektedir. Siyasi bakımdan fetvalara, mesela Ali Cemali Efendi'nin Mısır'a (1516) ve Ebussuud Efendi'nin Venedik'e (1570) harp ilan edilmesi için vermiş olduğu fetvalar dahildir. Sultan 2. Osman devrinde müftü Esad Efendi, fetvası ile Osmanlı şehzadelerinin katlini meşru kılmayı reddetmişti. Topluma ait meselelerde verilen fetvalar, mesela kahve içilmesine müsaade eden Ebussuud Efendi'nin, matbaanın kurulması için Abdullah Efendi'nin (1727) ve Sultan III. Selim'in Nizam-ı Cedit'ini tasvip eden Esad Efendi'nin fetvalarıdır. Muhtelif kanunnâmelerin meşruiyetini temin etmek suretiyle müftüler, fetvalarıyla devletin kanun vazı'lığı müessesinde de önemli rol oynamışlardır. Mesela Kanuni Sultan Süleyman'ın bütün kanunları Ebussuud Efendi tarafından onaylanmıştır. Bundan ayrı olarak her türlü önemli siyasi meselelerde şeyhülislamın onayını almak âdet haline gelmişti. Şeyhülislamlar şahsen araya girmek suretiyle sultanın kendi başına alacağı tedbir ve tasarruflarını önlemek imkânını bulmuşlardır. Mesela Ebussuud Efendi'nin bütün Hristiyanların zorla ihtida ettirilmesine karşı çıkmıştır¹⁷⁵. Ayrıca şeyhülislam bazen ilmiye ve asker sınıfları ile birleşerek padişahı tahttan indirebilecek ve öldürölmelerini

¹⁷³ Osmanlı Devletinin ilk asırlarında sufi şeyhlerinin tesiri, ulemanın nüfuzuna nazaran büyük ölçüde üstünlük sağlamış ve devletin Çelebi Sultan Mehmed tarafından yeniden toparlanmasından sonra sünnilik ile sufi-şii nüfuzu birbiriyle kıyasıya bir mücadeleyle girişmiş ve Yavuz Sultan Selim devrinde bu mücadele Sünni istikametinin zaferiyle sonuçlanmıştır. Kanuni Sultan Süleyman döneminde ise tamamıyla Sünni görüş hakim olmuştur. J. H. KRAMERS; "Şeyhülislam", MİA, C.11, Eskişehir, 1997, s.486.

¹⁷⁴ Halil CİN, Ahmet AKGÜNDÜZ; Türk-İslam Hukuk Tarihi, C.1, s.269-270.

¹⁷⁵ J. H. KRAMERS; "Şeyhülislam", MİA, C.11, s.487-488.

sağlayabilecek derecede nüfuza ve güce sahipti¹⁷⁶.

Osmanlı padişahları Yavuz Sultan Selim'den itibaren hem sultan hem de halifedirler. İdari açıdan saltanat kanadını sadrazamlar temsil ettiği gibi, hilafet kanadını da şeyhülislamı temsil ederler. Hezarfen, bu konuda aynen şöyle diyor (XVII. yy); *"Şeyhülisamlık makamı, sadrazamlıktan daha yüksek değilse de ona eşit ve bazı yönlerden üstündür. Devlet işleri din üzerine bina olunur. Din asıl, devlet onun fer'i gibi kurulmuştur. Din reisi şeyhülislamdır ve sadece devlet reisi vezir-i a'zamdır. İkisnin reisi dahi padişah'tır"*¹⁷⁷.

Manevi gücü böylesine büyük olan şeyhülislamların yönetsel yetkileri yok denilecek kadar azdı. Devlet işleriyle uğraşamazlardı. 1574 yılından sonra yüksek rütbeli müderrislerin, Ordu Kadılarının, vilayet, kaza ve sancak müftüleri ile imam, müezzin gibi din ve adalet hizmetlilerinin atanması şeyhülislamların görevi sayılmış, ama asıl kadıların atanma işleri bazı istisnalarla kazaskerlere kalmıştır. Daha çok sembolik olan atama hakkından başka, Şeyhülislam'ın hiçbir yönetsel yetkisi yoktu. Ulemanın başı sayılmasına rağmen yargı yetkileri bulunmazdı. En yüksek yargıçlar kazaskerlerdi. Şeyhülislamların hüküm verme yetkileri ve hakları da yoktu¹⁷⁸.

Fakat Şeyhülislam'ın her ne kadar yargıda müdahalesi olmasa da ilmiye mensuplarıyla ilgili sorunlar şeyhülsalama yansımakta ve onun müdahalesi veya katkısı ile sorun çözülmeye çalışılmaktadır. İlmiye mensupları ile ilgili Divan'a yansıyan şikayetler görevli merci tarafından görüşülmekte ve yargılama sonucunda ilmiye mensuplarının suçlu bulunması halinde Şeyhülislam'ın onayı ile cezalandırıldığı görülmektedir¹⁷⁹.

¹⁷⁶ Mehmet Ertuğrul DÜZDAĞ; Kanuni Devrinde Osmanlı Hayatı, s.29.

¹⁷⁷ Halil CİN, Ahmet AKGÜNDÜZ; Türk-İslam Hukuk Tarihi, C.1, s.270.

¹⁷⁸ Coşkun ÜÇÖK, Ahmet MUMCU, Gülnihal BOZKURT; Türk Hukuk Tarihi, s.195.

¹⁷⁹Magnisa müte'ayyinânından ve müderrisinden Sadıkzâde Feyzullah Limni cezîresi'ne nefy ve iclâ olunmasını bi'l-fi'il Şeyhü'l-İslâm ve Müftîyü'l-Enâm olan Hamid zâde mevlânâ Mustafa edâma'l-lahü te`âlâ fezâ`ileh işâret itmeleriyle işâretleri mücebince merkûm çavuş mübâşeretiyile li-ecli't-te`dib Limni'ye nefy ve iclâ olunmak fermânım olmağın İlmiye mensupları ile ilgili olaylarda bu şekilde ifade edilmektedir. 25 No'lu A.DVNS.KLB.d/ s.3/B.1.

1.2.1.2 Taşra Adalet Teşkilatı

Osmanlı Devletinde merkez (İstanbul) dışında kalan bölgeler taşra olarak ifade edilmektedir. Bu bölgeler idari, askeri ve adli olarak farklı birimlere ayrılmaktadır¹⁸⁰. Tamamen merkeze bağlı olan taşra örgütünün en büyük birimi eyaletlerdir. Eyaletler, sancak ya da liva denilen alt birimlere, bunlar da kazalara, kazalar ise nahiyelere ayrılırlardı. Eyaletin en büyük yöneticisi beylerbeyi idi. Sancakların başında sancakbeyleri bulunmaktaydı. Kazaları ise kadılarla birlikte subaşılar yönetmekteydi¹⁸¹.

Kazalarda görevlendirilen kadı çok geniş kapsamlı yetkileri bulunan ve şer'îye mahkemelerinde yargı görevini ifa eden şahıslara denilmektedir. Osmanlı hukukçuları, kadıyı, insanlar arasında meydana gelen dava ve anlaşmazlıkları şer'î hükümlere göre karara bağlamak için devletin en yüksek icra makamı tarafından tayin edilen şahıs diye tarif etmektedir¹⁸². Kazalara tayin edilen kadılar, padişahın vekili sıfatıyla davalara bakmakta ve hüküm vermektedir. Kadılar padişah vekili olmasından dolayı almış oldukları kararlara kimse müdahalede bulunamazdı. Kadıların hukuka aykırı karar vermeleri durumunda ise mağdur olan kişiler Divan-ı Hümayun'a başvurup itiraz edebilme hakkına sahipti¹⁸³.

Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde kadılık görevi, ilk olarak toplumda tanınan ve bilgili olan kişilere verilmiştir¹⁸⁴. Osman Gazi döneminde fethedilen her yerleşim birimine adli işleri yürütmek üzere bir kadı tayin edilmiştir¹⁸⁵. Yıldırım Beyazıt döneminde görülen birtakım yolsuzluklar neticesinde kadıların alacakları harçları gösteren bir tarife ilan edilmiştir. Böylece kadılık teşkilatının ilk nizamı ortaya çıkmıştır¹⁸⁶. Daha sonra ise kadılar medrese mezunları arasından seçilmiş ve gerekli bölgelere tayin edilmiştir. Önceleri padişah önünde imtihana tabi tutulan kadı adayları 18. yüzyılda kazasker önünde sınava tabi tutulmuşlardır. Bunların içerisinde başarılı

¹⁸⁰ Rifat ÖZDEMİR; XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Ankara, Ankara, 1998, s.136.

¹⁸¹ Coşkun ÜÇÖK, Ahmet MUMCU, Gülnihal BOZKURT; Türk Hukuk Tarihi, s.227.

¹⁸² Halil CİN, Ahmet AKGÜNDÜZ; Türk-İslam Hukuk Tarihi, C.1, s.274.

¹⁸³ Ekrem Buğra EKİNCİ; Osmanlı Hukuku, s.234.

¹⁸⁴ Mehmet Zeki PAKALIN; "Kadı" Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, C.2, İstanbul, 1993, s.120.

¹⁸⁵ İsmail Hakkı UZUNÇARŞILI; Osmanlı Devletinde İlmiye Teşkilatı, Ankara, 1988, s.126.

¹⁸⁶ Ahmet AKSİN; 19. Yüzyılda Harput, Elazığ, 1999, s.106.

olanlar Şeyhülislam'a bildirilmiş, onun işaretiyle ferman-ı âli yazılarak tayin edilmiştir¹⁸⁷.

Kadıların görev yaptıkları yerlere ve rütbelerine göre ücretleri de değişmektedir. Tevkî 'i Abdurrahman Paşa Kanunnâmesinde kadılar Mevleviyet ve Kasaba Kadıları diye başlıca iki bölüme ayrılmaktadır¹⁸⁸. Uzunçarşılı ise önce kadılıkları sancak ve eyalet merkezleri olan şehirlerin çevresindeki kaza daireleri ve diğer kasabaların çevresindeki kaza daireleri diye ikiye ayırır. Sonra Rumeli'deki kazaların büyüklük ve önemlerine göre dokuz sınıfa, Anadolu'dakilerin on sınıfa, Mısır'daki kadılıkların altı sınıfa bölündüğünü söylemektedir¹⁸⁹.

Kadılar devlet memuru olması hasebiyle merkez tarafından yapılan atamalar ile görev yerlerine gitmekte ve görevlerini ifa etmektedirler. Ancak görev bölgelerinde sürekli olarak kalmayıp, görev yerleri değiştirilmektedir. Kadıların görev süreleri 1599'dan sonra önce üç yıla, daha sonra iki yıla, 17. yüzyılın sonundan itibaren bir yıla indirilmiştir¹⁹⁰. Kaza süreleri bir yıla sınırlı olanlar mevleviyet denilen büyük kadılıklardır. Küçük kadılıkların görev süreleri de sonraki yıllarda iki yıldan yirmi aya indirilmiştir¹⁹¹.

Osmanlı idaresinde, kadılar küçük kasabaların veya büyük şehirlerin başında bulunduklarına göre, mansıp ve payeleri itibariyle farklı birer dereceye sahip olmakla beraber, fonksiyonlarını ilgilendiren yetkileri birbirinin aynıydı¹⁹². Hepsi de bütün davalara bakmakta, kazaları dâhilindeki her türlü yönetim, maliye ve belediye işleriyle de uğraşmaktadır¹⁹³.

Kadıların görevlerini ifa ettikleri şer'iyeye mahkemelerinin belli bir makam binası yoktur. Ancak bu, şer'i meclis adıyla yargılamanın yapıldığı muayyen bir yerin olmadığı mânâsına gelmemektedir. Kadıların yargı işlerini rahat yürütebilecekleri ve ilgililerin her an kadıyı bulabilecekleri belli ve mahkemenin vakarına yakışır bir yerin bulunması şarttır. Bu, ya kadının evinin bir köşesidir veya cami, mescid yahut medreselerin bir

¹⁸⁷ Yücel ÖZKAYA; 18. Yüzyılda Osmanlı Toplumı, İstanbul, 2010 s.214-215.

¹⁸⁸ Rifat ÖZDEMİR; XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Ankara, s.181-182.

¹⁸⁹ İsmail Hakkı UZUNÇARŞILI; Osmanlı Devletinde İlmiye Teşkilatı, s.91.

¹⁹⁰ Nurcan ABACI; Bursa Şehri'nde Osmanlı Hukuku'nun Uygulanması (17.Yüzyıl), s.53.

¹⁹¹ Mehmet Akif AYDIN; Kadı Sicillerinde İstanbul XVI. ve XVII. Yüzyıl, s.29.

¹⁹² Mustafa AKDAĞ; Türkiye'nin İktisadi ve İctimai Tarihi; C.1, Ankara, 1999, s.321.

¹⁹³ Rifat ÖZDEMİR; XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Ankara, s.185.

odasıdır. Bayram ve Cuma günleri dışında kadının bilinen bir yerde yargı görevini ifa ettiği bilinmektedir¹⁹⁴. Ayrıca mahkeme binalarının bakım masrafları ya bir vakfın gelirleriyle ya da halktan karşılanmaktaydı¹⁹⁵.

Kadının en önemli görevi adli meselelerin halledilmesi ve halkın birbirleriyle olan sorunlarına çözüm bulmaktır¹⁹⁶. Kişiler mahkemeye şahsen veya dolaylı olarak başvurup, şikayetlerini bildirme hakkına sahipti. Davacı olan şahısların şikayette bulunması üzerine kadı davalı şahısları mahkemeye huzuruna getirtmekte ve iki tarafın ifadesi alınmaktaydı. Kadı yargılama esnasında önce davacının iddiasını dinlerdi. Eğer daha önce davacının iddiası yazılı olarak tespit edilmişse kadı okuyarak iddiayı kişiye tasdik ettirirdi. Sonra davalı sorguya çekilir, varsa onun itirazı dinlenirdi. Davalı davacının iddiasını ikrar ederse, kadı onu ikrarı ile ilzam eder; inkar ederse hâkim davacıdan delil isterdi. Davacı, delil ile iddiasını ispat ettiği takdirde, kadı davacının şahitlerini gizli veya açık dinlerdi. Şahitlerin şahadetleri makbul şahıslar oldukları tespit etmesinden sonra davalı aleyhinde kararını verirdi. Davacı deliller ile iddiasını ispat edemezse, davalıya yemin teklif ettirilebilirdi. Davalı yemin ederse veya davacı yemin teklifi talebinde bulunmazsa, kadı davacıyı, davalı ile olan nizaından men ederdi. Davalı yeminden kaçınırsa, kadı yeminden kaçınması sebebiyle aleyhine karar verirdi. Bütün bu safhalardan sonra hâkim verilen kararı veya tutulan zabtı bir ilam veya hüccet şeklinde tanzim eder ve taraflara verirdi. Hükümün sebep ve şartları tamamsa hâkimin kararı tehir etmesi caiz değildir¹⁹⁷.

Dava katl ve kısas gerektirecek şekilde ağır ise hüküm bölgenin valisine bildirilmektedir. Kadının vermiş olduğu hüküm bizzat vali ve yanında bulunan görevliler tarafından incelendikten sonra tasdik edilirse infaz gerçekleşmekteydi. Eğer valinin meclisi verilen hükmü tasdik etmezse evrak devlet merkezine, kazaskere yollanmaktaydı. Kazasker bu hususa dair görüşlerini Divan-ı Hümayuna

¹⁹⁴ Ahmet AKGÜNDÜZ; Şer'iyce Sicilleri Mahiyeti Toplu Katalogu ve Seçme Hükümler, C.1, İstanbul, 1989, s.77.

¹⁹⁵ Feda Şamil ARIK; "Osmanlılarda Kadı Müessesesi", OTAM, Ankara, 1997, S.8, s.15.

¹⁹⁶ Rifat ÖZDEMİR; XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Ankara, s.185.

¹⁹⁷ Ahmet AKGÜNDÜZ; Şer'iyce Sicilleri Mahiyeti Toplu Katalogu ve Seçme Hükümler, C.1, s.71.

bildirmekte orada incelendikten sonra ya tasdik edilmekte ya da karar bozularak yeni hüküm verilmekteydi¹⁹⁸.

Mahkemede dava esnasında kadı, davalı ve davacıları dinlerken görevi olmayan kişilerin mahkeme mekânında bulunmalarına izin vermemekteydi. Sadece duruşma sırasında mahkeme jürisi olarak ifade edilen “*Şuhudu'l-Hal*” olarak ifade edilen bir meclis bulunmaktaydı. Bu mecliste bulunan kişi sayısı davaların önem derecesine göre değişmekteydi. Kadı, çözümlenmesi zor olan davalarda bu mecliste bulunan kişilerin bilgilerinden istifade edebilmekteydi. “*Şuhudu'l-Hal*” olarak ifade edilen bu mecliste bulunan kişilerin isimleri ve imzaları “*Sicill-i Mahfuz*”a imzalarıyla beraber kaydedilmektedir¹⁹⁹.

Kadıların yargı görevinin yanında başka görevleri de bulunmaktaydı. Bunlar yetimlerin, vakıfların ve iflas edenlerin mallarına, vasiyet, vesayet ve velayet işlerine bakarlardı. Çarşı-pazarda narhlara ve fiyatlara nezaret eder, kimsesiz (velisi olmayan) küçük kızları evlendirir ve şehrin temizliğini kontrol ederdi. Camilere imam ve hatib tayin etmek gibi işler de kadının vazifelerindendi. Kadılar, velayet-i ammeyi (beldesinde en üst idareci sıfatına) haiz oldukları için, bu meyanda vasi, kayyım, mütevellî tayin edebilirdi. Hibe, bey, kefalet, vekâlet, nikah gibi akidleri tescil eder, yani noter vazifesi görürdü²⁰⁰.

Kadılar ayrıca din ve dünyevi işlere de bakmaktaydı. Ahlak zabıtasına kadılar bakar, hatta memleketin ahlak asayişiyile onlar alakadar olurdu. Kadınların tesettüre riayetlerini kadılar temin eder ve kötü yola sapmış olanları onlar cezalandırırdı. Ahlaki fenalıkların ortaya çıkmaması için kadı önlemler alırdı. Ahlaksızlığın olması durumunda meskenler hakkında kadıya müdahale hakkı verilmekteydi. Halkın gayri ahlaki ortamlarda düzenledikleri eğlenceleri yasaklamakta kadılarının görevlerindendi²⁰¹.

Kadılarının, idari yönden pek mühim vazifeleri de vardı. Bu meyanda merkezden kendilerine hüküm ve ferman gönderilir; onlar da gereken cevabı doğrudan hükümete arz ederlerdi. Şehir ve kasabaların inzibat işi, askeri sınıftan subaşı ve benzeri zabıtlere

¹⁹⁸ İsmail Hakkı UZUNÇARŞILI; Osmanlı Devletinde İlmiye Teşkilatı, s.110.

¹⁹⁹ Rifat ÖZDEMİR; XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Ankara, s.185.

²⁰⁰ Ekrem Buğra EKİNCİ; Osmanlı Hukuku, s.373.

²⁰¹ Mehmet Zeki PAKALIN; “Kadı” Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, C.2, s.121-122.

birakılmıştı. Ordunun geçeceği yerdeki menzillerle alakalı emirler, asker toplanması, hayvan sevki, zahire ve amele tedariki, iktisadi işler, narh konması, belediye işleri; kısacası askeri inzibattan başka kazalardaki bütün devlet işlerinin icrası kadılara aitti. Bundan dolayı kadılar, salahiyet bakımından doğrudan devlet merkezine bağlıydılar. Ayrıca kalpazanların kontrolleri, paranın alım gücünün korunması, su işleri, hamalların nizamı, yangınlar için tedbir alınması, kaldırımların tamiri, vasıtaların kontrolü, şehrin sağlık işleri, eczacı, doktor ve cerrahların teftişi, amele ücretlerinin kontrolü, narhın kontrolü narhtan fazlaya satılan eşya ile alakalı şikayetlerin tetkiki, İstanbul'a yiyecek, içecek ve giyeceklerin ne suretle dağıtılacağı, esnafın kontrolü, dilenciliğin men edilmesi, hırsızlara karşı tedbir alınması, mahallelerde kefihsiz hiç kimsenin oturmaması, ev inşasında dikkat edilecek şeyler, miri (devlet) imalathaneden başka yerde silah yapılmaması, İstanbul tarafına gelen gemi ve kayıkların muayyen limanlardan başka yerlere yanaştırılmaması, bir muharebe esnasında kapıkulu ocaklarıyla birlikte sefere gidecek ordu esnafının tespiti ve zamanı gelince sevkleri, ihracı yasak eşyanın memleket dışına çıkarılmasının engellenmesi, memleket menfaatlerine zarar vermeyecek eşyanın ihracına izin verilmesi, halkın sıkıntı çekmemesi için bazı gıda maddelerinin depolanması İstanbul kadısının en mühim vazifesi idi. Kadı, bunların bir kısmını doğrudan doğruya kendisi yapar; yahut da naiblerine (yardımcılarına) yaptırırdı²⁰².

Kadıların yanında kendilerine yardımcı olan görevliler de bulunmaktaydı. Bunlardan kendilerinin yardımcısı ve yokluklarında yerlerine vekâlet eden naibler önemli bir yere sahiptir. Ayrıca başkatip, katipler, mukayyid, mahkeme imamı, kethüda, fetihhan, muhızırbaşı ve muhızırlar, kassam muhızırları, katipleri ve çukadarları mahkemelerde bulunan diğer görevlilerdir²⁰³.

Osmanlı Devletinde kadıların bazı kanunsuz işlere bulaştığı ve buradan kendilerine çıkar elde ettiklerine dair kayıtlara ve ilginç olaylara da rastlanmaktadır. Sultan Yıldırım Beyazid, bazı kadıların rüşvet aldıkları haberini alınca bunların Yenişehir'de bir eve konularak yakılmalarını emretmiş ise de kadıların geçimlerini karşılayacak yeterli gelirleri olmadığından dolayı bu durumun meydana geldiği Veziriazam tarafından

²⁰² Ekrem Buğra EKİNCİ; Osmanlı Hukuku, s.373-374.

²⁰³ Rifat ÖZDEMİR; XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Ankara, s.186-199.

bildirilmesi üzerine affedilip serbest bırakılmışlardır²⁰⁴.

Benzer durumun sonraki dönemlerde de devam ettiği görülmektedir. Kadıların kendilerine belirli bir maaş verilmesine rağmen yine yolsuzluk, usulsüzlük, rüşvet vb. yollara saptıkları görülmektedir. Bunun en önemli sebeplerinden biri medreselerden mezun olan hukukçulara yeterli sayıda hâkimlik kadrosunun bulunmamasıdır. Ataması yapıldıktan sonra görev süresi dolan kadı, İstanbul'a çekilmekte ve yeni bir yer boşalincaya kadar İstanbul'da kalmak zorundadır. Kadıların İstanbul'da bekleme süresinin belli olmamasından dolayı bazen uzunca bir süre işsiz kalabilmektedirler. Bundan dolayı bazı kadılar görevlerinde suiistimalde bulunup boşta kalacakları günler için bu şekilde önlemlerini almaktadırlar²⁰⁵.

Ayrıca kadılarla ilgili olarak Lütfi Paşa'nın şu ifadesi önemlidir; “*Evvel zamanda kadılığa yarar Danişmendi müderrislerden talep ederlerdi. Bir kadılık nice zaman mahlul dururdu ve kimse kadılığa razı olmazdı. Zira kadılık cehennemden bir hasır yeridir derlerdi, kadılıktan kaçarlardı. Bu aceptir ki şimdiki zamanda kadılık için rüşvetler verirler ve şefi'ler tutunurlar, dilek ettürürler. Beyler ve Kazaskerler kapısında hor ve zelil olup mülazimet etmezlerdi*”²⁰⁶. Burada da belirtildiği üzere kadıların şahsi menfaatlerini ön planda bulundurmaları, haksız kazançlar elde etmeleri veya halka kötü davrandıklarına dair birçok olay ile karşılaşmaktayız. Bu durumda halk kadı hakkında şikayetini ya Beylerbeyi'ne ya da Divan'a bildirmekte, böylelikle kadılardan usulsüzlük yapanların cezalandırılmaları sağlanmaktaydı²⁰⁷.

1.2.2. Osmanlı Devletinde Suç ve Ceza

Suç ve ceza, sosyoloji, psikoloji, ahlak, teoloji ve kriminoloji gibi değişik alanlarla ilgili, çok boyutlu ve genel bir kavramdır. Suç kavramı ilk olarak ahlakta yer almış ve suç ile ceza, tarihin en eski devirlerinden itibaren her toplumda görülmüştür. Sayısı ne olursa olsun, bütün kültürlerde suçluluktan ve suçtan bahsedilmiş ancak her zaman ve her toplumda aynı şey suç olarak kabul edilmemiştir. Aynı zamanda suç kabul edilen benzer davranışlara da farklı cezalar uygulanmıştır. Kuşkusuz bu durum, toplumlar arasındaki ve

²⁰⁴ İsmail Hakkı UZUNÇARŞILI; Osmanlı Devletinde İlmiye Teşkilatı, s.84.

²⁰⁵ Mehmet Akif AYDIN; Kadı Sicillerinde İstanbul XVI. ve XVII. Yüzyıl, s.29.

²⁰⁶ Mehmet Zeki PAKALIN; “Kadı” Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, C.2, s.120.

²⁰⁷ Yücel ÖZKAYA; 18. Yüzyılda Osmanlı Toplumu, s.218.

aynı toplumun değişik zamanlardaki değer ölçülerinin az çok farklı olmasından kaynaklanmaktadır²⁰⁸.

Osmanlı Devleti kuruluşundan itibaren varlığının devamlılığını amaçlamış ve bunun için gerekli tedbir ve önlemleri almaya çalışmıştır. Alınan tedbirler gelenek ve inançlarla beraber oluşturulan kanun ve kurallar ile şekillenmektedir. Oluşturulan bu kurallar ile devletin devamlılığına ve toplumda düzenin sağlanmasına çalışılmıştır. Böylelikle toplum içerisinde sağlanan huzur ve güvenlik, devletin otoritesini ve etkinliğini artırmaktadır. Aksi durumlarda ise cezai yaptırımlar uygulanıp, toplumda huzur ve güvenliğin devamı sağlanmaya çalışılmıştır.

Osmanlı Devletinde cezalar, devletin mevcut yapısına tehdit oluşturabilecek davranışları ve toplum içerisinde huzur ve güveni sarsacak faaliyetlerin oluşmasını engellemeyi amaçlamaktadır. Devlet bunun için yapılan davranışların toplum içerisindeki etkisi ve vermiş olduğu zarara karşı cezai müeyyideleri kullanmaktadır. Verilen cezalar, suç teşkil eden davranışın topluma vermiş olduğu zararla doğru orantılıdır. Yapılan olumsuz davranışların toplum içerisindeki etkisi ve verdiği zarar cezaların şeklini ve sürelerini de farklılaştırmaktadır.

Osmanlı Devleti bireyin bireye karşı yapmış olduğu olumsuz davranışları farklı, bireyin topluma veya devlete karşı yapmış olduğu olumsuz davranışları farklı değerlendirmektedir. Devlet bireyin bireye karşı yapmış olduğu olumsuz davranışların değerlendirmesinde genellikle Şer'i hukuku baz almaktadır. Fakat bireyin topluma veya devlete karşı yapmış olduğu olumsuz davranışlarda ise genellikle örfi hukuk ön plana çıkmaktadır. Nitekim incelemiş olduğumuz belgelerde ve yapmış olduğumuz araştırmalarda bu durumu tespit etmekteyiz.

1.2.2.1. Osmanlı Devletinde Suç

Toplumların tamamında olduğu gibi Osmanlı Devletinin de kuruluşundan itibaren düzenin sağlanması amacıyla bazı önlemler alınmıştır. Alınan bu önlemler padişahlar tarafından kanunlaştırılıp devletin tamamına duyurulmuştur. Ayrıca oluşturulan kanunların dışında toplumun geneli tarafından bilinip kabul edilen örf, âdet, gelenek ve

²⁰⁸ Hüseyin PEKER; "Suçlularda Dini Davranışlar" Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S.4, Samsun, 1990, s.93.

inançlara uyulması zorunlu tutulmuştur. Oluşturulan kanunlar ve toplumsal kuralların dışına çıkılması ise suç sayılmıştır.

İncelediğimiz dönemde devletin suç kabul ettiği davranışları iki kısımda ele almamız mümkündür. Bunların ilki devletin çıkarlarına ve varlığına zarar veren davranışlar, diğeri ise halkın birbirine veya yöneticilerin halka karşı yapmış olduğu olumsuz davranışlardır.

Osmanlı Devleti var olan yapısını koruyup kollamak ve mevcut yapısını geliştirerek devam ettirmeyi amaçlamaktadır. Bu sebeple aldığı bazı önlemler ve yapmış olduğu uygulamaların yerine getirilmesine özen göstermiştir. Özellikle padişahlar, devlete karşı yapılan olumsuz davranışları kesinlikle hoş karşılamamıştır. Her kim yaparsa yapsın devletin varlığına ve kurumsal yapısına zarar veren davranışlar suç sayılmış ve davranışta bulunan kişiler cezalandırılmıştır. Yine devletin mevcut yapısı ve işleyişi ile ilgili alınan kararlara halkın tamamının uyması gerekmektedir. Bu kararlara uymaması, kararların uygulanmaması ve uygulanmasına engel olunması da yine suç kabul edilmiştir. Devlet hizmetinde bulunan ve devletin ihtiyaçlarını karşılamakla görevlendirilen kişilerin görevlerini yerine getirmemesi de suç sayılmakta ve bu davranışların engellenmesi için gerekli tedbirler alınmaktadır.

Osmanlı Devleti varlığını korumak ve devamlılığını sağlamak amacıyla bu tür davranışları örfi hukuk kapsamında ele almakta ve bu davranışları suç saymaktadır. Devletin bizzat kendisine karşı yapılan bu davranışların suç sayılması ve bunların engellenmesi de yine örfi hukuk çerçevesinde ele alınıp değerlendirilmektedir.

Osmanlı Devleti varlığının devamlılığı ve kurumsal yapısının işleyişini sağlamak amacıyla almış olduğu bu tedbirlerin yanında toplumda düzenin sağlanmasına da özen göstermiştir. Halkın birbirleriyle olan ilişkilerine dikkat eden Osmanlı Devleti, toplumda huzur bozucu davranışlara kesinlikle izin vermemiştir. Kayıtlarda “**...kendi halinde olmamak...**” şeklinde ifade edilen bu tür davranışlar suç sayılmış ve önlenmeye çalışılmıştır. Suçlamalar karşısında kişinin suçlu olup olmaması yine yaşadığı bölgedeki kişilerin ifadeleri ile belirlenmektedir.

Osmanlı Devleti toplum içerisinde yalan yanlış söylemlerde bulunan ve huzur bozucu davranışlar gösterilmesini, “**...ifk ve iftira...**” olarak ifade etmiştir. Toplum

huzurunu bozucu bir diğer davranış ise, “...*fitne ve fesat halinde olmak...*” şeklinde ifade edilmektedir. Bu tür davranışlar kesinlikle kabul edilmeyerek suç sayılmıştır. Bu tür davranışların tamamı örfi hukuk kapsamında ele alınmakta ve suç kabul edilmektedir. Yine aynı kapsamda önleyici tedbirler ele alınmakta ve cezaları tertip edilmektedir.

Osmanlı Devleti içerisinde yaşayanların devletin koymuş olduğu kuralların yanında toplumda var olan geleneklere ve dini kaidelere de uymaları gerekmektedir. Gelenekler ve dini kurallar halkın tamamı tarafından bilinmekte ve bunlara uyulması zorunlu tutulmaktadır. Aksi takdirde bu kaidelerin dışına çıkılması suç sayılmakta ve benzeri davranışların oluşmaması için tedbirler alınmaktadır²⁰⁹.

1.2.2.2. Ceza Kavramı

Ceza işlenen suç halinde yapan için öngörülen müeyyideye denilmektedir²¹⁰. Kelime anlamı karşılık olan ceza, suç kabul edilen davranışlara uygulanmaktadır. Cezanın uygulanmasının başlıca amacı istenmeyen davranışların oluşmasına engel olunmak ve bu tür davranışlardan insanları caydırmaktır. Böylelikle toplumda oluşabilecek sıkıntılar ve sorunların engellenmesi amaçlanmaktadır.

Osmanlı Devleti de kuruluşundan itibaren devlet içerisinde oluşan veya oluşabilecek sıkıntıların engellenmesi için ceza sistemine başvurmaktadır. Uygulanan cezalar ile devletin düzenini ve toplumun yapısını bozabilecek davranışlar önlenmek istenmektedir. Cezaların caydırıcılık amacıyla kullanılmasının yanında, suça karışanları ortadan kaldırma veya ıslah etme amacı da vardır.

Osmanlı Devletinde cezaların belirlenmesinde belirli bir standart görülmemektedir. Kişiler kanun ve kurallara aykırı yapmış oldukları davranışlar karşısında alacakları cezayı tam olarak bilmemektedir. Yapılan kanunlara aykırı aynı davranış karşısında farklı cezaların uygulandığı görülmektedir. Cezaların, benzer davranışlar olmasına rağmen farklılaşmasının öncelikli sebebi, yapılan davranışın etki alanı ve vermiş olduğu zarara göre belirlenmiş olmasıdır. Böylelikle kişi yapmış olduğu davranış karşısında farklı cezalarla karşılaşabilmekte ve böylece cezanın caydırıcılığı da artmaktadır.

²⁰⁹ Erol ÖZBİLGEN; Osmanlı Hukuku'nun Yapısı, İstanbul, 1985, s.39.

²¹⁰ Abdullah DEMİR, Türk Hukuk Tarihi, İstanbul, 2011, s.91.

Cezaların şekillenmesi ve şiddetinin artırılması yapılan davranışın toplumda görülen sıklığı ile de ilişkilidir. Devlete zarar veren veya toplum huzurunu bozan kanunlara ve kurallara aykırı bir davranış meydana geldiği zaman bu tür davranışlar cezalar ile engellenmeye çalışılmıştır. Uygulanan cezalar, kanunlara aykırı veya benzeri davranışların ortaya çıkmasına engel olamadığı da görülebilmektedir. Bu durumda uygulanan cezalar değiştirilmekte ve şiddeti artırılmaktadır. Yapılan davranışa engel olunamadığı zaman ise yapanların ıslah edilmesi yerine hayatına son verilmesi şeklinde cezai müeyyide uygulanmaktadır.

Osmanlı Devletinde cezaların uygulanmasında genel amaç suçluların veya suça karışanların ıslah edilmesi ve yapılan olumsuz davranışların ortadan kaldırılmasıdır. Uygulanan cezalar ile devletin kurumsal yapısına zarar veren veya toplumda huzursuzluğa sebep olan kişilerin öncelikle bu davranışlardan arınmaları ve bir daha yapmamaları amaçlanmaktadır. İdam cezaları dışında uygulanan cezaların tamamında bu amaç gözetilmiştir. Özellikle ağır ceza kapsamında yer alan ve sıkça kullanılan kürek cezası, hapis cezası ve sürgün cezası, suçluları ıslah etmeyi amaçlamaktadır. Bu cezaları alan kişilerin benzeri davranışları bir daha yapmayacağı kanaati oluşuncaya kadar serbest bırakılmamaktadırlar.

Osmanlı Devleti suça karışanların yapmış oldukları davranışlarından dolayı cezalandırılmalarına dikkat etmiştir. Suçlu yakınlarının bu duruma karıştırılmamasına özen göstermiştir. Kişiler kendi yaptıklarından sorumlu tutulmuş ve bu durumdan başkalarının zarar görmemesi sağlanmaya çalışılmıştır. Bir kişi ceza alıp yakınlarından uzaklaştırıldığı zaman yakınlarına bakacak kimseleri olmaması halinde verilen cezalar iptal edilebilmektedir. Böylece ailelerin bu durumdan olumsuz etkilenmeleri de önlenmektedir.

Osmanlı Devletinde cezalandırılmalarda uygulanan bir diğer önemli durum ise verilen cezaların sürelerinin belirlenmemesidir. Özellikle kürek cezası, hapis cezası ve sürgün cezasında kişiler yargılama sonunda cezalandırıldığında verilen ceza belirtilmektedir. Suçlunun cezasını çekeceği yer ifade edilmekte ve gideceği yere kendisini götürecek görevliler belirtilmektedir. Fakat suçlunun ceza süresi ifade edilmemektedir. Bunun yerine *“ıslah-ı nefis edinceye kadar”* tabiri kullanılmaktadır. Böylelikle kişi ıslah oluncaya kadar aldığı cezayı çekmek zorundadır.

Özellikle Tanzimat öncesinde mahkûmlara verilen cezalarda süre belirlenmemiş ve ceza süresinin ucu açık bırakılmıştır. Böylelikle mahkûmların belirlenen zamanı doldurup serbest bırakılması yerine ıslah edilinceye kadar cezalandırılmalarına özen gösterilmiştir. Mahkûm verilen cezanın belirli bir süresi olmamasından dolayı ıslah olduğunu kanıtlamak ve Divan’a yaptığı başvuru ile görevlileri kendine inandırmak zorundadır. Aksi takdirde mahkûmlar cezalarını çekmeye devam etmişlerdir.

1.2.2.2.1. Sürgün Cezası

Sürgün, kelime anlamı olarak kovmak, def etmek ve tard etmek anlamında kullanılmaktadır²¹¹. Ceza olarak, oturduğu memleketten çıkarılıp başka bir yere gönderilen kimse olarak ifade edilmektedir²¹². Yine ceza olarak, belli bir yerin dışında veya belli bir yerde oturmaya zorlanan kimse olarak ifade edilmektedir²¹³. Bir diğer anlamı ise; bir yerden (gönüllü ya da gönülsüz) uzaklaştırma, zorla göç ettirilme ya da siyasi iktidarın bir topluluk veya bireyi başka bir yere zorla iskân ettirmesi şeklinde tanımlanabilir²¹⁴.

Sürgün cezası, toplumların tamamında görülen ve insanlığın tarihi kadar eski olan bir ceza çeşididir. İlk sürgün cezasının Hz. Adem ve Hz. Havva’ya uygulandığı bilinmektedir. Her ikisinin de cennetten bir süreliğine uzaklaştırılıp dünyaya sürgün edilerek cezalandırıldığı bilinmektedir²¹⁵. Yine tarih boyunca bilinen devletlerde sürgün cezasının sistemli ve düzenli olarak uygulandığı görülmektedir. Hititler, Asurlular, Persler, Yunanlılar, Bizanslılar ve Romalılar’ın sürgün cezasını uyguladığı bilinmektedir. Ayrıca Türk tarihinin değişik safhalarında da sürgün cezasının değişik şekillerde uygulandığı kaynaklarda görülmektedir²¹⁶.

Sürgün cezası diğer devletlerde olduğu gibi Osmanlı Devleti tarafından da sistemli ve düzenli olarak uygulanmıştır. Bu ceza Osmanlı Devletinde de kişinin yaşadığı yerden uzaklaştırılması şeklinde uygulanmıştır. Sürgün cezasına ilk olarak Yavuz Sultan Selim tarafından hazırlanan kanunnâmelerde rastlamaktayız. Kanunnâmede, “*Ve dahi bir*

²¹¹ Şemseddin Sami; “Sürgün”, Kamus-i Türki, İstanbul, 2009, s.743.

²¹² Komisyon; “Sürgün”, Milli Eğitim Bakanlığı Örnekleriyle Türkçe Sözlük, C.4, Ankara, 1996, s.2632.

²¹³ Meydan Larousse; “Sürgün”, C.18. İstanbul, 1992, s.412.

²¹⁴ Kemal DAŞÇIOĞLU; İskan, Suç ve Ceza Osmanlıda Sürgün, İstanbul, 2007, s.19.

²¹⁵ Bakara Suresi; 30-39. Ayetler.

²¹⁶ Kemal DAŞÇIOĞLU; İskan, Suç ve Ceza Osmanlıda Sürgün, s.20.

kimesneye mahallesi veya karyesi cemaati hırsuzdur ve kahbedir deyü şikayet edüb red etseler, vakıa müttehem ise dahi beyn'en-nas malum ola, mahallesinden ve karyesinden nefy edeler. Eğer mahalle kabul etmezse şehirden süreler, şöyle bileler²¹⁷.” şeklinde yer almıştır. Benzer bir madde Kanuni Kanunnâmesi ve II. Selim döneminde hazırlanan Celalzâde Kanunnâmesi'nde de tekrar edilmiştir²¹⁸.

Sürgün cezası genel anlamda ağır bir ceza olarak görülmektedir. Fakat Osmanlı Devletinin uygulamış olduğu idam, kürek ve hapis cezaları ile mukayese edildiğinde daha hafif bir ceza olarak da görülebilir. Kanunlara aykırı davranışlara uygulanan cezalarda herhangi bir standart olmamasından dolayı genellikle sürgün cezası, topluma veya devlete zararı az ve etki alanı dar olan davranışlarda bulunanlara uygulanmaktadır.

Sürgün cezası incelemiş olduğumuz dönemde toplum içerisinde sorun çıkaran ve huzursuzluğa sebep olan kişilere uygulandığını tespit etmekteyiz. Bu ceza, kişinin veya kişilerin yaşadığı yerden bir başka yere gönderilmesi ve orada yaşamasını şeklinde uygulanmaktadır. Belgelerde kişi hakkında bilgi verildikten sonra, kişinin yapmış olduğu davranışlar ifade edilip ceza belirlenmektedir. Sürgün cezası belgelerde kişinin belirlenen yere “*nefy ve iclâsı*” şeklinde ifade edilmektedir.

Osmanlı Devleti, sürgün cezası alan kişileri rastgele yaşadığı yerden uzaklaştırıp kendi halinde bırakmamaktadır. Mahkeme kişiyi suçlu bulup sürgün cezası ile cezalandırdığında, kişinin sürgüne gideceği yer misal olarak “... *Kıbrıs'a nefy ve iclâsı...*” şeklinde belirtmektedir. Ayrıca suçlu bulunup sürgüne gönderilen kişi yalnız gönderilmemekte, sürgün edildiği yere görevlendirilen görevliler ile gitmesi uygun görülmektedir. Belgelerde bu durum; ““....*merkûm İbrahim'in li-ecli't-te'dîb çavuş mübâşeretiyle Bozcaada'ya nefy ve iclâsı fermânım olmağın...*” şeklinde ifade edilmektedir. Görüldüğü üzere suçlu Divan'ı Hümayun'da görevli çavuş ile belirlenen yere gönderilmektedir. Ayrıca mahkûmun gideceği yerde bulunan idarecilere de bilgi verilmekte ve mahkûmun gerekli şekilde orada ikametinin sağlanması emredilmektedir. Belgelerde bölgede bulunan idareciye; “... *sen ki Limni cezîresi nâ'ibi mevlânâ-yı mûmâ-ileyhsin vusûlünde merkûmu cezîre-i mezbûrede menfiyyen meks ve ikâmet itdirüb bilâ emr-i şerîf utlâk ve firârından ve mahall-i ahere hatve-i vâhîde hareketine irâ'et-i*

²¹⁷ Ahmet AKGÜNDÜZ, Osmanlı Kanunnameleri, C.3, İstanbul, 1990, s.106.

²¹⁸ Ali İhsan KARATAŞ, Osmanlı Dönemi Bursa Sürgünleri (18.-19. Asırlar), İstanbul, 2009, s.42.

ruhsatdan hazer ve mücânebet ve vusûlünü çavuş-ı merkûm ile 'atûfet-karar-ı şâhâneme i'lâm ve iş'âra mübâderet eylemen bâbında..." şeklinde hitap ederek mahkûmun o bölgede kalması ve ikinci bir emre kadar yaşamını o bölgede sürdürmesinin sağlanması istenmektedir.

Osmanlı Devleti mahkeme kayıtlarından sürgün cezası içeren belgelerden birkaç örnek verecek olursak "... *Isbarta Kâdisi* 'yla *Kütahya Nâ'ibi* 'ne hüküm ki

Isbarta Kazâsı 'nda me'zûn-ı bi'l-iftâ olan el-Hâc Ali mugâyir-i rızâ harekâta ibtidâr birle ahâlî-i beldeyi ifsâd ve ihtilâli müceb hâlâta ictisâr eylediğinden gayrı *Isbarta Kazâsı* 'ndan bâ-emr-i 'âlî matlûb olan ikiyüz nefer süvârinin ihrâcına muhâlefet ve emr-i şerîfe muhâlefet eylediği ihbâr olunmağla mezbûr Ali fetvâdan 'azl ve *Kütahya* 'ya nefy ve anda ikâmet itdirilmesiçün emr-i şerîfim sudûrını bi'l-fi'îl Şeyhü'l-islâm ve Müftiyü'l-enâm olan mevlânâ Mehmed Mekkî edâma'l-lahü te'âlâ fezâ'ilehu işâret itmeleriyle işâretleri mücebince merkûm *Isparta Müftisi* el-Hâc Ali Efendi sevk-i 'askere me'mûr *Dergâh-ı Mu'allâm Kapucıbaşıları* 'ndan Ali Beğ dâme mecdehu mübâşeretiyle *Kütahya* 'ya nefy ve iclâ olunmak fermânım olmağın imdi sen ki *Isparta Kâdisi* mevlânâ-yı mûmâ-ilayhsin ma'rîfetin ve kapucıbaşı mûmâ-ileyh mübâşeretiyle müftî-i merkûmu ahz ve mevlânâ-yı müşârü'n-ileyhin işâretleri mücebince *Kütahya* 'ya nefy ve iclâyâ mübâderet etleyesin ve sen ki *Kütahya Nâ'ibi* mevlânâ-yı mûmâ-ilayhsin müftî-i merkûm vusûlünde medîne-i *Kütahya* 'da menfiyyen meks ve ikâmet itdirüb bilâ emr-i şerîf itlâk ve bir hatve mahall-i ahire hareketine irâ'et-i ruhsatdan hazer ve mücânebet ve vusûl ve ikâmetini Der-'aliyyeme i'lâm ve inhâya müsâre'et eylemen bâbında ...²¹⁹”

Belge görüldüğü üzere *Isparta* 'da bulunan fetva vermeye yetkili olan el-Hâc Ali, verilen emirlere karşı gelmesi ve muhalefet etmesinden dolayı fetva vermekten azledilmiş ve *Kütahya* 'ya sürgün cezası verilmiştir. El-Hâc Ali, *Kütahya* 'ya *Dergâh-ı Mu'allâm Kapucıbaşıları* 'ndan Ali Beğ eşliğinde gönderilmesi bildirilmiş ve *Kütahya* 'da ise Naib ve Müftünün gerekli şekilde el-Hâc Ali'yi orada gerekli şekilde ikinci bir emre kadar *Kütahya* 'da tutulması emredilmektedir. El-Hâc Ali iki aylık süre sonunda affedilip serbest bırakılmıştır.

²¹⁹ 25 Nolu KLB.d/S.39/B.158.

Bir diğer belgede ise, Rumeli Kazası Eşrafından sabık Şeyhülislam'ın kethüdası olan Mustafa Efendi vazifesi olmadığı halde devlet işlerine müdahalede bulunduğu ve asılsız sözler sarf etmesinden dolayı görevlendirilen Divan-ı Hümayun çavuşu ile İstanköy Adasına sürgün edilmiştir. Aynı zamanda İstanköy'de bulunan vezire Mustafa Efendiyi orada gerekli şekilde ikamet ettirmesine dair emir verilmiştir. Mustafa Efendi iki ay on gün sonunda serbest bırakılmıştır²²⁰.

Osmanlı Devletinde kişinin ağır bir suç işlemesi halinde ona ağır bir ceza verilmesi gerekirken kişiye veya yakınlarına merhamet edilip ceza hafifletilmektedir. Bu durumda sürgün cezası uygulanması halinde bu cezanın da en katı halinin uygulanması öngörülmektedir. Bu durumda suçlu bulunan kişi için *"katle bedel nefy ve iclâsına"* tabiri kullanılmaktadır. Bu ifade ile ilgili olarak elimizde net bir bilgi bulunmamaktadır. Ama bu tabirden yola çıkacak olursak kişinin bulunduğu mekânda en kötü şartlar altında kalması şeklinde yorumlanabilir.

Bu ifadenin geçtiği belgeye örnek verecek olursak; *"...Siroz'da beksimâd tıbhına me'mûr olan Dergâh-ı Mu'allâm gedüklülerinden Ahmed'in hilâf-ı rızâ hidmet-i lâzimesinde rehâveti ve emvâl-i mîrîyeyi ekl ve bel' habâsetine cesâreti hasebiyle te'dîbi icrâsına kıyâm ile sâ'irlere 'ibret kılınması lâzimedden olmakdan nâşî şeref-yâfte-i sudûr olan hatt-ı hümayûn-ı şevket- makrûnum mücebince ze'âmeti ref' ve kendüsünün dahî katle bedel çavuş mübâşeretiyle Mogasa'ya nefy ve iclâsı fermânım olmağın..."*²²¹ şeklinde ifade edilmektedir.

Osmanlı Devletinde sürgün cezalarının genellikle topluma ve devlete karşı etkisi az ve etki alanı dar olan davranışlara karşı uygulandığını görmekteyiz. İncelemiş olduğumuz dönemde sürgün cezasının çeşitli davranışlara uygulandığı görülmektedir. Suç teşkil eden davranışlara verilen cezalarda belirli bir standart olmadığından dolayı benzer davranışlara aynı ceza verildiği gibi farklı cezalar da verilebilmektedir. İncelediğimiz dönem içerisinde genellikle sürgün cezasının uygulandığı davranışlara baktığımızda;

- Kişinin kendi halinde olmaması (Toplumda huzuru bozacak tavır ve davranışların bulunması)

²²⁰ A.DVN.KLB./D.144/G.44.

²²¹ 25 Nolu KLB.d/S.8/B.24.

- Kişinin başkaları hakkında yalan yanlış konuşması ve iftirada bulunması.
- Kişinin devlet aleyhine yalan yanlış konuşması ve iftirada bulunması.
- Kişinin veya kişilerin verilen emirleri yerine getirmemesi veya emirlere aykırı hareket etmesi.
- Kişinin veya kişilerin eşkıya ile işbirliği yapması.
- Kişinin eşkıyalık olaylarına karışması.
- Kişinin vergi kaçırması ve yolsuzluğa bulaşması.
- Kişinin gayrı ahlaki olaylara karışması.
- Kişinin hırsızlık yapması.
- Kişinin devlet malına zarar vermesi.

Osmanlı devleti bu ve benzeri davranışlara sürgün cezasını uygulamıştır. Uygulanan sürgün cezalarında mahkûmların sürgünde kalacakları süre belirtilmemektedir. Bunun yerine “*ıslâh-ı nefis oluncaya değin*” ifadesi kullanılmaktadır. Böylelikle sürgünde bulunan mahkûm ıslah olduğuna dair kanaat oluşurana kadar bölgede kalmaktadır. Mahkûmun kendisi veya yakınları tarafından Divana gönderilen arzuhalde ıslah olduğunu bildirmektedir. Merkeze gönderilen arzuhal ile mahkûmun ıslah olduğuna dair kanaat oluşması halinde mahkûm affedilip serbest bırakılmaktadır.

1.2.2.2.2. Hapis Cezası

Kelime anlamı olarak “alıkoymak, engellemek” anlamına gelen “habs” kelimesi örfî kullanımda “bir şahsı, bir yere kapatmak, bir süre alıkoymak.” Hukuk dilinde ise “sanık veya suçluyu belli bir mekanda cebren alıkoymak şahsi hürriyetini kısıtlamak” anlamını taşır ve hürriyeti bağlayıcı cezaların en başta gelen türünü teşkil eder²²². Terimsel anlam olarak da “kişiyi dar bir yere atıp eza etmek değil, cezalandırmak maksadıyla iradeye dayalı tasarruflarına engel olmak, davası görülünceye kadar

²²² İA-16, “*Hapis*” Mad. S.54. Büyük Larousse; “Sürgün”, C.10, s.5020.

kaçmasına mani olmak amacıyla emin bir yerde tutmaktır. Bu alıkoyma evde olabileceği gibi, mescitte, dehlizlerde ve hapishanede tutma ve takip etme şeklinde de olabilir²²³.

Hapis cezası hürriyeti kısıtlayıcı cezaların başında gelmektedir. Bu ceza tarihin ilk çağlarından itibaren değişik toplumlar tarafından uygulanmıştır. Anadolu’da ilk olarak Asurlularda görülen hapis cezası sonraki dönemlerde devam etmiştir²²⁴. Orta çağlar boyunca da uygulanmaya devam eden hapis cezaları diğer devletlerin yanında Türkler tarafından da değişik suçlara uygulanmıştır. Erken dönemlerde çoğunlukla ıssız ve ücra köşelerdeki kalelerin bu iş için kullanıldığı bilinmektedir. Yine kale zindanlarının hapishane olarak kullanılmasından başka büyük kuyuların da hapishane olarak kullanıldığı görülmektedir. Hapishane olarak kullanılan bu mekânlar ile ilgili çok fazla bilgi olmamakla beraber, buralardaki koşulların insan yaşamı için uygun olmayan sağlıksız ortamlar olduğunu tahmin etmek güç değildir²²⁵.

İlk çağlardan itibaren süre gelen hapis cezaları Osmanlı Devleti tarafından da sistemli ve sürekli olarak uygulanmıştır. Sistemli bir şekilde uygulanan bu ceza, kullanılan ağır cezalar içerisinde yer almaktadır. Hapis cezası Osmanlı Devletinde de iki şekilde uygulamaya konulmuştur. Bunların ilki ihtiyati tedbir, diğeri ise cezai müeyyidedir.

Hapis cezasının toplum huzurunu bozan veya devlete zarar veren davranışlarda bulunan kişilere uygulandığı görülmektedir. Bu tür davranışlarda bulunan kişiler bulundukları bölgeden uzaklaştırılmakta ve genellikle farklı bölgelerde bulunan kalelerde cezalarını çekmeleri sağlanmaktadır. Hapis cezası da sürgün cezası gibi suç işleyen kişileri ıslah etme ve yeniden topluma kazandırma amacıyla uygulanmaktadır. Bu durumu ceza kararının bulunduğu belgelerde de görmekteyiz. Yargılama sonunda suçlu bulunan kişinin ceza süresi tespit edilmemekte, bunun yerine; “*...ıslâh-ı nefis idinceye dek...*” denilerek cezanın amacı belirtilmektedir. Böylelikle mahkûmun ıslah olduğu kanaati oluşana kadar hapis cezasını çekmeğe devam etmektedir.

²²³ Metin HÜLAGÜ; İslam Hukukunda Hapis Cezası, s.5.

²²⁴ İlk çağlarda hapis ve hapishaneler ile ilgili olarak geniş bilgi için, Kaspar K. RİEMSHNEİDER; “Eski Anadolu’da Hapishane ve Ceza”, (Çev. Turgut YİĞİT), Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi, C. 15, Ankara, 1991, s.341-342,

²²⁵ Cüneyt KANAT; Orta Çağ Türk Devletlerinde Suç ve Ceza, İstanbul, 2010, s.35.

Hapis cezası Osmanlı Devletinde kale içinde bulunan bölümlerde uygulanmasından dolayı belgelerde kal'abend olarak ifade edilmektedir. Kişinin yapmış olduğu davranıştan dolayı yargılanıp suçlu bulunması ve suçluya hapis cezasının uygun görülmesi durumunda ceza uygulamaya konulmaktadır. Hapis cezasının tespit edilmesi belgelerde; *"...li-ecli't-te'dîb Seddülbahir Kal'asına kal'abend olunmak bâbında emr-i şerîfim..."* şeklinde ifade edilmektedir. Hapis cezasının nadiren de olsa uygulandığı bir diğer mekân ise Eğridere'de bulunan Palanka'dır²²⁶. Ayrıca incelediğimiz dönem içerisinde kullanılan Tersane Zindanı, Baba Cafer Zindanı ve Yedikule Zindanı da hapis cezasının uygulandığı mekânlardır.

İncelemiş olduğumuz belgelerde suç isnat edilen kişi ile ilgili olarak, öncelikle kişi hakkında bilgi verilmekte ve kişinin yapmış olduğu suç teşkil eden davranışlar dile getirilmektedir. Kişinin yargılama sonucunda suçlu bulunup hapis cezası alması halinde; *"...ıslâh-ı nefis idinceye dek li-ecli't-te'dîb ... Kal'ası'na kal'abend olunmak bâbında emr-i şerîfim sudûrını..."* şeklinde ifade edilmektedir. Belgede ayrıca kişinin hapis cezasını çekeceği yerde; *"...li-ecli't-te'dîb Sultaniye Kal'ası'na kal'abend olunmak bâbında..."* şeklinde belirtilmektedir. Ayrıca suçlu bulunan kişinin hapsedileceği mekâna da kiminle gideceği *"...Divân-ı Hümayûn'um çavuşlarından ta'yîn olunan (boş) çavuş zîde kadruhu mübâşeretiyle li-ecli't-te'dîb kal'a-i mezbûre ırsâl ve tesyîre mübâderet..."* şeklinde ifade edilmektedir. Yine belgenin devamında kişinin gönderildiği kalenin görevlilerine kişinin orada tutulması için; *"...sen ki dizdâr merkûmsun vusûlünde merkûmu kal'a-i mezbûreye vaz' ve kal'abend eyleyüb bilâ emr-i şerîf ıtlâk ve firârından tehâşî ve mücânebet ve vusûl-ı kal'abend olunduğunu Der-aliyyeme tahrîr ve î'lâma müsâre'et itmen bâbında..."* şeklinde emir verilmektedir.

İncelemiş olduğumuz dönemde hapis cezası alan mahkûmun ceza süresi belirtilmemektedir. Bunun yerine kişi *"...ıslâh-ı nefis idinceye dek..."* denilerek ceza süresi açık bırakılmaktadır. Bunda amaç kişinin verilen ceza süresini tamamlayıp kurtulması yerine, ceza süresinin ucu açık bırakılarak kişinin kendisini ve davranışlarını düzeltmesini sağlamaktır. Böylelikle verilen cezanın amacı da belirtilmiş olmaktadır.

²²⁶ Palanka; Arkası toprakla doldurulmuş yan yana çakılı kazıklardan meydana gelen ve bir hendekle çevrili olan küçük hisar, kaleden daha küçük müstahkem yer.

Uygulanan hapis cezaları yukarıda da belirtildiği gibi özel haphanelerin olmamasından dolayı kale içerisinde bulunan özel mekânlarda uygulandığı bilinmektedir. Kalelerde bulunan hücreler ve zindanlar mahkûmların tutulduğu yerler olarak bilinmektedir. Ancak bunun yanında kaleye gönderilen mahkûmların hücre ve zindanlara koyulmayıp yalnız kale içerisinde kalması da sağlanmaktadır.

Osmanlı Devleti kale hapsinde üç farklı ifade kullanmaktadır. Bunlar kal'abend'e haps, kal'abend'e muhkem haps ve kal'abend'e katle bedel haps olarak ifade edilmektedir. Verilen hapis cezaların belirlenmesinde de belirli bir standart olmadığı görülmektedir. Fakat bu üç farklı ifade belirlenmesinde yapılan davranışın topluma ve devlete vermiş olduğu zarara göre şekillendiği görülmektedir. Bunların uygulanması ile ilgili herhangi bir bilgi şu an için mevcut değildir.

Kal'abend'e hapis cezası diğerlerine oranla daha hafif suç unsuru taşıyan davranışlara uygulanmaktadır. Bu cezanın uygulanması da kanaatimize göre diğer hapis cezalarından farklı olmaktadır. Yalnız hapis cezası olarak ifade edilen bu cezada mahkûmun kale içerisinde serbest hareket edebildiğini düşünmekteyiz. Ayrıca mahkûmun kale içerisinde yer alan hücre veya zindanlarda kalmadığı fikrindeyiz. Kal'abend'e hapis olarak ifade edilen belgelerde bu ceza "...sen kî dizdâr-ı merkûmsun vusûllerinde merkûmanı kal'a-i mezbûre vaz' ve kal'abend idüb bilâ emr-i şerîf ıtlâk ve bir takrîb firârlarından..." şeklinde ifade edilmektedir.

Yalnız hapis cezasına örnek verecek olursak; "... Sen ki mütesellim kapûcibâşı mûmâ-ileyhsin irâd-ı cedîd hümayûnun hazînesi tarafından 'uhdene ihâle ve tefviken olunan Kastamonu sancağının fermânım olduğu üzere zabt ve rabtıyla müsâllih devlet-i 'aliyyemin rû'yet ve tanzîmine ve ahâli fukarânın refâh ve rahatları esbâbının istihsâline ikdâm ve dikkatin der-kâr ise dahî nefis-i Kastamonu sükkânının sâbık Kastamonu serdârı Akullı-oğlu Abdullah ve Genç Alemdâr ve Debbâğ-oğlu Numan nâm kimesneler zamîrlerinde merkûz olan müfsidetî icrâ kastıyla perde-i hafâdan eşkiyaya mu'âvenet ve ta'allim müte'ayyinat iderek livâ-i mezbûrun ihtilâl ve fesâdını müceb olur harekât-ı reddiyyeye mütecâsir oldukları bu def'a bi'l-ihbâr tahkîk gerde-i padişâhânem ve bu makûle müfsidet bişelerin icrâ-yı te'dîbleriyle emsâllerin terhîb-i lâzimedden olmaktan nâşî mezbûrun ma'rifetinle tarafından âhz ve adamlar ta'yiniyle **li-ecli't-te'dîb Kankırı Kal'asına nefy ve Kal'abend olunmak fermânım olmağın imdî ber-vech-i muharrer**

*ma'rifetinle merkûmunu âhz ve tarafından adamlar ta'yiniyle li-ecli't-te'dîb Kankırı Kal'asına nefy ve iclâ ve irsâle ikdâm ve mübâderet eylesin ve sen kî dizdâr-ı merkûmsun vusûllerinde merkûmanı kal'a-i mezbûre vaz' ve kal'abend idüb bilâ emr-i şerîf ıtlâk ve bir takrîb firârlarından tevekkîve mübâ'adet ve vusûl ve ikâmet eylediklerini der-sa'âdetime tahrîr ve ilâma müsâra'at olunmak bâbında...*²²⁷” şeklinde ifade edilmektedir. Bu şahıslar iki aylık süre sonunda affedilip serbest bırakılmışlardır.

Bir diğer hapis cezası ise, **“muhkem haps”** olarak ifade edilmektedir. Normal hapis cezasından daha ağır şartlarda uygulanmaktadır. Bu cezanın hem topluma hem de devlete karşı yapılan ağır suç teşkil eden olumsuz davranışlara uygulandığını görmekteyiz. Muhkem hapis cezasına çarptırılan kişilerin belirlenen kalelere görevliler tarafından teslim edildikleri belgelerde açıkça ifade edilmektedir. Fakat kale içerisindeki durum hakkında yeterli bilgiye sahip değiliz. Kanaatimizce gönderilen mahkûmlar kalelerde bulunan hücre ve zindanda en ağır şartlarda tutulmakta ve işkence görmektedirler.

Muhkem hapis cezası, belgelerde kişi yargılanıp suçlu bulunması halinde hapis cezası belirtilmekte ve daha sonra gönderilen kale dizdarına; **“...sen ki dizdâr merkûmsun vusûllarında merkûmları kal'a-i mezkûrede muhkem habs ve kal'abend eyleyüb bilâ emr-i şerîf ıtlâk ve firârlarından tehâşî ve mücânebet...”** şeklinde emir verilmektedir. Bir süre hapis kalan mahkûm affedilmesi halinde serbest bırakılmaktadır.

Muhkem hapis cezası ile ilgili örnek belge olarak; *“...Der-'aliyyemde Yusuf Paşa çeşmesinde vâki' firununda etmekçi olan altmış bölüğüñ neferâtından Maksud mugâyir-i emr ve rızâ zulm eylediği nân-ı 'azîzin beher iki paralığında on üç dirhem noksan işlediğine binâen merkûm âhz ve haps olunmuş olduğu bâ-takrîr ifâde olunmağla harbeci mübâşeretiyle merkûm lî-ecli't-te'dîb Seddülbahir Kal'asına kal'abend olunmak fermânım olmağın imdi sen ki dizdâr-ı merkûmsun ber-vech-i meşrûh mezbûr Maksud lî-ecli't-te'dîb harbeci mübâşeretiyle kal'a-i merkûme irsâl olunmağla vusûlünde **kal'a-i mezbûre vaz' ve muhkem haps ve kal'abend idilüb** bilâ emr-i 'alî ıtlâk ve bir takrîb firârlarından hazer ve mücânebet ve vusûl ve kal'abend olunduğunu harbeci-i merkûm ile der-'aliyyeme tahrîr ve işaret eylemen bâbında...*²²⁸” şeklinde yargılanıp muhkem hapis

²²⁷ 30 Nolu A.DVNS.KLB.d/S.10/B.27.

²²⁸ 29 Nolu A.DVNS.KLB.d/S.17/B.72.

cezasına çarptırılmıştır. Mahkûm Maksud üç ay on gün sonunda affedilip serbest bırakılmıştır.

Belgelerde çok az sayıda tespit ettiğimiz bir diğer ceza ise katle bedel hapis cezasıdır. İfadeden de anlaşılacağı üzere uygulanan en ağır hapis cezasıdır. Katle bedel hapis cezası toplumda en ağır suçlara uygulandığı görülmektedir. Kişi benzeri suçlardan katle bedel hapis cezası yerine idam cezası da alabilmektedir. Kanaatimizce suçlu idam cezasına çarptırılmayıp hayatı bağışlanması durumunda veya işlediği suçun topluma ve devlete vermiş olduğu zararın büyük olması halinde katle bedel hapis cezası uygulanmaktadır.

Kişi mahkemede yargılanıp suçlu bulunması halinde cezasını çekeceği yer belirlenmekte ve orada katle bedel hapis cezası çekmesi emredilmektedir. Belgelerde katle bedel hapis cezası; **“...te’dîbini icâb eylediğine binâ’en çavuş mübâşeretiyle katle bedel ... Kal’asına kal’abend olunmak fermânım...”** şekilde ifade edilmektedir. Bu cezaya mahkûm edilen kişi bir süre sonra affedilmesi için merkeze başvuru yapması halinde, ıslah olduğuna dair merkezde kanaat oluşturması halinde affedilip serbest bırakılmaktadır. Buna rağmen katle bedel hapis cezası alan kişilerin bir kısmının affedilmelerine dair çok az sayıda kayda rastlamaktayız.

Katle bedel hapis cezası ile ilgili örnek belge olarak; *“...Abdullah talebe gürûhundan olub ancak kendü hâlinde olmayub ba’zı ehl-i ‘ırz kimesnelerin şâb-emred evlâdlarına tasallut eylediği mukaddemâ lede’l-inhâ merkûm ahz ve fermân-ı ‘alî Limni Cezîresine lî-eclî’t-te’dîb nefy olmuş iken bir takrîb mahal-i menfâsından firâr ve Asitâne-i ‘aliyyeme gelüb kemâ-fi’s-sâbık harekât-ı nâ-bercâya ibtidâr eylediğine binâen ahz ve mahbûs olduğu bu def’a bâ-takrîr inhâ olunmaktan nâşî ber-minvâl-i muharrer menfâsından firâr ve Asitâne-i ‘aliyyeme vürûd ile kemâ-fi’s-sâbık harekât-ı nâ-bercâya tasaddisini beher-hâl te’dîb-i galît ile **te’dîbini icâb eylediğine binâ’en çavuş mübâşeretiyle katle bedel Magosa Kal’asına kal’abend olunmak fermânım** imdî merkûmun bilâ-emr der-‘aliyyeme vürûdı ve harekât-ı gayr-ı merziyeye tasaddisi te’dîb-i şedîd ile te’dîbini müceb olmağla sen ki çavuşbaşı mûmâ-ileyhsin merkûmı katle bedel Divân-ı Hümâyûn çavuşlarından (boş) çavuş zîde-kadruhu mübâşeretiyle Magosa Kal’asına irsâle mübâderet ve sen ki dizdâr-ı merkûmsun vusûlünde kal’a-i merkûma*

vaz‘ ve kal‘abend eyleyüb bilâ-emr-i şerîf itlâk ve bir takrîb firârından mücânebet ve vusûlünü çavuş-ı merkûm ile der-sa ‘âdetime inhâya müsâra‘at eylemek bâbında...²²⁹”

İncelemiş olduğumuz dönemde hapis cezası farklı suç teşkil eden davranışlara uygulanmaktadır. Bu cezanın uygulanmasında da belirli bir standart olmamasına rağmen benzeri davranışlara uygulanmıştır. Hapis cezasının uygulandığı suç kabul edilen davranışlara baktığımızda;

- Adam öldürmek, yaralamak ve darp etmek.
- Eşkıyalık faaliyetleri, yardım ve halkın malına el koymak.
- Emirlerle karşı gelmek ve verilen emirleri yerine getirmemek.
- Kalpazanlık yapmak ve kalpazanlığa yardım yataklık etmek.
- Toplum huzurunu bozucu davranışlarda bulunmak.
- Vergi toplanmasına engel olmak veya vergi vermemek.
- Fuhuş ve gayri ahlaki davranışlar.
- İçki imal etmek ve satmak.
- İdari kadroları haksız yere ve zorla ele geçirmek.

Yukarıda belirtilen davranışlar veya benzeri davranışlara hapis cezasının uygulandığını görmekteyiz. Bu davranışlara bazen farklı cezaların uygulandığı da görülmektedir. Bunun sebebi ise yapılan davranışın topluma veya devlete karşı vermiş olduğu zararın etkisinin az ya da fazla olmasından kaynaklandığını düşünmekteyiz. Yine benzer suçların artması ve bu suçlara karşı önlem alınmasında zorluk yaşanması da cezaların farklılaşma sebepleri içerisinde yer almaktadır.

İncelediğimiz dönem içerisinde uygulanan hapis cezalarına baktığımızda sürelerin çok uzun olmadığını görmekteyiz. Benzeri suçlarda hapis cezası alan kişilerin ceza süresi sürgün cezası alanlara oranla daha kısadır. Bu durumun sebebi olarak da

²²⁹ 26 Nolu A.DVNS.KLB.d/S.50/B.183.

cezalandırılan kişinin hücre ve zindanlarda kalması ve bu mekânların çok kötü koşullar içinde olmasıdır. Mahkûmların bu zindan veya hücrelerde zincire vuruldukları ve işkence gördükleri de bilinmektedir. Bu nedenle hapis cezası alan kişilerin ıslah edilmeleri daha çabuk olmakta ve merkeze kısa süre sonra bırakılmaları için başvuruda bulunmaktadırlar.

Yargılama sonunda verilen hapis cezaları mahkûm edilen kişinin ıslah olması sonucu sona ermektedir. İncelediğimiz belgeler içerisinde hapiste kalan mahkûmların değişik sürelerde affedilip serbest kaldıklarını görmekteyiz. Fakat bir kısım mahkûmun hapis cezasının son bulduğuna dair kayıtlara ulaşamamaktadır. Bunun en önemli sebebi kalelerde hapsedilen kişilerin kayıtları şu an için mevcut değildir. Bu mahkûmların kayıtlarının tutulduğuna dair kayıtlarda ifadeler mevcut olmasına rağmen kayıtlara henüz ulaşamamıştır. Yine elimizde bulunan mevcut kayıtlar içerisinde hapis cezası alan kişilerden affedilip kurtulanlar hakkında bilgi mevcuttur. Hapiste ölen veya firar edip kaçanlar hakkında bilgi bulunmamaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

HAPİS VE SÜRGÜN CEZASI GEREKTİREN DAVRANIŞLAR İLE CEZA MİKTARLARI

2.1. Topluma Karşı İşlenen Suçlar, Cezalar ve Ceza Miktarları

İnsanlar tarih boyunca toplu halde yaşamaya ihtiyaç duymuşlardır. Bu birliktelik beraberinde yardımlaşmayı, dayanışmayı ve iş bölümlerini getirmiştir. Bu birliktelik ile beraber oluşan devletler, insanların ilişkilerini belirlenen kurallar ile düzenlemiştir. Bu kurallar, toplum yaşayışını ve insanlar arası ilişkilerin ve oluşturulan devletlerin varlığının devamlılığını sağlamaya yönelik olmuştur.

Devletlerin sınırları içerisinde istenen huzur ortamının sağlanması, toplumda birlik ve beraberliği de beraberinde getirmiştir. Böylelikle devletin var olan kurumları daha etkin kullanılmış ve devlet, kurumların verimli bir şekilde çalışmasını sağlamıştır. Ayrıca insanların kendilerini güvende hissetmeleri ve kurumların etkin ve düzenli bir şekilde çalışması topluma da yansımaktadır. İnsanlar üzerine düşen görevleri ve sorumluluklarını yerine getirmektedir. Böylelikle üretim daha rahat şartlarda oluşmakta, gelirler artmakta ve devlet zenginleşip gücüne güç katmaktadır.

Devletler bu huzur ortamını sağlamaya çalışmalarına rağmen toplumda huzur ortamının bozulduğu ve sıkıntıların olduğu görülmektedir. Kişiler arasında oluşan sıkıntıların giderilmesi belirlenen kurallar çerçevesinde çözülürken, toplumsal sorunların çözümü bir hayli sıkıntı oluşturmaktadır. Özellikle toplu isyanlar ve eşkıyalık olayları geniş çevreleri etkilemekte, insanların huzur ortamı bozulmaktadır. Bu tür durumlar başka sorunları da beraberinde zincirleme halinde getirmektedir. Böylelikle devlet içerisinde var olan bu sıkıntılar oluşturulan düzeni ve uygulanan sistemi işlemez hale getirmektedir. Bu tür sıkıntılar beraberinde toplum düzenini bozmuş ve insanların zarar görmesine sebep olmuştur.

İncelemiştir olduğumuz dönemde Osmanlı Devleti de bu tür sorunları yaşamaktadır. Toplumda birlikte yaşamanın gerekliliği için oluşturulan kurallara uymayanlar ile ilgili birçok belgeye rastlamaktayız. Kişiler arasında oluşan sıkıntılar veya topluma karşı huzur bozucu davranışlar bu dönemde sıkça karşımıza çıkmaktadır. Bu tür davranışların

oluşmasını engellemek için Osmanlı Devleti büyük çaba harcamıştır. Özellikle bu tür davranışların oluşmasını engellemek amacıyla, bu tür davranışta bulunanları cezalandırmıştır. Uygulanan cezalar çeşitli olmakla birlikte, hapis ve sürgün cezaları ön plana çıkmaktadır.

2.1.1. Kişilere Karşı İşlenen Suçlar, Cezalar ve Ceza Miktarları

Osmanlı Devleti toplumsal huzurun sağlanmasına büyük önem vermiştir. İnsanlar arasında olan ilişkilerde kişilerin, toplum huzurunu bozucu davranışlarına kesinlikle müsamaha göstermemiştir. Olumsuz davranışların görülmemesi için tedbirler alınmış ve gerektiği takdirde uygulanmıştır. Alınan tedbirler ile huzur ortamının yeniden tahsis edilmesine çalışılmış, huzuru bozanlara ise çeşitli yaptırımlar uygulanmıştır. Bu yaptırımlar içerisinde cezalar ön plana çıkmış ve etkin bir şekilde uygulanmıştır.

İncelediğimiz dönemde ve öncesinde Osmanlı Devleti'nin durumu oldukça sıkıntılı bir haldedir. Kişiler arasında ortaya çıkan sorunların arttığı ve güçlülerin zayıflara zarar vermeye başladığı görülmektedir. Halk, bu zorbalara karşısında kendilerini savunamadığı durumlarda mahkemelere başvurup adalet aramıştır. Devlet, zayıf ve korumasız bu insanları korumaya çalışmış ve huzuru bozan kişileri etkisiz hale getirmek için tedbirler almıştır. Fakat alınan tedbirler dönemin koşulları, savaşlar ve eşkıyalık hareketleri vb. sebeplerden dolayı çok fazla etkili olamamıştır. Yine de devlet gücünün yettiği kadarıyla huzur bozucu davranışlarda bulunanları ve başkalarına zarar verenleri etkisiz hale getirmek için büyük çaba harcamıştır.

İncelediğimiz dönemde kişiler arasında meydana gelen olaylara baktığımızda toplumda huzursuzluk ortamının meydana gelmesi ve halkın bundan rahatsız olmasına sıkça rastlamaktayız. Yine kişiler arasında meydana gelen kavgalar, yaralamalar ve ölüm olaylarına da rastlamaktayız. Osmanlı Devleti bu tür davranışlar ile toplum huzurunu bozanlar için önlemler almaya çalışmıştır. Huzur bozucu davranışların ortaya çıkmasını önlemek ve bu tür davranışlarda bulunanlara engel olmak için çeşitli önlemler alınmış ve beraberinde yaptırımlar uygulanmıştır. Uygulanan yaptırımlarda farklılıklar olmakla beraber cezalar önemli bir yer tutmaktadır. Yapılan davranışlarda verilen cezalarda belirli bir standart olmamakla beraber sürgün ve hapis cezalarının çok fazla uygulandığı görülmektedir.

2.1.1.1. Huzur Bozucu Davranışlarda Bulunma

Osmanlı Devleti toplum düzenine dikkat etmiş ve olumsuzlukların ortaya çıkmasına engel olmaya çalışmıştır. Toplumda birlikte yaşamaktan doğan kişi haklarının ihlal edilmesi ve başkalarına zarar verilmesi devlet tarafından hoş karşılanmamıştır. Devlet toplumda huzur bozucu söylemleri ve davranışları suç kabul etmiş ve bu tür davranışların oluşmasını önlemek amacıyla yaptırımlara başvurmuştur.

Huzur bozucu davranışlar belgelerde karşımıza sıkça çıkmaktadır. Dönemin karışık yapısı, yapılan yenilikler ile ortaya çıkan sıkıntılar ve güçlülerin güçsüzler üzerindeki baskıları oldukça fazla görülmektedir. Bunlar toplumda huzursuzluğa sebep olmakta ve toplum düzenine zarar vermektedir. Bu şekilde toplumda mevcut huzur ortamının bozulması ve toplum düzenine zarar verilmesi suç sayılmış ve bu davranışta bulunanlara bazı yaptırımlar uygulanmıştır. Bu yaptırımların başında ise cezalar gelmektedir. Bu tür davranışlar genellikle hafif suçlar kapsamında ele alınmış ve cezalar buna göre belirlenmiştir.

2.1.1.1.1. Kötü ve Yalan Söylemlerde Bulunma

Osmanlı Devleti toplum içerisinde asılsız, yalan yanlış söylemlerde bulunulmasını yasaklamıştır. Toplumda söylemleriyle halk arasında huzursuzluğa sebep olmak ve kişiler hakkında yalan yanlış konuşmalarda bulunarak başkalarına zarar vermek suç sayılmıştır. Ayrıca devlet hakkında aslı olmayan yalan konuşmaların olduğu da belgelerde görülmektedir. Bu tür konuşmaların devlet düzenine zarar vermesi sebebiyle bu konuşmalar da kesinlikle yasaklanmıştır. Yalan yanlış konuşarak toplumda huzursuzlukların oluşmasını engellemek amacıyla cezai müeyyideler uygulanmıştır. Hafif suç olarak değerlendirilen bu davranışlara genellikle sürgün cezası uygulanmış ve ceza süreleri kısa tutulmuştur.

İncelediğimiz dönem içerisinde üzerine vazife olmamasına rağmen yalan söylemlerde bulunan kişiler ile ilgili birçok belgeye rastlanmaktadır. Kişiler hakkındaki şikâyet genellikle yönetim ve yenilikler hakkında yapılan konuşmalardır. Bunların merkeze bildirilmesi halinde konuşan kişiler hakkında cezai müeyyide uygulanmıştır. Bununla ilgili olarak; “İstanbul’da Tophane sakinlerinden Mehmed isimli şahıs, Berber İbrahim’in dükkânında Nizam-ı Cedit hakkında yalan yanlış söylemlerde bulunduğu

bildirilmiştir. Bunun üzerine Mehmed ve İbrahim yakalanıp Rodos Adası'na sürgün edilmiştir¹. Mehmed'in validesi, Mehmed'in affedilmesi için merkeze arzuhal göndermesi üzerine Mehmed ve İbrahim iki ay on yedi günlük mahkûmiyet sonunda affedilip serbest bırakılmıştır²."

Yine bir başka belgede; "Laleli civarında bulunan cebehâne tulumbacılarından Kahveci Halil isimli şahıs kendi halinde olmadığı, emirlere karşı gelip vazifesi olmamasına rağmen yalan yanlış söylemlerde bulunduğu bildirilmiştir. Yapılan tahkikat sonucunda konuşmaların merkez hakkında olduğu tespit edilmiştir. Bunun üzerine Kahveci Halil, Bursa'ya sürgün edilmiştir. Kahveci Halil on dört günlük mahkûmiyet sonunda affedilip serbest bırakılmıştır³."

Yine bir başka belgede; "İstanbul'da Galata civarında bulunan Helvacı Mustafa isimli şahıs kendi işi ile meşgul olmadığı, Kahveci Hacı İbrahim'in dükkânında vazifesi olmayan konularda söylemlerde bulunmuştur. Bu söylemlerin saray ve yönetim hakkında yalan yanlış konuşmalar şeklinde olduğu bildirilmiştir. Konuşmanın olduğu esnada Kahveci Hacı İbrahim'in dükkânda olduğu ve bu konuşmaları engelleyebilecek imkâna sahip olmasına rağmen engellemediği ve kendisinin de bu konuda konuştuğu bildirilmiştir. Bu durum üzerine Helvacı Mustafa ve Kahveci İbrahim yakalanıp Bozcaada'ya sürgün edilmiştir. Mustafa ve İbrahim bir ay yirmi günlük mahkûmiyet sonunda affedilip serbest bırakılmıştır⁴."

Yine bir başka belgede; "Kayseri'de bulunan Sarı Hafız isimli şahıs ehl-i sünnet mezhebine aykırı, yalan yanlış söylemlerde bulunmuştur. Bunun üzerine Sarı Hafız uyarılmış ve doğrular kendisine anlatılmıştır. Fakat Sarı Hafız bunları dinlemeyerek tekrardan benzer davranışlarda bulunmaya devam etmesi üzerine yakalanarak Limni

¹ 3 Nisan 1793 tarihinde yakalanmış ve mahkûm edilmiştir. 26 No'lu A.DVNS.KLB.d/s.37/B.135.

² 3 Nisan 1793–20 Haziran 1793 tarihleri arasında cezalandırılmıştır. 26 No'lu A.DVNS.KLB.d/s.59/B.217.

³ Belgede kişinin suçu; "...Kahveci Halil nâm şahıs kendü hâlinde olmayub mugâyir emr ve rızâ vazîfesinden hâric neşr-i erâcîf ve ekâzîb bâ'is kelimât nüfûhına cesâret eylemeğin tahkîk gerde-i şâhânem olub beher hâl te'dîb emsâlini terhîb..." şeklinde ifade edilmiştir. Halil'in oğlunun göndermiş olduğu arzuhalde kendilerine bakacak kimselerin olmadığı ve kendilerinin perişan olduğunu bildirmesi üzerine serbest bırakılmıştır. 6 Nisan 1800–20 Nisan 1800 tarihleri arasında cezalandırılmıştır. A.DVN.KLB./D.164/B.41.

⁴ 14 Ocak 1793–4 Mart 1793 tarihleri arasında cezalandırılmıştır. 26 No'lu A.DVNS.KLB.d/s.13/B.42. Belgenin aslı için Bkz ek 1.

Adası'na sürgün edilmiştir. Bir süre sonra Sarı Hafız af dilemesi üzerine Kayseri'ye ayak basmaması şartıyla serbest bırakılmıştır⁵.”

Yine bir başka belgede; “İstanbul sakinlerinde Seyyid Hasan isimli şahıs İzmir Kadısı Abdurrahman Efendi hakkında yalan ve yanlış söylemlerde bulunmasından dolayı yakalanmış, Seddülbahir Kalesine hapsedilmiştir. Seyyid Hasan iki ay on altı günlük mahkûmiyet sonunda affedilip serbest bırakılmıştır⁶.”

Yine bir başka belgede; “Eski top arabacıbaşı olan Süleyman ile top arabacıları ocağından olan Halil isimli şahıslar yalan söylemlerde bulunmaya cesaret etmiştir. Bundan dolayı bu iki şahıs yakalanıp Bozcaada'ya sürgün edilmiştir. Süleyman ve Halil bir ay yirmi sekiz günlük mahkûmiyet sonunda affedilip serbest bırakılmıştır⁷.”

2.1.1.1.2. Toplum Huzurunu Bozma

İncelediğimiz dönemde devlet sınırları içerisinde toplum huzurunun bozulmasında birçok sebep tespit edilmektedir. Bunlar içerisinde öne çıkanlardan biri de bazı şahısların toplumda yapmış olduğu davranışlar ile insanların huzurunu bozup onlara zarar verilmesidir. Özellikle taşrada görülen bu tür davranışlara oldukça fazla rastlanmaktadır. Devlet bu tür davranışların oluşmaması için önlem almış olsa da pek başarılı olduğu söylenemez. Kayıtlarda birçok bölgeden merkeze gelen şikâyetler bu durumu göstermektedir. Belgelerden tespit ettiğimiz bu şikâyetlerin sayısı savaş dönemlerinde en üst düzeye çıkmaktadır.

Padişah halkın huzurunun ve rahatının sağlaması için taşrada bulunan yöneticilere; “...ahali-i fukara ve ebna-i sebil ve sair bir ferde zulm ve teaddi olunduğuna kat'a rıza-i şahanem olmayup ahali-i fukaranın emniyet ve istirahatları matlub eylemen...” şeklinde uyarıda bulunmuştur. Bu uyarıları dikkate almayan kişilere ve yöneticilere cezai müeyyide uygulanmıştır. Uygulanan cezalar çeşitli olmakla beraber yine sürgün ve hapis cezaları çok fazla görülmektedir.

⁵ C.ZB.74. 20 Nisan 1801 tarihli belge.

⁶ 13 Temmuz 1791–29 Eylül 1791 tarihleri arasında cezalandırılmıştır. 26 No'lu A.DVNS.KLB.d/s.55/B.226.

⁷ 22 Mayıs 1793–20 Temmuz 1793 tarihleri arasında cezalandırılmıştır. 26 No'lu A.DVNS.KLB.d/s.46/B.171.

Huzur bozucu davranışlara verilen hapis ve sürgün cezalarının uygulandığı belgelere baktığımızda; “Havas-ı Mahmud Paşa Kazası sakinlerinden olan İbrahim Beğ ve arkadaşları Hasan ve Mustafa’nın kendi hallerinde olmayıp etrafa zarar verdikleri, şer ve fesat halinde oldukları ve halka zulmettikleri belirtilmiştir. Bu şahıslar İbadullahı ehl-i örf mensuplarına gamz ve tehdit etmiştir. Ayrıca kazada bulunan bazı kişilerin haksız yere ölümlerine sebep olduklarının bildirilmesi üzerine bu şahıslar yakalanıp Bozcaada’ya sürgün edilmiştir. İbrahim, Hasan ve Mustafa isimli şahıslar dört ay on altı günlük mahkûmiyet sonunda affedilip serbest bırakılmıştır⁸.”

Yine bir başka belgede; “Gelibolu’da Voyvoda olan Hafız Mustafa isimli şahıs etrafına topladığı adamlarıyla halkı korkutup, halka zulmetmesi üzerine Hafız Mustafa yakalanıp Bozcaada’ya sürgün edilmiştir. Hafız Mustafa üç ay on sekiz günlük mahkûmiyet sonunda affedilip serbest bırakılmıştır⁹.”

Yine bir başka belgede; “Dergah-ı muallam cebecilerinden, altıncı bölüm yoldaşlarından olan İbrahim isimli şahsın kendi halinde olmadığı ve halka kötü davranıp halkın huzurunu bozduğu bildirilmiştir. Bunun üzerine İbrahim ıslah oluncaya kadar Varna Kalesi’ne hapsedilmiştir. İbrahim iki ay yirmi beş günlük mahkûmiyet sonunda serbest bırakılmıştır¹⁰.”

Yine bir başka belgede; “Gebze’de bulunan Kayışlıoğlu Mustafa isimli şahsın kendi halinde olmadığı, huzur bozucu davranışlarda bulunduğu bildirilmiştir. Ayrıca Kayışlıoğlu Mustafa’nın eşkıya ile işbirliği yapıp halka zulmetmesi üzerine Limni Adası’na sürgün edilmiştir. Kayışlıoğlu Mustafa bir ay yirmi yedi günlük mahkûmiyet sonunda affedilip serbest bırakılmıştır¹¹.”

Son örnek belge olarak; “Niğbolu Sancağı sipahilerinden olan Süleyman, Hür Hüseyin, Seyyid Ahmed, Salih, Hür İbrahim, Seyyid Mehmed ve Hür Hasan isimli tımarlı sipahilerin, Nizam-ı Cedit kurallarına aykırı hareket ettikleri bildirilmiştir. Bu

⁸ 24 Ocak 1793–10 Haziran 1793 tarihleri arasında cezalandırılmıştır. 26 No’lu A.DVNS.KLB.d/s.13/B.43.

⁹ 28 Kasım 1790–16 Mart 1791 tarihleri arasında cezalandırılmıştır. 25 No’lu A.DVNS.KLB.d/s.11/B.35.

¹⁰ 29 Ekim 1791–23 Ocak 1792 tarihleri arasında cezalandırılmıştır. A.DVN.KLB./D.140/B.31.

¹¹ 1 Mayıs 1794–27 Haziran 1794 tarihleri arasında cezalandırılmıştır. C.ZB.3059. Belgenin aslı için bkz. Ek 5.

yedi şahıs bu davranışlarından dolayı Silistre Kalesi'ne muhkem hapsedilmiştir. Bu yedi şahıs dört ay on beş günlük mahkûmiyetin sonunda affedilip serbest bırakılmıştır¹².”

2.1.1.1.3. Eşkîyalık

İncelemiş olduğumuz dönemin en önemli sorunlarından bir diğeri de eşkıyalık olaylarıdır. Taşrada otorite boşluğundan yararlanan bazı kişiler etraflarına topladıkları çok sayıda adamlar ile bölgede huzuru ve düzeni bozmuşlardır. Halkın canına, malına ve namusuna musallat olup halka ve devlete çok büyük zararlar vermişlerdir. Devlet otoritesinin taşrada iyice zayıfladığı bu dönemde eşkıyalık olayları ile ilgili farklı bölgelerden çok fazla sayıda şikâyet merkeze yansımıştır.

Osmanlı Devleti bu tür davranışların oluşmasına hiçbir dönem izin vermemiş ve önlemeye çalışmıştır. Fakat alınan tedbirler bir türlü başarıya kavuşamadığından dolayı uzun bir dönem bu tür olaylar devam etmiştir. Devlet bu tür olayların meydana gelmemesi için yöneticilere uyarılarda bulunmuş ve emirler göndermiştir. Bu tür davranışlarda bulunanların ise cezalandırmalarını emretmiş ve eşkıyalık faaliyetlerinde bulunanları yakalanmaları halinde cezalandırmıştır. Ayrıca eşkıya ile mücadelede görevlendirilen yöneticilerin veya memurların görevlerini yapmamaları halinde cezalandırılacakları tehdidinde bulunulmuştur. Devlet, eşkıyalık olaylarını engellemek amacıyla çeşitli cezalar uygulamıştır. Bu cezaların başında idam cezası ve ardından hapis cezaları gelmektedir¹³.

¹² 20 Temmuz 1793–5 Aralık 1793 tarihleri arasında cezalandırılmıştır. 26 No’lu A.DVNS.KLB.d/s.75/B.267.

¹³ Eşkîyanın yakalanması cezalandırılmasına örnek belge olarak; “Bazargöl ve Yalakabad ve Karamürsel Kazâları â’yânlarına hüküm ki. Kandıralı Mehmed ve rüfekâsı şakîler başlarına altmış neferden mütecâviz haşarât cem’ ile bir kıt’a çekdirme peydâ idüb gâh Karamürsel gâh İznikmid Körfezi vesâir sevâhillerde geşt-ü güzâr ve mürûr ve ‘ubûr iden kayıklardan ve ebnâ-i sebilden ve karyelerden cesâretleri bundan akdem bi’l-ihbâr tahkîk olunduğuna binâen siz kî â’yân mûmâ-ileyhsiz eşkıyâ-yı merkûme kazâlarınızın hudûdlarına gelürler ise ahz ve i’dâmlarıyla rû’et maktû’alarının der-‘aliyyeme irsâline mübâderet bâbında sudûr iden evâmîr-i ‘aliyyemin vusûlünden bahisle şakî-i mezbûrlar kazâlar hudûduna gelürler ise üzerlerine varulub tertîb-i cezâ ile ser-maktû’alarını der-‘aliyyeme irsâl ta’ahhüd olduğu bu def’a vârid olan i’lâmında derç ve iş’âr olunmakdan nâşî mezâmîni verilen emrlerin kaydları bâlâlarına şehir verilmekle i’lâmen ve te’kiden iş bu emr-i şerîfim isdâr ve (boş) ile irsâl olunmuştur. İmdi ber-muktezâyı ta’ahhüd eşkıyâ-yı merkûmenin zuhûrlarında ahz ve i’dâmlarına ikdâm ve mübâderet eylemeniz matlûb-u mülûkânem olduğu ta’ahhüd-ü hareketiniz vukû’a gelür ise hakkınızda tertîb-i cezâ mukâmelesi der-kâr idüğü ma’lûmunuz oldukta ber-vech-i meşrûh...” 20 Eylül 1801 tarihli belge. 4 No’lu A.DVNS.MKM.MHM.d/s.25/B.85.

İncelemiş olduğumuz dönem içerisinde eşkıyalık olaylarında bilfiil bulunanlar hakkında idam cezasının uygulanmasına dair birçok bölgeye fermanlar gönderilmiştir. Bu doğrultuda yakalananlar idam edilmiştir. Nitekim Kartal ve Maltepe dolaylarında eşkıyalık yapan Şile Serdarı Uzun Hasan ve Deli Balta olarak bilinen şahıs yakalanıp 13 Mayıs 1801 tarihinde idam edilmiştir¹⁴. Yine bir başka belgede; “Silistre Eyaleti’nden Kulaksız Mehmed, arkadaşları Salim, Ali, Halil, Halil’in arkadaşı Kadri, Topçular Karyesi’nden Kahveci Hasan, Bergos Karyeli Kıbtı Mehmed ve Murad isimli şahıslar, bölgede silahlı olarak dolaşıp birçok olaya karışmışlardır. Bunlar yapılan şikâyet üzerine yakalanmış ve haklarında yapılan tahkikat neticesinde, yapılan şikâyetlerin doğru olduğu tespit edilmiştir. Bunun üzerine yakalanan sekiz kişinin siyaseten katledilmeleri emredilmiştir¹⁵.”

Eşkıyalık olayları Osmanlı Devleti sınırları içerisinde çok fazla görülmektedir. Bazı dönemlerde ve bölgelerde devlet bu eşkıyalar ile başa çıkamamaktadır. Devletin farklı bölgelerinden gelen şikâyetler bu durumu açıklamaktadır. Hatta bazı eşkıyaların cezalandırılması istendiğinde devlet bunlar karşısında aciz kalmaktadır.

Bu duruma örnek olarak; “Kavala sakinlerinden olan Ruşen Ali isimli şahıs Kavala, Bereketli ve etrafında bulunan kazalardan etrafına topladığı üç yüz kadar eşkıya ile halka envai zülüm ve kötülükte bulunmasından dolayı hakkında merkeze şikâyetle bulunulmuştur. Merkezden gelen emir ile bu şahıs bu tür davranışlardan men edilmiş olmasına rağmen benzer davranışlarını sürdürmeye devam etmiştir. Yine kaza ahalilerine müdahalede bulunmuş ve onlara kötülük yapmaya devam etmiş ve Kavala ve Bereketli kazalarına ayan olmak istemiştir. Son olarak Ruşen Ali, Praveşte Çorbacısı’nın zehayirini ve hayvanlarını yağmalamıştır. Bu davranışları üzerine Kapucubaşı’na, Ruşen Ali’nin yakalanıp idam edilmesine dair emir verilmiştir. Fakat bölgeye giden görevliler Ruşen Ali’nin etrafında çok sayıda güçlü ve sayıca çok fazla adamın olduğunu ve yakalanamadığını merkeze bildirmişlerdir. Bunun üzerine merkezden Ruşen Ali’nin idam edilmesi için 4 Ağustos 1798 tarihinde ikinci bir emir gönderilmiştir. Daha sonra Bereketli Kazası’ndan bir grup ahali, meclis-i şer‘e gelip Ruşen Ali’nin kendi halinde, ırzıyla, kimseye karışmadan yaşadığını söylemişlerdir. Yine Ruşen Ali’nin hakkında

¹⁴ C.ZB.2206.

¹⁵ C.ADL.4906. 29 Ekim 1760 tarihli belge.

söylenenlerin iftira olduğunu, hakkında verilen cezanın affedilmesini istemişlerdir. Bunun üzerine Ruşen Ali affedilmiş, hakkında verilen idam cezası 2 Haziran 1800 tarihinde iptal edilmiştir¹⁶.”

Bu belgede de görüldüğü üzere Osmanlı Devleti bir eşkıyayı yakalayıp yaptıklarının cezası olan idamı uygulayamamıştır. Dönem Fransa’nın Mısır’ı işgal dönemi olmasından dolayı bölgede var olan bu sorunu çözememiş ve acziyet içerisinde affetmek zorunda kalmıştır.

Eşkıyalık olaylarında doğrudan yer alanlar idam edilirken, bunlarla bağlantı kurup yardım ve işbirliği yapanlara ise hapis ve sürgün cezaları uygulanmıştır. Özellikle kazalarda ve kırsal bölgelerde yöneticiler ile bölgenin ileri gelen nüfuz sahibi olan kişilerinin eşkıya ile işbirliğine girdiği görülmektedir. Bunlar kendi otoritelerini bölge halkına kabul ettirmek amacıyla eşkıya ile işbirliği yapmaktadır. Ayrıca kendileri de etraflarına topladıkları adamlarla eşkıyadan eksik kalmayacak zulüm ve baskıyı halka uygulamaktadır.

Bunlarla ilgili olarak incelemiş olduğumuz döneme ait belgelere baktığımızda; “Trabzon mahkeme Başkâtibi Sadık Efendi ile Poladhan Kazası Naibi Hacı Kadı’nın toplumun huzurunu bozdukları, eşkıyaya yardım ettikleri ve bölgede karışıklıklara sebebiyet verdiklerine dair haklarında şikâyetle bulunulmuştur. Bunun üzerine Sadık Efendi ile Hacı Kadı, Samsun Kalesi’ne sürgün edilmişlerdir. Sadık Efendi yedi ay on üç gün, Hacı Kadı ise bir yıl dört ay yirmi dört günlük mahkûmiyet sonunda affedilip serbest bırakılmıştır¹⁷.”

Yine bir başka belgede; “Karahisar-ı Sahib’te naib olan Mehmed Emin, naiblikten azledilmesine rağmen buna engel olmaya çalışmıştır. Ayrıca eşkıya ile işbirliği yapıp halka baskı ve zulüm etmesinden dolayı yakalanmış ve Rodos’a sürgün edilmiştir. Mehmed Emin yirmi altı günlük sürgün sonunda affedilip serbest bırakılmıştır¹⁸.”

¹⁶ A.DVN.KLB./D.164/B.64.

¹⁷ 12 Nisan 1793 tarihinde mahkûm edilmişlerdir. Bunlardan Sadık Efendi 25 Kasım 1793 tarihinde, Hacı Kadı ise 6 Eylül 1794 tarihinde serbest bırakılmıştır. 26 No’lu A.DVNS.KLB.d/s.38/B.140

¹⁸ 15 Kasım 1801–11 Aralık 1801 tarihleri arasında cezalandırılmıştır. A.DVN.KLB./D.168/B.14.

Yine bir başka belgede; “Karahisar-ı Sahib Kazası’nda taşra müderrislik rütbesinde tahsil görüp sonrasında mağdur olan Kandiloğlu isimli şahıs dört beş sene boyunca etrafına topladığı iki yüzden fazla sekban ile derebeylik iddiasında bulunmuştur. Kandiloğlu yanındaki adamlarla beraber halka envai kötülükte bulunup zulmetmiştir. Ayrıca eşkıya ile işbirliği yapmış ve kaymakamlığa, serdarlığa ve zabıtlığa kendi adamlarının gelmesini sağlamıştır. Böylece daha rahat eden Kandiloğlu halka baskılarını daha fazla artırmış, eşkıyanın kazada serbestçe dolaşmasını sağlamış ve halktan zorla iki yüz kese akçe toplamıştır. Kandiloğlu’nun bu davranışlarından dolayı yapılan şikâyet üzerine yakalanıp Kıbrıs Adası’nda bulunan Magosa’ya sürgün edilmiştir. Kandiloğlu on bir aylık mahkûmiyet sonunda affedilip serbest bırakılmıştır¹⁹.”

Yine bir başka belgede; “Hanya Kazası’nda bulunan Ali Usta, Mehmed, Şerbetçi İbrahim, Sufrani Memiş ve İkioglu Hacı İsmailoğlu ile Hacı Ali isimli ayrıca diğer iki Ali isimli sekiz şahsın birlik olup bölgede eşkıyalık ettikleri bildirilmiştir. Bunların düzeni bozup halka kötülük ettiklerine dair yapılan şikâyetler sonucunda bu şahısların yakalanıp cezalandırılmaları istenmiştir. Bunlardan Mehmed isimli şahıs Benefşe Kalesi’ne hapsedilmiştir. Diğerleri ise Benefşe, Magosa ve İnebahtı’na sürgün edilmiştir²⁰.”

Yine bir başka belgede; “Alasonya mukataası sakinlerinden olan Yusuf isimli şahsın kendi halinde olmayıp sürekli fitne ve fesat ile halkı rahatsız ettiği bildirilmiştir. Ayrıca eşkıya ile işbirliği yapıp halka musallat olmuştur. Yusuf, hakkında yapılan şikâyet üzerine yakalanıp Limni Adası’na sürgün edilmiştir. Yusuf bir yıl iki ay sekiz günlük mahkûmiyet sonunda affedilip serbest bırakılmıştır²¹.”

2.1.1.2. Kişileri Darp Etmek ve Yaralamak

Tarih boyunca insanların birlikte yaşamalarından dolayı birçok sıkıntı ortaya çıkmıştır. Bu sıkıntıların çözümünde devlet doğrudan müdahale etmeye çalışmışsa da, bazen insanlar sıkıntıların çözümünü kendi aralarında sağlamaya çalışmıştır. İnsanların

¹⁹ 24 Ocak 1793–25 Aralık 1793 tarihleri arasında cezalandırılmıştır. 26 No’lu A.DVNS.KLB.d/s.15/B.49.

²⁰ 20 Eylül 1791 tarihinde cezalandırılan bu kişiler farklı tarihlerde serbest bırakılmıştır. İlk 21 Nisan 1792 tarihinde iki Ali serbest bırakılmıştır. Son olarak da 3 Ocak 1795 tarihinde Ali Usta serbest bırakılmıştır. 25 No’lu A.DVNS.KLB.d/s.67-68/B.291.

²¹ 3 Şubat 1793–11 Nisan 1795 tarihleri arasında cezalandırılmıştır. 26 No’lu A.DVNS.KLB.d/s.16/B.52.

kendi aralarında çözüm aramaları birbirlerine karşı şiddet kullanmalarını da beraberinde getirmiş ve birbirlerine zarar vermelerine neden olmuştur. İnsanların birbirlerine zarar vermeleri kimi zaman darp şeklinde olurken kimi zaman da ciddi şekilde yaralanmalarına neden olmuştur.

Devletler toplumda meydana gelebilecek olaylar karşısında insanları korumakla yükümlü olmuştur. Meydana gelen olaylarda güçlü ve nüfuz sahibi kişilere karşı çaresiz ve kimsesiz insanların yaşam haklarını korumaya çalışmıştır. Bu insanların toplum içerisinde varlıklarını devam ettirmeleri ve yapmakla görelî oldukları sorumlulukları yerine getirmeleri devletin faydasına olmuştur. Yapmış oldukları hizmetler, üretime katkıları ve vermiş oldukları vergiler insanların tamamını değerli kılmış ve insanların korunma gerekliliğini ortaya koymuştur. Bu nedenle devletler, sınırları içerisinde yaşayan insanları korumak amacıyla bazı tedbirler almış ve alınan tedbirleri uygulamaya çalışmıştır. Alınan tedbirler içerisinde cezai müeyyideler önemli bir yere sahiptir.

İslamiyet'te de kişilerin korunmasına ve yaşam haklarının sürdürülmesinin sağlanmasına özen gösterilmiştir. Bu konuda Kuran-ı Kerim'deki ayette; “Onda (Tevrat'ta) onlara: cana can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe diş ve yaralara karşılıklı kısas (ödeşme) yazdık. Kim bunu bağışlar (kisas hakkından vazgeçer)'se o kendisi için kefarettir. Ve kim Allah'ın indirdiğiyle hükmetmezse, işte zalimler onlardır²²” ifade edildiği üzere bir kişi, şiddet sonucu almış olduğu kadar zararı karşıdaki kişiye uygulanma hakkı emredilmektedir.

Osmanlı Devleti'nde de toplumda oluşabilecek sıkıntıların çözümü için hukuki düzenlemeler yapılmıştır. İnsanların toplumda birlikte yaşamaları bazı kurallar ile sınırlanmış, kurallara aykırı davranışlar ise suç kabul etmiştir. Devlet, toplumdaki kişilerin arasında meydana gelen husumetlerin çözümü için mahkemeleri görevlendirmiştir. Mahkemeler kişiler arasında ortaya çıkan sorunlara çözüm bulmaya çalışmış ve sorunları kanunlar çerçevesinde gidermeye gayret göstermiştir.

Fatih Kanunnâmesi'nde bir kişinin dövülmesi veya herhangi bir alet ile yaralanması ile ilgili olarak; “*Eğer iki kişi bir birine yapışsa yakasın yırtsa, kadı dövsün, cürüm yok.*

²² Maide Suresi; 45.

*Eğer bir birin sakalın veya saçın yolsa, kadı katında sabit olsa, gani olsa cürm yiğirmi akçe, fakir olsa on akçe alına. Ve baş yarılıb kan çıksa otuz akçe alına. Eğer kemik çık-
sa, otacılı olsa, ol baş yaran bay olub bin akçeye dahi ziyadeye gücü yeterse, cürm yüz
akçe alına²³. Eğer iki yüze gücü yeterse elli akçe, fakir olursa otuz akçe cürm alına. Eğer
adam öldürse yerine kısas etmeseler, kan cürmü, bay olub bin akçeye dahi ziyadeye gücü
yeterse dört yüz, eğer altı yüze gücü yeterse iki yüz akçe, andan aşağı hallü olursa yüz
akçe ve fakir olursa elli akçe alına. Eğer bir kişi ok ile yahud bıçak ile ursa, yaşlı olub
döşeğe düşerse, ol uran bay olub bin akçeye dahi ziyadeye gücü yeterse cürm iki yüz
akçe, eğer orta hallü olursa yüz akçe, eğer fakir olursa elli akçe cürm alına²⁴” şeklinde
cezalar tespit edilmiştir.*

Fakat ortaya çıkan sıkıntıları mahkemeye taşımak yerine kendi gücü ile çözmeye çalışanlar da mevcuttur. Toplumda güçlü ve nüfuz sahibi kişiler güçsüz kişiler üzerinde hâkimiyet kurmaya çalışmıştır. Ortaya çıkan sorunlarda güç sahibi kişiler şiddete başvurarak sorunları kendi çıkarlarına uygun olarak çözmeye çalışmıştır. Toplumda güç sahibi şahıslar, uyguladıkları şiddet ile kişileri darp etmiş veya ciddi şekilde yaralanmalarına sebep olmuştur. Bu tür durumların ortaya çıkmaması ve insanların korunup kollanması için devlet bu davranışları suç kabul etmiş ve yapanları cezalandırmıştır. Olayın mahiyetine ve yapılan davranış sonucu oluşan zararın etkisine bağlı olarak verilen cezalar farklılaşmıştır. Farklı cezalar uygulanmasına rağmen istisnai olaylar dışında sürgün ve hapis cezaları uygulanmıştır.

İncelemiş olduğumuz dönem içerisinde darp veya yaralama olaylarına karışan kişiler ile ilgili belgelere sıklıkla rastlamaktayız. Bu durumla ilgili belgelere baktığımızda; “Tokat Kazası’nda yaşayan emekli hasekilerden Latifoğlu Osman isimli şahsın kendi halinde olmadığı, kazada sürekli sıkıntıya sebep olduğu ve bu şekilde şöhret kazandığı ifade edilmiştir. Yine Latifoğlu Osman’ın kazada bulunan Ömer Efendi isimli mazlumu çarşı içerisinde haksız yere vurup yaraladığı, ayrıca Latifoğlu Osman’ın yine birçok huzursuzluğa sebep olduğu bildirilmiştir. Bu davranışlarından dolayı Latifoğlu

²³ Otacılı; kelime anlamı, hekime muhtaçtır.

²⁴ Ahmet AĞGÜNDÜZ, Osmanlı Kanunnameleri, C.1, s.349.

Osman yakalanmış ve Samsun Kalesi'ne hapsedilmiştir. Latifoğlu Osman üç aylık mahkûmiyet sonunda affedilip serbest bırakılmıştır.²⁵”

Yine bir başka belgede; “Sakız Adası'nda bulunan Yeniçeri Emir Mahmud ve damadı İsmail isimli şahısların kendi hallerinde olmadıkları ve halka sürekli kötülük ettikleri bildirilmiştir. Bu şahıslar uyarılmış olmalarına rağmen, uyarılara aldırış etmemişler ve bölgede birkaç kişiyi şiddetli şekilde darp etmişlerdir. Bu davranışlarından dolayı bu iki şahıs yakalanmış ve ıslah oluncaya kadar Girit Adası'nda bulunan Ağranpuse Kalesi'ne hapsedilmiştir. Yeniçeri Emir Mahmud ve İsmail on bir aylık mahkûmiyet sonunda affedilip serbest bırakılmıştır²⁶.”

Yine bir başka belgede; “İstanbul'da Sultan Mehmed Avasitesinde, Saraçhane kolluğu ile görevli iki yeniçeri, bir zen-dostluk eden kişi ile fahişesini haffafhanede yakalamış ve kolluğa verilmesi beklenirken, bu bölgede haffaf olan İbrahim isimli şahıs oğullarıyla beraber zen-dostu görevlilerin elinden zorla kurtarmıştır. Kurtarma esnasında Haffaf İbrahim görevlileri yarak (silah) ve sille ile yaralamış ve ağır şekilde küfürlerde bulunmuştur. Haffaf İbrahim'in daha önceden de olumsuz davranışlarının olduğu bildirilmiş ve yakalanarak İznikmid'e sürgün edilmiştir²⁷.”

Yine bir başka belgede; “İstanbul'da birkaç kalyoncu ile birkaç Hırvat birbirleriyle tartışmışlardır. Tartışmadan sonra Hırvatlar'ın iki kalyoncuyu evlerinin önünde tüfenk ile vurup yaraladıkları bildirilmiştir. Yapılan tahkikatta bu olaya karıştığı tespit edilen altı Hırvat 26 Kasım 1787 tarihinde küreğe konulmuştur. Daha sonra bunlardan üçünün öldüğü ve geriye kalan üç kişinin ise ıslah olduklarının Venedik elçisinin bildirmesi üzerine bu üç Hırvat merhameten affedilip serbest bırakılmıştır. Bu üç Hırvat dört yıl on iki günlük mahkûmiyet sonunda affedilip serbest bırakılmıştır²⁸.”

Son belge olarak; “Tokat'ta Başağaoğlu olarak tanınan Genç Mehmed isimli kişi Serdengeçti Kara Hasan Ağa isimli şahsa sebepsiz şekilde vurup onun yaralanmasına

²⁵ 12 Şubat 1793–12 Mayıs 1793 tarihleri arasında cezalandırılmıştır. 26 No'lu A.DVNS.KLB.d/s.19/B.66.

²⁶ 11 Ağustos 1791–11 Temmuz 1792 tarihleri arasında cezalandırılmıştır. 25 No'lu A.DVNS.KLB.d/s.60-a/B.253.

²⁷ 16 Temmuz 1799 tarihinde meydana gelen bu olayda ceza süresi tespit edilememiştir. C.ZB.75.

²⁸ H.H.870. 8 Aralık 1791 tarihli belge.

sebepe olmuştur. Bundan dolayı Genç Mehmed yakalanıp Samsun Kalesi'ne hapsedilmiştir²⁹.”

2.1.1.3. Adam Öldürme

Tarih boyunca insanlar arasında cinayet olayları sürekli olarak var olmuştur. Bu olaylar herhangi bir sebepten olabildiği gibi keyfi olarak da meydana gelmiştir. Bu tür davranışlar toplumlar da hoş karşılanmamış, güçlüler karşısında zayıf insanlar korunmaya çalışılmıştır. Bu amaçla başkasını haksız yere öldürenler için cezai müeyyideler uygulanmıştır. Uygulanan cezalar içerisinde genellikle idam cezaları öne çıkmıştır. Orta Asya Türk Devletleri'nde de adam öldürmenin cezası idamdır³⁰. Bu devletlerde halkın tamamının eşit olmasından dolayı, birinin ölümüne sebep olan kişinin öleceğini bilmesi bu suçun caydırıcılığını artırmıştır. Yine bu devletlerde, halk arasında çıkan kavga esnasında bir kişinin ölmesi, kavgaya karışan her iki taraftan on kişinin boynuna zincir takılarak hapse atılmalarıyla cezalandırılmıştır³¹.

İslamiyet'te ise insanların birbirlerini haksız ve sebepsiz öldürmeleri hoş karşılanmamıştır. Bununla ilgili olarak Kur'an-ı Kerim'de; *“Ey iman edenler öldürülenler hakkında size kısas farz kılındı. Hüre hür, köleye köle, kadına kadın, ancak her kimin cezası kardeşi (öldürülenin velisi) tarafından bir miktar bağışlanırsa artık (taraflar) hakkaniyete uymalı ve (öldüren) ona (gerekli diyeti) güzellikle ödemelidir. Bu söyleyenler Rabbinizden bir hafifletme ve rahmettir. Her kim bundan sonra haddi aşarsa onun için elem verici bir azab vardır. Ey akıl sahipleri kısasta sizin için bi hayat vardır. Umulur ki suç işlemekten sakınırsınız³².”* Ayette de belirtildiği üzere haksız yere bir kişinin ölümüne sebep olmak kısası gerektirmektedir. Ancak öldüren, öldürülen kişinin ailesi tarafından bağışlanırsa diyet ödemeye mahkûm edilir.

²⁹ 4 Ocak 1793 tarihinde meydana gelen bu olayda ceza süresi tespit edilememiştir. 26 No'lu A.DVNS.KLB.d/s.11/B.35.

³⁰ Bahaeddin ÖGEL, Düünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları, s.470. Coşkun ÜÇÖK, Ahmet MUMCU, Gülnihal, BOZKURT, Türk Hukuk Tarihi, s.20.

³¹ Halil CİN, Ahmet AKGÜNDÜZ, Türk İslam Hukuk Tarihi, C.1, s.46.

³² Bakara Suresi; 178,179.

Osmanlı Devleti bu konuda İslam fikhını temel almış ve kasıtlı olarak bir başkasının öldürmesini suç kabul etmiş ve ceza olarak da kısas uygulamıştır³³. Kısas cezasının uygulanabilmesi için kişiyi öldürdüğüne dair herhangi bir şüphe olmaması lazımdır. Fakat öldürülen kişinin ailesi katilin kısas edilmesini istememesi durumunda, katil diyet ödemek zorunda bırakılmaktadır³⁴. Fatih Kanunnâmesi'nde diyet ile ilgili olarak; “*Eğer adam öldürse yerine kısas etmeseler, kan cürmi, bay olup bin akçeye dahi ziyadeye gücü yeterse dört yüz, eğer altı yüze gücü yeterse iki yüz akçe, andan aşağı hallü olursa yüz akçe ve fakir olursa elli akçe cürm alına*” şeklinde ifade edilmektedir³⁵. Yine benzer şekilde II. Beyazıd, Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman dönemlerine ait kanunnâmelerde kasıtlı şekilde başkasını öldürene kısas cezasının uygulanmasına dair maddeler mevcuttur³⁶.

Osmanlı Şeyhülislamlarından Ebu Suud Efendi, bir kişiyi haksız yere öldüren kişinin öldürülmesi yönünde fetva vermiştir³⁷. Yine Şeyhülislam Feyzullah Efendi de bir kişinin bir başkasını sebepsiz ve haksız yere öldürmesi halinde kısas edilmesi yönünde fetva vermiştir³⁸.

İncelemiş olduğumuz dönem içerisinde bu tür adam öldürme ile ilgili birçok belgeye rastlamaktayız. Bu kişiler yapmış oldukları davranış sonucunda kısas cezasına çarptırılmıştır³⁹. Yine bu dönemde öldürülen kişinin ailesi, katilin kısas edilmesini istememiş, bunun yerine katil, diyet ödemiştir. Fakat katilin kısas edilmeyip diyet ödemesi ile kurtulmamakta, topluma vermiş olduğu zarar neticesinde hapis ve sürgün

³³ 102 Numaralı Adana Şer‘iyye Sicilinde, 20 Ocak 1713 (24 Muharrem 1125) tarihli hüccette, Adana'nın Eski Hamam Mahallesi'nden " ... *cerhen katl olunan* ... " Mustafa Beşe ibn-i İbrahim'in varisleri, bu mahalleden Aşkaroğlu denilen Halil Beşe ibn-i Mustafa'yı dava etmişler ve katilin 3 gün önce gece vakti mahallenin dışındaki küçük köprüde maktulü " ... *siyah saplı bıçak ile arkasının sağ küreğ altından...* " kasıtlı olarak vurup yaraladığını, o gece o yaradan Mustafa Beşe'nin fevt olduğunu söyleyip, şahitlerle bunu ispat etmişler ve ardından Halil Beşe'nin kısas olunmasını talep etmişler ve *kısasına hükm* çıkmıştır. İbrahim YILMAZÇELİK, Özcan TATAR, “Osmanlı Hukukunda Kısas Uygulamaları Hakkında Adana Örneğinde Bazı Tespitler, XV. Türk Tarih Kongresi, C.4, 2.Kısım, Ankara, 2011, s.1305–1306.

³⁴ Ahmet AĞGÜNDÜZ, Osmanlı Kanunnameleri, C.1, s.118–119.

³⁵ Ahmet AĞGÜNDÜZ, Osmanlı Kanunnameleri, C.1, s.349.

³⁶ Konuyla ilgili olarak Ahmet AĞGÜNDÜZ, Osmanlı Kanunnameleri, C.2.3.4'te detaylı bilgi bulunmaktadır.

³⁷ M. Ertuğrul DÜZDAĞ, Şeyhülislam Ebusu'üd Efendi'nin Fetvalarına Göre Kanuni Döneminde Osmanlı Hayatı, s.238.

³⁸ Şeyhülislam Feyzullah Efendi; Fetâvâ-yı Feyziye, İstanbul, 2009, s.439–440.

³⁹ Sebepsiz yere başkasını öldürmesi sonucu kısas cezası verilen olaylara örnek olarak; “İstanbul'da, Boğaziçi'nde evlere girilip kadınların öldürüldüğü bildirilmiştir. Padişahın emri ile bu kişinin yakalanıp *kısas* edilmesi emredilmiştir.”

cezasına çarptırılmaktadır. Bu durumun kamu huzurunu ve düzenini korumaya yönelik olduğu ifade edilmektedir.

Kıyas cezası gerekmesine rağmen kıyas edilmeyip farklı cezaların uygulanmasıyla ilgili olarak; “Karadağ Kazası’nda çeribaşı olan Osman isimli şahıs birçok olumsuz davranışlar göstermeye cesaret etmiştir. Bu davranışlarının devam ettiği sürede kazada bulunan Ağcalı Mahallesi sakinlerinden Monla İbrahim’i haksız yere sekbanlarına dövdürmüş ve öldürmüştür. Monla İbrahim’i öldürtmesinden dolayı Çeribaşı Osman yakalanmış ve hakkında kıyas uygulanması hükmü verilmiştir. Monla İbrahim’in yakınları Çeribaşı Osman’ın kıyasına razı olmadıklarını ve hatta diyet dahi talep etmediklerini bildirmişlerdir. Kanunen bir kişinin bu şekilde bir kabahat işlemesi ve kendisine kıyas uygulanmaması durumunda başka bir bölgeye sürgün edileceği belirtilmiştir. Bunun üzerine Çeribaşı Osman, başkalarına ibret olması için ıslah oluncaya kadar Rodos Adası’na sürgün edilmiştir⁴⁰.”

Yine bir başka belgede; “Gümüşabad Kazası’nda bulunan Gevherioğlu Hasan isimli şahsın adamları, kazada bulunan İmam Ahmed Ağa isimli şahsı öldürmüşlerdir. Bunun üzerine İmam Ahmed’in yakınları cinayeti Gevherioğlu Hasan’ın azmettirdiğini iddia ederek onu dava etmişlerdir. Gevherioğlu Hasan’ın yapılan tahkikat ile cinayeti işlettiği ortaya çıkmış ve ayrıca şahitlerin ifadeleriyle Gevherioğlu Hasan’ın biri tüfenk ile olmak üzere iki kişiyi daha öldürdüğü anlaşılmıştır. Bu suçlardan dolayı Gevherioğlu Hasan yakalanıp Kangırı Kalesi’ne hapsedilmiştir⁴¹.”

Yine bir başka belgede; “Esbkeşan Hassına bağlı Eskiil Kasabası kuralarından Muratça isimli karye sakinlerinden Uzunoğlu Tatar, karındaşı Deli Ali, Emmisioğlu Memiş, Musa ve Cüce isimli eşkıyalar birbirleriyle ittifak edip her biri yanlarına aldıkları beşer onar sekbanlar ile karyelerde bulunan insanlara envai çeşit zarar verdikleri bildirilmiştir. Bu şahıslar halktan zorla kırk kese akçe salyane tevzi ve tahsil edip aralarında paylaşmışlardır. Ayrıca karyede bulunan Nacaroğlu Salih ve Ardisoğlu Hasan’ı sebepsiz yere öldürmüşler, malına ve eşyasına el koymuşlardır. Bu

⁴⁰ 4 Eylül 1798 tarihinde meydana gelen bu olayda ceza süresi tespit edilememiştir. A.DVN.KLB./D. 161/B.36.

⁴¹ 25 Aralık 1792 tarihinde meydana gelen bu olayda ceza süresi tespit edilememiştir. 26 No’lu A.DVNS.KLB.d/S.10/B.29.

davranışlarından dolayı bu kişilerin yakalanması, ellerindeki eşyanın kendilerinden geri alınması ve Ankara Kalesi'ne hapsedilmeleri emredilmiştir⁴².”

Yine bir başka belgede; “Edirne’ye bağlı Doğanhisar Köyü’nde bulunan maden mağaralarından maden çıkaran ve bu madenler ile beraber merkeze zahire gönderen üç işçi Karacik Kazası Ayanı Ahmet Haseki tarafından haksız yere öldürülmüştür. Yapılan şikâyet üzerine Ahmet Haseki yakalanıp Magosa Kalesi’ne muhkem hapsedilmesi emredilmiştir. Ahmet Haseki yedi ay on iki günlük mahkûmiyet sonunda affedilip serbest bırakılmıştır.⁴³.”

Yine bir başka belgede; “Adana’da İmamoğlu Mehmed Efendi, Çukadaroğlu Abdulgani, Cabirolu Koca, Harputlu Kasap İsmail isimli şahıslar, etraflarına topladıkları yüz kadar adamla Adana’ya hücum etmek iddiasıyla etrafta gezip dolaşmış ve halkın malına zarar vermişlerdir. Bu şahısların Adana mütesellimi tarafından Tarsus’a gönderilen Tüfenkçibaşı Seyyid Osman’ı Kuzat Hanı isimli bölgede öldürmeleri üzerine yakalanıp Konya Kalesi’ne hapsedilmesi emredilmiştir⁴⁴.”

Yine bir başka belgede; “Gönan Kazası’ndan talep edilen sekiz bin kile hintanın dört bin kilesi Bandırma İskeleyi’ne nakledilmiş geriye kalan dört bin kilenin halktan toplanması istenmiştir. Bunun üzerine kasaba sakinlerinden birkaç kişi halkı galeyana getirip etraflarına topladıkları adamlar ile beraber “...topladığımız ürün azdır ancak bize yeter...” diyerek talep edilen hintayı vermeyeceklerini söylemişlerdir. Daha sonra etraflarına toplanan iki yüzden fazla kadın ve erkek bir olup mahkemeyi basmışlar ve burada Mahkeme Kâtibi Hacı Mahmud Efendi’yi öldürüp birkaç kişiyi de ağır yaralamışlardır. Yapılan tahkikat sonucunda ölüm olayında sorumlu olan Hasan, Hüseyin ve Mehmed isimli şahıslar yakalanmış ve bu şahısların Limni Kalesi’ne katle bedel hapsedilmesi emredilmiştir⁴⁵.”

Yine bir başka belgede; “Arkadya Kazası sakinlerinden olan Hacı Salihoğlu Hasan, İnabolulu Memiş, arkadaşlarından Memooğlu Molla Halil, Ali, Hasan Sipahi,

⁴² 31 Ekim 1791 tarihinde meydana gelen bu olayda ceza süresi tespit edilememiştir. C.ZB.191.

⁴³ 15 Nisan 1791–27 Kasım 1791 tarihleri arasında cezalandırılmıştır. 25 No’lu A.DVNS.KLB.d/s.37/B.145.

⁴⁴ 22 Mayıs 1793 tarihinde meydana gelen bu olayda ceza süresi tespit edilememiştir. 26 No’lu A.DVNS.KLB.d/s.50/B.182.

⁴⁵ 2 Haziran 1801 tarihinde meydana gelen bu olayda ceza süresi tespit edilememiştir. C.ZB.477.

Alikani ve Hüseyin isimli şahıslar, halktan çeşitli bahaneler ile kırk elli bin kuruş fazladan vergi topladıkları, halka zulmettikleri ve bölgede karışıklığa sebep oldukları ifade edilmiştir. Bu kişilerin yapmış oldukları kötülükler bölgede bulunan bir rahip tarafında merkeze şikâyet etmiştir. Rahibi yapmış olduğu şikâyetten dolayı öldüren bu kişilerin yakalanıp Kıbrıs Adası'na katle bedel hapsedilmesi emredilmiştir⁴⁶.”

Adam öldürme ile ilgili olarak ilgi çeken bir başka belgede ise cinayeti vezirin adamları işlemiştir. Bu adamlar kısas edilmelerine rağmen öldürülen kişinin yakınları vezirden diyet talep etmiştir. Bu olaya baktığımızda; “Darıca Karyesi'nde Kabataş isimli mahalde Kalafatçı Osman isimli şahıs öldürülmüş. Kalafatçı Osman'ın oğlu Sivas Valisi İbrahim Paşa'nın kethüdası Eyüb Beğ Efendi'ye şöyle şikâyetle bulunmuştur “...benim babam kendi işi ile meşgul iken gece vezirin asakir-i seyislerinden Yakub ve Mehmed isimli iki şahıs sarhoş halde babamı kurşun ile vurup öldürdüler...” diyerek Yakub ve Mehmed'in kısas edilmelerini istemiştir. Yakub ve Mehmed kısas edilmesine rağmen Kalafatçı Osman'ın oğlu daha sonra İbrahim Paşa'dan haline merhameten bin kuruş diyet talep etmiştir⁴⁷.”

2.1.2. Mal Varlığına Karşı İşlenen Suçlar, Cezalar ve Ceza Miktarları

Tarih boyunca insanlar yaşamlarının devamlılığını sağlamak ve yaşamlarını kolaylaştırmak amacıyla bazı eşyalar sahiplenmiştir. Bu eşyaları şahsi çabaları sonucunda elde etmelerinden dolayı kullanım hakkını da yine eşyayı elde eden kişiye tanımaktadır. Fakat insanların çaba harcayarak tasarruf hakkı elde ettiği bu eşyaların izinsiz, gizlice veya zorla başkaları tarafından kendilerinden alındığı da görülmektedir. İnsanlar sahip oldukları eşyaların başkaları tarafından izinsiz, gizlice veya zorla alınmasını haksız kazanç olarak görmüş ve bu davranışları hoş karşılamamışlardır. İnsanların emeğinin veya hakkının başkaları tarafından izinsiz olarak alınmaması amacıyla bu tür davranışlar yasaklanmıştır. Bu davranışların ortaya çıkması durumunda ise bazı yaptırımların olacağı topluma bildirilmiştir. Uygulanacak olan yaptırımların başında ise cezalandırmalar gelmektedir. Uygulanan cezalar toplumdan topluma farklılık göstermesinin yanında, çalınan veya zorla el koyulan eşyanın değerine göre değişmiştir.

⁴⁶ 10 Mayıs 1793 tarihinde meydana gelen bu olayda ceza süresi tespit edilememiştir. C.ZB.3387.

⁴⁷ C.ADL.3359. 16 Temmuz 1806 tarihli belge.

Farklı toplumlarda olduğu gibi Orta Asya Türk Devletleri'nde gizlice bir başkasının malını almak veya zorla haksız yere el koymak suç sayılmış, yapanlar değişik şekillerde cezalandırılmıştır. Çalınan eşyanın kıymeti ve bu davranışta bulunan kişinin önceki yaşantısı da cezanın belirlenmesinde etkili olmuştur. Başkasından az bir şey çalan kişiye yediden yüze kadar sopa vurulmasına rağmen at veya kıymetli bir şey çalan hırsızın karnına kılıç batırılarak öldürülmüştür. Hırsızlık yapan kişi, çaldığı eşyanın dokuz katını vermesi halinde kurtulmuş, vermemesi halinde öldürülmüştür. Bu ilk defa hırsızlık edenler için uygulanan cezadır. Kişi ikinci defa aynı suçu işlemesi halinde idam edilmiştir⁴⁸. Hun Devleti'nde hırsız suçüstü yakalanması halinde olay yerinde öldürülmüştür⁴⁹. Ayrıca hırsızın kesilen başı bir ipe bağlanarak babasının boynuna asılmış ve baba ölünceye kadar hırsız oğlunun başını boynunda taşımak zorunda bırakılmış⁵⁰.

İslam hukukunda da başkalarının mallarının gizlice veya zorla alınması suç sayılmış ve yapanların cezalandırılması uygun görülmüştür. Kuran-ı Kerim'de bu suça karışanlar için şöyle emredilmektedir; *"Hırsız erkek ve hırsız kadının, (çalıp) kazandıklarına bir karşılık, Allah'tan, "tekrarı önleyen kesin bir ceza" olmak üzere ellerini kesin. Allah üstün ve güçlü olandır, hüküm ve hikmet sahibidir"*⁵¹. Bu konuyla ilgili olarak Müslim'in aktardığı hadislerde hırsızlık yapanın elinin kesilmesi ifade edilmektedir⁵². İmam Yusuf da bir kişi elinin kesileceği kadar eşya çalması halinde o kişiye el kesme cezasının uygulanacağını söylemektedir⁵³.

Bunların yanında yine rivayetlere bakıldığında hırsızlık yapanın cezasının ağırlaştırıldığı görülmektedir. Buna göre bir kişi hırsızlık yaptığı zaman sağ eli kesilir. İkinci kez hırsızlık ederse sol ayağı kesilir. Aksine üçüncü kez hırsızlık suçunu işleyen kimse tövbe etmiş olduğu ortaya çıkıncaya kadar hapse konulur denilmektedir. Fakat farklı rivayetlerde kişi üçüncü kez hırsızlık yaparsa sol elinin kesileceği, dördüncü

⁴⁸ Halil Cin, Ahmet Akgündüz; Türk İslam Hukuk Tarihi, C.1, s.46. Hazarlar da bu oran daha fazladır. Kişi çaldığı malın on mislini ödemek zorundadır. Parayı ödeme gücü yoksa hırsız hürriyetini kaybederdi. Cemal ANADOL, Fazile ABBASOVA, Nazile ABBASLI; Türk Kültürü ve Medeniyeti, İstanbul, 2007, s.230.

⁴⁹ Cemal ANADOL, Fazile ABBASOVA, Nazile ABBASLI; Türk Kültürü ve Medeniyeti, s.229.

⁵⁰ Bahaeddin Ögel; Düünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları, s.470.

⁵¹ Maide Suresi 38. Ayet.

⁵² Ebu'l-Hüseyin Muslim'bnu'l-Haccac el-Kuşeyri en-Niysaburi; Sahih-i Muslim ve Tercümesi, (Çev.Mehmed Sofuoğlu), İstanbul, 1969, C.5, s.277.

⁵³ Kadı Ebu Yusuf, Kitabü'l-Haraç, (Çev.Ali Özek), İstanbul, 1970, s.244.

seferinde kalan diğer ayağının kesileceğini, beşinci seferde ise ölüm cezasıyla cezalandırılacağı bildirilmektedir⁵⁴.

Büyük Selçuklu ve Anadolu Selçuklu Devletleri'nde de hırsızlık yapan veya başkasının malını zorla alan kişi cezalandırılmıştır. Bu tür suçlara verilen ceza genelde örfi uygulama olan idam cezasıdır. Hırsızlık suçu ile ilgili anlatılan şu olay oldukça dikkat çekicidir. Anadolu Selçuklu Sultanı II. Süleyman Şah'ın çok sevdiği Ayaz isminde bir kölesi vardır. Bu köle bir gün avdan çok yorgun ve susamış bir halde dönerken, şehre yaklaştığı bir sırada, elinde yoğurt çanağıyla şehre doğru giden yaşlı bir kadına rastladı. Susuzluğunu gidermek için, hiçbir şey söylemeden yaşlı kadının şehre satmak için götürdüğü yoğurdu kapıp kaçmaya başladı. Yaşlı kadın ise çok üzülerek ağlamaklı bir halde kölenin arkasından koşarak geldi. Ardından hükümdarın sarayının önüne gidip ağlayıp sızlayarak görevlilere, “Bir köle, yetimlerime ekmek almak için yaptığım yoğurdu, karşılığını vermeden kapıp kaçtı” diye şikâyetle bulundu. Olan biteni uzaktan şüphe ile izleyen Sultan, kadına acıdığından orada bulunan Emir-i Dad ve birkaç görevliyi daha katarak olayı soruşturmakla görevlendirdi. Kadının yanına gelen görevliler anlattıklarını dinlerken, yaşlı kadın o sırada tesadüfen sarayın yakınından geçen hırsız köleyi fark ederek, “İşte yoğurdumu çalan budur” dedi. Sultan Rükneddin Süleyman Şah'ın öfkesini ve gazabını iyi bilen köle korkudan tek bir kelime bile edemedi. Daha sonrada yaptığını inkâr ederek görevlilere yaşlı kadını tanımadığını ve ilk kez gördüğünü söyledi. Ancak yaşlı kadın ısrarla yoğurdunu çalanın bu adam olduğunu söylüyordu. Bunun üzerine Sultan, “Eğer kölenin karnı yarılır ve yoğurdu yemediği anlaşılırsa, cezan ölümünden başka bir şey olamaz” deyince kadın buna razı olduğunu söyledi. Yaşlı kadıncağızın ısrarı üzerine Sultan derhal cerrahın oraya getirilmesini buyurdu. Cerrah, kölenin karnını yardığında yoğurt görüldü. Bunun üzerine Sultan, yaptığı hırsızlık kesinleştiğinden dolayı kölenin öldürülerek cezalandırılmasını emretti ve emir hemen yerine getirildi. Ardından da baştan beri doğruyu söylediği anlaşılan kadına bin dirhemlik bir bağışta bulunarak onu ödüllendirdi⁵⁵.

⁵⁴ Muhammed Ebu Zehra; İslam Hukukunda Suç ve Ceza, (Çev. İbrahim Tüfekçi), İstanbul, 1994, C.2, s.263.

⁵⁵ Orta Çağ Devletlerinde hırsızlıkla ilgili olarak bkz. Cüneyt KANAT; Orta Çağ Türk Devletlerinde Suç ve Ceza, s.213.

Osmanlı Devleti de gizli veya zorla başkalarının mallarının alınmasını suç kabul etmiştir. Bu tür davranışta bulunanları ise değişik şekillerde cezalandırmıştır. Osmanlı kanunnâmelerinde hırsızlık yapanlara verilmesi gereken cezalar belirtilmiştir. Fatih devri kanunnâmelerinde hırsızlık yapanlar için; “Eğer kaz ya ördek uğurlasa, kadı ta’zir ura, iki ağaca bir akçe cürm alına⁵⁶. Eğer koyun veya kovan uğurlasa, cürm on beş akçe alına. Eğer yancuk veya destar uğurlasa, elin kesmelü olmaya, kadı ta’zir ura⁵⁷. Ağaç başına bir akçe cürm alına. Eğer sığır uğurlasa, elin kesmeyeler, ganî olub bin akçeye dahi ziyadeye gücü yeterse cürm yüz akçe, evsat’ül-hal olursa elli akçe, fakir olursa ya kırk ya otuz akçe alına. Eğer at uğurlarsa, elin keseler; kesmezlerse iki yüz akçe cürm alına. Eğer biregûnun tahılın ve akçesin uğurlasa, gani olsa cürm kırk akçe, orta hallü olursa yigirmi akçe, fakir’ül-hal olursa on akçe alına. Oğul atasından ve ata oğlundan, kardaş kardaşından ya er avretinden ya avret erinden uğurlasa, kadı ta’zir ura. Ağaç başına bir akçe cürm alına⁵⁸.” şeklinde uygulanması gereken cezalar belirtilmiştir. II. Beyazid dönemi kanunnâmeleri de benzer şekilde uygulanmıştır⁵⁹. Yavuz Sultan Selim dönemi kanunnâmelerinde ise bir kişinin birden fazla hırsızlığı olmuş ise asılması emredilmiştir. Ayrıca hırsızlık fiilinden yakalananların işkence ile konuşturulması, işkencede ölmesi halinde hesap sorulmaması emredilmiştir⁶⁰. Kanuni Dönemi kanunlarında ise, önceki dönemlerin kanunları temel alınarak uygulanmıştır⁶¹.

Bu konuyla ilgili olarak Şeyhülislam Ebu Suud Efendi, hırsızlık yapanın elinin kesilmesine fetva vermiştir. Ayrıca ilk defa hırsızlık yapanların öldürülmesinin meşru olmadığına fetva vermektedir⁶². Yine Şeyhülislam Feyzullah Efendi de bir kişinin hırsızlık yapması halinde elinin kesilmesine dair fetva vermiştir⁶³.

Osmanlı Devleti’nin hırsızlık suçlarına vermiş olduğu cezalara baktığımızda, cezaların çeşitlendiği görülmektedir. Uygulanan cezalar içerisinde İslam hukukunun emrettiği ve kanunnâmelerde meşru kılınan hırsızlık yapanlara uygulanan el kesme

⁵⁶ **Uğurlamak:** Hırsızlık etmek anlamında kullanılmıştır.

⁵⁷ **Yancuk (yancık):** Kese, torba, boyundan geçirilerek yana asılan çanta ve eğer manalarını ifade eder. Burada son mana kastedilmiştir. **Destar:** Sarık, amâme demektir.

⁵⁸ Ahmet AKGÜNDÜZ, Osmanlı Kanunnameleri, C.1, s.349-350.

⁵⁹ Ahmet AKGÜNDÜZ, Osmanlı Kanunnameleri, C.2, s.36.

⁶⁰ Ahmet AKGÜNDÜZ, Osmanlı Kanunnameleri, C.3, s.192.

⁶¹ Ahmet AKGÜNDÜZ, Osmanlı Kanunnameleri, C.4, s.363.

⁶² M. Ertuğrul DÜZDAĞ, Şeyhülislam Ebusu’ûd Efendi’nin Fetvalarına Göre Kanuni Döneminde Osmanlı Hayatı, s.238.

⁶³ Şeyhülislam Feyzullah Efendi; Fetâvâ-yı Feyziye, s.119.

cezasına çok az rastlanmaktadır. Bununla ilgili olarak, 1676 yılında İstanbul Kadılığı'nda kayıtlı bulunan bir davada, bir müşterinin dükkanından kıymetli eşyasını çalmakla itham olunan şahıs, mahkemede suçunu ikrar etmekle hâkim tarafından had (el kesme) cezası ile cezalandırılmıştır⁶⁴. Yine 1680 tarihinde Rumeli Kazaskerliği Mahkemesi'ne ait 128 numaralı defterde, bir şahıs bir zımmının kaybolan malından dolayı hırsızlıkla itham edilip haksız yere sağ elini bileğinden kestiğini iddia ettiği subaşıyı şikâyet ettiğini görmekteyiz ki bu olay da bize had cezasının uygulandığını göstermektedir⁶⁵. İncelediğimiz dönem içerisinde hırsızlık suçlarına el kesme cezasının dışında farklı cezaların uygulandığı da görülmektedir.

2.1.2.1. Hırsızlık

Hırsızlık suçunun bir toplumda görülmesinde farklı etkenler rol oynamaktadır. Bu etkenlerin başında insanların ihtiyaçlarını karşılayamaması gelmektedir. Kişi ihtiyaçlarını karşılayamadığı zaman bu tür davranışlar sergileyebilmektedir. Bunun dışında çalışmaktan imtina eden kişiler veya hırsızlığı kendilerine adet edinip haksız ve kolay kazanç sağlamak isteyenler de bu davranışlarda bulunabilmektedir. Hırsızlık suçlarında alınan tedbirlerin ve uygulanan cezaların caydırıcı özelliği bulunmaması halinde bu davranışlar toplumda artarak devam etmektedir.

Osmanlı Devleti'nde incelemiş olduğumuz dönemde hırsızlık cezalarına oldukça fazla rastlamaktayız. Devlet içerisinde hırsızlığın fazla görülme sebeplerinin başında işsizlik olduğu görülmektedir. Özellikle kırsaldan gelip büyük şehirlerde iş bulamayan gençler ile askerden firar edip kaçanların bu suça bulaştıkları görülmektedir. Bu dönemde farklı toplumlardan kişilerin büyük şehirlere gelmesi ve iş bulmakta zorlanmaları hırsızlık suçunun ortaya çıkmasına neden olmaktadır⁶⁶. Hırsızlık olaylarının sürekli artış göstermesinin bize göre en önemli nedeni, hırsızlık yapanlar için caydırıcı cezaların uygulanmamasıdır. Hırsızlık yapanların sürgün ve hapis cezalarına çarptırılmaları ve kısa bir süre sonra serbest bırakılmaları cezaların caydırıcılığını etkisiz kılmaktadır.

⁶⁴ Ömer MENEKŞE, XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı Devletinde Hırsızlık Suçu ve Cezası, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul, 1998, s.110.

⁶⁵ Ömer MENEKŞE, XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı Devletinde Hırsızlık Suçu ve Cezası, (Basılmamış Doktora Tezi), s.111.

⁶⁶ Belgelerde özellikle Arnavut taifesini hırsızlık suçlarında görmekteyiz. Bu taife hakkında belgelerde çokça şikâyet mevcuttur.

Bu dönem hırsızlık suçuna uygulanan cezalar çeşitli olmakla beraber büyük bir kısmına sürgün cezası uygulandığı görülmektedir. Ayrıca sürgün cezasının yanında hapis cezası, kürek cezası ve idam cezası da görülmektedir.

Hırsızlık suçları ile ilgili olarak, “İstanbul’da Tophane civarında yaşayan Mustafa isimli şahıs hırsızlık şüphesiyle yakalanmıştır. Yine bölgede bulunan Topçubaşı Mustafa’nın, bu durumu doğrulaması ve beyan vermesi üzerine Mustafa yakalanıp Bozcaada’ya sürgün edilmiştir. Mustafa, dört ay yedi gün sonunda Tophane’ye ayak basmamak şartıyla affedilip serbest bırakılmıştır⁶⁷.”

Yine bir başka belgede; “İstanbul’da Mercan civarında Çukurhan yakınlarında yaşayan Molla Ali isimli şahıs hırsızlık töhmetiyle yakalanıp zindana koyulmuştur. Sonrasında verilen emir üzerine Bozcaada’ya sürgün edilmiştir. Molla Ali dört ay altı gün sonunda affedilip serbest bırakılmıştır⁶⁸.”

Yine bir başka belgede; “İstanbul’da Fatma isimli hatunun evinden eşyası çalınmıştır. Bunun sorumlusu olarak yakalanan Mehmed Emin isimli şahıs bir müddet zindanda kaldıktan sonra Bozcaada’ya sürgün edilmiştir. Mehmed Emin bir yıl beş ay on dört günlük mahkûmiyet sonunda affedilip serbest bırakılmıştır⁶⁹.”

Yine bir başka belgede; “İstanbul’da Taşçılar Hanı’nda hırsızlık suçundan yakalanan Seyyid Ahmed bir süre hapiste tutulmuş ve daha sonra Bozcaada’ya sürgün edilmiştir. Seyyid Ahmed de bir önceki belgede olan Mehmed Emin gibi bir yıl beş ay on dört günlük mahkûmiyet sonunda affedilip serbest bırakılmıştır⁷⁰.”

Yine bir başka belgede; “İstanbul’da Simkeş Hanı’nda simkeş odalarında kalan İsmail isimli şahsın odası açılmış ve eşyalarının çalındığına dair şikâyetle bulunmuştur. Bunun üzerine Bekçi Ali ve diğer Bekçi Veli şüpheli olarak yakalanmıştır. Bekçiler hırsızlık yapmadıklarını ve yapılan suçlamayı kabul etmediklerini bildirmelerine rağmen

⁶⁷ 10 Haziran 1793-17 Ekim 1793 tarihleri arasında cezalandırılmıştır. 26 No’lu A.DVNS.KLB.d/ s.54/B.199.

⁶⁸ 20 Temmuz 1793-5 Aralık 1793 tarihleri arasında cezalandırılmıştır. 26 No’lu A.DVNS.KLB.d/ s.63/B.231.

⁶⁹ 30 Haziran 1793-14 Aralık 1794 tarihleri arasında cezalandırılmıştır. 26 No’lu A.DVNS.KLB.d/ s.63/B.232.

⁷⁰ 30 Haziran 1793-14 Aralık 1794 tarihleri arasında cezalandırılmıştır. 26 No’lu A.DVNS.KLB.d/ s.64/B.234.

yakalanıp Bozcaada'ya sürgün edilmişlerdir. Bekçi Ali ve Bekçi Veli bir yıl dört ay yirmi dört günlük mahkûmiyet sonunda affedilip serbest bırakılmışlardır⁷¹.

Yine bir başka belgede; “Ümmügülsüm ve yanında bulunan birkaç bayan hırsızlık suçundan yakalanmış ve bunlar suçlarını itiraf etmelerine rağmen Limni Adası'na sürgün edilmişlerdir⁷².” Burada kişilerin suçlarını itiraf etmelerine rağmen had cezasının uygulanmadığı görülmektedir.

Hırsızlık suçlarına verilen cezaların yetersiz olması bu suçun toplumda yaygınlaşmasını ve cezalandırılanların affedildikten sonra tekrar benzer davranışları yapmalarını sağlamaktadır. Ceza olarak genellikle sürgün cezasının uygulanması ve çok kısa sürede suçluların affedilmesi kişilerin ıslah olmalarını engel olmaktadır. Nitekim hırsızlıktan mahkûm edilip serbest bırakılanların yeniden hırsızlık yaptıkları kayıtlarda görülmektedir.

Bu durumla ilgili yine fazlaca belge karşımıza çıkmaktadır. Bu belgelerden örnek verecek olursak; “İstanbul'da Hafize isimli hatun hırsızlık suçundan yakalanmış ve sürgün cezasına çarptırılmıştır. Bir daha bu tür davranışlarda bulunmayacağını bildirmesi üzerine affedilip serbest bırakılmıştır. Serbest bırakıldıktan bir süre sonra Sakız Ağacı olarak bilinen bölgede yaşamaya başlamıştır. Burada komşularıyla sürekli olarak sorun yaşadığı, onlara küfürlü sözler söylediği ve bohçasıyla gezip komşularının eşyalarını çaldığı bildirilmiştir. Bunun üzerine Hafize isimli kadın yine yakalanmış ve Ağakapısı'na gönderilmiştir. Yolda Şeyhülislam konağı önünden geçerken yalandan feryat edip konak halkının dışarı çıkmalarını sağlamıştır. Hafize'nin feryadı üzerine konak halkı zabitin elinden Hafize'yi alıp konağa çıkarmıştır. Zabit, Ağakapısı'na gidip durumu bildirmesi üzerine Haseki konağa gidip Hafize'yi sorgulamıştır. Yanındaki bohçada çaldığı eşyalar tespit edilmiş, sahiplerine onaylatılmış ve geri verilmiştir. Hafize suçunu kabul etmesi üzerine bir daha affedilmemek üzere Bozcaada'ya sürgün edilmiştir⁷³.”

⁷¹ 20 Temmuz 1793-14 Aralık 1794 tarihleri arasında cezalandırılmıştır. 26 No'lu A.DVNS.KLB.d/s.57/B.211

⁷² 22 Şubat 1793 tarihinde meydana gelen bu olayda ceza süresi tespit edilememiştir. 26 No'lu A.DVNS.KLB.d/s.24/B.86.

⁷³ 9 Mayıs 1803 tarihinde meydana gelen bu olayda ceza süresi tespit edilememiştir. C.ZB./G.761.

Yine bir başka belgede; “Esircikızı Hatice hırsızlık suçundan dolayı yakalanmış ve hapsedilmiştir. Bir süre sonra serbest bırakılmasına rağmen yine hırsızlık suçundan yakalanmıştır. Bundan dolayı Esircikızı Hatice Limni Adası’na sürgün edilmiştir⁷⁴.”

Hırsızlık suçlarına uygulanan cezalardan bir diğeri ise hapis cezasıdır. İncelediğimiz dönem içerisinde bu ceza fazla görülmemekle beraber hapis cezasının uygulandığını belgelerde görmekteyiz. Hırsızlık suçuna hapis cezasının uygulanmasına örnek olarak; “Ahyolu Kazası’na bağlı Göktepe Karyesi’nde bulunan Mustafa isimli şahıs bargir hırsızlığından yakalanmış ve Edirne Zindanı’na hapsedilmiştir. Mustafa beş aylık mahkûmiyet sonunda affedilip serbest bırakılmıştır⁷⁵.”

İncelediğimiz dönemde hırsızlık suçu için uygulanan bir diğer ceza ise küreğe koyulmaktır. Hırsızlık suçuna bu cezanın uygulanması fazla görülmemektedir. Hırsızlık suçuna uygulanan kürek cezasıyla ilgili belgelere baktığımızda; “İstanbul’da Memiş isimli bir şahıs çarşı içerisinde bir zımminin dükkanından bohça ile bir miktar eşyasını çalmıştır. Gece saat on gibi Edirne Kapı civarında çalmış olduğu eşya ile beraber yakalanmış ve Ağakapısı’na gönderilmiştir. Memiş, Sekbanbaşı Ağa’ya, bostancı olduğunu söylemesi üzerine Bostancıbaşı Ağa kullarına gönderilmiştir. Bostancıbaşı Ağa, “*bu bizim ocaktan değildir*” deyip tekrardan Ağakapısı’na göndermiştir. Burada Sekbanbaşı Ağa, “*bu işe bulaşmış kişiyi bizde kabul etmeyiz*” deyip ocakla alakasının olmadığını bildirmiştir. Memiş’in üzerinde yakalanan eşyanın tamamı zimmiye teslim edilmiş ve cezası belirleninceye kadar hapse konulmuştur. Memiş, bir süre sonra padişahın emriyle çifte sahh ile küreğe konulmuştur⁷⁶.”

Hırsızlığa uygulanan bir diğer ceza ise idamdır. İdam cezasının uygulanmasında kişilerin hırsızlık yapmış oldukları mekân ve çaldığı eşyalar da etkili olmaktadır. Bir diğer etken ise padişahın kendi iradesidir. Bunun ile ilgili olarak; “Sultan Mustafa tarafından Laleli de yaptırılan camiden sim avizelerden birini alırken İsmail isimli şahıs fark edilmiştir. Cami halkı şahsı yakalamak istediğinde İsmail üzerlerine elindeki bıçak ile saldırmış ve birkaçını yaralamıştır. Camiden kaçarken kendisine yine engel olmak

⁷⁴ 4 Şubat 1792 tarihinde meydana gelen bu olayda ceza süresi tespit edilememiştir. 25 No’lu A.DVNS.KLB.d/s.92/B.398

⁷⁵ 27 Kasım 1713 tarihinde meydana gelen bu olayda ceza süresi tespit edilememiştir. C.ZB.3368/B.2.

⁷⁶ H.H.11617.

isteyenleri yaralayan şahıs, civarda bulunan kişiler tarafından yakalanmış ve Ağakapısı'na gönderilmiştir. Burada görevliler tarafından üstü arandığında yanında sim avize bulunmuş ve avize yerine tekrar gönderilmiştir. Hırsızlık yapan İsmail'e kürek cezası uygun görülmesine rağmen, padişah bu cezayı onaylamayarak ibret-i alem için bu şahsın Laleli Çarşısı'nda asılmasını emretmiştir⁷⁷."

Yine bir başka belgede ise; "Boğaziçi'nde gezip dolaşıp hırsızlık yapan on tane Hırvat, Bostancıbaşı tarafından yakalanmıştır. Bunların üzerinde çaldığı eşyalar tespit edilmiş ve eşyalar sahiplerine iade edilmiştir. Bu on Hırvat'ın cezalandırmadan sonra affedilmeleri halinde yine benzer davranışlarda bulunma ihtimalinin yüksek olduğu belirtilmiştir. Bundan dolayı bu on Hırvat'ın ikisi Beşiktaş'ta, iki tanesi Ortaköy'de, iki tanesi Arnavudköy'de, iki tanesi Yeniköy'de ve iki tanesi Tarabya'da başkalarına da ders olması için asılmaları emredilmiştir⁷⁸."

2.1.2.2. Gasp

Başkasının malının izinsiz ve zorla alınması olan gasp suçu incelemiş olduğumuz dönemin en önemli sorunlarından biridir. Birinin veya birilerinin haksız bir şekilde zorla başkasının malını alması devlet tarafından da hoş karşılanmamış, yapanların cezalandırılması istenmiştir. İncelemiş olduğumuz dönemde özellikle güçlülerin zayıf ve yoksul halka yapmış oldukları baskının sonucunda oluşan bu davranışlara oldukça fazla rastlamaktayız. Devletin taşraya olan hâkimiyetindeki zaaf bu tür suçların ortaya çıkmasını artırmıştır.

Özellikle taşrada güçlü ve nüfuz sahibi kişilerin gariban halkın malını zorla, haksız yere alması veya el koyması ile ilgili birçok belgeye rastlamaktayız. Bununla ilgili olarak; " Balyabadra Kazası sakinlerinden Çolak Osman ve arkadaşı Mehmed Said huzur bozucu davranışlarda bulunup sorun oluşturmuşlardır. Bunun üzerine bu kişilerin yakalanıp Magosa Kalesi'ne hapsedilmesi istenmiştir. Fakat bu kişiler kaleye gitmeyip kaza sakinlerine karışmış ve halkın malına zorla el koyup canlarına kastetmişlerdir. Bu

⁷⁷ Hicri 1209 tarihli, Miladi 1794–1795 tarihinde meydana gelen bu olayda ceza süresi tespit edilememiştir. H.H.15527.

⁷⁸ H.H.3389.

davranışların üzerine Magosa'ya sürgün edilmişlerdir. Bunlardan önce Çolak Osman daha sonra ise Mehmed Said affedilip serbest bırakılmıştır⁷⁹.”

Yine bir başka belgede; “Amasya Kazası sakinlerinden Fazlıoğlu Ali ve eski müftü ile beraber olup, kazadan asker sevkinden sonra eşkıya ile işbirliği yapmışlardır. Bunlar kazada gariban halkın hanelerini basıp mallarını zorla ellerinden almışlardır. Ayrıca halktan birkaç kişiyi darp edip yaraladıkları ve kethüda konağını bastıkları bildirilmiştir. Bu davranışlardan dolayı bu iki şahıs yakalanıp Kastamonu'ya sürgün edilmişlerdir. Bu şahıslar bir ay on altı günlük mahkûmiyet sonucunda serbest bırakılmıştır⁸⁰.”

Yine bir başka belgede; “Demirhisar Kazası'nda bulunan Atkili isimli zımmi, Avrethisar Kazası'nda bulunan Şahbendioğlu Süleyman Ağa'dan iki bin beş yüz kuruşu zorla almıştır. Yapılan şikâyet üzerine Atkili yakalanmış ve üzerinde dört bin sekiz yüz yirmi kuruş para tespit edilmiştir. Tespit edilen bu paradan Süleyman Ağa'nın iki bin beş yüz kuruşu kendisine iade edilmiş ve Atkili isimli zımmi Selanik Kalesi'ne hapsedilmiştir⁸¹.”

Yine bir başka belgede; “İvranya Kazası'ndan Tebmur Mustafa ve Kaza ahalisinin göndermiş oldukları arzuhalde Abdi isimli şahsın sürekli olarak gariban halkın malını ve eşyasını kanunlara aykırı bir şekilde gasp ettiği bildirilmiştir. Ayrıca Tebmur Mustafa izinsiz ve kanunlara aykırı bir şekilde mera, çiftlik, arazi ve çayırıları işgal etmeye yeltenmiştir. Bu davranışlarından dolayı Tebmur Mustafa yakalanıp Rodos Adası'na sürgün edilmiştir. Tebmur Mustafa üç ay altı günlük mahkûmiyet sonunda serbest bırakılmıştır⁸².”

Yine bir başka belgede; “Bursa'ya bağlı İnegöl Kazası'nda Ermeni taifesinden Yeniceli Palus isimli zımminin kendi halinde olmadığı ve kanunlara aykırı davranışlarda bulunduğu bildirilmiştir. Ayrıca bu şahıs halkın malını zorla gasp etmeye çalışmasından

⁷⁹ Bu şahıslar 6 Aralık 1792 tarihinde cezalandırılmışlardır. Çolak Osman 7 Eylül 1793 tarihinde, Seyyid Mehmed ise 14 Kasım 1794 tarihinde affedilip serbest bırakılmıştır. 26 No'lu A.DVNS.KLB.d/s.4/B.9.

⁸⁰ 25 Nisan 1791–11 Haziran 1791 tarihleri arasında cezalandırılmıştır. 25 No'lu A.DVNS.KLB.d/s.37/B.147.

⁸¹ 24 Mart 1793–7 Eylül 1793 tarihleri arasında cezalandırılmıştır. 26 No'lu A.DVNS.KLB.d/s.31/B.115.

⁸² 22 Mayıs 1793–28 Ağustos 1793 tarihleri arasında cezalandırılmıştır. 26 No'lu A.DVNS.KLB.d/s.48/B.176.

dolayı yakalanıp Bursa zindanına konulmasına dair hüküm verilmiştir. Bu şahıs bir ay on günlük süre sonunda affedilip serbest bırakılmıştır⁸³.”

Son örnek belge olarak; “Harput Kazası ahalisinden gönderilen arzuhalde Ergani ve Keban madenleri emini Yusuf Efendi’nin kendilerinden kanunlara aykırı olmasına rağmen zorla beş yüz akçe aldığını bildirmişlerdir. Ayrıca bu şahıs etrafına topladığı adamlar ile etrafta dolaştığı halkın malına el koyduğu, parasız yiyeceklerini aldığı dair şikâyetle bulunmuşlardır. Benzer şekilde Çemişgezek, Maden, Keban, Çarsancak ve Palu kadıları da merkeze ilam gönderip şikâyetle bulunmuşlar ve Emin Yusuf Efendi’nin görevden alınıp tutuklanmasını istemişlerdir. Darphane emininin yaptırdığı tahkikatta bu kişinin halka zarar verdiği ve ibret olması için ya Kıbrıs’a sürgün edilmesi ya da bu kişinin ömür boyu hapsedilmesi istenmiştir. Padişah, eminin bir süre daha kalmasını ve gizlice izlenmesini emredip, zalim veya mazlum olup olmadığının ortaya çıkarılmasını istemiştir⁸⁴.”

2.1.3. Irza ve Namusa Karşı İşlenen Suçlar, Cezalar ve Ceza Miktarları

Irza ve namusa karşı işlenen suçlara tarihin her döneminde rastlanmıştır, bu tür davranışlar suç sayılmış ve bunları yapanlar farklı dönemlerde değişik şekillerde cezalandırılmıştır. Bu tür davranışlar tarihte var olan milletlerin kültürlerinde olduğu gibi ilahi kaynaklı olarak da yasaklanmakta ve yapanların cezalandırılması öngörülmektedir. Tamamen toplum yapısını korumak ve oluşacak ahlaksızlığı gidermek amacıyla yasaklanan bu tür davranışlara farklı toplumlarda farklı cezai müeyyideler uygulanmıştır.

Türk kültüründe ve adetlerinde de kabul görmeyen gayrı ahlaki ırz ve namus olayları toplumda hoş karşılanmamıştır. Bu tür davranışlarda bulunanların tespit edilmesi halinde yakalanıp çeşitli cezalara çarptırıldığı görülmektedir. Orta Asya Türk hukukunda evli bir adamın gayrı meşru münasebeti idam cezası ile

⁸³ 1 Haziran 1793–10 Ağustos 1793 tarihleri arasında cezalandırılmıştır. Bir daha benzer davranışlarda bulunması halinde Kıbrıs Adası’nda bulunan Magosa Kalesi’ne hapsedilmesi şartıyla affedilmiştir. C.ADL.3965.

⁸⁴ 1789 tarihli belgede kişinin cezalandırılması hakkında bilgi bulunmamaktadır. H.H.15605.

cezalandırılmaktadır. Bu ceza Türk devletlerinin tamamında uygulanmıştır⁸⁵. Hun Devleti'nde zina yapan, tecavüz eden ve evli kadınlara saldırıda bulunanlar ölüm cezasına çarptırılmıştır⁸⁶. Yine Göktürk Devleti'nde genç kızları baştan çıkaranlar hem cezalandırılmışlardır, hem de o kızla evlenmek mecburiyetinde bırakılmışlardır⁸⁷.

Hammurabi Yasaları'nda zina suçunun cezası suda boğmak suretiyle ölüm olduğu belirtilmektedir. Irza geçmeye ölüm cezası verilecektir. Kocasını başka bir erkek için öldüren kadın, kazığa oturtulacak, gelini ile yatan kimse bağlanıp suya atılacaktır. Orta Assur Yasası'nda başkasının karısına el ile sarkıntılık edenin parmağı, öpenin dudağı kesilecektir. Evli kadının ırzına geçen, evli bir kadını yatmak üzere başka bir adama veren (fuhuş aracısı) kadın öldürülecek, eşcinsel hadım edilecek, eşcinsellik iftirasını kanıtlamayan kimseye 50 sopa vurulacak, bir ay kral angaryasında çalıştırılacak, saç ve sakalı kesilecek ve bir talent kalay ödeyecektir. Eski Hint hukukunda başkasının eşini ayartmak, kadınların iffetine tecavüz ve gayri meşru münasebetler suç sayılmış bunlara karşılık idam, uzuv kat'ı, hapis, sürgün, kasttan ihraç, müsadere ve nakdi cezalar öngörülmüştü. Yunan'da yabancı kadınla evlenme, fuhuş, kız kaçırma ve evli bir kadınla münasebette bulunma eylemleri suç olarak kabul edilmişti. Evli kadınla zina eden erkek öldürülür, kadın kocasından ayrılır ve cihazı kocasına bırakılırdı⁸⁸.

İslam dininde de gayri ahlaki, ırz ve namus olayları hoş karşılanmamaktadır. Bu tür davranışlar yasaklanmakta ve hadd cezaları içerisinde yer almaktadır. Kuran-ı Kerim'de zinanın yapılmamasına ve yasaklandığına dair birçok ayet yer almaktadır. Bu ayetlere örnek olarak; “Zinaya yaklaşmayın, o bir hayâsızlıktır ve çok kötü bir yoldur⁸⁹.” Yine peygamberin bir hadisinde; “Büyük günahların en büyüğü zinadır ve bunların en çirkini de kişinin komşusunun hanımıyla işlemiş olduğu zina fiilidir” demektedir⁹⁰. İslamiyet'te herhangi biri hakkında zina yaptığına dair iddia veya şikâyetle bulunulduğunda mahkemede bu durumun dört erkek şahit ile ispatlanmak zorunluluğu vardır. Aksi takdirde zina iddiasında bulunan kişiler iftira suçundan

⁸⁵ Sadri Maksudi Arsal; “Eski Türklerin Hususi Hukuku”, Türkler Ansiklopedisi, C.3, Ankara, 2002, s.92.

⁸⁶ Cemal ANADOL, Fazile ABBASOVA, Nazile ABBASLI; Türk Kültürü ve Medeniyeti, s.229.

⁸⁷ Coşkun Üçok, Ahmet Mumcu, Gülnihal Bozkurt; Türk Hukuk Tarihi, S.27.

⁸⁸ Mustafa AVCI; Osmanlı Hukukunda Suçlar ve Cezalar, İstanbul, 2004, s.163.

⁸⁹ İsra Suresi; 32. Ayet

⁹⁰ Muhammed Ebu ZEHRA; İslam Hukukunda Suç ve Ceza, (Çev. İbrahim Tüfekçi), s.81.

seksen sopa cezası almaktadırlar⁹¹. Zina yaptığı sabit olan kişilerin akli baliğ olması halinde cezaya çarptırılmaktadır. İslam mezhepleri ve müçtehitlerin kahir ekseriyetine göre, zina yapan bekarların cezası yüz değnek, evlilerin cezası ise “recm”dir⁹².

Onuncu yüzyıla gelindiğinde yine zina suçunun cezasının Türklerde değişmediği görülmekte ve ölüm cezası uygulanmaktadır. Fakat cezanın uygulanması hayli ilginçtir. Zina suçlusu, iki ayrı ağacın birbirine yaklaştırılan dallarına bağlanmakta, dallar serbest bırakılınca vücut parçalanmaktadır. Zina suçuna Bulgarlar ve Karluklular da aynı cezayı vermişlerdir. Ancak cezanın yerine getirilme biçimi farklıdır. Karluklular, Ebu Dülefin Risalesine göre; kadın ve erkeği yakarak öldürmektedirler. Oysa Yakutlarda ve Karluklarda zinanın cezası ölüm değil, odun kesmeye hüküm giymedir⁹³.

1156 yılı Malatya’ında bir Ermeni papaz, yeni nişanlanmış bir kıza kilisede tecavüz etmiş ve daha sonra öldürmüştür. Daha sonra papaz yakalanmış, derisi yüzülmüş ve cinsel organı kesilmiştir. Son olarak da cesedi herkesin önünde yakılmıştır. 1279 yılında Bağdat’ta Bağdat Emiri’nin hizmetinde olan adamlardan birisi, pekçok kişinin karısına ya da kızına sarkıntılık ederek onları taciz etmiştir. Bu işi alışkanlık eden adam bununla da kalmayarak, büyük divan ile alay etmiş ve alınan kararlara gülüp geçmiştir. Yaptıklarından dolayı kısa bir süre sonra yakalanan adam bir arabanın üzerine dikilmiş çarmıha bağlamışlardır. Daha sonra iki büyük çuvaldızı diline sokup Bağdat sokaklarında gezdirmişlerdir. Bu sırada arabanın üzerinde yanında bulunan görevli onu tokatlayarak işlediği suçları sayıp cezasının bu olduğunu söylemişler. Sonrasında Dicle nehrinin kıyısına getirip toplanan halkın huzurunda kafasını keserek köprüye asmışlar ve cesedini ateşte yakmışlar⁹⁴.

Dulkadiroğulları ceza kanununda zina yapan kişilere uygun görülen ceza ise; “her kim zina eylese, şer’ ile ya örf ile sübut bulsa, ergen ise had olmaz ise on üç altın alına. Evli ise recm olmazsa on beş altın alına⁹⁵.”

⁹¹ Abdullaziz BAYINDIR; İslam Muhakeme Hukuku, İstanbul, 1986, s.163.

⁹² Hayreddin Karaman, Mukayeseli İslam Hukuku, C.1, İstanbul, 2001, s.187.

⁹³ Cemal ANADOL, Fazile ABBASOVA, Nazile ABBASLI; Türk Kültürü ve Medeniyeti, s.229.

⁹⁴ Cüneyt KANAT, Orta Çağ Türk Devletlerinde Suç ve Ceza, s.225-226.

⁹⁵ Halil CİN, Ahmet AKGÜNDÜZ; Türk-İslam Hukuk Tarihi, C.1, s.319.

Fatih Kanunnâmesinde zina suçları için öngörülen cezalar şu şekildedir; “...Eğer bir kişi zina kılrsa, şeriat huzurunda sabit olsa, ol zina kılan evlü olsa ve dahi bay olursa ki, bin akçeye dahi ziyadeye gücü yeterse, cürm üç yüz akçe alına. Evsat’ül-hal olursa kim, altı yüz akçeye malik ola, cürm iki yüz akçe alına. Andan aşağı gücü yeterse, cürm yüz akçe alına. Andan dahi aşağı hallü olursa, elli akçe; andan dahi aşağı ki, gayette fakir’ül-hal olursa, kırk akçe cürm alına. Eğer zina kılan ergen olursa, bin akçeye dahi ziyadeye gücü yeterse, cürm yüz akçe alına. Eğer orta hallü olursa, altı yüz akçeye gücü yeterse, elli akçe cürm alına. Andan aşağı dört yüze gücü yeterse kırk akçe; gayet fakir olsa otuz akçe cürm alına. Eğer avret zina kılrsa, şeriat katında sabit olsa, gani olsa er kınlığın vere. Orta hallü yahud fakire olsa, erenler gibi olur; kınlığın vere. Eğer avretin malı olsa, eri kabul eylese, köfte-hor kınlığın yüz akçe vere. Yoksul olursa elli akçe; gayet fakir olursa kırk ya otuz akçe cürm alına. Eğer avret pezevenklik eylese, kadı tazir ura, ne kadar mâ-yerâh. Ağaç başına bir akçe cürm alına. Eğer zina eden kız olursa, onun cürmi ergen gibi ola; azlıkda ve çoklukda ana itibar edeler. Eğer biregûnun evine girse, zina kasdına olursa, evlü cürmin vere. Eğer ergen ise ergen cürmin vere; ol zina eden gibi. Eğer kul-karavaş zina kılrsa, hür ve hürrenin nısfın vere. Adet cihetince bayağılayın, baylıkda ve yoksullukda. Eğer biregûnun avretin öpse yahud dilese yahud yapışsa, kadı ta’zir ura. Eğer bir avret veya kız bana zina kıldun dese, er inkar eylese, bu mezkurların sözüne i’tibar olunmaya. Ere and vereler; avrete kadı ta’zir ura. İki ağaca bir akçe cürm alına. Eğer avrete er ben sana zina kıldım dese, avret münkire olsa, avret and içe. Ere kadı ta’zir ura. Eğer bir kişi zinayı bilse, gelüb kadıya demese cürm yok. Amma uğruluğun bilse, gelüb demese on beş akçe cürm alına...”⁹⁶.” Fatih Sultan Mehmet döneminde belirlenen bu kanunlar aynı şekilde II. Bayezid ve Yavuz Sultan Selim döneminde de devam etmiş ve cezalar aynı şekilde uygulanmıştır⁹⁷.

Osmanlı Devleti’nde bu tür davranışlar hem şer’i hukuka göre hem de örfi hukuka göre yasaklanmış ve kanunnâmelerde de ifade edilmiştir. Kanuni’nin ceza kanunnâmesinde zina ile ilgili; “Eğer bir kimesne zina eder görülse, şer’an üzerine sabit olsa, lakin ala vech’iş-şer’ recm kılmalu olmasa, eğer evlü olub bay olub bin akçe ve dahi ziyadeye malik olsa, dört yüz akçe cerime alına; mutavassıt’ul-hal olsa

⁹⁶ Ahmet AKGÜNDÜZ, Osmanlı Kanunnameleri, C.1, s.347-348.

⁹⁷ Ahmet AKGÜNDÜZ, Osmanlı Kanunnameleri, C.2, s.40-41.

veya fakir olsa, elli akçe alına. Eğer zina eden ergen olsa bayolursa ki, yüz akçe; mutavassıt'ul-hal elli akçe alına; eğer fakir olursa otuz akçe alına. Eğer zinayı kız etse, anun cürmi dahi ergen cürmi gibidir. Eğer zinayı avret etse, cürmini eri vere. Ve eğer zina eden kul olsa veyahud cariye olsa, hür ve hürre cürminin nısfıdır. Ve eğer oğlan çeken veya kız çeken kimesnelerin, hiyanet ile evine girenin ve avret-kız çekmeğe bile varanun siyaset için zekerlerin keseler. Veya kız veya avret çeküb cebr ile nikah etdürenin cebr ile yine boşadub ve dahi nikah eden kimesnenin sakalın kesüb muhkem let edeler. Ve eğer bir kimesne bir kişinin avretin veya kızın öpse veya yoluna varub söylese, kadı muhkem ta'zir edüb ağaç başına bir akçe cürm alına. Eğer bir kişinin cariyesin öpse veya söylese veya yoluna varsa, kadı ta'zir edüb ağaç başına bir akçe cürm alına. Ve avret veya kız bir kimesneye sen bana zina etdin dese, er inkar eylese, söz söylemeyeler ve sözüne i'timad ve i'tibar etmeyeler; şahidler olmayıcak ere yemin vereler; avrete veya kıza ta'zir edüb iki ağaca bir akçe cürm alına. Eğer bir avrete veya kıza bir kimesne zina etdim dese, anlar inkar eyleseler, yemin verüb, zina etdüm diyene ta'zir edüb, iki ağaca bir akçe cürm alalar. Ve dahi bir kimesne sen benim avretime veya cariyeme zina etdin deyü da'va eylese, isbat edemese, ta'zir edeler, cürm alınmaya. Ve dahi bir kimesnenin oğlu genezlik eylese, eğer oğlan baliğ ise, ta'zir edüb ağaç başına bir akçe cürm alına; eğer baliğ değil ise, babası zabt etmediği için babasına ta'zir urub cerime alınmaya. Ve eğer bir kimesne hayvana varsa, muhkem ta'zir edeler; ağaç başına bir akçe cürm alalar.⁹⁸” şeklinde yer almaktadır. Zina yapan kişilere uygulanan cezaların incelediğimiz döneme kadar olan sürede birbiriyle olduğunu görmekteyiz.

Şeyhülislam Feyzullah Efendi ise zina suçu işleyenlere uygulanması gereken cezanın; “muhsan ise recm olunur, değil ise yüz değnek urulur” şeklinde ifade etmiştir⁹⁹.

Yine zina suçuna verilen cezalara baktığımızda farklı uygulamalar ile karşılaşmaktayız. Bu uygulamaların en önemlisi ise recm cezasıdır. Recm cezasının Osmanlı tarihinde yapılan incelemelerde yalnız bir defa uygulandığı görülmektedir. Miladi 1680 yılında, İstanbul'da Aksaray'da kocası seferde olan bir kadının,

⁹⁸ Ahmet AKGÜNDÜZ, Osmanlı Kanunnameleri, C.4, s.296-298.

⁹⁹ Şeyhülislam Feyzullah Efendi; Fetâvâ-yı Feyziye, s. 113.

ipekçilikle geçinen bir zımmi genç ile zina ettiği iddia edilmiş, mahkemede kadının recm edilmesine, delikanlının ise idamına karar vermiştir. Rumeli Kazaskeri'nin kerhen onayladığı bu hüküm, ulema arasında nefret ile karşılanmış ve bir daha böyle bir ceza verilmemiştir¹⁰⁰.

Bunun dışında bu suçlarda hapis, sürgün ve değnek cezaları uygulanmıştır. İncelediğimiz dönemde bu tür davranışlar yine suç kabul edilmekte ve cezalandırılmaktadır. Özellikle zina ve gayri ahlaki davranışlar dönemin önemli sorunlarından biri haline gelmiştir. Toplumun bu tür davranışlardan uzaklaşması için değişik tedbirler alınmaya çalışılmıştır. Bu tür davranışların önlenmesi için de uyarıların yanında çeşitli cezai yaptırımlar da uygulanmıştır.

2.1.3.1. Fuhuş Olayları ve Cezaları

İncelemiş olduğumuz dönemde fuhuş olaylarına karışanların tespit edilmesi durumunda bu kişiler cezalandırılmışlardır. Kişilerin fuhuş yaptıkları gözle görülmese dahi kişilerin birlikte olduğu kişiler, yaşantıları, baskınlar ve görgü şahitlerinin ifadeleri bu fiilin mevcut olduğu kanısını sağlamaktadır. Zina suçlarına bu dönemde farklı cezalar uygulanmış ve bu tür davranışların önlenmesine çaba gösterilmiştir.

Bu dönem kayıtlarında özellikle İstanbul ve çevresinde fuhuş olaylarının fazla olduğunu ve önlem alınmaya çalışıldığını görmekteyiz. Fuhuş olaylarının ve fahişe olarak isimlendirilen kadınların fazla olduğu belgelerde sıkça ifade edilmekte, bu durumun önlenmesi için çözüm aranmaktadır. Dönemin siyasi ve toplumsal olayları, hayat şartları ve yaşayış bu ve benzeri olayların oluşmasına sebep olduğu kanısını oluşturmaktadır¹⁰¹.

Fuhuş olaylarının oluşmasını engellemek amacıyla yapanlara cezai müeyyide uygulanmıştır. Bu cezaların içerisinde sürgün ve hapis cezaları önemli bir yer tutmaktadır. Sürgün cezaları bayanlara uygulanırken erkeklere birkaç istisna dışında hapis veya ağırlaştırılmış hapis cezası uygulanmıştır.

¹⁰⁰ İlber ORTAYLI, Osmanlı Toplumunda Aile, İstanbul, 2010, s.113.

¹⁰¹ Dönemin başlarında fuhuş olaylarının önlenmesi amacıyla fahişe avratların yakalanıp cezalandırılmasına dair emir verilmiştir. Yine bu kişilerin cezalandırılmasında ise sürgün edilmeleri yönünde emir verilmiştir. 23 Temmuz 1791. H.H.11209.

Bu uygulamalarda sürgün cezalarına birkaç örnek verecek olursak; “İstanbul’da Hatice isimli kadının zımmi taifesinden Sirpa ve Gabriel ile hoş karşılanmayan davranışlarda bulundukları ve fi’l-i şeni’de bulunduklarını ahali tarafından bilindiğine dair şikâyetle bulunulmuştur. Yapılan şikâyet üzerine Hatice isimli hatun yakalanıp İstanköy Adası’na ıslah-ı nefis edinceye kadar sürgün edilmiştir¹⁰².” Bir başka belgede; “Yine İstanbul’da bulunan Kumkapulu Emine, Minokızı Hatice, İnce Dönti Hatice, Küçük Kavçulu Hafize, Gürüflüz, Nokta kızı ve Uzun Fatma isimli yedi hatunun fahişe karhaneci oldukları tespit edilmiştir. Bu bayanlar yakalanıp Bursa’ya sürgün edilmişlerdir. Bursa’da bulunan görevlilere bu kişilerin başka bir yere gitmelerine engel olunmasına dair emir verilmiştir¹⁰³.” Bir başka belgede; “Kapan-ı Dakik civarında yaşayan Arapoğlu Hüseyin isimli şahıs hoş görülme-yen uygunsuz davranışlarda bulunduğu bildirilmiştir. Ayrıca Hüseyin’in hanımı Penbe ve kayınvalidesi Hatice isimli hatunların şeri’ata uygun olmayan fiil-i şeni davranışında bulundukları bildirilmiştir. Bu davranışlarda bulunan bu üç şahıs yakalanıp Limni Adası’na sürgün edilmiştir¹⁰⁴.” Bir başka belgede; “Edirne Kapısı civarında bulunan Kadrioğlu Ahmed isimli şahıs, kapatması olan Fahişe Esma ile beraber Ahmed’in hanesinde basılmış ve tutuklanmışlardır. Bu kişilerden Esma’ya Kıbrıs Adası’nda katle bedel sürgün cezası verilmiştir¹⁰⁵.” Bir başka belgede; “İstanbul sakinlerinden Mehmed Arif isimli şahıs ile validesi Zeyneb, Hafize, Ayşe, Zeyyide, Nefise isimli hatunlar ile Tophaneli Şerife, Ayşe ve Hafize isimli hatunların fuhuş ve dolandırıcılık yaptıkları tespit edilmiştir. Bu kadınlar bir müddet zindanda hapsedilmiş, daha sonra ıslah-ı nefis etmeleri için Limni adasına sürgün edilmiştir. yalnız Ayşe iki ay yirmi günlük mahkumiyet sonunda affedilip serbest bırakılmıştır¹⁰⁶.” Bir başka belgede; “Ruscuk Kazası hâkimi olan Osman Efendi mahkeme binasında fahişe ile basılmıştır.

¹⁰² 27 Aralık 1793 tarihinde meydana gelen bu olayda ceza süresi tespit edilememiştir. C.ZB.295.

¹⁰³ 25 Şubat 1791-21 Temmuz 1795 tarihleri arasında cezalandırılmıştır. 25 A.DVNS.KLB.d /s.25.B.86. C.ZB.376/B.1-2.

¹⁰⁴ 25 Mayıs 1810 tarihinde meydana gelen bu olayda ceza süresi tespit edilememiştir. C.ZB.862.B.1

¹⁰⁵ 23 Haziran 1811 tarihinde meydana gelen bu olayda ceza süresi tespit edilememiştir. C.ZB.995.

¹⁰⁶ 10 Eylül 1791 tarihinde mahkum edilmişler. Bunlardan Ayşe isimli hatunun eşinin göndermiş olduğu arzuhalde, kendisinin ve çocuklarının perişan olduğunu ve bir daha bu tür davranışlarda bulunmayacağını bildirmesi üzerine 1 Aralık 1791 tarihinde yalnız Ayşe affedilip serbest bırakılmıştır. A.DVN.KLB./D.139/B.69.

Osman Efendi'nin kanuna ve şerî'at'a aykırı davranmasından dolayı fetva verme görevinden azledilip bir başka yere sürülmesi için emir verilmiştir¹⁰⁷.

Sürgün cezalarına son örnek olarak; "İstanbul'da bulunan Giritli Aşçı Ahmed isimli kişi ve zevcesi Gadire ve İnce Dönti Hafize ve iki hemşiresi Hatice ve İnce Dönti kerimesi Fatıma ve Valideleri Rukiye isimli hatunlar birçok defa fuhşiyat üzere oldukları tespit edilmiştir. Bu kişiler ıslah-ı nefis edinceye kadar Midilli Ceziresi'ne sürgün edilmiştir¹⁰⁸.

Bu belgelerin dışında yine birçok belge ve çok sayıda fahişenin varlığı belgelerden tespit edilmektedir. Bu fahişelerinde ıslah-ı nefis olmaları için sürgün cezasına çarptırıldığı görülmektedir. Burada çok sayıda örneğe yer vermemizin bir nedeni de ırz ve namus ile ilgili suçlarda kadınların tamamına yakınının sürgün cezası ile cezalandırıldığı görülmektedir. Sürgün edilen kadınlar ıslah olmaları halinde affedilip yeniden İstanbul'a gelmelerine izin verilmektedir.

Tespit ettiğimiz belgelerde fuhuş yapmalarından dolayı sürgün cezasına çarptırılanların ceza süreleri eşit değildir. Bu kişilerin ıslah olmaları halinde affedilmeleri ve serbest bırakılmalarının incelediğimiz belgelerden hareketle en az sürenin üç ay olduğunu tespit etmekteyiz. Yine incelediğimiz dönemde tespit ettiğimiz en uzun sürenin dört yıl olduğunu tespit etmekteyiz. Bunun dışında yine bu suçlardan dolayı tespit etmiş olduğumuz üst ve alt zaman aralığının arasında birçok ceza süresi de mevcuttur.

İncelemiş olduğumuz bu dönemde fuhuş olaylarına karışan kişilere verilen bir diğer cezanın hapis olduğunu görmekteyiz. İncelemiş olduğumuz dönemin başlangıcında fuhuş olaylarına karışan özellikle askerlere bu cezanın uygulanacağı padişah tarafından bildirilmiştir¹⁰⁹. Yine padişah, halk arasında fuhuş olaylarının olduğu ve bunların gerektiği şekilde cezalandırılmasının gerektiği yönünde emir

¹⁰⁷ 16 Nisan 1801 tarihinde meydana gelen bu olayda ceza süresi tespit edilememiştir. H.H.2375

¹⁰⁸ 3 Şubat 1792 tarihinde meydana gelen bu olayda ceza süresi tespit edilememiştir. 26 No'lu A.DVNS.KLB.d/s.17.B.56.

¹⁰⁹ Bununla ilgili olarak, "İstanbul'da Üsküdar, Tophane ve Tersane civarında olan fahişelerin bulunduğu bildirilmiştir. Donanma veya diğer askeri gurupların bunlardan uzak durmaları aksi takdirde hapsedilecekleri bildirilmiştir." 19 Eylül 1789 tarihli belge. H.H.496

vermiştir¹¹⁰. Verilen emirler üzerine fuhuş olaylarına karışan kişilere uygulanan hapis cezalarına örnek olarak; “İstanbul’da Sultan Mehmed Camii civarında Molla İbrahim, Molla Ali ve Molla Yusuf isimli üç kişinin gece beraberlerinde üç fahişe kadın götürdükleri zabıtlar tarafından tespit edilmiştir. Zabıtlar bu kişileri yakalamak istediklerinde, bu üç şahıs piştö ile karşı koymaya çalışmıştır. Bu üç şahsın yanında bulunan Ömer isimli dördüncü bir şahıs olduğu ve bu kişinin kaçtığı, diğer üç şahsın fahişe kadınlar ile yakalandığı bildirilmiştir. Molla İbrahim, Molla Ali ve Molla Yusuf isimli üç kişinin Limni Adasına muhkem hapsedilmesine dair emir verilmiştir¹¹¹.” Bir başka belgede; “İstanbul’da Molla Ahmed, Molla Mehmed ve diğer Molla Ahmed isimli üç kişi Sultan Selim’de Kemal Paşa Medresesi’nde üç fahişe kadın ile yakalanmışlardır. Yaptıkları bu davranıştan dolayı Molla Ahmed, Molla Mehmed ve diğer Molla Ahmed isimli üç şahıs Bozcaada Kalesi’ne hapsedilmiştir¹¹². Bir diğer örnek; “İstanbul’da Sultan Mehmed yakınında bulunan Ayak Tetimmesi tabir olunan medreseye sürekli fahişelerin götürüldüğüne dair bölge halkı şikâyetle bulunmuştur. Yapılan şikâyet üzerine yapılan baskında Suhte Osman ve Suhte İsmail isimli iki kişi ile beraber dört fahişe kadın yakalanmıştır. Bunlardan Suhte Osman ve Suhte İsmail isimli iki şahıs Rodos Kalesi’ne hapsedilmiştir¹¹³.”

Fuhuş olaylarını önlemek amacıyla alınan önlemler ve cezaların bir süre sonra fayda sağlamadığı görülmüştür. Merkeze yapılan şikâyetler çoğalmış ve halkı iyiden iyiye rahatsız eder bir durum oluşmuştur¹¹⁴. Bu durumun önlenmesi için yapılan görüşmede bazı kararlar öne sürülmüştür. Bunlardan ilki sürgün edilmelerine devam edilmesidir. Fakat sayılarının çok olmasından dolayı fahişelerin gittikleri yerleri de bozacaklarından dolayı sürgünün çözüm olmayacağı belirtilmiştir. Sekbanbaşı ise

¹¹⁰ H.H.9402.

¹¹¹ 6 Kasım 1792-8 Eylül 1793 tarihleri arasında cezalandırılmıştır. Hapis cezasına çarptırılan bu kişiler göndermiş oldukları arzuhalde uzun süredir hapis kaldıkları, ikisinin gözleri kör olduğu, birinin yatalak hasta olduğu ve merhamete muhtaç bir hale geldiklerini bildirip serbest bırakılmayı talep etmişlerdir. Bu üç şahıs on ay yirmi günlük mahkûmiyet sonunda affedilip serbest bırakılmıştır. C.MF.2896.

¹¹² 14 Temmuz 1794 tarihinde meydana gelen bu olayda ceza süresi tespit edilememiştir. C.MF.6197.

¹¹³ 9 Temmuz 1786 tarihinde meydana gelen bu olayda ceza süresi tespit edilememiştir. C.MF.6219.

¹¹⁴ Yapılan şikâyetler içerisinde durumun vahametini en iyi ifade eden şikâyet, Ebu Eyüb Ensari camisi imamı ve cemaati tarafından yapılmıştır. Yapılan şikâyetle; “Ebu Eyüb Ensari camisi ve çevresinde bazı eşkıya kılıklı kişiler ile fahişelerin olduğunu bildirmişlerdir. Bu fahişelerin halkı ve cemaati rahatsız ettiği ifade edilmiştir. Aylardan ramazan olması hasebiyle sabah namazına gelen cemaate bu fahişelerin laf attığı ve namaza gelenleri taciz edip olmadık kötü söz ve davranışta bulundukları bildirilmiştir. Hatta camiye gelenlerden bir kısmının abdestini yitirdiği söylenmektedir.” 17 Şubat 1795 tarihinde meydana gelen bu olayda ceza süresi tespit edilememiştir. C.DH.17336

fahişelerin Ağakapısı yanında bulunan Tavhane (Daru'l-acize)'ye konulmalarını teklif etmiştir. Fakat burada kalmaları halinde yemeleri, içmeleri ve giyimlerinin zor olmasından dolayı bu düşüncenin de uygulanamayacağı belirtilmiştir. Daha sonra fuhuş yapanların zabıtan tarafından yakalanıp zindana konulmaları fikri ortaya atılmıştır. Fakat bunun da çözüm olmadığı, zindanda ortamı bozabilecekleri ve çıktıkları zaman yine benzer davranışlarda bulunacaklarını bildirmişlerdir. Son olarak alınan karar ise fahişeler arasında meşhur olanlardan üç veya beşini ibret olması amacıyla idam edip diğerlerini ise yakalayıp tövbe ettirilmesi söylenmiştir. Tövbeden sonra da yine yaparlarsa idam edilecekleri bildirilmiştir¹¹⁵.

Verilen emir üzerine yakalanan beş fahişe Ağakapusu civarında bulunan imam evine getirilmiş ve daha sonra boğularak öldürülmüştür. Öldürülen fahişelerden biri Asitane-i Aliye'de biri Üsküdar ve biri de Kasımpaşa'da başkalarına ibret olması için asılmıştır. Diğer fahişeler ise yakalanıp tövbe ettirilip serbest bırakılmıştır¹¹⁶.

2.1.3.2. Sarkıntılık

Irza ve namusa karşı işlenen suçlardan biri de toplumda namuslu kadınları gayri edebane rahatsız etmektir. Özellikle erkeklerin yapmış olduğu bu davranış toplum ve devlet tarafından olumsuz karşılanmış ve yapanlar cezalandırılmıştır. İncelemiş olduğumuz dönem içerisinde bu tür davranışlarda bulunanlar yakalanmış ve genellikle de sürgün cezası ile cezalandırılmıştır. Bunun yanında bu tür suçlarda hapis cezası uygulanmıştır.

Bu tür olayların bulunduğu belgelere baktığımızda; "Hamireci Selim ve Rumili Hisarlı Feyzullah ve Altmışdört Cemaati'nden Taşçı Mustafa isimli şahıslar Saray kapısı dışında bulunan Saray Hamamı'nın önüne gelmişler. Buradan geçmekte olan Zeliha isimli kadına musallat olup yakalamaya çalışmışlardır. Bunun üzerine bu kişiler hakkında şikâyet üzerine yakalanıp Seddülbahir Kalesi'ne hapsedilmişlerdir¹¹⁷. Bir süre sonra Taşçı Mustafa, çok hasta ve yaşlı olmasından dolayı perişan olduğunu

¹¹⁵ H.H.11055.

¹¹⁶ H.H.10845.

¹¹⁷ 14 Ocak 1793 tarihinde cezalandırılmıştır. 26 No'lu A.DVNS.KLB.d/s.13.B.41. Belgenin aslı için bkz. Ek 2.

bildirmiştir. Bu durumuna merhameten affedilip serbest bırakılmayı istemiştir. Taşçı Mustafa bir ay yirmi gün sonunda affedilip serbest bırakılmıştır¹¹⁸.

Yine bir başka belgede ise; “İstanbul’da Çırağı Hasan Mahallesi’nin sakini Hasan isimli şahsın namuslu kadınlara karışıp onları taciz ettiğine dair şikâyetle bulunulmuştur. Yapılan şikâyet üzerine Halil isimli şahıs yakalanıp Bozcaada’ya sürgün edilmiştir. Bir süre sonra Halil’in göndermiş olduğu arzuhalde evlatlarının ve kendisinin perişan olduğunu onlara merhameten serbest bırakılmayı talep etmiştir. Bunun üzerine bir aylık süre sonunda affedilip serbest bırakılmıştır¹¹⁹.

Yine bir başka belgede; “Talebe olan Abdullah isimli şahsın kendi halinde olmadığı halkın (şab-emred) genç oğlanlarına musallat olduğu bildirilmiştir. Bunun üzerine Abdullah yapmış olduğu bu davranışlardan dolayı yakalanıp Limni Kalesi’ne sürgün edilmiştir. Fakat Abdullah, Limni Kalesi’nden firar edip tekrar İstanbul’a gelmiş ve benzer davranışları yeniden yapmıştır. Bunun üzerine Abdullah yakalanmış ve bu defa Magosa Kalesi’ne katle bedel hapsedilmiştir. Bu şahsın af dilemesi üzerine üç ay yirmi gün sonunda affedilip serbest bırakılmıştır¹²⁰.

Yine bir başka belgede; “İstanbul’da Bostancıbaşı mahallesi sakinlerinden Muhammed isimli şahıs mahallede bulunan ehl-i ‘ırz bir kadına musallat olup namusuna dokunma sevdasında olduğu bildirilmiştir. Bunun üzerine bu şahıs yakalanıp Midilli’ye sürgün edilmiştir.” Yine aynı belgede; “Sultan Mehmed civarında Küçük Karaman’da Berber Seyyid Ahmed isimli şahıs bir sabiyi kandırıp hanesine götürmesinden dolayı Bozcaada’ya sürgün edilmiştir.¹²¹ Yine benzeri bir başka belgede; “Cağaloğlu’nda, Yeni Hamam karşısında bulunan Berber Mehmed, sarhoş olup bölgede bulunan sakinlerin evlatlarına karışıp kadınların namuslarına tasallut olmasından dolayı hakkında şikâyetle bulunulmuştur. Berber Mehmed yakalanıp İnoz Adası’na sürgün edilmiştir¹²².

¹¹⁸ 4 Mart 1793 tarihinde bu şahsın yaşlı ve hasta olması, durumuna acınmasından dolayı affedilip serbest bırakılmıştır. 26 No’lu A.DVNS.KLB.d/s.26.B.96.

¹¹⁹ A.DVN.KLB./D.170/B.69.

¹²⁰ 1 Haziran 1793-17 Eylül 1793 tarihleri arasında cezalandırılmıştır. 26 No’lu A.DVNS.KLB.d/s.50.B.183.

¹²¹ 1 Temmuz 1792 tarihinde meydana gelen bu olayda ceza süresi tespit edilememiştir. H.H.12319.

¹²² A.DVN.KLB./D.168/B.4. 4 Kasım 1801 tarihli belge.

Yine bir başka belgede; “İstanbul’da Canbaddiye mahallesinde yaşayan Divan-ı Hümayun çavuşlarından Hasan Çavuş şarap içip sarhoş bir halde eve gelmektedir. Evde sarhoş haliyle geceleri eşini dövdüğü, eşinin feryadına gelen komşularına öfkelenip sövüp saydığı ifade edilmiştir. Ayrıca bazı bayanlara tecavüz etmek kastıyla saldırdığı mahalle halkı tarafından bildirilmiş ve bu tür davranışlardan vazgeçmesi nasihat edilip uyarılmıştır. Fakat bu uyarıları dinlemeyip benzeri davranışları sürdürmesi üzerine yakalanmış ve Bursa’ya sürgün edilmiştir¹²³.”

2.1.3.3. Tecavüz

Birçok toplumda tecavüz olayları tespit olunduğu takdirde yapanlar ağır şekilde cezalandırılmıştır. İslam hukuku’nda ve Osmanlı Devleti ulemasının vermiş olduğu fetvalarda ayrıca yine kanunnâmelerde suçun ispatı önemli bir yere sahiptir. Eğer bir bayan tecavüz edildiğine dair şikâyetle bulunursa bunu şahitlerle ispatlamak zorundadır. İspatlayamadığı takdirde iddiada bulunan kişi cezalandırılmaktadır. Bundan dolayı olan olayların mahkemeye daha az yansıdığını düşünmekteyiz. Mahkemeye yansıyan olaylarda ise hapis cezasının uygulandığını görmekteyiz.

Mahkemeye yansıyan belgelerdeki olaylara baktığımızda; “İpsala kadısının yapmış olduğu şikâyetle İpsala Kazası’nda ayanlık iddiasında bulunan Mizib Ahmed ve diğer Ahmed’in birlikte hareket ettikleri ve bunların şarap içip halka kötü davrandıkları bildirilmiştir. Bu iki şahsın bölgede bulunan eşkıya ile işbirliği yaptığı ve etraflarına topladıkları eşkıya ile beraber köylerde bulunan halkın ekinlerine zarar verdikleri, mallarına el koyup evlatlarına karıştıkları ve karşı koyanları ise öldürdükleri bildirilmiştir. Bu şahısların yanlarında bulunan Kör Salihoğlu Mehmed ve Yumurtacioğlu Ahmed’in bunlara hizmet ettiği bildirilmiştir. Ayrıca Kör Salihoğlu Mehmed’in oğlu olan Halil ve beraberinde beş kişi kazada bulunan Müslüman bir haneyi basıp bir kıza tecavüz etmişlerdir. Bir başka haneden ise bir kızı kaçırap dağlı eşkıyasına satmışlardır. Bu davranışlardan dolayı Kör Salihoğlu Mehmed, Yumurtacioğlu Ahmed, Mizib Ahmed, diğer Ahmed Halil ve beraberindeki beş kişi

¹²³ C.ZB.786. 26 Temmuz 1790 tarihli belge.

yaptıklarından dolayı yakalanıp İnoz Kalesi'ne hapsedilmişlerdir. Bu kişiler bir yıl üç ay on günlük mahkûmiyet sonunda affedilip serbest bırakılmıştır¹²⁴.”

Yine bir başka belgede ise; “Arabsun Kazası'na bağlı Sündüsün Karyesi'nde yaşayan bir kadın mahkemeye gidip Uzun Ömeroğlu Süleyman hakkında şikâyetle bulunmuştur. Kadının yapmış olduğu şikâyetle, Süleyman'ın kendisinin evine zorla girdiğini ve kendisini alıkoyup tecavüz ettiğini söyleyerek Süleyman'ı dava etmiştir. Bunun üzerine mahkeme Süleyman'ın toplum içerisindeki tutum ve davranışlarını bölgede bulunan ahaliden sormuştur. Yapılan soruşturmada Uzun Ömer ve oğulları Süleyman ve Halil'in halka zulmettikleri, halkın canına ve malına musallat olduklarını bildirilmiştir. Bunun üzerine Uzun Ömeroğlu Süleyman, Niğde Kalesi'ne hapsedilmiştir¹²⁵.

Yine bir başka belgede; “Nevşehir'e bağlı Ürgüp Kasabası'nda bulunan Emine Hatun mahkeme gidip el-hac Hasan Efendioğlu Abdurrahman hakkında şikâyetle bulunmuştur. Emine hanımın yapmış olduğu şikâyetle, kendisinin ırz ve namusuyla kendi halinde işiyle meşgul olan biri olduğunu ifade etmiştir. Fakat kasaba sakinlerinden Abdurrahman isimli zorbanın öteden beri şer ve şekavet ile meşgul olduğunu belirtmiştir. Devamında ise Abdurrahman'ın gece vakti hanesine girdiğini ve tecavüz etmek amacıyla kendisine saldırdığını ve dövüp yaraladığını bildirmiştir. Bu durumu bölgede bulunanlara sorulmasını istemiştir. Yapılan soruşturmada halk bu doğrultuda beyan vermiştir. Bunun üzerine Abdurrahman yakalanıp Konya Kalesi'ne hapsedilmiştir¹²⁶.

2.1.3.4. Gayri Ahlaki Davranışlar

Osmanlı Devleti, halkın birlikte huzur ortamında yaşamalarına özen göstermiştir. Halkın birbirlerini rahatsız edeceği davranışları hoş karşılamamış, bu türden davranışların ortaya çıkmasını önlemeye çalışmıştır. Huzur bozucu davranışların önüne

¹²⁴ 14 Mart 1793-19 Haziran 1794 tarihleri arasında cezalandırılmıştır. İncelemiş olduğumuz belgede birçok suç unsuru yer almaktadır. Halkın huzurunu bozmak, halkın malına el koymak, halkın canına kastetmek, eşkıyalık, tecavüz, kız kaçırma ve eşkıyaya satmak. Bu suçların tamamına verilen ceza hapis ve süresi bir yıl üç ay on gün olması oldukça düşündürücüdür. Farklı olaylarda bunlardan sadece bir tanesini yapana dahi idam cezası uygulandığı görülmektedir. 26 No'lu A.DVNS.KLB.d/s.28.B.103.

¹²⁵ C.ZB.1712.

¹²⁶ A.DVN.KLB./D.168/B.128. 29 Ekim 1801 tarihli belge.

geçilmeye çalışılsa da yine toplum içerisinde bu türden davranışların ortaya çıktığı görülmüştür. Farklı şekillerde görülen bu davranışlar içinde gayri ahlaki davranışlar da yer almış ve bu türden davranışlarda bulunanlar cezalandırılmıştır.

İncelediğimiz dönem içerisinde gayri ahlaki davranışlar belgelerde bi-edebane olarak ifade edilmiştir. Bu davranışta bulunanların ise sürgün ve hapis cezaları ile cezalandırıldığı görülmektedir. Bu tür davranışları içeren belgelere baktığımızda; “İstanbul’da Besleme Libabe isimli hatunun namahrem kişiler ile ilişkisi olduğu ve insanları kandırdığına dair şikâyetle bulunulmuştur. Yapılan şikâyet üzerine Kıbrıs-Lefkoşa’ya sürgün edilmiştir. Bu kadın üç yıl sonra affedilip serbest bırakılmıştır¹²⁷.”

Yine bir başka belgede; “Mehterhâne ocağı dördüncü bölüğünden Mehmed isimli şahıs hoş karşılanmayacak davranışlarda bulunarak türlü edebane harekette bulunmasından dolayı şikâyet edilmiştir. Yapılan şikâyet üzerine Mehmed tutuklanıp Silistre Kalesi’ne muhkem hapsedilmiştir. Mehmed bir ay on dört gün sonunda affedilip serbest bırakılmıştır¹²⁸.”

Yine bir başka belgede; “İstanbul’da İnadiye mahallesi ahalisinden Raşid isimli şahsın kendi halinde olmadığı ve eşiyle beraber evlerine fahişe ve ecnebiye götürüp şer‘-i şerife aykırı harekette bulundukları, ayrıca içki içtikleri ve olumsuz davranışlarda bulunmayı adet edindikleri bildirilmiştir. Bunun üzerine Raşid ve eşi yakalanıp Limni Adası’na sürgün edilmiştir¹²⁹.”

2.2. İnanca Karşı İşlenen Suçlar, Cezalar ve Ceza Miktarları

Osmanlı Devleti kuruluşundan itibaren İslam kural ve kaidelerini daima göz önünde bulundurmuştur. Bu kuralların dışında yapılan davranışları hoş karşılamamış, yapılmasını önlemeye gayret göstermiştir. İslam inancına göre suç kabul edilen davranışlar, Osmanlı Devleti tarafından da suç kabul edilmiş ve yapanlar cezalandırılmıştır. Dört başlık altında incelediğimiz bu davranışlar içki içmek, sihir ve büyüculük yapmak, kumar oynamak ve dinden dönmektir. Bu davranışlara Osmanlı

¹²⁷ 25 No’lu A.DVNS.KLB.d/s.83.B.361.

¹²⁸ 29 Ekim 1791-13 Aralık 1791 tarihleri arasında cezalandırılmıştır. C.ZB.3491.

¹²⁹ C.ZB.862/B.3. 15 Mayıs 1810 tarihli belge.

Devleti, İslamiyet'te uygulanan cezaların bir kısmını aynı şekilde uygularken, farklı cezaların uygulandığını da tespit etmekteyiz.

Yukarıda ele aldığımız bu davranışlar, toplumların tamamında suç kabul edilmemektedir. Bunların bir kısmı farklı toplumlarda ve inançlarda meşru sayılmaktadır. Bu durum farklı kültürleri bir arada barındıran devletlerde sıkıntıya sebep olabilmektedir. Osmanlı Devleti de farklı kültürleri bir arada bulundurmasından dolayı benzer sorunlarla karşı karşıya kalmaktadır. Özellikle içki yapımı, içilmesi ve satılması devlet içerisinde büyük bir sorun oluşturmaktadır. Osmanlı Devleti içki ile ilgili bu tür davranışlarda bulunan müslim halkı cezalandırmasına rağmen gayri müslim halkın içki yapıp içmesine izin vermektedir.

2.2.1. İçki İmal Etmek ve İçmek

İlk çağ toplumlarından itibaren içki içme veya üretimini yapma ile ilgili toplumlarda bir kısıtlama olmadığı görülmektedir. Toplumların birçoğunda içki kullanıldığı ve herhangi bir kısıtlamanın olmadığı görülmektedir. Bu durumun Orta Asya Türk devletlerinde de aynı şekilde olduğu tespit edilmektedir. Orta Asya Türk devletlerine ve yaşayışlarına baktığımızda, içki üretilmesi ve içilmesi hakkında herhangi bir kısıtlama bulunmamaktadır. Bu devletlerde kısırak sütünden yapılmış olan kımız, içki olarak tüketilmiştir. Fakat daha sonra farklı coğrafyalarda değişik kültürler ile karşılaşılması sonucunda şarap ve diğer değişik içki türleri de toplumda tüketilmeye başlanmıştır¹³⁰. Türklerin İslamiyet'i kabul etmesinden sonra yasaklamalar başlamış ve içenler hakkında cezalar uygulanmıştır.

İçki üretilmesi ve içilmesinin yasaklanması inanç esaslı ortaya çıkmakta ve uygulamaya koyulmaktadır. İslamiyet'in gelişiyile beraber yasaklanan içki kullanımı ve tüketimi Kuran-ı Kerim'de; *“Ey İnananlar! Şarap, kumar, dikili taşlar, fal ve şans okları birer şeytan işi pisliktir, bunlardan uzak durun ki kurtuluşa eresiniz”*¹³¹ şeklinde yer almaktadır. Böylece içki içilmesi, bunun yanında kumar oynanması ve falcılık yapılması yasaklanmıştır. Bu yasak diğer İslam devletlerinde de uygulamaya konulmuş ve içki üretilip içenler cezalandırılmıştır.

¹³⁰ Cüneyt KANAT; Orta Çağ Türk Devletlerinde Suç ve Ceza, s.247.

¹³¹ Maide Suresi 90. Ayet.

İslam fıkına göre içki içenlere verilmesi gereken ceza ile ilgili olarak Hz. Ali şöyle demiştir; “Resulullah (sav) şarap içene kırk, Hz. Ebu Bekir de kırk değnek vururdu. Hz. Ömer, şarabın haddini seksen değnek yaptı. Bunların hepsi sünnettir.” Fıkıh âlimlerinin ittifak ettiği husus ise az veya çok şarap içene seksen değnek vurulur¹³².

Osmanlı Devleti de içki üretimi ve kullanımını İslam inanç esaslarına uygun olarak yasaklamış ve yasağa uymayanları cezalandırmıştır¹³³. Osmanlı Devleti’nde müslim halkın içki üretmesi ve kullanması ile ilgili olarak Fatih Kanunnâmesinde; “*Eğer biregû hamr içse, Türk veya şehirlü olsa, kadı ta’zir ura. İki ağaca bir akçe cürm alına*¹³⁴” şeklinde ceza belirtilmektedir. II. Bayezid ve Yavuz Sultan Selim dönemi kanunnâmelerinde de içki ile ilgili madde aynı şekilde yer almaktadır¹³⁵. Kanuni Sultan Süleyman dönemi kanunnâmelerinde ise; “*Eğer bir Müslüman şarâb içse ve şarâb sıkısa ve şarâb satsa, kadı ta’zir edüb, iki ağaca bir akçe cürm alına*¹³⁶” şeklinde yer almaktadır.

Şeyhülislam Ebu Suud Efendi içki içen için had ve tazir uygulanması gerektiğine dair fetva vermiştir. Ayrıca deva olsa bile içkinin kullanılmasının caiz olmadığını söylemiştir¹³⁷. Şeyhülislam Feyzullah Efendi bir Müslüman’ın içki içmesi ve bunun kanıtlanması halinde bu şahsa had cezası ve şiddetli tazir uygulanmasını söylemektedir¹³⁸. Yine Şeyhülislam Feyzullah Efendi Ramazan ayında alenen içki içen kişinin öldürülmesine dair fetva vermektedir¹³⁹.

Osmanlı Devleti öncelikle dini sebepten sonrasında toplumda ortaya çıkan sıkıntılardan dolayı içki içilmesine karşı çıkmaktadır. Kullananların toplumda huzursuzluklara sebep olması ve başkalarına zarar vermesi bu durumu kanıtlar niteliktedir. Belgelerde içki kullandığı bildirilen kişiler hakkında genellikle farklı suçlar

¹³² Ebu Yusuf; Kitabü’l-Haraç, (Çev. Ali Özek), s.261.

¹³³ Yaşar TEKİN, Şer’iyye Sicilleri Işığında Osmanlı Devleti’nde Tazir Suç ve Cezaları, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 1995, s.43.

¹³⁴ Ahmet AKGÜNDÜZ, Osmanlı Kanunnameleri, C.1, s.349.

¹³⁵ Ahmet AKGÜNDÜZ, Osmanlı Kanunnameleri, C.2, s.42. Ahmet AKGÜNDÜZ, Osmanlı Kanunnameleri, C.3, s.426.

¹³⁶ Ahmet AKGÜNDÜZ, Osmanlı Kanunnameleri, C.3, s.301.

¹³⁷ M. Ertuğrul DÜZDAĞ, Şeyhülislam Ebusu’ûd Efendi’nin Fetvalarına Göre Kanuni Döneminde Osmanlı Hayatı, s.231.

¹³⁸ Şeyhülislam Feyzullah Efendi; Fetâvâ-yı Feyziye, s.114.

¹³⁹ Şeyhülislam Feyzullah Efendi; Fetâvâ-yı Feyziye, s.19.

da beraberinde ifade edilmektedir. İçki kullananların halka kötü davrandığı veya fuhuş olaylarına karıştığı yönünde bilgiler yer almaktadır.

İçki içilmesi müslümanlara yasak olmasına karşın gayri müslim halkın içmesine izin verilmiştir. Gayri müslim halk devlet sınırları içerisinde içki üretmekte, satmakta ve tüketmektedir. Bunlara bu tür faaliyetlerin kendi aralarında olması şartı ile izin verilmiştir. Gerekli olduğu takdirde farklı bölgelerden içki sağlanması için kolaylık sağlanmıştır. Bu durumda Osmanlı Devleti bu ticaretten dolayı vergi almıştır¹⁴⁰. Gayri müslimlerin kendi aralarında olan içki satışının müslümanlara yapılması ise yasaklanmış ve yapanların cezalandırılacağı bildirilmiştir¹⁴¹.

İncelemiş olduğumuz dönemde bununla ilgili birçok belgeye rastlamaktayız. Bu duruma örnek olarak; “Rumeli’de bulunan askerin bir kısmının kendi halinde olmadığı ve halka karışıp kötü davranışlarda bulundukları bildirilmiştir. Ayrıca yine bölgede bulunan kasaba ve kuralarda bakkal dükkânları açıp içerisinde içki sattıkları ve eşkıyadan bazılarını burada istihdam ettikleri bildirilmiştir. Bu davranışlardan sorumlu tutulan Dost Giray Sultan ve adamları yakalanıp Limni Adası’na sürgün edilmiştir. Dost Giray Sultan ve adamları bir yıl altı ay on dört günlük mahkûmiyet sonunda serbest bırakılmıştır¹⁴².”

Yine bir başka belgede; “Hatt-ı hümayun ile içkinin satışı yasaklanmış ve satanların cezalandırılacağı bildirilmiştir. Buna rağmen Niğde sakinlerinden Anaştaş isimli zımminin içki satmaya çalıştığına tespit edilmesi üzerine Niğde’ye sürgün edilmiştir. Anaştaş bir yıl iki ay yirmi beş günlük mahkûmiyet sonunda serbest bırakılmıştır¹⁴³.”

Yine bir başka belgede; “İstanbul’da Tohari, Ovanis, Dimitri, Pedro, Dimitraki ve Zafer isimli altı zımmi içki satışı yasak olmasına rağmen, içki satmalarından dolayı

¹⁴⁰ Bununla ilgili olarak gümrük eminine gönderilen fermanda; “...Boğaziçinde vâki’ iki köy re’âyâsının kendi nefşleriçün ta’sîr ve taktîr eyledikleri hamr-û ‘arakdan mâ’adâ kendü kâr ve kisbleriçün hamr-û ‘arak fûrûht eyledikleri tashih olanmağla ber-mûceb-i şurût re’âyâ-yı mesfûrenin kendi nefşleriçün ta’sîr ve taktîr eyledikleri hamr-û ‘arakdan mâ’adâ fûrûht eyledikleri hamr-û ‘arak vesâ’ir envâ’i müskirâtın rîsûm-u zecriyeleri tahsiline ihtimâm ve dikkat eyleyesiz...” D.BŞM.İGE./D.31/B.86.

¹⁴¹ İçkinin Müslümanlara yasaklanmasıyla ilgili olarak yazılan hatt-ı hümayun’da; “...Ehl-i İslâmiye harâm olduğu nass-ı kat’i ile müsbet olub hamr-u ‘arak ve müskirâtın külliyyen men’-i ve def’ ve ref’ine irâde-i ‘aliyye hazret-i hilâfât penâhî ta’allikiyle ehl-i İslâm’a bu makûle memnû’âtı fûrûhta cesaret edenlerin ‘ahz ve habs ve te’dibleriyle tenkilleri esbâbını tahsile da’ir...” H.H.11209.

¹⁴² 10 Haziran 1793–24 Aralık 1794 tarihleri arasında cezalandırılmıştır. 26 No’lu A.DVNS.KLB.d/s.69/B.253.

¹⁴³ 23 Haziran 1791–18 Eylül 1792 tarihleri arasında cezalandırılmıştır. 25 No’lu A.DVNS.KLB.d/s.50/B.206.

yakalanmışlardır. Yakalanan altı zımmi Midilli Adası'na sürgün edilmiştir. Cezalandırılan bu altı kişi bir ay yirmi yedi günlük mahkûmiyet sonunda serbest bırakılmışlardır¹⁴⁴.”

Yine bir başka belgede; “Yenişehir-i İdin Kazası'na bağlı Karacasu bölgesinde bulunan Yemizoğlu İsmail isimli şahıs bahçesinde ve hanında mey-gedeler oluşturup ocaklıya ve halka içki sattığı bildirilmiştir. Ayrıca halka kötü davranışlarda bulunup onlara zarar verdiği ve yanına belde eski hâkimini alıp adamlarıyla mahkeme basıp hâkime hakaret edip beldeden kovdukları bildirilmiştir. Bunun üzerine Yemizoğlu İsmail ve Kadı Süleyman yakalanıp Kütahya Kalesi'ne hapsedilmiştir¹⁴⁵.”

Yine bir başka belgede; “Ocak-ı Amire'nin eski kul kethüdası olan Ömer isimli şahsın uzun süreden beri sarhoşluk ve keyif veren maddeler kullandığı ve müptela olduğu bildirilmiştir. Ayrıca Ömer'in aciz ve akıl sağlığını yitirmiş olmasından dolayı İznikmid'e sürgün edilmiştir¹⁴⁶.”

Yine bir başka belgede; “Mey-gedelerde içki imali ve satışı yasaklanmasına rağmen Galata meyhanecilerinden Araboğlu Niyagi isimli zımmi emirlere uymamış gizlice içki imal edip satmıştır. Bu durumun ortaya çıkması üzerine Araboğlu Niyagi katle bedel Sisam Adası'na sürgün edilmiştir. Araboğlu Niyagi bir yıl bir ay yirmi altı günlük mahkûmiyetin sonunda serbest bırakılmıştır¹⁴⁷.”

2.2.2. Yazıcılık ve Büyücülük

Büyücülük, yazıcılık ve benzeri davranışlar tarihin birçok döneminde karşımıza çıkmakta ve insanlar tarafından ilgi gösterilmektedir. Bu tür davranışların toplumda oluşturduğu olumsuz etkiler arttıkça devletler tarafından tepki ile karşılanıp engellenmeye çalışılmıştır. Avrupa'da Orta Çağda bu ve benzeri işlerle uğraşanlar cadı

¹⁴⁴ 13 Temmuz 1791–10 Eylül 1791 tarihleri arasında cezalandırılmıştır. A.DVN.KLB./D.139/B.5.

¹⁴⁵ 30 Kasım 1793 tarihinde meydana gelen bu olayda ceza süresi tespit edilememiştir. 26 No'lu A.DVNS.KLB.d/s.58/B.215.

¹⁴⁶ 21 Nisan 1805 tarihinde meydana gelen bu olayda ceza süresi tespit edilememiştir. 31 No'lu A.DVNS.KLB.d/s.12/B.5.

¹⁴⁷ 23 Haziran 1791-19 Ağustos 1792 tarihleri arasında cezalandırılmıştır. 25 No'lu A.DVNS.KLB.d/s.49/B.201.

olarak ifade edilip yakılarak öldürülmüştür. Fakat farklı toplumlarda bu ve benzeri davranışlar hoş görülmuş ve yapılmasına karışılmamıştır.

Devletler yazıcılık, büyücülük ve benzeri davranışlarda bulunanların bir süre sonra huzursuzluğa sebebiyet verdiğini görerek yasaklamıştır. İlahi dinlerde de bu tür davranışlar hoş karşılanmayarak yapılmasının uygun olmadığı ifade edilmiştir. İslamiyet ile beraber yazıcılık, büyücülük ve benzeri davranışlar tamamen yasaklanmış ve bu tür davranışların şeytan işi olduğu belirtilmiştir¹⁴⁸. Bu davranışların yasaklanması beraberinde yapanlara cezai müeyyideleri getirmesini sağlamıştır. İslam fıkında tazir cezaları içerisinde değerlendirilen bu tür davranışlar, diğer İslamiyet'i kabul eden devletlerde de uygulanmıştır.

Osmanlı Devleti'nde de yazıcılık, büyücülük ve benzeri faaliyetlerinin var olduğuna belgelerde rastlamaktayız. Toplumda huzursuzluğa sebebiyet vermesi, batıl davranışlar olarak kabul edilmesi ve İslam inancında yasak olmasından dolayı Osmanlı Devleti bu tür davranışları hoş karşılamamıştır. Bu tür davranışların oluşmasını önlemek ve bu davranışları ortadan kaldırmak amacıyla da cezalandırma yoluna gitmiştir. Yazıcılık ve büyücük ile ilgili olarak incelemiş olduğumuz dönem içerisinde sadece iki belge tespit edebildik. Bu belgelerde bu tür davranışlarda bulunanlara sürgün cezası uygulanmıştır. Fakat cezanın affedilmesine dair bilgi mevcut değildir.

İncelediğimiz dönemde yazıcılık, büyücülük ve benzeri davranışlar ile ilgili olarak; “İstanbul'da Yenikapı civarında bulunan çarşıda Yazıcı Hacı Mehmed ve Yusuf Çeşmesi civarında Yazıcı Abdullah isimli şahısların yazıcılık vesilesiyle sihirbazlık yapmayı adet edindikleri ve bu işi dükkânlarında yaptıkları bildirilmiştir. Bunun üzerine bu iki şahsın yakalanıp Bursa'ya sürgün edilmesi emredilmiştir¹⁴⁹.”

Yazıcılık ve büyücülük ile ilgili bir diğer belge ise; “Bursa'da kadılık görevinde bulunan Murad Efendizade Mehmed Arif Efendi ve Medine-i Münevvere kadısı Melik Paşazade Mir-Abdulkadir Efendi önceden Bektaşî oldukları ve mevcut dönemde Rafizîliğe meylettikleri bildirilmiştir. Ayrıca bu şahısların sihir ve büyü ile uğraştıkları

¹⁴⁸ Maide Suresi 90. Ayet.

¹⁴⁹ 27 Aralık 1791 tarihinde meydana gelen bu olayda ceza süresi tespit edilememiştir. A.DVN.KLB./D.140/B.29.

bildirilip eski mezhepleri yolunda oldukları ifade edilmiştir. Bu sebepten dolayı Murad Efendizade Mehmed Arif Efendi'nin yakalanıp Güzelhisar'a sürgün edilmiştir¹⁵⁰.”

2.2.3. Kumar Oynamak ve Oynatmak

Osmanlı Devleti toplum huzurunun bozulmasına sebep olabilecek davranışlara kesinlikle izin vermemektedir. Bu davranışlardan birisi de kumar oynamak ve oynatmaktır. İslam inancına göre de doğru olmayan kumar oynanması ve oynatılması, Osmanlı Devleti tarafından da alınan bazı tedbirler ile engellenmeye çalışılmıştır. Alınan tedbirlerin başında ise kişilerin uyarılması ve cezalandırılması gelmektedir.

Kumar oynamak ve oynatmanın Osmanlı Devleti'nde suç olduğunu belgelerden açıkça görmekteyiz. İncelemiş olduğumuz dönem içerisinde kumar oynanması ve oynatılması ile ilgili olarak iki belge tespit edebildik. Bu belgelerde verilen cezalara baktığımızda ise ağır ceza olan hapis cezasının uygulandığını görmekteyiz. Bu belgelerin ilki; “İstanbul'da Şişeciler Hanı'nda bulunan Ömer, Ahmed ve Mustafa Çukadar isimli şahıslar ile Enderun Ağası Emin birlikte yasak olmasına rağmen içki içip sarhoş olmuşlardır. Ayrıca bu dört şahsın birlikte kumar oynadıkları ve bunu adet edindikleri bildirilmiştir. Bu davranışlarından dolayı Emin, Ömer, Ahmed ve Mustafa yakalanmış ve Seddülbahir Kalesi'ne hapsedilmiştir. Cezalandırılan bu dört şahıs üç yıl beş ay on bir günlük mahkûmiyet sonunda affedilip serbest bırakılmıştır¹⁵¹.”

İkinci belge ise; “Galata'da bulunan Kemeraltı isimli mahallede bulunan Zabu isimli zımmının hanesinde kumar oynattığı tespit edilmiştir. Burada es-Seyyid Hacı Yusuf isimli şahıs ile Karabet Vartin isimli şahıslar birbirleriyle kumar oynamışlardır. Oynadıkları kumar sonunda ise birbirleriyle alacak verecek davasına girmişlerdir. Bu durumun ortaya çıkması üzerine durum, Galata Kadısı tarafından gönderilen ilam ile merkeze bildirilmiştir. Padişah yasak olmasına rağmen kumar oynanması ve oynatılmasından dolayı Zabu ve Karabet Vartin'e kürek cezasının uygulanmasını

¹⁵⁰ 10 Temmuz 1826 tarihinde meydana gelen bu olayda ceza süresi tespit edilememiştir. C.ADL.2002.

¹⁵¹ 23 Haziran 1791– 4 Aralık 1794 tarihleri arasında cezalandırılmıştır. 25 No'lu A.DVNS.KLB.d/s.49/B.203.

emretmiştir. Yine yasak olmasına rağmen kumar oynamasından dolayı Hacı Yusuf'un da Rodos Kalesi'ne hapsedilmesini emretmiştir¹⁵².

2.2.4. Din Değiştirme

Osmanlı Devleti, İslam inancını benimsemiş ve yaşamın her alanında uygulamaya çalışmıştır. Bünyesinde farklı inançları da barındıran Osmanlı Devleti kişilerin inançları ve yaşamlarına da dikkat etmiştir. Devlet içerisinde bulunan gayri müslimlerin, İslamiyet'i kabul edip Müslüman olmaları halinde bunlara kolaylıklar sağlanmıştır. Fakat Müslümanların farklı dinleri benimsemeleri hoş karşılanmamakta böyle bir davranışta bulunmaları yasaklanmaktadır.

İslam fıkıh kuralları içerisinde müslüman birinin başka bir dini kabul etmesi suç sayılmıştır. Bu suçu işleyenlere uygulanan ceza ise kadınlar için hapis, erkekler için ise ölümdür¹⁵³. Osmanlı hukuk kuralları içerisinde de müslüman birinin dinini değiştirmesi suç kabul edilmiştir. Bu kişi eğer kadın ise uygulanacak ceza hapsedilip her gün darp edilmek, erkek içinse idam edilmektir¹⁵⁴. Şeyhülislam Ebu Suud Efendi, Müslüman birinin, İslamiyet'i bırakıp başka bir dini kabul etmesi halinde o kişinin öldürülmesi için fetva vermektedir¹⁵⁵. Şeyhülislam Feyzullah Efendi ise kişinin üç gün hapsedilmesi ve daha sonra öldürülmesi şeklinde fetva vermektedir¹⁵⁶.

İncelemiş olduğumuz dönem içerisinde Müslüman birinin dinden dönmesi ile ilgili bir belge tespit edebildik. Tespit ettiğimiz belgede; "İstanbul'da topçu ocağından iki topçunun Müslümanlığı bıraktığı ve mürted olduğu padişaha bildirilmiştir. Bunun üzerine padişah durumun araştırılmasını ve haberin doğru olup olmadığının tespitini istemiştir. Yapılan tahkikat üzerine Topçu ocağından beş kişinin mürted olduğu bildirilmiştir. Padişah bu durumun daha geniş araştırılmasını istediğinde ise İstanbul'da bu durumda yaklaşık kırk elli kişinin olduğu bildirilmiştir. Padişah topçular hakkında bilgi istediğinde ise bunların önceden Müslüman oldukları hatta bunlardan birinin daha

¹⁵² 5 Ekim 1795 tarihinde meydana gelen bu olayda ceza süresi tespit edilememiştir. C.ZB.1386.

¹⁵³ Muhammed Ebu Zehra; İslam Hukukunda Suç ve Ceza, (Çev. İbrahim Tüfekçi), İstanbul, 1994, C.2, S.167.

¹⁵⁴ Ahmet AKGÜNDÜZ, Osmanlı Kanunnameleri, C.1, s.113.

¹⁵⁵ M. Ertuğrul DÜZDAĞ, Şeyhülislam Ebusu'ûd Efendi'nin Fetvalarına Göre Kanuni Döneminde Osmanlı Hayatı, s..

¹⁵⁶ Şeyhülislam Feyzullah Efendi; Fetâvâ-yı Feyziye, s.130.

önce hacca gittiği bildirilmiştir. Padişah bu kişilerin yakalanmalarını ve darp edilmelerini emretmiştir¹⁵⁷.”

2.3. Devlete Karşı İşlenen Suçlar, Cezalar ve Ceza Miktarları

Osmanlı Devleti mevcut yapısının devamını sağlamak amacıyla oluşturmuş olduğu düzene büyük önem vermiştir. Oluşturulan düzen içerisinde oluşabilecek olumsuzluklara doğrudan müdahale edilmiş ve oluşan sorunlar giderilmeye çalışılmıştır. Ortaya çıkan sorunlar kişiler arası olabildiği gibi doğrudan devleti de ilgilendirebilmektedir. Bu durumda devlet, varlığının ve düzenin devamlılığını sağlamak amacıyla çeşitli tedbirler alma ihtiyacı duymuştur.

Osmanlı Devleti'nin sınırlarının çok geniş olması ve tamamen merkeze bağlı olması farklı sorunları beraberinde getirmiştir. Devletin devamlılığını sağlama ve ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla birçok düzenleme yapılmıştır. Merkezin dışında bulunan bölgelerin idaresi için oluşturulan kanunlar ve kurallarla beraber bu kuralları uygulayan görevliler merkezden atanmıştır. Görevleri merkezin dışında bulunan yerlerde devleti temsil etmek, düzeni sağlamak ve devlet adına vergi toplamak olan bu görevliler bir süre sonra kendileri sorun olmaya başlamıştır. Toplumda huzursuzluğa sebep olan ve kanun ve kurallara riayet etmeyen bu görevlilere, verilen emirlere karşı gelen halk da eklendiğinde sorunlar daha fazla artmış ve büyük sorunları beraberinde getirmiştir.

Bu tür huzursuzluklar devletin düzenini bozmakta, iktisadi sorumlulukların yerine getirilmemesi ise mali gücünü zayıflatmaktadır. Mevcut yapı içerisinde, oluşturulan düzene karşı gelinmesi ve sorumlulukların yerine getirilmemesi doğrudan devleti etkilemektedir. Devletin var olan yapısına zarar veren bu tür davranışları devlet bizzat kendisine yapılmış kabul etmekte ve bu davranışları engellemeye çalışmaktadır. Devlet kendisine karşı yapılan davranışları engellemek amacıyla da bazı yaptırımlara başvurmaktadır. Yapılan yaptırımlar içerisinde görevlendirmelerin veya taşınmazların kişilerin elinden alınmasının yanında cezalandırmalar da öne çıkmaktadır. Uygulanan cezalar çeşitli olmakla beraber bunların bir kısmının hafif cezalar olmasının yanında bir kısmı ise çok ağır cezalar içermektedir. Uygulanan ağır cezalar idam ile beraber kürek ve

¹⁵⁷ Olay Hicri 1207-Miladi 1792-1793 tarihinde meydana gelmiştir. H.H./B.14433.

hapis cezaları iken hafif cezalar sürgün, görevden alınma veya malına el koyma şeklinde olmaktadır. Çalışma dönemimiz içerisinde incelemiş olduğumuz belgelere var olan cezalara baktığımız da ise hapis ve sürgün cezaları diğer cezalara oranla daha fazla karşımıza çıkmaktadır.

Devlete karşı işlenen suçların iki farklı başlık altında ele alınmasını uygun görmekteyiz. Bunların ilki iktisadi suçlar ve bunlara uygulanan sürgün ve hapis cezaları, diğeri ise idari suçlar ve bunlara uygulanan sürgün ve hapis cezalarıdır. İki konuda da Osmanlı Devleti yapılan davranışları bizzat kendisine yapılmış kabul etmekte ve bu tür davranışlarda bulunan kişiler derhal cezalandırmaktadır.

2.3.1. İktisadi Suçlar, Cezalar ve Ceza Miktarları

Osmanlı Devleti iktisadi yapının işleyişine büyük önem vermiş ve mevcut düzenin devam etmesine özen göstermiştir. Ülke içerisinde iktisadi düzen kontrol altına alınmış, devletin ve halkın çıkarları üst düzeyde tutulmaya çalışılmıştır. İktisadi yapının güçlü olması halkın refahını artırmış ayrıca devleti güçlü kılmıştır. Böylelikle devlet kendi ekonomik gücünün devamlılığını sağlamaya ve ihtiyaçlarını gidermeye çalışmıştır. Birçok iktisadi faaliyette doğrudan müdahil olan devlet ortaya çıkabilecek sıkıntıların sorumlularını düzene ve devlete başkaldırı olarak değerlendirmiştir.

İncelediğimiz döneme kadar Osmanlı Devleti birçok iktisadi sorunla karşılaşmıştır. İncelediğimiz dönemde de benzer sorunların devam etmesi üzerine devlet, önceki dönemlerde olduğu gibi sorunların giderilmesi için tedbirler almaya çalışmıştır. Bu dönemde karşımıza çıkan sorunlar çeşitlenmekle beraber çoğunlukla vergi toplama, kalpazanlık, ürünlerin fiyatlandırılması ve satışı konuları karşımıza çıkmaktadır. İktisadi düzenin temel esasları olan bu alanlarda ortaya çıkan sorunlar farklı uygulamalar ile giderilmeye çalışılmıştır. Bu uygulamalar içerisinde sorumluların cezalandırılmaları öne çıkmaktadır. Uygulanan cezalar çeşitli olmakla beraber bunlar içerisinde idam cezasından uyarı cezasına kadar farklı düzeyde cezalar uygulanmıştır. Fakat uygulanan cezalar içerisinde çoğunluğu yine sürgün ve hapis cezaları oluşturmaktadır.

Osmanlı Devleti ortaya çıkan iktisadi sorunlarda uyguladığı cezaları belirlerken birçok etkeni göz önünde bulundurmaktadır. Özellikle yapılan davranışın niteliği ve toplumda yaratmış olduğu etkiyi öne çıkaran devlet, olayın kendisine vermiş olduğu

zararı da göz önünde bulundurmaktadır. İktisadi olaylarda ortaya çıkan sorunların farklı bölgelere sirayet etmemesine de dikkat eden devlet bundan dolayı da sorumluları cezalandırılmasında uygulanan cezaya ve şiddetine dikkat etmektedir. Bir diğer etken ise sorun çıkaran kişilerin toplum içerisindeki yeri ve davranışlarıdır. Bu etkenler ve bu etkenlerin dışında ortaya çıkan davranışlara göre cezalar belirlenmekte ve uygulanmaktadır.

2.3.1.1. Vergi Toplanması İle İlgili Sorunlar

Osmanlı Devleti'nde 16. yüzyılın sonlarında başlayan karışıklıklar engellenememiş ve toplumsal olaylar artarak devam etmiştir. Anadolu ve Rumeli bölgelerinde oldukça etkili olan bu karmaşa toplumda ve idarede giderilmesi güç sorunları beraberinde getirmiştir. 18. yüzyılın sonlarına kadar devam eden bu sorunlar bu dönemde de etki alanını devam ettirmiş ve oldukça büyük sıkıntılara neden olmuştur. Devlet, merkezden uzak bölgelerde var olan bu olaylara müdahalede çoğu zaman yetersiz kalmıştır. Devlet kaybolan otoritesini devam ettirmek ve düzenin devamlılığını sağlamak amacıyla bölgede bulunan ayanlardan faydalanmıştır.

18. yüzyılda devlet düzeninin merkeziyetçilikten çok uzaklaşmış bulunması, taşraları kontrol edemez hale gelmesine neden olmuştur. Taşrada kontrolün kaybedilmiş olması ile beraber salyane defterlerine sık sık kanundışı fazla akçeler yüklenmeye başlanmıştır. Ehli şer ve ehli örf mensupları salyane defterlerine kendi çıkarlarına uygun akçeler eklemeye başlamışlar ve halk bu durumda bunlardan şikâyet eder hale gelmeye başlamıştır¹⁵⁸. Yapılan şikâyetleri göz ardı etmemeye çalışan Osmanlı Devleti yapılan usulsüzlükleri gidermeye çalışmış ve usulsüzlüklere karışan kişilere yaptırımlar uygulamıştır.

İncelediğimiz dönemde özellikle vergilerin düzenli ve eksiksiz toplanması görevlilere emredilmiş, oluşabilecek olumsuz durumlarda cezalandırılacakları yönünde ikazda bulunulmuştur. Fakat yapılan ikazları rağmen kanunlara ve kurallara aykırı hareket edenlerin sayısı azımsanamayacak kadar fazla sayıda olduğu belgelere yansımıştır. Devletin birçok bölgesinden merkeze gelen şikâyetler karşısında devlet,

¹⁵⁸ Yücel ÖZKAYA, "XVIII. Yüz Yılın Sonlarında Tevzi Defterinin Kontrolü", Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, S.1, s.135. Konya 1981.

görevlilerin yapmış oldukları usulsüzlükleri cezalandırmalar ile engellemeye çalışmıştır. Uygulanan cezalar çeşitli olmakla birlikte istisnalar dışında sürgün ve hapis cezaları uygulanmıştır.

Yapmış oldukları usulsüzlüklerden dolayı cezai uygulamalar ile ilgili olarak; “Malkara Kazası’nda ayanlık iddiasında olan es-Seyyid Mehmed ile pederi mahkeme kâtibi Mesud ve biraderi Osman ve el-Hac Mehmed isimli şahıslar memleket giderleri adıyla toplanması gereken vergiden daha fazlasını halktan toplamışlardır. Halk haksız yere kendilerinden vergi adı altında fazla akçe toplandığını şikâyet etmiştir. Yapılan tahkikat sonucunda halktan fazla vergi toplanmasından dolayı bu şahıslar yakalanıp İnebahtı Kalesi’ne hapsedilmişlerdir¹⁵⁹.”

Yine bir başka belgede; Malkara Kazası’nda ayanlık iddiasında olan haseki-i sabık Mehmed isimli şahsın kendi halinde olmadığı ifade edilmiştir. Mehmed etrafına topladığı otuz civarında sekban eşkiya ile beraber Tekfur Dağı ve Gelibolu civarında bulunan halktan çeşitli isimler adı altında vergi toplamıştır. Yine Malkara Kazası’nda bulunan halktan hanelere mahsup diyerek yirmi bin keylden fazla buğday toplayıp dışarı satmıştır. Ayrıca Mehmed’in Doğancı Karyesi’nden eşkiya ile mücadelede masrafım oldu diyerek halktan zorla elli bir kese akçe topladığı bildirilmiştir. Mehmed yapmış olduğu bu zulümlerden dolayı yakalanmış, halktan almış olduğu para ve eşya elinden alınmış ve kendisi Sultaniye Kalesi’ne hapsedilmiştir¹⁶⁰. Mehmed dört ay on dokuz günlük mahkûmiyet sonunda affedilip serbest bırakılmıştır¹⁶¹.”

Yine bir başka belgede; “Akçakızanlık Kazası halkından verilen emir doğrultusunda tekâlif hisselerinin toplanması ve bu esnada halka yardımcı olunması istenmiştir. Fakat kazada vergi toplamak ile görevli olan İmam Mollaoğlu Ali, Caferoğlu Mehmed, Tozoğlu Molla Osman, Molla Alioğlu Molla Mehmed ve Pilavcıoğlu Hüseyin’in yapmış oldukları usulsüzlükler ve haksızlıklardan dolayı İsve-i Balavezir Karyesine göç etmiştir. Göç eden halkın yapmış olduğu şikâyetle, gittikleri yerde perişan olduklarını ve yapılan

¹⁵⁹ 15 Kasım 1793 tarihinde meydana gelen bu olayda ceza süresi tespit edilememiştir. 1 No’lu A.DVNS.TZNİ.d/s.149.B.1

¹⁶⁰ 6 Ocak 1791 tarihinde yakalanıp cezalandırılmıştır. 25 No’lu A.DVNS.KLB.d/s.4/B.8.

¹⁶¹ 25 Mayıs 1791 tarihinde Mehmed’in yakınlarının göndermiş oldukları arzuhalde hallerinin perişan olduğunu ve Mehmed’in ıslah olup bir daha bu tür davranışlarda bulunmayacağını bildirmişlerdir. Bunun üzerine bir daha kanunsuz işlere karışmaması şartı ile affedilip serbest bırakılmıştır. 25 No’lu A.DVNS.KLB.d/s.42/B.172.

haksızlıkların giderilmesini istemişlerdir. Yapılan tahkikatta bu beş şahsın sürekli olarak halka kötü davrandığı ve halkı mağdur ettikleri bildirilmiştir. Yapmış oldukları davranışlardan dolayı bu beş şahıs yakalanarak Bozcaada'ya sürgün edilmiştir. Sürgün edilen beş şahıs bir yıl beş ay on altı günlük mahkûmiyet sonunda affedilip serbest bırakılmıştır¹⁶².”

Yine bir başka belgede; “Şehirköy Naibi Abdulrezzak Efendi'nin verilen emirlerin dışında hareket edip hoş karşılanmayan davranışlarda bulunduğu ifade edilmiştir. Abdulrezzak Efendi kanunlara ve emirlere aykırı olarak memleket mesarifi ve defteri için harç ifa olarak Şehirköy halkından on bir bin kuruş toplamıştır. Bunun üzerine görevden alınan Abdulrezzak Efendi'den topladığı para kendisinden tahsil edilip halka geri verilmiş ve yakalanarak Sakız Adası'na sürgün edilmiştir. Abdulrezzak Efendi iki aylık mahkûmiyet sonunda affedilip serbest bırakılmıştır¹⁶³.”

Yine bir başka belgede; “Kırk Kilise'ye bağlı olan Kızılağaç Yenicesi isimli karyede bulunan çiftliklerin bakım işleriyle görevli memur olan Yusuf isimli şahıs kaza naibi olan Ömer isimli şahıs hakkında şikâyetle bulunmuştur. Yusuf'un yapmış olduğu şikâyetle Naib Ömer'in halktan toplamış olduğu vergilerin bir kısmını kendi çıkarı ve ihtiyaçları için kullandığını bildirmiştir. Yapılan tahkikat sonunda Naib Ömer'in usulsüzlüğü tespit edilmiş ve halktan almış olduğu para kendisinden tahsil edilmiştir. Yapmış olduğu bu davranışlardan dolayı Naib Ömer, Seddülbahir Kalesi'ne sürgün edilmiştir¹⁶⁴.”

Yine bir başka belgede; “İstanbul'da Ekmekçi Kethüdası Mustafa isimli şahıs, ekmekçi taifesinden vergi toplamakla görevlendirilmiştir. Fakat Mustafa'nın akçe toplamakta kusur işlediği ve usulsüzlük yapıp eksik akçe topladığı tespit edilmiştir.

¹⁶² 25 Temmuz 1798–11 Ocak 1800 tarihleri arasında cezalandırılmışlardır. Bu şahısların göndermiş oldukları arzuhalde kendilerine iftira edildiğini, ayrıca kendilerinin bulundukları yerde sefil ve perişan olduklarını bildirmişler ve af dileyip serbest bırakılmayı istemişlerdir. Bu tür davranışlarda bulunmamaları şartıyla affedilip serbest bırakılmışlardır. A.DVN.KLB./D.164/B.21.

¹⁶³ 1 Haziran 1793–30 Temmuz 1793 tarihleri arasında cezalandırılmıştır. 26 No'lu A.DVNS.KLB.d/s.49/B.180.

¹⁶⁴ 14 Şubat 1792 tarihinde meydana gelen bu olayda ceza süresi tespit edilememiştir. A.DVN.KLB./D.140/B.21.

Bunun üzerine Mustafa yakalanıp Tekfurdağı'na sürgün edilmiştir. Mustafa bir ay on sekiz günlük mahkûmiyet sonunda affedilip serbest bırakılmıştır¹⁶⁵.”

Vergilerin toplanması sırasında meydana gelen sorunlardan bir diğeri ise vergi toplamakla görevlendirilen memurların engellenmesidir. Osmanlı Devleti halkın bu tutumunu hoş karşılamamakta ve bu tür davranışların farklı bölgelere sirayet edilmesinden çekinilmektedir. Kendisine bir başkaldırı olarak da bu durumu değerlendiren Osmanlı Devleti bu durumun engellenmesi amacıyla da cezai yaptırımlara başvurmaktadır.

Vergi toplayan görevlilerin engellenmesi ile ilgili belgelere baktığımızda; “Erzurum'da rüsum-ı penbe mukataasının vergisinin toplanması amacıyla memurlar görevlendirilmiştir. Fakat bölge ahalisinden Kara Cehennemoglu ve sabık çavuşlar kethüdası olarak bilinen Hacı Kadri isimli şahıslar kendi hallerinde olmadıkları ve halkı tahrik edip, ortalığı karıştırarak vergi toplanmasına engel olmuşlardır. Vergilerin eksiksiz toplanması ve mevcut olayların diğer bölgelere sirayet edilmesini önlemek amacıyla bu şahıslar yakalanarak Kars Kalesi'ne sürgün edilmiştir¹⁶⁶.”

Yine bir başka belgede; “Bolu Sancağı mukataasına bağlı Düzce Kazası sakinlerinden el-Hac Ahmed ve Kahveci Hasan isimli şahıslar bir olup, mukataada bulunan halkı tahrik edip, mal-ı mirinin toplanmasına engel olmaya çalışmışlardır. Bunun üzerine vergi toplamakla görevli olan kişiler merkeze, bu kişilerin hapsedilmediği sürece verginin toplanamayacağını bildirmişlerdir. Bunun üzerine Ahmed ve Hasan isimli şahıslar yakalanarak Samsun Kalesi'ne hapsedilmiştir. Yalnız Kahveci Hasan iki ay sekiz günlük mahkûmiyet sonunda affedilip serbest bırakılmıştır¹⁶⁷.”

2.3.1.2. Esnaf İle İlgili Sorunlar

Osmanlı Devleti'nde ticari faaliyetlerde esnaf grupları öne çıkmaktadır. Esnaf gruplarının oluşması, faaliyetleri ve uğraştıkları alanlar devlet tarafından kanunlar ile belirlenmektedir. Belirlenen kanunlar ve kurallar dışında kişilere herhangi bir şekilde

¹⁶⁵ 15 Aralık 1792–3 Şubat 1793 tarihleri arasında cezalandırılmıştır. 26 No'lu A.DVNS.KLB.d/s.5/B.13.

¹⁶⁶ 1 Haziran 1793 tarihinde meydana gelen bu olayda ceza süresi tespit edilememiştir. 26 No'lu A.DVNS.KLB.d/s.52/B.189.

¹⁶⁷ 12 Mayıs 1793 tarihinde cezalandırılmışlardır. 20 Temmuz 1793 tarihinde yalnız Kahveci Hasan affedilip serbest bırakılmıştır. 26 No'lu A.DVNS.KLB.d/s.45/B.165.

faaliyet alanına imkân verilmemekte ve engellenmektedir. Esnaf kollarının her birinin faaliyetlerinin kanunlar çerçevesinde belirlenmiş olmasından dolayı aksi davranışlar kabul edilmemektedir. Kanunlar ve kurallar dışında oluşabilecek olaylarda ise devlet, kişilere yaptırımlar uygulamaktadır. Bu uygulamaların içerisinde cezai yaptırımlar sıklıkla görülmektedir. İncelediğimiz dönemde uygulanan cezai yaptırımlar içerisinde karşımıza sürgün ve hapis cezaları sıklıkla çıkmaktadır.

Esnaf ile ilgili sıkıntılar yapılan faaliyetlere göre değişmekle beraber ortak sıkıntılar da mevcuttur. Bu sıkıntıların başında devletin uygulamış olduğu narh sistemi gelmektedir¹⁶⁸. Devlet, temel ihtiyaç maddelerine uygulanan narh veya fiyatların sabitlenmesi ile halkı koruyup, piyasayı kontrol altına almaya çalışmıştır. Fakat toplumda faaliyet gösteren esnaf grupları içerisinde, kanunlara aykırı hareket edip narha riayet etmeyenlerin olduğu da görülmüştür. Osmanlı Devleti bu tür davranışları kesinlikle kabul etmemiş, belirlenen fiyatları uygulamayanları ağır şekillerde cezalandırmıştır.

İncelediğimiz dönemde belirlenen narha uymayan kişilere çeşitli cezaların yanında idam cezası da uygulandığı bildirilmektedir¹⁶⁹. Uygulanan farklı cezalar ile beraber çoğunlukla belgelerde sürgün ve hapis cezaları karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemde narha riayet etmeyenler ile ilgili olarak; “İstanbul’da bulunan Kasap Hacı Ali’nin yüksek fiyata et sattığı tespit edilmiştir. Ayrıca Hacı Ali’nin diğer kasapları da bu şekilde yüksek fiyattan et satmalarına cesaretlendirmesinden dolayı düzeni bozup halkı zarara uğrattığı ifade edilmiştir. Hacı Ali yapmış olduğu bu davranışlardan dolayı yakalanıp Bozcaada’ya sürgün edilmiştir¹⁷⁰. Hacı Ali bir ay sekiz günlük mahkûmiyet sonunda affedilip serbest bırakılmıştır¹⁷¹.”

¹⁶⁸ Narh; bir mala uygulanan azami fiyattır. Mehmet DEMİRTAŞ, Osmanlı Esnafında Suç ve Ceza, Ankara, 2010, s.223. Narh, fiyat dalgalanmalarından korunmak ve zararlı bir ihtikârî önlemek için devlet tarafından dikte ettirilen fiyatlardır. Mustafa ÖZTÜRK, “Osmanlı İktisadında Fiyatları Etkileyen Unsurlar”, Şerafettin Turana Armağan, Antakya, 1996, s.227.

¹⁶⁹ İncelediğimiz döneme ait olan eserlerden Cabi Tarihi’nde aktarılan olayda; “Sadaret Kaymakamı Rüşdi Paşa çarşı ve pazarları denetlemek amacıyla çarşı gezisine çıkmıştır. Gezi esnasında İstanbul-Langa civarında bir manavın üzümü, konulan narhdan iki para fazlasıyla sattığını görmüş ve manavı idam ettirmiştir.” Olayın geçtiği tarih 5 Kasım 1812’dir. Cabi Ömer Efendi, Cabi Tarihi, C.2, s.919.

¹⁷⁰ 25 Mayıs 1791 tarihinde cezalandırılmıştır. 25 No’lu A.DVNS.KLB.d/s.41/B.169.

¹⁷¹ 3 Temmuz 1791 tarihinde Kasap Hacı Ali’nin evlat ve yakınlarının göndermiş oldukları arzuhalde Hacı Ali’nin ıslah olduğunu bildirmeleri üzerine Hacı Ali affedilip serbest bırakılmıştır. 25 No’lu A.DVNS.KLB.d/s.51/B.211.

Yine bir başka belgede; “İstanbul’da zaruri ihtiyaçlardan biri olan sade revgan (yağ) için kıyyesi yirmi sekiz para narh belirlenmiştir. Fakat İstanbul yağ kapanı tüccarlarından Hacı İbiş, es-Seyyid Hacı İbrahim ve Galata Kapanından Seyyid Veli isimli şahısların belirlenen fiyatın üzerinde satış yaptıkları tespit edilmiştir. Ayrıca bu şahıslar revgan üretiminin yapıldığı yerlere müdahale edip şehre gelen revganı gizledikleri ve satışına engel olmaya çalıştıkları tespit edilmiştir. Bu şahıslar yapmış oldukları bu davranışlardan dolayı yakalanmış ve Seddülbahir Kalesi’ne hapsedilmiştir¹⁷². Bu üç şahıs dokuz günlük mahkûmiyet sonunda affedilip serbest bırakılmıştır¹⁷³.”

Yine bir başka belgede; “İstanbul’da haffaf esnafından İbrahim isimli şahsın elinde bulunan ayakkabıları belirlenen narh üzeri sattığı tespit edilmiştir. Bunun üzerine İbrahim isimli şahıs yakalanmış ve Bozcaada’ya sürgün edilmiştir. Haffaf İbrahim bir ay on sekiz günlük mahkûmiyet sonunda affedilip serbest bırakılmıştır¹⁷⁴.”

Yine bir başka belgede; “İstanbul’da Koltukçu Hüseyin isimli şahsın çarşı ve pazarlarda kılıç ve benzeri malzeme satmakta olduğu bildirilmiştir. Fakat Koltukçu Hüseyin’in satmış olduğu kılıçları değerinin üzerinde fiyata sattığı ihbar edilmiştir. Bunun üzerine Koltukçu Hüseyin yakalanıp Bozcaada’ya sürgün edilmiştir. Koltukçu Hüseyin bir yıl altı ay on dört günlük mahkûmiyet sonunda affedilip serbest bırakılmıştır¹⁷⁵.”

Farklı esnaf kollarıyla ilgili olarak karşımıza çıkan diğer sorun ise belirlenen kanunlar ve kurallara aykırı hareket etmektir. Esnafların farklı alanlarda faaliyet göstermesi, kanunların ve kuralların da faaliyetlerine uygun olarak şekillenmesini sağlamaktadır. Belirlenen kanun ve kuralların dışına çıkılması ise suç kabul edilmektedir. Bu tür davranışlarda bulunanların yakalanması halinde ise kişiler yapmış oldukları davranışlara uygun şekilde cezalandırılmaktadır. Uygulanan cezalar ise istisnai haller dışında sürgün ve hapis cezası olarak karşımıza çıkmaktadır. İncelediğimiz dönemde

¹⁷² 6 Aralık 1792 tarihinde üç şahıs cezalandırılmıştır. 26 No’lu A.DVNS.KLB.d/s.2/B.3.

¹⁷³ 15 Aralık 1792 tarihinde bu şahısların göndermiş oldukları arzuhalde bir daha usulsüzlük yapmayacaklarını ve dürüst bir şekilde ticarete bulunacaklarını bildirmeleri üzerine affedilip serbest bırakılmıştır. 26 No’lu A.DVNS. KLB.d/s.7/B.20.

¹⁷⁴ 22 Nisan 1793–10 Haziran 1793 tarihleri arasında cezalandırılmıştır. Haffaf İbrahim ıslah olduğunu bildirip bir daha ayakkabıları narh üzeri satmayacağını taahhüt etmesi üzerine affedilip serbest bırakılmıştır. A.DVN.KLB./D.145/B.61.

¹⁷⁵ 30 Haziran 1793–13 Ocak 1795 tarihleri arasında cezalandırılmıştır. 26 No’lu A.DVNS.KLB.d/s.64/B.233.

meydana gelen olaylara baktığımızda; “Bandırma ve civarında vergi olarak toplanması gereken ve rayiç bedeli belirlenerek satın alınması emredilen hububatın toplanıp İstanbul’a gönderilmesi emredilmiştir. İksafil Karyesi mültezimi olan Bandırma sakinlerinden Hacı Ahmed isimli şahsın hissesine altı yüz keyl rayiç hinta isabet etmiştir. Hacı Ahmed’in ihtikâr olduğu ve elinde bulunan zahiresini Bandırma İskeleyi’ne gönderip sattığı bildirilmiştir. Ayrıca bölgede düşük fiyat ile zahire topladığı ve topladığı zahireyi yüksek fiyat ile sattığı tespit edilmiştir. Hacı Ahmed bu davranışlarından dolayı yakalanıp Bursa’ya sürgün edilmiştir. Hacı Ahmed bir ay on üç günlük mahkûmiyet sonunda affedilip serbest bırakılmıştır¹⁷⁶.”

Yine bir başka belgede; “Üsküdar terzilerinden olan Karabet isimli zımmının kesilmesi yasaklanan esvabı gizli yerlerde kestiği ve hanesinde imal ettiği tespit edilmiştir. Bu durumun terzi esnafı arasında huzursuzluğa sebep olması üzerine şikâyetle bulunulmuştur. Bunun üzerine Terzi Karabet yakalanıp Bozcaada’ya sürgün edilmiştir. Terzi Karabet bir ay on üç günlük mahkûmiyet sonunda affedilip serbest bırakılmıştır¹⁷⁷.”

Yine bir başka belgede; “İstanbul’da Saraçhane başında elli bir bölüğün neferlerinden olan Ekmekçi Musa isimli şahsın yaptığı ekmeklerden iki paralığından yirmi dirhem eksik sattığı tespit edilmiştir. Ekmekçi Musa halkı zarara uğratmasından dolayı yakalanıp Seddülbahir Kalesi’ne katle bedel hapsedilmiştir¹⁷⁸.”

Yine bir başka belgede; “Sürekcî taifesinin ellerinde bulunan et ve yağı kanunen İstanbul’a göndermeleri gerekmektedir. Fakat Kile sakinlerinden Molla Ahmed, İbrahimzade Hüseyin, Mehmed, Süleyman ve Halil isimli şahısların kanunlara uymadıkları, memleketlerinde satın aldıkları otuz beş büyük baş hayvanın etini ve yağını diledikleri gibi sattıkları tespit edilmiştir. Bunun üzerine bu beş şahıs kanunlara aykırı

¹⁷⁶ 20 Ekim 1810–12 Ocak 1811 tarihleri arasında cezalandırılmıştır. Hacı Ahmed’in eşinin göndermiş olduğu arzuhalde eşine iftirada bulunulduğu ve kendisinin ve evlatlarının perişan olduğu bildirilmiştir. Bandırma’dan yüklüce zehayir temin edip İstanbul’a göndermesi şartıyla affedilip serbest bırakılmıştır. A.DVN.KLB./D.178/B.34.

¹⁷⁷ 1 Haziran 1793–13 Temmuz 1793 tarihleri arasında cezalandırılmıştır. Terzi Karabet’in göndermiş olduğu arzuhalde durumunun kötü olduğu ve bir daha bu tür davranışlarda bulunmayacağını bildirip affını istemiştir. Terzi Karabet affedilip serbest bırakılmıştır. A.DVN.KLB./D.146/B.15.

¹⁷⁸ 5 Nisan 1806 tarihinde meydana gelen bu olayda ceza süresi tespit edilememiştir. C.ZB.471.

hareket etmelerinden dolayı yakalanmış ve Kile Kalesi'ne hapsedilmiştir. Hapsedilen beş şahıs üç ay beş günlük mahkûmiyet sonunda affedilip serbest bırakılmıştır¹⁷⁹.”

2.3.1.3. Kalpazanlık

Osmanlı Devleti, iktisadi düzenin gereği olan paranın basımını kendisi yapmakta ve ülke içerisinde kullanımını sağlamaktadır. Paranın değerinin korunması, eksikliğin giderilmesi ve gerekliliği halinde ayarının düşürülmesi yine merkezin kontrolünde bulunmaktadır. Paranın üzerinde işlem yapılması veya merkezin onayının dışında para basılmasına izin verilmemekte, yapanlar ise cezalandırılmaktadır.

Kalpazanlıkla ilgili olarak Fatih Kanunnâmesinde yapanların yakalanması durumunda “...ve her ne yerde kalpazan bulursa, dutub kadı ve subaşı katına ilede, anlar dahi gereği gibi teftiş edeler, göreler; şöyle ki, şer’ile kalpazanlığı zahir olursa kulumla kapuma gönderüb rızkının nısfı beğlik ve nısfı âmilin ola...”¹⁸⁰” adli işlemin yapılması ve merkeze gönderilmesi ifade edilmektedir. Yine Fatih Kanunnâmesinde kalpazanlık yapan birinin tespit edilmesi halinde “...ve kalbazanı bulduğu gibi kadı katına ilede, ol dahi teftiş ede göre. Şer’ ile kalpazanlığı sabit olursa hüküm ede ki, kulum boğazından asub rızkını beğlik ede, hiç ahad mani’ olmaya ve medhal kılmaya...”¹⁸¹” şeklinde cezalandırılması belirtilmektedir. Fatih devrinde Bosna Sancağı kanunnâmelerinde kişilerin kalpazanlık yaptıkları tespit edilmesi ve yanlarında veya evlerinde kalp akçe, kalp zulta, müzevver tuğralı ve zincirli altın sikkeleri bulunması ve bu kişilerin yaptıkları tespit edilmesi halinde siyaset edilmeleri meşru görülmüştür¹⁸².

Devletin kalpazanlık yapanlara karşı bu kadar katı tutum içerisinde bulunması ve ağır cezalar uygulamasına rağmen kalpazanlık faaliyetleri farklı dönemlerde değişik bölgelerde görülmüştür¹⁸³. İncelediğimiz dönem içerisinde de bu tür olayların meydana gelmesi üzerine devlet önlemler almaya çalışmıştır. Kalpazanlık faaliyetleri içerisinde

¹⁷⁹ 21 Şubat 1805-26 Mayıs 1805 tarihleri arasında cezalandırılmıştır. Bu şahıslar bir daha bu tür davranışlarda bulunmayacaklarını bildirip affedilmeyi dilemişlerdir. Bir daha bu tür davranışlarda bulunmamaları şartı ile affedilip serbest bırakılmışlardır. C.ZB.4132.

¹⁸⁰ Ahmet AKGÜNDÜZ, Osmanlı Kanunnameleri, C.1, s.571.

¹⁸¹ Ahmet AKGÜNDÜZ, Osmanlı Kanunnameleri, C.1, s.502.

¹⁸² Ahmet AKGÜNDÜZ, Osmanlı Kanunnameleri, C.1, s.481.

¹⁸³ Orhan KILIÇ, XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Devleti’nde Kalpazanlık Faaliyetleri, Osmanlı, C.3, Ankara, 1999, s.180-181.

bulunanlar uyarılmış ve yakalanmaları halinde cezalandırılacakları bildirilmiştir¹⁸⁴. Uyarıların olmasına rağmen kalpazanlık olaylarının artarak devam ettiği belgelere yansımıştır. Olayların artması üzerine kalpazanlık olaylarına karışanların yakalanmaları durumunda idam edilecekleri, hafif suç unsurlarında ise küreğe konulacakları bildirilmiştir¹⁸⁵.

İncelediğimiz dönemde kalpazanlık suçu ile ilgili olaylara baktığımızda; “Sarıgöz civarında kalpazanlık faaliyetine karışan altı gayri müslim yakalanmıştır. Bunlardan pasif halde olan bir kişiye yalnız kürek cezası, yardım edenlere katle bedel kürek cezası ve kalpazanlık işini asıl düzenleyen kişilere ise daha sonradan cezalarının tertip edileceği bildirilmiştir¹⁸⁶.”

Yine bir başka belgede; “Kalpazanlık suçundan dolayı Tekfurdağı’na firar eden bir kişinin yakalanıp küreğe konulduğu ve bu kişinin Marmara Denizi açıklarında boğazında ve ayağında demirlerin olmasına rağmen kendini suya attığı ve öldüğünün bildirilmesi üzerine bu kişinin hak ettiği cezayı bulduğu belirtilmiştir¹⁸⁷.”

Yine bir başka belgede; “Ayvalıkta bir kayık içerisinde yakalanan iki kayıkçının, yanlarında kalpazanlıkta kullanılan aletlerin var olduğu bildirilmiştir. Bu şahıslar aletlerin kendilerine ait olmadığını söyleyip iki gayri müslimin bu aletleri kayıkta bırakıp sonra alacaklarını söyleyip gittiklerini fakat gelmediklerini söylemişlerdir. Yapılan tahkikat sonucunda bu şahısların bu işi yapabilecek kabiliyette ve bilgide olmadıkları anlaşılmış olmasına rağmen başkalarına örnek olması için bu şahıslara da kürek cezası uygulanmıştır¹⁸⁸.”

Yine bu dönemde kalpazanlık suçuna karışanlara hapis cezasının uygulandığını da görmekteyiz. Bununla ilgili örnek belgelere baktığımızda; “Ahi Çelebi Kazası’nda bazı kişilerin kalpazanlıkla uğraşıp, Filibe Kazası’na sikke ve akçe gönderdikleri tespit edilmiştir. Bu şahıslar yapmış oldukları bu davranıştan dolayı yakalanmış ve

¹⁸⁴ C.DRB.374. C.DRB.288.

¹⁸⁵ H.H.14097.

¹⁸⁶ Sonradan cezalarının tertip edileceği şeklinde belirtilen ifade ile kişilere idam cezasının uygulanacağı anlaşılmaktadır. H.H.15079.

¹⁸⁷ H.H.14097.

¹⁸⁸ H.H.11414.

hapsedilmişlerdir¹⁸⁹.” Bir diğer belgede ise; “Esbkeşan hassında kalpazanlıkla uğraşan bir şahsın aletleriyle beraber ele geçirildiği ve hapsedildiği bildirilmiştir. Bu şahsın firar etmesi sırasında kaçarken vurulup öldürüldüğünün bildirilmesi üzerine şahsın başının ve aletlerinin merkeze gönderilmesi istenmiştir¹⁹⁰.”

Yine bu dönemde kalpazanlık suçuna karışanlardan bazılarında da sürgün cezasının uygulandığını görmekteyiz. Bununla ilgili örnek belgelere baktığımızda; “İstanbul’da bir şahsın kalpazanlık yaptığıının tespit edilmesi üzerine evlatlarına merhamet edilerek, evlatlarıyla birlikte İzmir’e katle bedel bir daha İstanbul’a gelmemek üzere sürgün cezası verilmiştir¹⁹¹.”

Yine bir başka belgede; “Bursa’da ise üç kişinin üzerinde kalp para olduğu, bu paraları çarşı ve pazarlarda kullandıkları bildirilmiştir. Ayrıca bu üç şahıs yakalandığında yanlarında bir miktar kimya ve ecza eşyası olduğu tespit edilmiştir. Bu üç şahıs yapmış oldukları bu davranıştan dolayı yakalanıp Kıbrıs’a sürgün edilmişlerdir. Sürgün edilen üç şahıs üç yıl altı ay on sekiz günlük mahkûmiyet sonunda affedilip serbest bırakılmıştır¹⁹².”

Yine bir başka belgede; “İstanbul’da bulunan Ahmet Efendi olarak bilinen şahsın kalpazanlık faaliyetlerinde bulunduğu belirtilmiştir. Yapılan araştırmada bu şahsın yanında kalp akçe olduğunu dile getirdiği öğrenilmiştir. Bunun üzerine bu şahsın yakalanıp cezalandırılması istenmiştir. Ahmet Efendi işlemiş olduğu bu suçtan dolayı yakalanmış, kendisine gerekli ceza verilmesi gerekirken dört evladına merhamet edilerek suçu hafifletilmiş ve Magosa’ya katle bedel sürgün edilmiştir. Ahmet Efendi altı ay yirmi altı günlük mahkûmiyet sonunda affedilip serbest bırakılmıştır¹⁹³.”

Kalpazanlık suçuna karışanlara bir şekilde yardım eden devlet görevlileri de suçlu bulunarak cezalandırılmışlardır. Bununla ilgili örnek belge olarak; “Aydın Kazası’nda üç

¹⁸⁹ C.DRB.2588.

¹⁹⁰ H.H.10167

¹⁹¹ C.ZB.405.

¹⁹² 23 Temmuz 1791–11 Şubat 1795 tarihleri arasında cezalandırılmıştır. 25 No’lu A.DVNS.KLB.d/s.57/B.239.

¹⁹³ 15 Temmuz 1799–11 Şubat 1800 tarihleri arasında cezalandırılmıştır. Ahmet Efendi’nin eşinin göndermiş olduğu arzuhalde kendisinin ve çocuklarının perişan olduğunu belirtmiş, eşinin serbest bırakılmasını talep etmiştir. Talep üzerine eşine ve çocuklarına merhamet edilerek Ahmet Efendi serbest bırakılmıştır. A.DVN.KLB./D.164/B.26.

şahıs evlerinde sahte para bastıklarından dolayı yakalanmışlar, bu şahısların mallarına el konulmuş ve daha sonra serbest bırakılmışlar. Bu şahısları serbest bırakmasından dolayı bölgede bulunan voyvoda ve kethüda Seddülbahir Kalesi'ne hapsedilmiştir. Voyvoda ve Kethüda iki ay on günlük mahkûmiyet sonunda affedilip serbest bırakılmıştır¹⁹⁴.”

2.3.2. İdari Suçlar, Cezalar ve Ceza Miktarları

Osmanlı Devleti merkez dışında olan bölgeleri eyaletlere, sancaklara ve daha küçük idari ve adli birimlere ayırmış ve buralara padişahı temsilen görevliler atamıştır. Atanan görevliler, görevlendirildikleri bölgede devleti temsil etmişler ve burada mevcut düzeni kanunlar çerçevesinde sağlamaya çalışmışlardır. Ayrıca bulundukları bölgede ortaya çıkan sorunları çözmeye çalışıp, merkezden gelen emirleri yerine getirmeye gayret göstermişlerdir.

Merkez ve merkez dışında bulunan bölgelerde görevli idarecilerin yanında halk da sorumluluklarını yerine getirmek zorundadır. Mevcut yapı içerisinde halkın uymak ve yapmak ile yükümlü olduğu sorumlulukları vardır. Bu sorumluluklar kanunlara riayet etmek, vergi vermek, savaşılar asker olarak katılmak ve merkezden gelen emirleri sorgusuz sualsiz yerine getirmektir. Halkın sorumluluklarını yerine getirmesi ve bölgede devleti (padişahı) temsil eden idarecilerin emirlerine koşulsuz uyması oluşturulan düzenin devamlılığı açısından oldukça önemlidir.

Yöneticilerin ve halkın kanunlar çerçevesinde hareket etmeleri gerekirken, kanunlara aykırı davranışlar sergiledikleri görülmektedir. Yöneticilerin görevlendirildikleri bölgelerde usulsüz ve kanunlara aykırı uygulamaları düzeni bozmakta ve huzursuzluğa sebep olmaktadır. Kanunlara aykırı uygulamalar merkezde olabildiği gibi merkezden uzak bölgelerde çok daha fazla karşımıza çıkmaktadır. Merkezden uzak bölgelerde devlet otoritesinin etkisinin azalması bu tür davranışların artmasına sebep olmaktadır.

Yine benzer şekilde halkın da uyması ve yerine getirmesi gereken sorumlulukları mevcuttur. Bu sorumlulukların yerine getirilmemesinin yanında devletin ihtiyaçlarının karşılanması için talepler de verilen emirler doğrultusunda yapılması gerekirken bu

¹⁹⁴ 5 Şubat 1791–15 Nisan 1791 tarihleri arasında cezalandırılmıştır. 25 No’lu A.DVNS.KLB.d/s.20/B.69.

emirlerin yapılmadığı da görülmektedir. İhtiyaca binaen verilen emirlerin yapılmaması halinde aksaklıklar meydana gelmekte ve bu durum yeni sorunların ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Devlet, yöneticilerin ve halkın emirlere riayet etmemeleri ve kanunsuz davranışlarda bulunmaları halinde önlemler almakta ve bu tür davranışları önlemeye çalışmaktadır. Alınan önlemler genellikle görevden alma, kişinin malına el koyma ve cezalandırmadır. Uygulanan cezalar ise yöneticilerin görevi kötüye kullanmalarını ve halkın yapmış olduğu kanunlara aykırı davranışları önlemeye ve devletin otoritesini sağlamaya yöneliktir.

2.3.2.1. Görevi Kötüye Kullanmak

Osmanlı Devleti merkeze bağlı bir yönetim şekline sahiptir. Padişah, ülke yönetiminde ve her konuda tek söz sahibidir ve onun emirlerine riayet edilmesi gerekmektedir. Ülke sınırlarının geniş olması ve merkez dışında kalan yerlerde düzenin sağlanması amacıyla padişah adına bölgeyi idare edecek görevliler atanmaktadır. Atanan görevliler görevlendirildiği bölgelerde kanun ve kurallar çerçevesinde bölgede hizmet etmekte ve verilen emirleri yerine getirmektedirler.

Fakat dönemin sorunları ve şartları oluşturulan bu düzeni aksatmış ve yeni sorunları beraberinde getirmiştir. Merkez tarafından atanan kişiler devletin genel sorunlarını fırsat bilmiş ve kanunlara ve emirlere aykırı davranışlarda bulunmaya başlamıştır. Kanunsuz davranışları tespit edilen görevliler hakkında şikâyetler olması halinde, bu kişiler hakkında soruşturma açılmıştır. Eğer soruşturma sonunda görevlilerin suçlu olduğu tespit edilirse bu kişiler cezalandırılmıştır. Uygulanan cezalandırmalarda çeşitlilik olmak ile beraber sürgün ve hapis cezaları çoğunlukla yer almaktadır.

İncelemiş olduğumuz dönem içerisinde görevlilerin kanunsuz davranışlarıyla ilgili çok sayıda belgeye rastlamaktayız. Bu belgelere örnek olarak; “İstanbul’da Yeniçeri Ağası olan İsmail isimli şahsın kendi halinde olmadığı, huzur bozucu davranışlarda bulunduğu ve bu şekilde kendisine çıkar sağladığı bildirilmiştir. Bu şahıs son olarak çeşitli yeni ayakkabılara ve levazımına verilen narh-ı cariyeye ve yürürlükte olan kurallara uymadığı tespit edilmiştir. Ayrıca kanunsuz davranışlarda bulunanları koruyup halka haksızlık yapılmasına göz yummuştur. Yapılanlara ve mevcut düzenin bozulmasına göz yummaya cesaret etmesinden dolayı bu şahıs yakalanıp Bursa’ya sürgün

edilmiştir¹⁹⁵. İsmail iki ay on altı günlük mahkûmiyet sonunda affedilip serbest bırakılmıştır¹⁹⁶.”

Yine bir başka belgede; “İstanbul’da Kırkçeşme civarında bulunan Bîşîkâlcî ve Kalâceci esnafının teftişi için atanan Bişikalcı el-Hac Süleyman ibn-i el-Hac Mustafa’nın kendi halinde olmadığı bildirilmiştir. Bu kişinin bölgede bulunan esnafa kötü davrandığı, esnafı azarlayıp küfür ettiği, bazı esnafın haksız yere cezalandırıldığı ve dükkânlarını kapattırduğuna dair bölge esnafı şikâyetle bulunmuştur. Yapılan şikâyetler Kethüda Mustafa’ya sorulduğunda esnafın denetlenmesi, cezalandırılmaları ve dükkânlarının kapatılması yetkileri içerisinde olduğunu söylemiştir. Yapmış olduğu haksız uygulamaları da kabul etmesi üzerine bu şahıs yakalanıp Seddülbahir Kalesi’ne hapsedilmiştir¹⁹⁷.”

Yine bir başka belgede; “Şehirköy naibi Abdulrezzak kendi halinde olmadığı ve hoş karşılanmayan davranışlar gösterdiği bildirilmiştir. Ayrıca Abdulrezzak verilen emirlerin dışında memleket mesarifi ve defteri için Şehirköy ahalisinden on bir bin kuruş toplayarak halka zulüm etmiştir. Naib Abdulrezzak’ın topladığı paranın kendisinden alınması, görevine son verilmesi ve Sakız Adası’na sürgün edilmesi emredilmiştir. Abdulrezzak iki aylık mahkûmiyet sonunda affedilip serbest bırakılmıştır¹⁹⁸.”

Yine bir başka belgede; “Köprülü Kazası naibi olan Lütfullah Efendi hakkında kaza halkı şikâyetle bulunmuştur. Yapılan şikâyetle Lütfullah Efendi ve etrafında bulunan kişiler kanunlara riayet etmediği ve hoş karşılanmayan davranışlarda bulunduklarını bildirmişlerdir. Ayrıca halka baskı yapıp korkmalarına sebep oldukları, böylelikle zulüm ve baskılarını artırdıklarını bildirip durumlarının kötü olduğunu ifade etmişlerdir. Bunun

¹⁹⁵ 24 Mart 1793 tarihinde cezalandırılmıştır. 26 No’lu A.DVNS. KLB.d/s.30/B.109.

¹⁹⁶ 10 Haziran 1793 tarihinde kardeşinin göndermiş olduğu arzuhalde İsmail’in durumunun kötü olduğu ve ıslah-ı nefs eylediği bildirilmiştir. Bu durum üzerine İsmail affedilip serbest bırakılmıştır. 26 No’lu A.DVNS. KLB.d/s.54/B.196.

¹⁹⁷ 28 Aralık 1790–5 Şubat 1791 tarihleri arasında cezalandırılmıştır. 25 No’lu A.DVNS.KLB.d/s.10/B.32.

¹⁹⁸ 1 Haziran 1793–1 Ağustos 1793 tarihleri arasında cezalandırılmıştır. 26 No’lu A.DVNS.KLB.d/s.49/B.180.

üzerine Lütfullah Efendi yakalanıp Limni Adası'na sürgün edilmiştir. Lütfullah Efendi sekiz aylık mahkûmiyet sonunda affedilip serbest bırakılmıştır¹⁹⁹.”

Yine bir başka belgede; “Dergah-ı muallam cebecilerinden altıncı bölük yoldaşlarından İbrahim isimli şahsın sürekli olarak halka karıştığı ve onlara kötülük etmesi üzerine hakkında şikâyetle bulunulmuştur. İbrahim yakalanmış ve suçlu olduğunun tespit edilmesi üzerine ıslah-ı nefis oluncaya kadar Varna Kalesi'ne hapsedilmiştir. İbrahim isimli şahıs iki ay yirmi beş günlük mahkûmiyet sonunda affedilip serbest bırakılmıştır²⁰⁰.”

Yine bir başka belgede; “İstanbul'da bulunan Kartal bölgesinde Subaşı olan Ömer isimli şahsın kanunlara aykırı olarak haksız yere kişilerin idam edilmesini sağladığı, fakir ve gariban ahaliye kötü davranıp cürüm parası aldığı ve halkı azarlayıp kadınlara kötü davrandığı bildirilmiştir. Bunun üzerine bu şahıs tutuklanmış yapılan soruşturma sonunda suçlu bulunup Rodos Adası'na hapsedilmiştir²⁰¹.”

Yine bir başka belgede; “Mihalic Kazası ahalisinin yapmış olduğu şikâyetle, Mihaliç Mukataası Naibi Ateşizade Ahmed isimli şahsın görev yaptığı altı ay süresince Panakruzoğlu Haşim ile beraber kanunlara aykırı davrandıkları yönünde şikâyetle bulunulmuştur. Ayrıca bu şahıslar, kanunlara aykırı olarak halktan otuz beş kise akçe topladıkları ifade edilmiştir. Yapılan şikâyet üzerine Ahmed ve Haşim'in Gelibolu'ya sürgün edilmesi emredilmiştir. Ahmed ve Haşim beş ay yirmi üç günlük mahkûmiyet sonunda affedilip serbest bırakılmıştır²⁰².”

Son örnek belge olarak; “Divan çavuşlarından olan Taşçı Mehmed Çavuş huzuru sağlamakla görevli olduğu halde halktan zorla akçe almıştır. Taşçı Mehmed bu suçlamayı arz odasında itiraf etmiş ayrıca çavuşların bunu bir süreden beri adet haline getirdiğini bildirmiştir. Bunun üzerine Taşçı Mehmed'in çavuşluk görevi iptal edilmiş ve

¹⁹⁹ 6 Şubat 1790–10 Ekim 1790 tarihleri arasında cezalandırılmıştır. Lütfullah Efendi 13 Eylül 1795 tarihinde yine kanun ve kurallara aykırı davranışlarda bulunması ve Güherçile imal edilmesini engellemesinden dolayı yakalanmış ve tekrardan Limni Adası'na sürgün edilmiştir. C.ADL.1227.

²⁰⁰ 29 Ekim 1791–23 Ocak 1792 tarihleri arasında cezalandırılmıştır. Orta zabitanın göndermiş olduğu arzuhalde İbrahim'in ıslah olduğunu bildirmesi üzerine, İbrahim affedilip serbest bırakılmıştır. A.DVN.KLB./D.140/B.31.

²⁰¹ 3 Mart 1795 tarihinde meydana gelen bu olayda ceza süresi tespit edilememiştir. C.ZB.4173.

²⁰² 14 Mart 1793–7 Eylül 1793 tarihleri arasında cezalandırılmıştır. 26 No'lu A.DVNS.KLB.d/s.28/B.101.

Lefkoşa'ya sürgün edilmiştir. Ayrıca bu tür davranışlarda bulunanların görevlerinin iptal edileceğini ve kendilerinin sürgün edileceği bildirilmiştir²⁰³.”

2.3.2.2. Emirlerle Riayet Etmemek

Osmanlı Devleti'nde alınan kararlar ve gerekli uygulamalar tek merkezden idare edilmektedir. Devlet sınırları içerisinde yapılması istenen veya yapıla gelen uygulamalar merkezden bildirilen emirler çerçevesinde gerçekleştirilmektedir. Devletin ihtiyaçları doğrultusunda bildirilen emirler gerekli kişilere iletilmekte ve emirler doğrultusunda istekler yerine getirilmektedir.

Devletin ihtiyaçlarının karşılanması veya mevcut düzenin devamı için merkezden verilen emirlerin yerine getirilmesi önem taşımaktadır. Devlet ihtiyaç duyduğu malzemeyi, karşılanacağı bölgelerde bulunan memurlara bildirmektedir. Memurlar ise verilen emirleri halka bildirmekte ve halkın bu emirleri yerine getirmesini istemektedir. Halkın merkezden bildirilen emirleri yerine getirme zorunluluğunda olmasından dolayı aksi durumlar kabul edilmemektedir. Aksi durumların ortaya çıkması, emirlere riayet edilmemesi durumu ise devlete başkaldırı olarak görülmektedir. Bu davranışların ortaya çıkmaması ve yaygınlaşmasının önlenmesi amacıyla emirlere uymayanlara cezai müeyyide uygulanmıştır. Uygulanan cezalar çeşitli olmakla beraber genellikle sürgün ve hapis cezaları öne çıkmaktadır.

Devletin halktan talepleri ihtiyaçları doğrultusunda oluşmasından dolayı bu suçların yoğunluğu farklı zamanlarda talepler doğrultusunda oluşmaktadır. Kanunlar ve emirler ile oluşan taleplerin başında vergilerin toplanması ve İstanbul'un zahire ihtiyacının sağlanması gelmektedir. İncelemiş olduğumuz dönem içerisinde vergi toplanması ve zahire ihtiyacının sağlanması için verilen emirlere riayet etmeme ile ilgili birçok belgeye rastlanmaktadır. Bu duruma örnek belge olarak; “Gelibolu, Seddülbahir ve Anafartalar bölgesinden talep edilen rüsum-u pembe vergilerinin toplanması için emin olarak Hüseyin isimli şahıs görevlendirilmiştir. Bölge halkının ve iş erlerinin vergilerini vermeyi kabul etmelerine rağmen bölgede bulunan Hacı Halil, Hacı Mehmed, Hızır Ağa ve Hacı Bekir isimli şahısların vergilerini vermeye yanaşmadıkları bildirilmiştir. Ayrıca

²⁰³ 13 Haziran 1805 tarihinde meydana gelen bu olayda ceza süresi tespit edilememiştir. C.ADL.1629.

bu kişilerin eşkıya ile işbirliği yapıp halkı kışkırttıkları ve Emin Hüseyin'e saldırdıkları ifade edilmiştir. Bu şahısların bir başka yere sürgün edilmedikleri sürece bölgeden vergi toplanamayacağını merkeze bildirilmesi üzerine, bu dört şahıs yakalanıp Bozcaada'ya sürgün edilmiştir²⁰⁴. Hacı Halil, Hacı Mehmed, Hızır Ağa ve Hacı Bekir isimli şahıslar üç ay on sekiz günlük mahkûmiyet sonunda affedilip serbest bırakılmıştır²⁰⁵.”

Yine bir başka belgede; “Bolu Sancağı mukata‘ası’nın mal-ı mirisinin toplanması görevlilere emredilmiştir. Fakat bu bölgede bulunan el-Hac Ahmed ve Kahveci Hasan isimli şahıslar, halkı tahrik ederek vergi toplanmasına engel olmuşlardır. Görevliler bu kişilerin hapsedilmedikleri müddetçe bölgeden vergi toplanmasının mümkün olmayacağını bildirmeleri üzerine Ahmed ve Hasan isimli şahıslar yakalanmış ve Samsun Kalesi'ne hapsedilmiştir. Ahmed ve Hasan iki ay sekiz günlük mahkûmiyet sonunda affedilip serbest bırakılmıştır²⁰⁶.”

Osmanlı Devleti'nde önemli bir konu ise temel gıda maddesi olan hububatın toplanması ve devlet içerisinde ihtiyaç duyulan bölgelere ulaştırılmasıdır. Devlet hububatın üretilmesi ve ihtiyaç duyulan bölgelere sevk edilmesine önem vermekte, oluşabilecek olumsuzlukların giderilmesine özen göstermektedir. Hububat, üreticiden aynı vergi olarak toplanmakta veya üreticiden belirlenen fiyat üzerinden satın alınarak ihtiyaç duyulan bölgelere sevk edilmektedir. Özellikle İstanbul'a sevk edilen hububat burada tüketildiği gibi savaş zamanlarında ordunun ihtiyacı için de kullanılmaktadır. Üretilen hububatın devlet içerisindeki ihtiyaçları karşılamasına dikkat edilmekte ve ülke dışına satışına kesinlikle izin verilmemektedir. Hububatın toplanması ve sevk edilmesi hususunda sorun ortaya çıkması durumunda ise sorumlular cezalandırılmaktadır.

İncelemiş olduğumuz dönem içerisinde hububat toplanması ve sevki hususunda ortaya çıkan sorunlarda sorumlular çeşitli şekillerde cezalandırılmıştır. Bu cezalar içerisinde sürgün ve hapis cezaları çoğunlukla uygulanmış ve oluşan sorunlar engellenmeye çalışılmıştır. Hububatla ilgili ortaya çıkan sorunlara uygulanan sürgün ve

²⁰⁴ 15 Aralık 1792 tarihinde cezalandırılmışlardır. 26 No'lu A.DVNS. KLB.d/s.9/B.26.

²⁰⁵ 3 Nisan 1793 tarihinde Emin Hüseyin'in göndermiş olduğu arzuhalde sürgün edilen bu dört şahsın affedilip serbest bırakılmasını istemesi üzerine bu şahıslar affedilip serbest bırakılmıştır. 26 No'lu A.DVNS. KLB.d/s.36/B.129.

²⁰⁶ 12 Mayıs 1793–20 Temmuz 1793 tarihleri arasında cezalandırılmıştır. 26 No'lu A.DVNS.KLB.d/s.45/B.165.

hapis cezalarına örnek belge olarak; “Bandırma, Mihaliç ve Kara Biga Kazalarından görevlendirilen memurlar tarafından belirlenen fiyat üzerinden zahire toplanıp merkeze sevk edilmesi ve burada Tersane-i Amire ambarlarına yerleştirilmesi emredilmiştir. Fakat Mihaliç Kazası sakinlerinden Gökunoğlu İbrahim ve Manyas Kazası’nda bulunan Kırk Kilise sakinlerinden Seyyid Şeyh Ali isimli şahıslar “...biz bu paraya hububat satmayız, gemilere dilediğimiz paraya satacağız...” demişler. Ardından bu kişiler hububat toplamakla görevli memurlara, “...biz bu sene zahiremizi iki guruh’a alacağa veririz alacaksan sen al yoksa sen var git işine diyerek...” üzerlerine saldırmışlar ve bölge halkını da tahrik etmişlerdir. Bunun üzerine İbrahim ve Şeyh Ali yakalanmış ve Bozcaada’ya sürgün edilmiştir²⁰⁷.”

Yine bir başka belgede; “Bandırma İskelesine bağlı kazalardan Erdek Nahiyesi’nin hissesine düşen iki bin beş yüz keyl hintanın toplanmasına Erdek sakinlerinden Hacı Türkmenoğlu Emin, Şatır Ömer ve Linkoroğlu Pandeli isimli kişiler muhalefet etmişlerdir. Ayrıca Hacı Türkmenoğlu Emin’in, çiftliğinde ürettiği on bin kile hintayı Sazlıdere isimli iskeleye götürdüğü ve burada bulunan kayıklara sattığı bildirilmiştir. Bu kişilerin yakalanıp cezalandırılmadığı sürece mevcut olan hububatın toplanmasının zor olduğu merkeze bildirilmiştir. Bunun üzerine merkez Hacı Türkmenoğlu Emin, Şatır Ömer ve Linkoroğlu Pandeli isimli şahıslar yakalanıp Limni Adası’na sürgün edilmiştir²⁰⁸.”

Yine bir başka belgede; “Sefer-i Hümayun için Benderek İskelesinden buğday ve arpa toplanıp İstanbul’a sevk edilmesi için Benderek Ayanı Çabakçioğlu Halil isimli şahıs görevlendirilmiştir. Fakat Çabakçioğlu Halil’in Benderek’te ikamet etmemesinden dolayı Bolu’da ikamet eden adamı olan Osmanoğlu Hüseyin’i Benderek’e serdar olarak atamıştır. Serdar Osmanoğlu Hüseyin’in gerekli buğday ve arpayı toplamasına rağmen göndermediği ve ihanet içerisinde olduğu merkeze bildirilmiştir. Bunun üzerine

²⁰⁷ 2 Ağustos 1798 tarihinde meydana gelen bu olayda ceza süresi tespit edilememiştir. A.DVN.KLB./D. 161/B.20.

²⁰⁸ 8 Eylül 1810 tarihinde meydana gelen bu olayda ceza süresi tespit edilememiştir. A.DVN.KLB./D. 178/B.10.

Osmanoğlu Hüseyin yakalanıp Samsun Kalesi'ne hapsedilmiştir²⁰⁹. Osmanoğlu Hüseyin iki ay on günlük mahkûmiyet sonunda affedilip serbest bırakılmıştır²¹⁰.”

Yine bir başka belgede; “Ferman ile yabancı devletlere buğday satışının yasaklanmasına rağmen, Karacık Ayanı Haseki Ahmed'in yabancılara fazlasıyla buğday sattığı bildirilmiştir. Ayrıca birkaç ay öncesinde bin iki yüz keyl zahireyi bir gemi ile yabancılara gönderdiği bildirilmiştir. Bunun üzerine Karacık Ayanı Haseki Ahmed yakalanıp Eğriboz Kalesi'ne hapsedilmiştir. Haseki Ahmed bir ay on günlük mahkûmiyet sonunda affedilip serbest bırakılmıştır²¹¹.”

Yine bir başka belgede; “Antakya Voyvoda'sı el-Hac Ebu Bekir'den Ordu-yu Hümayun'un geçiş güzergâhında bulunan Karamod Hanı'na zahire sevk etmesi emredilmiştir. Fakat Ebu Bekir verilen emri yerine getirmemiştir. Ebu Bekir emre riayet etmemesinden dolayı yakalanmış, emlak ve eşyasına el konulmuş ve katle bedel Rodos Adası'na hapsedilmiştir²¹².”

Osmanlı Devleti'nde halkın emirleri yerine getirmemesinde öne çıkan bir diğer sorun ise savaş dönemlerinde ihtiyaç duyulan askerin toplanmasında ortaya çıkmaktadır. Özellikle Avusturya ve Rusya'ya karşı yapılan savaşlarda Osmanlı Devleti üst üste başarısız sonuçlar almıştır. Devletin düzenli ordusunun olmaması yenilgiler ile beraber mevcut ordunun dağılarak geri çekilmesi asker ihtiyacına sebep olmuştur. İhtiyaç duyulan askerler ise Anadolu ve Rumeli'de yaşayan halk arasından toplanan kişilerle karşılanmaya çalışılmıştır. İhtiyaç halinde asker talep edilen bölgede bulunan görevlilere emredilmekte ve belirli miktarda asker talep edilmektedir. Görevlendirilen kişi belirtilen miktarda askeri toplayıp beraber orduya katılmak zorundadır. Aksi durumun oluşması halinde yapılan davranış suç kabul edilmekte ve sorumlular ağır şekilde cezalandırılmaktadır.

²⁰⁹ 14 Ocak 1793 tarihinde cezalandırılmıştır. 26 No'lu A.DVNS. KLB.d/s.12-13/B.40.

²¹⁰ 24 Mart 1793 tarihinde bu kişinin olaylar ile ilgisi olmadığı ve suçsuz olduğu halk ve görevliler tarafından bildirilmesi üzerine affedilip serbest bırakılmıştır. 26 No'lu A.DVNS. KLB.d/s.31/B.114.

²¹¹ 8 Ağustos 1793–18 Eylül 1793 tarihleri arasında cezalandırılmıştır. Haseki Ahmed göndermiş olduğu arzuhalde kendisine isnat edilen suçların iftira olduğunu bildirmiş ve suçlamanın yapıldığı zamanda kendisinin sayıca fazla asker ile beraber eşkıyanın üzerine giden Hüseyin Paşa'nın mahiyetinde bulunduğunu belirtmiştir. Yapılan tahkikat sonucunda Haseki Ahmed'in doğru söylediği tespit edilmesi üzerine olumsuz davranışlarda bulunmaması şartıyla affedilmiştir. C.ZB.266.

²¹² 15 Temmuz 1799 tarihinde meydana gelen bu olayda ceza süresi tespit edilememiştir. C.ZB.909.

İncelemiş olduğumuz dönem içerisinde askerin toplanması ve sevki ile ilgili sorunların ortaya çıktığı görülmektedir. Osmanlı Devleti asker toplamada sorun çıkaran ve emirleri yerine getirmeyenleri ağır şekilde cezalandırmıştır. Uygulanan cezalarda farklı uygulamalar olsa da incelediğimiz dönemde çoğunlukla sürgün ve hapis cezaları uygulanmıştır. Sürgün ve hapis cezalarının uygulandığı belgelere baktığımızda; “Manisa ileri gelenlerinden Müderris Sadıkhade Feyzullah ve kardeşlerinin yanlarında beş yüz adet tam teçhizatlı piyade asker ile orduya katılmaları emredilmiştir. Fakat Sadıkhade Feyzullah ve kardeşlerinin verilen emre itaat etmedikleri ve asker toplayıp beraberinde gitmedikleri tespit edilmiştir. Bunun üzerine Sadıkhade Feyzullah ve kardeşleri yakalanmış, Sadıkhade Feyzullah Limni Adası’na, Sadıkhade Feyzullah’ın ortancı kardeşi Lütfullah Midilli Adası’na ve Sadıkhade Feyzullah’ın küçük kardeşi Ataullah ise Bozcaada’ya sürgün edilmiştir²¹³. Sadıkhade Feyzullah ve kardeşleri on ay yirmi bir günlük mahkûmiyetten sonra affedilip serbest bırakılmıştır²¹⁴.”

Yine bir başka belgede; “Alaşehir ileri gelenlerinden Şabanzade Süleyman’ın beraberinde yüz elli adet piyade ile Ordu-yu Hümayun’a katılması emredilmiştir. Fakat Şabanzade Süleyman emri yerine getirmeyip talep edilen asker ile beraber orduya katılmamıştır. Bu durumun diğer bölgelere de sirayet etmemesi ve bu tür davranışları engellemek amacıyla Şabanzade Süleyman yakalanıp Bozcaada’ya sürgün edilmiştir. Şabanzade Süleyman dokuz ay on iki günlük mahkûmiyet sonunda affedilip serbest bırakılmıştır²¹⁵.”

Yine bir başka belgede; “Şehirköy Kazası’ndan Seyyid Mehmed’in yüz adet asker ile beraber orduya katılması emredilmiştir. Fakat Seyyid Mehmed sadece toplamış olduğu yirmi yedi asker ile beraber orduya katılmış geriye kalan yetmiş üç askerin olmadığı tespit edilmiştir. Bunun üzerine Seyyid Mehmed’in, verilen emre itaat etmeyip görevi yerine getirmemesinden dolayı yakalanıp Seddülbahir Kalesi’ne muhkem hapsedilmiştir. Seyyid Mehmed bir ay yirmi dört günlük mahkûmiyet sonunda affedilip serbest bırakılmıştır²¹⁶.”

²¹³ 8 Aralık 1790 tarihinde yakalanıp cezalandırılmışlardır. 25 No’lu A.DVNS. KLB.d/s.3/B.1-2-3.

²¹⁴ 29 Ekim 1791 tarihinde affedilip serbest bırakılmıştır. 25 No’lu A.DVNS. KLB.d/s.74/B.322-323-324.

²¹⁵ 8 Aralık 1790–20 Eylül 1791 tarihleri arasında cezalandırılmıştır. 25 No’lu A.DVNS. KLB.d/s.3/B.4.

²¹⁶ 17 Aralık 1791–11 Şubat 1792 tarihleri arasında cezalandırılmıştır. Seyyid Mehmed’in serbest bırakılmasında kaza ahalisinden bir grup merkeze gelerek eksik asker gönderilmesinin nedenini şöyle

Yine bir başka belgede; “İstife Kazası’ndan donanma için elli adet kalyoncu talep edilmiştir. Kalyoncuların toplanması ve gönderilmesi hususunda görevlendirilen kaza naibi olan Emin, görevini yerine getirmeyip ihmal etmiştir. Bundan dolayı Naib Emin yakalanıp Eğriboz’a sürgün edilmiştir. Naib Emin bir yıl altı ay iki günlük mahkûmiyet sonunda affedilip serbest bırakılmıştır²¹⁷.”

İncelediğimiz dönem içerisinde sıklıkla karşımıza çıkan bir diğer sorun ise gemi yapımında ihtiyaç duyulan kerestenin tedarikinde ortaya çıkan sorunlardır. Özellikle bu dönemde tersaneler faal hale getirilmiş ve dönemin şartlarına uygun gemilerin yapımına özen gösterilmiştir. Gemilerin yapımında ihtiyaç duyulan kereste ise farklı bölgelerden tedarik edilmeye çalışılmıştır. Merkezden kerestenin tedarik edileceği bölgede bulunan görevlilere emir vermekte verilen emre uygun olarak ağaçlar kesilip nakledilmektedir. Fakat incelemiş olduğumuz dönem içerisinde kereste sevki ile ilgili sorunların ortaya çıktığı da görülmektedir. Devlet kereste temininde ortaya çıkan sorunların giderilmesi için çaba gösterirken, sorumluların da davranışlarından dolayı cezalandırıldığı görülmektedir.

Kereste veya odun tedarikinde ortaya çıkan sorunlar ile ilgili olarak; “Gemlik Tersanesi’nde inşa olunan Kalyon için gerekli görülen kerestenin bir kısmı Gönen Kazası’na tabi Mincal Karyesi’nden talep edilmiştir. Fakat emir yerine getirilmemiş ve talep edilen kereste gönderilmemiştir. Kaza ahalisinden Hemzaroğlu Ahmed isimli Yeniçeri’nin bu durumdan sorumlu olduğu bildirilmiştir. Bunun üzerine Hemzaroğlu Ahmed yakalanıp Seddülbahir Kalesi’ne hapsedilmiştir²¹⁸. Hemzaroğlu Ahmed üç ay on beş günlük mahkûmiyet sonunda affedilip serbest bırakılmıştır²¹⁹.”

Yine bir başka belgede; “Tersane-i Amire için gerekli odunun kesilmesi ve merkeze gönderilmesi Karakarye Kazası’nda talep edilmiştir. Kazada ayanlık iddiasında bulunan Yahya isimli şahıs emre itaat etmeyip odun kesilip gönderilmesine karşı çıkmıştır. Bunun

açıklamışlardır. “...Daha önce kazadan talep edilen yüz elli kalyoncu askeri eksiksiz gönderildi ve yeniden asker talep edildiğinde kazada harbe kadir otuz kişinin toplanabildiği fakat bunlardan üç kişinin firar etmesinden dolayı yirmi yedi kişinin ulaşabilmiştir...” diyerek Seyyid Mehmed’in suçunun bulunmadığını ifade edip, affedilip serbest bırakılmasını talep etmişlerdir. Bunun üzerine Seyyid Mehmed kanunlara aykırı davranmaması şartıyla affedilip serbest bırakılmıştır. A.DVN.KLB./D.140/B.52.

²¹⁷ 10 Ekim 1790–12 Mart 1792 tarihleri arasında cezalandırılmıştır. A.DVN.KLB./D.140/B.74.

²¹⁸ 4 Mart 1793 tarihinde hapsedilmiştir. 26 No’lu A.DVNS. KLB.d/s.27/B.97.

²¹⁹ 20 Haziran 1793 tarihinde Hemzaroğlu Ahmed’in iyi ve kaliteli kereste göndermeye gayret göstermesi şartı ile serbest bırakılmıştır. 26 No’lu A.DVNS. KLB.d/s.60/B.220.

üzerine bu şahsın yakalanıp Limni Adası'na sürgün edilmesi emredilmiştir. Fakat bölgede bulunan görevliler Yahya'nın Limni Adası'na gönderilmediğini bildirmiş ve serbest bırakılmasını talep etmişlerdir. Yapılan talep dikkate alınmamış kişinin Limni Adası'na sürgün cezası ağırlaştırılarak Platomone Kalesi'ne hapsedilmesi emredilmiştir²²⁰. Yahya isimli şahıs iki ay yirmi beş günlük mahkûmiyet sonunda affedilip serbest bırakılmıştır²²¹.”

Emirlere riayet edilmemesiyle ilgili olarak önemli gördüğümüz örnek olaylardan bir diğeri ise Miri Mübayaa satışı ile ilgilidir. Bununla ilgili örnek belge olarak; “Miri Mübayaa'nın satılması yasak olmasına rağmen sefine reislerinden Kara İbrahim Reis emirlere karşı gelerek bu suçu işlemiştir. Kara İbrahim Reis'in yapmış olduğu bu davranışın engellenmesi ve yapacak olanlara ibret olması için Kapan'da siyaset edilmesi emredilmiştir. Ancak Kara İbrahim Reis'in Yeniçeri grubundan olmasından dolayı siyaset uygulanmasının sıkıntı yaratacağı bildirilmiştir. Bunun yerine Kara İbrahim Reis'i Baba Cafer Zindanı'na konulup cezasının sonradan uygulanacağı bildirilmiştir²²².”

Emirlere riayet edilmemesiyle ilgili olarak önemli gördüğümüz örnek olaylardan bir diğeri ise Baruthane için gerekli görülen güherçile ile ilgilidir. Bununla ilgili örnek belge olarak; “İstanbul'da bulunan Baruthane-i Amire'de barut imali için güherçilelerin toplanması ve merkeze gönderilmesi emredilmiştir. Konya Eyaleti'nde Çasnigir Köprüsü'nde güherçile yetiştiriciliği yapan on iki adet karhaneden de ellerinde bulunan güherçileler talep edilmiştir. Fakat karhane sahiplerinden Köprülüoğlu Emin isimli şahıs elinde bulunan güherçileyi vermeyip bunları İzmir'e ve başka bölgelere sattığını bildirmiştir. Bunun üzerine bu şahsın yakalanıp başkalarına da örnek olması için Konya Kalesi'ne hapsedilmesi emredilmiştir. Köprülüoğlu Emin bir ay bir günlük mahkûmiyet sonunda affedilip serbest bırakılmıştır²²³.”

²²⁰ 24 Mart 1793 tarihinde hapsedilmiştir. 26 No'lu A.DVNS. KLB.d/s.20/B.71.

²²¹ 20 Haziran 1793 tarihinde Yahya'nın ailesinin gönderdiği arzuhal üzerine yakınlarına ve evlatlarına merhamet edilip serbest bırakılmıştır. 26 No'lu A.DVNS. KLB.d/s.58/B.213.

²²² Padişah'ın vermiş olduğu emirle Kara İbrahim Reis'in zindanda akşam boğdurularak öldürülmesi emredilmiştir. H.H.11521.

²²³ 29 Ekim 1791–30 Kasım 1791 tarihleri arasında cezalandırılmıştır. Cabbarzade Süleyman Bey bu kişinin elindeki güherçilenin tamamını merkeze teslim edeceğini kimseye vermeyeceğini taahhüt etmesi üzerine Köprülü Emin affedilip serbest bırakılmıştır. A.DVN.KLB./D.140/B.32.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YARGILAMA SÜRECİ MAHKÛMİYET VE SERBEST BIRAKILMA

3.1. Kişilerin Yargılanma Süreci

Tanzimat öncesi klasik Osmanlı adli yapısı merkez ve taşra teşkilatı olarak ele alınmaktadır. Taşra teşkilatında kişi veya kişilerin yargılanması sonucunda suçlu bulunmaları halinde bunlara verilen cezalar belgelerde çok az görülmektedir. Kadı yargılamayı yapıp kişi veya kişileri suçlu bulması halinde cezasını kaydetmeyip “*kayıt-sud*” şeklinde ifade kullanmakta, istisnalar haricinde verilen ceza veya ceza miktarı hakkında bilgi yer almamaktadır¹.

Merkezde ise divanda yapılan yargılamalarda tutulan kayıtlarda suçlu bulunan kişilere verilen cezaların şekli ifade edilmiştir. Yine aynı kayıtlar içerisinde mahkûmun cezalandırılacağı mekâna gönderilmesi ve gönderildiği yerde bulunan görevlilere teslim edildiğine dair bilgi verilmektedir. Fakat divan da tutulan kayıtlar içerisinde de yapılan yargılamalarda suçlu bulunan kişi veya kişilerin ceza miktarları belirtilmemektedir. Bu kayıtlarda ise yargılama sonunda sadece kişinin veya kişilerin suçlu bulunması halinde cezaları ve cezalandırılacakları yerler belirtilmiştir.

Çalışma dönemine ait incelediğimiz belgelerin tamamında bu yapı mevcuttur. Bu durum bizlere yargılama sonucunda verilen hapis ve sürgün cezalarının belirli bir süre ile sınırlanmadığını göstermektedir. Yine aynı kayıtlar içerisinde suçluların yargılanmalarını gösteren belgelerin bir kısmının üzerine sonradan kaydedilen, mahkûmların serbest bırakılma tarihi de yer almaktadır. Ayrıca tutulan kayıtlar

¹ Şer‘iyye sicillerinde yer alan kayıtlarda davalar görülmesine rağmen cezalar nadiren yer almaktadır. Bazı davalarda ise yargılama sonucunda suçlu bulunan kişinin cezası belirtilmemekte, ceza bağlı bulunulan beğlerbeğine havale edilmektedir. Bu duruma örnek olarak Harput’ta bir kişinin, iki kişiyi öldürdüğünü itiraf etmesi üzerine dava Diyarbakır’a havale olmuş ve suçlu hakkında her hangi bir cezaya yer verilmemiştir. Emrah MARAL; 324 Nolu Harput şer‘iyye Sicili, (Basılmamış Lisans Tezi), Elazığ, 2010, s.196/B.628. Yine bir başka belgede ise Adana’da Civaroğlu Mehmed isimli şahıs etrafına topladığı adamlarla bölgede eşkiyalık yaptığı halkın malına ve canına zarar vermesi üzerine durum merkeze bildirilmiştir. Merkezden gelen fermanla ceza belirtilmiş, buna göre hareket edilmesi ve cezanın uygulanması istenmiştir. Fakat cezanın ne olduğu hakkında bilgi yer almamaktadır. Zülfiye KILIÇ; 6 Numaralı Adana Şer‘iyye Sicili, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Malatya, 1990, s.7/B.8. Fakat yine aynı defterde Payaşlı Küçük Alioğlu’nun eşkiyalıktan dolayı idam edilmesine dair merkezden gönderilen ferman da bulunmaktadır. Zülfiye KILIÇ; 6 Numaralı Adana Şer‘iyye Sicili, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) s.38/B.35.

içerisinde cezalandırılan mahkûmların bir kısmının affedilip serbest bırakıldığını görülmektedir.

3.1.1. Olayların Mahkemeye İntikali

Osmanlı Devleti, toplumda oluşabilecek huzursuzlukların önlenmesi ve sorunların giderilmesi amacıyla adalete büyük önem vermiştir. Merkezde ve kazalarda oluşturmuş olduğu adli yapı ile devletin tamamında oluşabilecek huzursuzlukları gidermeye çalışmıştır. Ortaya çıkan sorunların yargıya taşınması ve orada sorunların giderilmesi halkın da devlete karşı olan güvenini ve bağlılığını artırmaktadır. Böylelikle devlet, insanların huzur ve güven içerisinde yaşamalarını sağlamaktadır.

Osmanlı Devleti huzurun devamlılığını sağlamak amacıyla mahkemeleri etkin bir şekilde kullanmaktadır. Devlet içerisinde bulunan kazaların tamamında tesis edilen mahkemeler bölge halkına direk hizmet vermektedir. Kazalarda bulunan kişiler herhangi bir sorunla karşılaştığı takdirde yaşadıkları kazanın kadısına başvurmakta ve kurulan mahkeme ile sorunun çözümü aranmaktadır.

Mahkemelere kişiler ferdi veya toplu başvuruda bulunabilmektedir. Herhangi bir sorunda veya iki kişi arasında meydana gelen herhangi bir olayda mağdur olan kişi hakkını aramak için mahkemeye şikâyetle bulunabilmektedir. Yapılan şikâyet üzerine mağdurun şikâyeti dinlenilmekte ve hakkında şikâyetle bulunulan kişi veya kişiler çağrılıp mahkemeye getirilmektedir². Bir bölgenin genelini ilgilendiren sorunlarda ise

² “...Medine-i Harpurut müzafâtına tabi‘ Dere Mezra‘ı sâkinlerinden Hasan b. Hüseyin nâm kimesne huzûr-ı şer‘e hazır olub yine karye-i mezbûre ahâlisinden Osman b. Bekir nâm kimesne muvâhecesinde şöyle da‘vâ ve takrîr-i kelâm iderki karye-i mezbûrede ‘arâzîlerim ki bir tarafı Hasan‘ın tarlasının karşusu Hoğı yoluna varınca ve bir tarafı Karoğlunun kabristânı Yokori Efendinin tarlasının yanında ince dere ile karşusunda seddine varınca ve bir tarafı uzun seddinden Göktepe‘den İğdeli dereye ve bir tarafı sinor ile inceyol andân Koroğlunun çayına iner bu hudut ile mahdûd olan bağ ‘arâzîyi emiriyye-i mülk ‘arâzîleri merkûm Osman zabtına mûmâna‘ât idüb alı vermesi matlûbundur dedikte...” Belgede bu kısma kadar olan bölümde davacının şikâyeti ifade edilmekte ve hakkı olduğunu iddia ettiği arazinin kendisine verilmesini istemektedir. Belgenin devamında; “... gıbbe‘-s-su‘âl merkûm Osman cevabında mezkûr ‘arâzîler müdde‘i-i âmm dır mezbûrlar müdde‘i-i âmm olduğuna yine talep olundukta ihrâr-ı ricâl-i müsliminden Hatib Monla Süleyman ve Hüseyin nâmân kimesneler edâ-yı şehâdet eylediklerinde merkûm Hasan b. Hüseyin mezkûr ‘arâzîler bâ-sahib-i ‘arâzîm diyen benim ceddinden babama ve babamdan bana irsâle intikal ittüğüne benim tevâtüren şahidim var isbât iderik dedikte yine ihrâr-ı ricâl-i müsliminden birkaç kimesneler edâ-yı şehâdet idüb ve şehâdetleri makbûl olundukta mezkûr Osman b. Bekir mu‘arazâdan men‘olunub mezkûr ‘arâzîler Hasan‘ın mülkü olduğuna te‘alîm birle ve yed-i mezkûrda bulunan iki memhûrlu ve imzâlî hüccet-i şerîf mücebince Osman bu ‘arâzîden men‘ olduğuna ve hüccet-i şerîfin mazmûnı iş bu mahalle kayd-şud...” davacının savunması alınmakta ve davacı davalının iddiasını reddetmektedir. Bunun üzerine şahitlere başvurulmakta ve onlar dinlenilmektedir.

halk toplu olarak mahkemeye başvuruda bulunup şikâyetçi olabilmektedir. Bu durumda davacının adı yerine topluluk, gruplar halinde ifade edilmektedir. Belgelerde bu durum; “...kazâsında sâkin ‘ulemâ ve sulehâ e’imme ve hutebâ ve sâ’ir fukarâ ve zü’afâ bâ-cem’ihüm meclis-i şer’e gelüb şöyle tazallüm-ü hâl takrîr-i kelâm ve ta’bîr-i ‘anü’l-merâm iderler kî...” şeklinde yer almaktadır.

Osmanlı Devletinde oluşan sıkıntı, haksızlık ve sorunların çözümünde önemli rol oynayan bir diğer merci ise Divan-ı Hümayundur. Halk sorunlarını çözmek amacıyla Divan-ı Hümayuna başvurmakta ve Divan’a yapılan başvurular dinlenmekte gerektiği takdirde tahkikat yapıp karar verilmektedir. Divan-ı Hümayun’a başvurular şahsi olabildiği gibi toplu şekilde de olabilmektedir.

Yine merkezden uzakta bulunan kazalarda bulunan yöneticiler, bölgelerinde oluşan sorunları Divan-ı Hümayun’a bildirmektedir. Divan’da bu sorunlar ele alınıp görüşülmekte ve sorunun çözümüne dair kararlar alınıp bölgede bulunan yöneticilere bildirilmektedir. Bölgede bulunan yöneticiler kendilerine bildirilen kararları aynen uygulamak zorundadır. Aksi takdirde verilen emirleri uygulamadıklarından dolayı görevlerinden alınıp kendileri cezalandırılmaktadır³. Yöneticilerin Divan’a yapmış oldukları başvuru ve Divan’da alınan kararın bildirilmesine örnek olarak; “ Amasya Sancağında görevli olan Naib Osman, Divan-ı Hümayun’a mektup göndermiş ve mektubunda şu ifadelere yer vermiştir. Amasya’da halktan bir grup mahkemeye gelip yine Amasya sakinlerinden Ahmed Efendioğlu Ömer hakkında şikâyetle bulunmuşlar. Şikâyetlerinde Ömer’in kendi halinde olmadığı, etrafına topladığı adamlarından destek alıp şehir kethüdalığı iddiasında bulunduğunu bildirmişler. Ayrıca Ömer’in haksız yere karıştığı, halkın malına el koyduğu ve canlarına kastettiğini bildirmişlerdir. Naib durumu Divan’a bildirmiş ve bu kişinin yakalanıp hapsini istemiştir. Bunun üzerine

Şahitlerin ifadelerinden sonra ise mahkeme bir karara bağlamıştır. Böylece iki taraf arasında olan husumet mahkemenin vermiş olduğu karar doğrultusunda çözüme kavuşturulmuştur. Ahmet AKSİN; 218 Numaralı Harput Şer’iyye Sicili, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Elazığ, 1990, s.156–157/B.36

³ Görevini yerine getirmeyen veya getiremeyenlere örnek olarak; “Mora’da eşkıyalık yapmasından dolayı yakalanıp Rodos’a sürgün edilen Moralı Eşmaki isimli zımmının İbrahim Çavuş tarafından menfasına gönderilmesi emr edilmiştir. Fakat Gelibolu’da mahkûmun kaçması üzerine Çavuş İbrahim görevinden alınarak katle bedel Magosa’ya sürgün edilmiştir.” 28 Numaralı Kıbrıs Şer’iyye Sicili, s.101/B.217.

Divan'da bu durum değerlendirilerek Ahmed Efendioğlu Ömer'in, Samsun Kalesi'ne hapsedilmesine dair ferman gönderilmiştir⁴.

Ayrıca Osmanlı Devleti'nde yaşayan Hristiyan halk arasında sorun çıktığı zaman da bu durum Divan-ı Hümayu'na bildirilmiştir. Divan'a patriğin yazmış olduğu arzuhal ile sorun ve sorumluları bildirilmiş ve sorumluların cezalandırılmaları istenmiştir. Bunun üzerine Divan'da alınan karar üzerine sorumlular yakalanıp uygun görülen cezaya çarptırılmışlardır. Osmanlı arşivlerinde bununla ilgili gayri müslimler hakkında birçok belgeye rastlanmaktadır. Belgelerde Patrik Divan'a bir arzuhalle suçlanan kişiyi ve suçunu bildirmekte ve bu kişinin cezalandırılmasını istemektedir. Divan'da alınan karar ile belirtilen kişinin cezası belirtilip, kişinin görevliler tarafından yakalanıp cezasını çekeceği mekâna gönderilmesi emredilmektedir⁵.

3.1.2. Suçluların Yargılanması

Osmanlı Devleti sınırları içerisinde bulunan mahkemeler halkın sorunlarıyla doğrudan ilgilenmek zorundadır. Kişiler arasında meydana gelen sorunlar mahkemelere yansımakta ve burada sorunların giderilmesi için çözüm aranmaktadır. Kişiler arasında meydana gelen husumetler mahkemeye yansıdığı anda iki taraf dinlenmekte ve sorun kanunlar çerçevesinde bir sonuca bağlanmaktadır.

Osmanlı mahkemeleri halkın tamamına açık olmasından dolayı kişiler doğrudan mahkemeye başvuruda bulunup şikâyetle bulunabilmektedir. Yapılan şikâyet üzerine davacı ve davalı mahkemeye çağrılıp kadı huzurunda iki tarafta dinlenmektedir. Öncelikle davacı şikâyetini dile getirmekte ve şikâyetçi olduğu kişinin gerekli yaptırımlara maruz kalmasını ve sorunun çözümünü istemektedir. Bunun üzerine davalıya yapılan şikâyetleri kabul edip etmediği sorulmakta ve olay hakkında ifadesi alınmaktadır. Davalı hakkındaki şikâyetleri kabul ederse gerekli yaptırımlar

⁴ A.DVN.KLB./D.136/B.47.

⁵ Konuyla ilgili olarak örnek verecek olursak; "...İstanbul ve tevâbi'i Rum Patriki ve Der-'âliyyem'de mukim cemâ'at-ı metropolidân mühürlü 'arzuhal gönderüb Revandos Arhiye Piskoposu İgnasyus nâm râhib kendü hâlinde olmayub vazîfesi olmayan umûra sülûk ve ayinlerine mugâyirince harekâta tasaddî idüb vucûhu te'dib olduğın bildirüb müfsîd-i mesfûr Asitâne-i 'Aliyyem ve hevâlisinde ve sâ'ir her ne mahallde bulunur ise Yasakçı ma'rifetiyle ahz ve islâh-ı nefis idinceye değin cezâre-i mezbûrede vâki' Ladra Manastırı'na kal'abend olunub itlâkı husûsı memhûr 'arzuhalîyle istid'â olunmadıkca itlâkına müsâ'ade olunmamak bâbında emr-i şerîfim ricâ eylemeğın vech-i meşrûh üzere mesfûrun kal'abendi bâbında..." 25 Nolu A.DVNS.KLB.d/s.4.B.9.

uygulanmaktadır. Fakat kabul etmediği takdirde olaya tanıklık eden şahitler dinlenmekte ve şahitlerin ifadeleri doğrultusunda karar verilmektedir⁶. Bu süreçte suçluların yargılanmasında görevlendirilen memurlara “... *ihkâk-ı hakk üzere amel edesiz...*” şeklinde emir verilmektedir⁷.

Kişiler hakkında suç isnat edilmesine rağmen kişiler suçlamayı kabul etmediği takdirde kişiye suçunu itiraf etmesini sağlamak amacıyla işkence yapıldığı görülmektedir. Özellikle İstanbul’da meydana gelen olaylarla ilgili olarak belgelerde bu durum karşımıza çıkmaktadır. Suç isnat edilen kişinin suçunu itiraf etmesi için tomruğa götürülüp burada değişik işkenceler uygulanmıştır. İşkencenin uygulanması ile ilgili olarak; “Tersane-i Amire Zindanı’ndan firar eden bir mahkûmun Tatavla civarında bir bargir, eşya ve akçe ile yakalanmıştır. Kendisini kimin kaçırdığı sorulduğunda kendi kendine kaçtığını ve sahraya çıktığında bargiri ve üzerindeki eşyayı sahipsiz bulduğunu söylemiş, başka bir açıklama yapmamıştır. O esnada ormanda Subaşı’nın ölü bulunduğu bildirilmiş, bargir ve eşyanın onun olduğu ayrıca Subaşı’yı firarının öldürdüğü düşüncesi oluşmuştur. Bunun üzerine firari tomruğa gönderilmiş ve burada yüz yetmiş

⁶ Bu duruma örnek şer’iyye sicillerinde fazlasıyla bulunmaktadır. Bunlardan örnek verecek olursak; “Medine-i Harput’a tâbi’ Herdi ze’âmetinin Halisan oymağından Zaman ve Elif bint-i Hüseyin nâm hatunlar ve ‘emmi-zâdeleri Hüseyin ve Halil ibn-i Ali nâm kimesneler taraflarından husûs-ı atıyyü’d-da’va ve husûmete zâtlarını ‘ârifân olan Mehmed bin Ali ve Ahmen bin Hüdaverdi nâm kimesneler şehâdetleriyle hasm-ı câhid mahzarında sâbitü’l-vekâle olub vekâletine hükm-i şer’î lâ-hakk olan akrabalarından Kara Ali ibn-i Süvar nâm kimesne meclis-i şer’at-ı garrâda ve mahfîl-i dîn-i müni’f-i zehrâda Maksud ibn-i Ali ve Hasan ibn-i Maksud mahzarlarında üzerlerine bi’l-vekâle da’va ve takrîr-i kelâm edüb mersûmatân Elif ve Zaman hatunların karındaşı ve mezbûrân Hüseyin ve Halil’in ‘emmi-zâdeleri olan Murtaza Medine-i mezbûra tâbi’ Köveng nâm karyeye hendekçi tarikiyle gitmiş iken mezbûrân Maksud ve Hasan bilâ-sebeb alet-i harp ile üzerine varup kılıç arkası ile ve değnek ve taş ile darp ve let edüb katl eylemişlerdir sû’al olunub ba’de’t-tebeyyünü’l-hâl icrâ-i hakk olunmak matlûbumdur dedikte gıbbe’s-sû’al gıbbe’l-inkâr ba’de’t- talebü’l-beyyine müsliminden İbrahim ibn-i Osman ve diğer İbrahim ibn-i Hüseyin nâm kimesneler lî-ecli’ş-şehâdet hâzıran-ı bi’l-meclis olub eşhâd olundukda fi’l-vâki’ maktu’-ı mezbûr Murtaza karye-i mezbûrda beyine düşürüb kendi halinde olurken mezbûrân Maksud ve Hasan üzerine hücum etmekle her biri kılıç arkası ve değnek ve taş ile fevt oluncaya dek darb eylediler mezbûr Murtazanın katili merkûman Maksud ve Hasan’dır bizler bu husûs ve bu vech üzere şahidiz şehâdet dahi ideriz deyü her biri edâ-i şehâdet-i şer’iyye eylediklerinde ba’de’t-ta’dil ve’t-tahlif şahâdetleri hayız-ı kabûlde vâki’ olub mücebiyle hükm-ü şer’î birle mâ-vak’a ketb olundu.” şeklinde yer almaktadır. Erdinç GÜÇLÜ; 391 Numaralı Harput Şer’iyye Sicili, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), s.34/B.103.

⁷ “...İhkâk-ı hakk...” hakkın yerine getirilmesi, haklı ile haksızın ayırt edilmesi, haksızlığa uğrayan kişinin üzerinden zulmün kaldırılması, mağduriyetinin önlenmesi anlamına gelmektedir. Mustafa ÖZTÜRK, “Osmanlı Devlet Anlayışında “Mahrusa” ve “Mahmiye” Terimlerinin Mana ve Mefhumu”, 12. Uluslar Arası Osmanlı Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi, (Basılmamış Tebliğ), Avusturya/Retz, 2011.

değnek yemesi üzerine Subaşı'yı kendisinin öldürdüğünü ve eşyasını aldığını itiraf etmiştir. Firari işlemiş olduğu suçtan dolayı Tersane Zindanı önünde asılmıştır⁸.”

Yine bir başka belgede ise; “Yakalanan bir casusun ihbarı üzerine Moralı Bakkal Niyağı isminde bir zımmi yakalanmış yüzleştirildiğinde casus, Niyağı'nin mektuplarını gönderdiği kişi olduğunu söylemiştir. Bunun üzerine Niyağı yakalanmış ve sorguya alınmıştır. Burada kendisine darp ve işkence edilmesine rağmen inkâr etmesi üzerine Niyağı'nin zindana gönderilmesi ve konuşturulması için işkencenin devam ettirilmesi emredilmiştir⁹.”

Meydana gelen bir olayın soruşturulması esnasında şüpheli sıfatıyla yakalananlar soruşturmanın sonuna kadar hapis tutulmaktadır. Soruşturma sonunda hapiste tutulan şüpheliler suçlu bulunursa cezalandırılmaktadır. Fakat suçlu oldukları ispatlanamazsa veya suçsuz oldukları ortaya çıkarsa affedilip serbest bırakılmaktadır. Bu duruma örnek olarak incelediğimiz dönemde, İstanbul'da bulunan Şehzade Camii'nin dolabı açılmış ve içerisinde bulunan eşya çalınmıştır. Bu olayla ilgisi olduğu düşünülen sekiz camii görevlisi yakalanmış ve Muhzır Ağa hapishanesine konulmuştur. Yapılan tahkikat ve baskılara rağmen sekiz görevli yapılan suçlamayı kabul etmemişlerdir. Mahalle halkının bu kişilerin dürüstlükleri ve yaşantılarına kefil olmaları üzerine sekiz kişi serbest bırakılmıştır¹⁰.

Bir diğer örnek olay ise; Kıbtî Mehmed bin Ramazan isimli şahıs Edirne zindanında bulunan arabalardan bir miktar eşya çaldığı iddiasıyla yakalanmış ve hapse atılmıştır. Yapılan aramalarda üzerinde çalınan eşya bulunamamış ve tahkikat sonucunda hırsızlıkla ilişkisi tespit edilememiştir. Ramazan isimli bu şahıs iki ay hapiste kaldıktan sonra serbest bırakılmıştır¹¹.

Yapılan yargılamada kişiler arasında var olan sorunun çözülmesi ve yargılama sonucunda cezai müeyyide gerekmesi halinde bu durum merkeze veya bağlı bulunulan Beğlerbeyi'ne bildirilmektedir. Buralardan gelecek emir üzerine hareket edilmekte ve

⁸ H.H.8597

⁹ H.H.11131

¹⁰ H.H.14711.

¹¹ C.ZB.3368

emredilen yaptırımlar ifade edildiği şekilde uygulanmaktadır¹². Merkezde de durum değişmemekte, yapılan yargılama sonucunda durum Divan’a bildirilmektedir. Burada da kararı padişahın onaylaması veya padişahın yeni bir karar vermesi ile cezai müeyyide uygulanmaktadır. Mahkeme kararını padişahın onaylamasına örnek olarak; “İstanbul’da Edris Köşkü civarında Taşlık tabir edilen yerde Eyüb ocağından iki kişi, iki fahişe ile otururken, o bölgede bulunan topçu yoldaşlarından beş kişi bunları görmüşler. Bunun üzerine fahişeleri iki bostancının elinden almak için üzerlerine saldırmışlar. Çıkan kavgada Bostancılar dövülmüş ve yaralanmıştır. Bunları yaralı halde gören köşk etrafında bulunan ahali, Eyüb’de bulunan ustalarına haber göndermişler. Eyüb’de bulunan Bostancı ustası hem gelerek durumu öğrenmiş ve etrafına topladığı ahali ile hanı açtırmış ve beş yoldaşı burada yakalamış. Bostancı ustası beş yoldaşı hemen hâkim huzuruna getirmiştir. Hâkim bu beş kişiyi hapse atıp, bu kişilerin cezalarının belirlenmesi için olayı Divan’a bildirmiştir. Padişahın emri ile beş yoldaş ve iki bostancı cezalandırılmıştır¹³.”

Mahkemede veya Divan’da yargılama sonucu alınan karar ve verilen cezanın padişah tarafından onaylanmadığı ve padişahın cezayı değiştirdiği de görülmektedir. Bu duruma örnek olarak; “Sultan Mustafa tarafından Laleli’de yaptırılan camiden sim avizelerden birini alırken İsmail isimli şahıs fark edilmiştir. Cami halkı şahsı yakalamak istediğinde, topluluğun üzerine elindeki bıçak ile saldırmış ve bir kaçını yaralamıştır. Camiden kaçarken kendisine yine engel olmak isteyenleri yaralayan şahıs, civarda bulunan kişiler tarafından yakalanmış ve Ağakapısı’na gönderilmiştir. Burada görevliler tarafından üstü arandığında yanında sim avize bulunmuş ve avize tekrar camiye geri konulmuştur. Hırsızlık yapan İsmail’e kürek cezası uygun görülmesine rağmen, padişah

¹² Yargılamalar sonunda cezai müeyyidenin uygulanması ile ilgili olarak arşiv kayıtlarında birçok belgeye rastlanmaktadır. Bu duruma örnek verecek olursak; “ Amasya’da Seyyid Ali isimli şahsın eşi hamama gider. Hamamın camı bir uşak tarafından kırılmıştır. O esnada hamamda olan ve cam kırığını farketmeyen mahkeme kâtibi Ahmed Efendinin eşinin ayağına bir parça cam kırığı batar. Camın kırılmasından Seyyid Ali’nin kızının sorumlu tutan Ahmed Efendinin eşi kızı dövmeye başlar. Sonrasında Ahmed Efendinin eşi, kızını korumaya gelen Seyyid Ali’nin karısının döver. Kavgada Seyyid Ali’nin karısının kulağı sağır, beli tutmaz olur ve üç aylık çocuğunu düşürür. Bu durumun ifade edilmesinden sonra hak icra olunması için padişaha arz edilir.” Hasan Ali YAVUZ; 56 ve 57 Numaralı Şer’iyye Sicillerine göre 1777-1780 Yılları Arasında Amasya, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Bursa, 1999, s.58/B.65.

¹³ Yaptıklarından dolayı yakalanan yedi kişiye ıslah oluncaya kadar Seddülbahir Kalesine hapis cezası verilmiştir. A.DVN. KLB./D.162/B.44.

bu cezayı onaylamayarak ibret-i âlem için bu şahsın Laleli Çarşısı'nda asılmasını emretmiştir¹⁴.”

Osmanlı Devleti'nde olumsuz davranışlar sergileyen veya toplum huzurunu bozduğuna dair hakkında şikâyetle bulunulan kişilerin yargılanmasında, kişinin toplumdaki davranışları da önem kazanmaktadır. Yapılan suçlamalarda suçlanan kişinin yapmış olduğu davranışlar mahkemede ifade edilmektedir. Yine yargılamada, kişinin toplum içerisinde yapmış olduğu davranışlar olumlu veya olumsuz fark etmeksizin ifade edilmektedir. Kişinin toplum içerisinde göstermiş olduğu davranışlar mahkemede alınan kararı etkilemektedir. Kimi zaman yapılan şikâyetlerde şikâyet edilen kişi hakkında yeterli delil bulunmadığı takdirde, kişinin geçmişte var olan davranışları alınan kararda doğrudan veya dolaylı etki etmektedir.

Osmanlı hukuk sistemi içerisinde kazalarda yapılan yargılamalar mahkemede kadı huzurunda yapılmaktadır. Yargılama sürecinde mahkemede şuhudu'l-hâl olarak ifade edilen toplumda söz sahibi ve halkın güvenini kazanmış birkaç kişiden oluşan bir grup da bulunmaktadır. Bu grup davanın salahiyeti için yargılamanın seyrini takip etmektedir.

3.1.3. Yapılan Suçlamaya İtiraz Hakkı

Osmanlı Devleti hukuka ve adalete büyük önem vermektedir. Halkın huzur ve refah içerisinde yaşaması, devletin varlığının devamlılığı açısından büyük önem taşımaktadır. Halk, oluşabilecek sorunlar karşısında haklarını savunabilecekleri kurumların mevcut olmasından dolayı kendilerini güvende hissetmekte ve devlete olan bağlılıkları artmaktadır. Bu durumu göz önünde bulunduran Osmanlı Devleti oluşabilecek sorunların giderilmesi için kazaların tamamında mahkemeler oluşturmuştur. Haksız uygulamaların ortaya çıkması halinde ise halk, üst makamlara başvurup haksızlığın giderilmesine imkân sağlamıştır.

Osmanlı hukuk sistemi içerisinde yargılamalar mahkemede kadı huzurunda yapılmaktadır. Yargılama sonucunda kadı deliller, şahitler ve kişinin toplum içerisindeki tutumunu göz önünde bulundurarak bir karara varmaktadır. Yargılama

¹⁴ H.H.15527.

sonunda varılan kararda sonucunda uygulanması gereken herhangi bir ceza oluşması halinde durum merkeze bildirilmekte ve merkezin verdiği onay ile karar uygulamaya girmektedir. Fakat alınan kararlar ve verilen cezalar uygulansa da bu kararlara itiraz etme hakkı daima mevcuttur.

Osmanlı Devleti adaleti sağlamak amacı güttüğünden dolayı mahkemelerde verilen kararlar sonucunda halkı mağdur etmemeye çaba göstermektedir. Mahkeme kararının haksız olması ve kişilerin bu karar doğrultusunda mağdur olması halinde, bir üst mahkeme olan Divan-ı Hümayun'a başvurma hakkı tanımaktadır. Mağdur olan kişi Divan'a durumunu arzuhal ile bildirip haksızlığın giderilmesini talep edebilmektedir. Divan'a gönderilen arzuhal burada görüşülüp, gerekli görülmesi halinde yeniden tahkikat ve soruşturma yapılarak bir karar verilmektedir. Kişinin haklılığının ortaya çıkması halinde kendisine uygulanan yaptırımlar ortadan kalkmaktadır. Böylelikle başlangıçta haksız bir uygulama olsa bile yapılan hata giderilmekte ve yeniden adalet sağlanmaktadır.

Bu durum ile ilgili olarak birçok kayda rastlanmaktadır. Bu kayıtlarda kazalarda yapılan yargılama sonucunda kişi hakkında yalan yanlış bilgiler ileri sürüldüğü, kişiye iftira edildiği ve yalancı şahitler ile desteklendiği şeklinde başvuru yapıldığı görülmektedir. Bu duruma örnek olarak; "Bayındır Kazasında Kayıkçıoğlu Hacı Hüseyin isimli şahıs kendi halinde olmadığı hilaf-ı emr ve rıza harekette bulunduğu bildirilmiştir. Hüseyin'in etrafına topladığı adamlarla halkın güvenliğini tehdit ettiği, fakir ve korumasız halkın canına kastedip zarar verdiği belirtilmiştir. Bunun üzerine halka merhameten bu kişinin bölgeden gönderilmesi için merkeze başvurulmuş ve emr-i şerif talep edilmiştir. Yapılan talep üzerine Padişah'ın emriyle Hacı Hüseyin İstanköy'e sürgün edilmiştir. Bir müddet sonra Hacı Hüseyin'in hanımı merkeze arzuhal göndermiştir. Ehlilim Hacı Hüseyin'in kendi halinde olup ahlak sahibi, kendi işiyle meşgul, ehl-i ırz makulesinden olduğunu bildirmiştir. Ayrıca Hacı Hüseyin'in kimseye herhangi bir müdahalesi ve zararı olmadığını yine belde mütemekkinlerinden Sarı Efendioğlu Hacı Halil isimli şahsın birkaç müfsit ile eşini de yakaladığını ve mahkemeye götürdüğünü söylemiştir. Mahkemede Hacı Halil'in çeşitli hileler ve yalan yanlış ifadeler ile Hacı Hüseyin'in merkezden sürgün edilmesi talep edilmiştir. Gönderilen ferman üzerine Hacı Hüseyin'e İstanköy'e sürgün kararı verilmiştir. Yapılan sürgünden sonra Hacı Hüseyin'in eşi, kendilerine bakacak kimseleri olmadığı ve

evlatlarıyla perişan olduğunu bildirmiş eşinin affını istemiştir. Bunun üzerine durum merkezde değerlendirilip ikinci bir emir verilmiştir. Verilen emirde şöyle denilmektedir; “... *fî-mâ-ba’d merkûm el-hâc Hüseyin kendü halinde ‘ırzıyla mukayyed olub hilâf-ı şer’i şerîf ve mugâyir-i rızâ harekette bulunmamak ve eğer nâ-hemvâr harekette bulunur ise hakkında âher güne mu’amele icrâ olunmak şartıyla merhameten ıtlâkı için hükm yazılmıştır...*” Sonuç olarak Hacı Halil, padişahın emriyle iki ay on günlük süre sonunda serbest bırakılmıştır¹⁵.

Yine bir başka belgede ise; “ Siroz Naibi’nin göndermiş olduğu ilamda, Osman Beğoglu Emin isimli şahıs hakkında şu şikâyetlerde bulunmaktadır. Osman Beğoglu Emin’in kanunlara aykırı hareketlerde bulunduğu, halka yapmış olduğu kötülüklerden dolayı halkın devamlı bu kişi hakkında şikâyetinde bulunduğu, kaza’da üç kişiyi haksız yere öldürdüğü ve ayrıca vergi olarak vermesi gereken hintayı vermeyerek otoriteye karşı geldiğini söylemiştir. Bunun üzerine gönderilen ferman ile Osman Beğoglu Emin, Rodos Kalesine hapsedilmiştir. Osman Beğoglu Emin yakalanmış ve menfasına götürülürken göndermiş olduğu arzuhalde kendi halinde olduğunu ve kanunlara riayet ettiğini, hakkında söylenenlerin iftira olduğunu ve vergi olarak vermesi gereken hintayı ise iskeleyle sevk ettiğini söyleyerek affedilmeyi istemiştir. Yapılan tahkikat üzerine bu kişinin suçsuzluğu anlaşılmış ve affedilip bir ay on gün sonunda serbest bırakmıştır¹⁶.

Osmanlı Devleti, kazalarda bulunan mahkemelerde alınan kararları uygulamaya özen göstermiştir. Verilen örnek belgelerde de görüldüğü üzere yargılama sonucunda oluşabilecek sıkıntılar merkeze bildirilmekte ve sorun burada çözülmektedir. Davalı veya davacı verilen bir karardan sonra yeniden üzerinden zaman geçse bile aynı mahkemeye veya başka bir mahkemeye başvuruda bulunamamaktadır. Böyle bir durumun oluşması halinde karar farklı olsa dahi uygulanmamakta ve yargılamayı yapan kişiler cezalandırılmaktadır.

Bu durumla ilgili olarak; “Gilan Kazasında Hüseyin isimli şahıs İmderi isimli zimmiyi arazi anlaşmazlığı üzerine dava etmiş ve yapılan yargılama ve şahitlerin ifadeleri üzerine davayı kaybetmiştir. Bir müddet sonra Limason Kazası Naibi es-Seyyid Mehmed Said davayı yeniden görüp Hüseyin’in lehinde karar vermiştir. Bir

¹⁵ A.DVN.KLB./D.162/B.6.

¹⁶ C.ZB.2362.

önceki yargılamada şahitlerin gösterilmesi ve şühûd-ı udûlun şehâdetlerine rağmen yeniden yargılama yapması ve farklı karar vermesi üzerine Naib es-Seyyid Mehmed Said'in, padişahın emri ile ve şeyhülislamın onayıyla Magosa'ya sürgün edilmiştir¹⁷."

3.1.4. Suçlunun Cezalandırıldığı Mekâna Gönderilmesi ve Beraberinde Giden Görevliler

Osmanlı Devleti'nde adli sorunların çözümü için yapılan yargılama ve sonrasında uygulanan müeyyidelerde muazzam bir görev taksimatına gidildiği görülmektedir. Olayın mahkemeye intikali, yargılama, kovuşturma ve mahkemenin salahiyeti amacıyla yapılan gözlem belirlenen bir sisteme uygun olarak yürütülmektedir. Yapılan görev taksimatı ile yapılması gereken işler sistemli bir şekilde devam etmektedir. Yargılama sonunda ise eğer kişi suçlu bulunursa ve sürgün veya hapis cezalarından birine çarptırılırsa bu durumda yeni görevliler karşımıza çıkmaktadır. Sürgün veya hapis cezası alan kişiler kendi hallerinde bırakılmamakta, belirlenen görevliler tarafından menfalarına kadar götürülmektedir¹⁸.

Mahkemede yapılan yargılama sonucunda cezalandırılmaları istenen kişiler merkeze bildirilmekte ve merkezde suçlu kabul edilen kişilerin cezaları ve cezalandırılacağı yer tespit edilmektedir. Suçlu bulunan kişinin sürgün veya hapis cezası alması halinde yine merkezden verilen emirle suçluya eşlik edecek ve cezalandırıldığı yere götürecek kişi de belirtilmektedir. Sürgün veya hapis cezası alan suçluların menfalarına gönderilmesinde özellikle Çavuşbaşılık Kurumu etkin bir şekilde

¹⁷ "...Gilan Kazâsı kurâlarından Limnad karyesi sâkinlerinden Hüseyin nâm kimesne İmderi nâm zimmîyi huzûr-ı şer'a ihzâr ve muvâcehesinde babasından intikâl eden zıkr olunan Limnad karyesi toprağında kâin ma'lûmü'l-hudûd yerlerini sâhib-i arz ma'rifetiyle hâl-i sığârında üveyi vâlidesine ferâğ edip ol dahi mersûm İmderi zimmîye ferâğ ve hâlâ tasarrufunda lâkin hâl-i sığârında olan ferâğ mu'teber olmayıp kasr-ı yedi matlûbumdur deyü sâhib-i arz hâzır olduğu hâlde da'vâ ol dahi cevâbında sen zıkr olunan tarlayı bülûğundan üveyi vâlden mezbûreye bâ-ma'rifet-i sâhib-i arz ferâğ etmişdin deyü def'ini şühûd-ı udûlun şehâdetleriyle sâbit mûmâ-ileyh huzûrunda vech-i şer'î üzere isbât ve fasl-ı da'vâ olunduğunu müş'ir hüccet-i şer'îye i'tâ eylediğinden sonra cezîre-i mezbûrede Limason Kazâsı Nâibi es-Seyyid Mehmed Said da'vâ-yı mezkûreyi tekrâr istimâ' ve müdde'î-i mezbûr Hüseyin'in ferâğî hâl-i sığârında vâki' olmuşdu deyü ifâde eylediği şahidlerini kabûl ve hükm-i evvelin hilâfına hükm ve hüccet vermekle mezbûr es-Seyyid Mehmed Said'in eylediği hükm hilâf-ı şer'-i mutahhar olduğu verilen fetvâ-yı şerife mücebince zâhir olmağla bu misillü nâ-meşrû' harekete cesâret eden nâibin azl ü te'dibi emr-i mütehattem olmağla ibreten li'l-gayr mezbûr Seyyid Mehmed Said Magosa'ya nefy ve ta'zîb olunması mevlânâ-yı müşârun ileyh bâ-takrîr ifade ve vech-i meşrûh üzere Magosa'ya nefy ü iclâsı bâbında..." 26 Numaralı Kıbrıs Şer'îye Sicili, s.78/B.161.

¹⁸ İncelemiş olduğumuz belgelerde suçlu bulunan kişilerin cezalarını çekeceği yer olarak "...menfâlarına gönderilmesi..." şeklinde ifade kullanılmaktadır. Bizde bu ifadeyi olduğu gibi kullanmayı uygun gördük.

kullanılmaktadır. İncelediğimiz belgelerde sürekli olarak karşımıza çıkan bu kurum özellikle sürgün cezalarında görülmektedir. Çavuşbaşılıkla ilgili görevlendirilmeler sürgün cezası içeren belgelerde; “...merkûm Ömer’in kapucubaşılığı ve mukâta‘ası ref’ olunub emvâl ve eşyâsının cânib-i mîrîden zabtıçün başka emr-i şerîfim sâdır olmağla merkûm Ömer’in çavuş mübâşeretiyle Midillü Cezîresi’ne nefy ve iclâsı fermânım olmağın...” şeklinde yer almaktadır. Çavuşbaşığın hapis cezalarında kullanılması ile ilgili belgeler de ise; “...sen ki mütesellim-i mûmâ-ileyhsin Çavuş mübâşeretiyle ‘alâ eyy-i hâl ahz ve kayd ve bend ile Midillü Kal‘ası’na irsâl ve kal‘abend olunmak fermânım olmağın imdi sen ki mütesellim-i mûmâ-ileyhsin ma‘rifetinle ve ta‘yîn olunan Divân-ı Hümâyûnüm çavuşlarından (boş) çavuş zîde-kadruhu mübâşeretiyle merkûm Ahmed’i ‘alâ-eyy-i hâl ahz ve mukayyiden kal‘a-yı mezbûreye irsâl ve tesyîre müsâre‘et...” şeklinde yer almaktadır.

Hapis ve sürgün cezası alan kişileri menfalarına göndermede Çavuşbaşılardan dışında kapıkethüdaları, kapucubaşılar, ocaktan görevlendirilen mübaşir, yeniçeri zabitleri, harbeci ve kazalarda uygun görülen memurlar görevlendirilmektedir¹⁹.

Yine incelemiş olduğumuz dönem içerisinde gayri müslim halk arasında ortaya çıkan sorunlar da merkeze yansımaktadır. Gayri müslim halk özellikle inançları ve kendi iç sorunlarını çözmek amacıyla Divan’a şikâyetle bulunmaktadır. Yapılan şikâyetle sorun bildirilmekte, sorumluların cezalandırılmaları istenmektedir. Şikâyet edilen kişi hakkında sürgün veya hapis cezası uygulanması halinde, suçlunun yakalanıp menfasına götürmede yasakçılar görevlendirilmektedir. Bu durum belgelerde; “...İstanbul mütemekkinlerinden Ligoryus nâm râhib kendü hâlinde olmayub vazîfesi olmayan umûra sülûk ve ayînlerine mugâyir nice harekâta tasaddî idüb vücûhla sezâdar te‘dîb olduğı taraflarına ihâle olunduğın bildirüb râhib-i mesfûr ‘Asitâne-i ‘aliyyeme ve hevâlisinde ve sâ‘ir her ne mahallde bulunur ise yasakçı ma‘rifetiyle ahz ve ‘ibreten lî’l-gayr ıslâh-ı nefis idinceye dek Aynaruz’da vâki‘ Ladra Manastırı’na manastırbent olunub...” şeklinde ifade edilmektedir.

Sürgün cezalarının uygulanması hapis cezalarına göre daha rahat olmaktadır. Suçlu bulunan kişi sürgün cezasına çarptırıldığında, kişinin cezasını çekeceğı yer mahkemede

¹⁹ Özellikle incelediğimiz döneme ait olan çavuşbaşıklık kaleminin hala tasnif edilip araştırmaya açılmaması bu konuda verebileceğimiz ayrıntılı bilgiyi engellemektedir.

belirlenmektedir. Belirlenen kazaların veya adaların önde gelen yöneticilerine “*hüküm*” yazılarak, görevlendirilen memurlar mahkûmlar ile beraber gönderilmektedir. Yazılan hükümler ile adalarda genellikle naibler görevlendirilirken, kazalarda ise naiblerin yanı sıra kadılar, yeniçeri zabitleri, voyvodalar, iş erleri ve kapucubaşları görevlendirilmektedir. Bu durum belgelerde; “...*Hâlâ rikâb-ı hümayûnumda çavuşbaşı olan Mîr Mehmed Said dâme mecdehuya ve Bozcaada Nâ`ibi mevlânâ (boş) zîde ilmehuya hüküm ki...*” şeklinde belgeye başlanmaktadır. Belgenin devamında; “...*sen ki Bozcaada Nâ`ibi mevlânâ-yı mûmâ-ileyhsin mezbûrî vusûlünde ada-i mezkûrda menfiyyen meks ve ikâmet itdirüb bilâ emr-i şerîf itlâk ve mahall-i ahire hareketi irâ`et-i ruhsatdan mübâ`edet ve vusûl ve menfiyyen meks ve ikâmet itdirildiğini çavuş-ı merkûm ile Der-`aliyye`me tahrîr ve inhâya müsâre`et eylemen bâbında...*” diyerek görevlendirilen kişinin mahkûmu gönderildiği yerde uygun şekilde ikamet ettirip, başka bir yere gitmesine engel olmasını söylemektedir. Ayrıca yine mahkûmun belirtilen yere vardığı ve ikamet ettirildiğine dair bilgi verilmesi istenmektedir.

Mahkûmun ulaştığı ve ikamet ettirildiğine dair bilgi, adına hüküm yazılan görevli tarafından yazılmaktadır. Bu bilgiyi merkeze ulaştıran ise mahkûmu götüren görevli tarafından getirilmekte ve kaydedilmektedir. Bu durum belgelerde; “...*ber-mantûk emr-i `âlî merkûm Hâcî Mehmed Emin cezîre-i mezbûrede menfiyyen meks ve ikâmet itdirildiğini nâtık Bozcaada Cezîresi Nâ`ibi`nin vârid olan i`lâminin mefhûmı bâ-fermân-ı `âlî şerh virildi...*” şeklinde yer almaktadır. Böylece mahkûmun sürgün yerine gönderildiği, gönderildiği mekâna ulaştığı ve görevliler tarafından ikamet ettirildiği görülmektedir.

Hapis cezalarında ise mahkemede suçlu bulunan kişinin hapsedileceği kale belirlenmektedir. Mahkûmun cezalandırılacağı yer kale zindanı olmasından dolayı, mahkemede belirlenen kalenin dizdarı da görevlendirilmektedir. Belgenin başlangıcında sorumlu görevliler ile beraber kale dizdarına yapılan hüküm yer almaktadır. Bu durum; “...*hâlâ rikâb-ı hümayûnumda çavuşbaşı olan Mîr Mehmed Said dâme mecdehuya ve Seddü`l-bahir Kal`ası Dizdârî (boş) zîde hıfzihuya hüküm ki...*” şeklinde yer almaktadır. Belgenin devamında ise yine kale dizdarına; “...*sen ki dizdâr-ı mûmâ-ileyhsin vusûlünde merkûmı kal`a-i merkûmeye vaz` ve kal`abend eyleyüb bilâ-emr-i şerîf itlâk ve bir takrîb firârından hazer ve mücânebet ve vusûl ve kal`abendini Der-`aliyyeme tahrîr ve inhâya*

müsâre‘et eylemen...” şeklinde mahkûmu hapsedmesi ve firarına izin vermemesi ve mahkûmun kalede hapsedildiğine dair merkezi bildirmesi emredilmektedir.

Verilen emir üzerine kale dizdarı, mahkûmu kalede zindana koyup hapsedtiğine dair merkezi bilgilendirmektedir. Bu durum belgelerde; “...*Ber-mantûk-ı emr-i münîf kal‘a-i merkûme zindânına vaz‘ ve kal‘abend olduğunu nâtık Seddü‘l-bahir Kal‘ası dizdârının vârid olan ‘arzının mefhûmu bâ-fermân-ı ‘âlî şerh virildi...*” şeklinde yer almaktadır. Böylece hapis cezalarında da mahkûmun cezasını çekmek için belirlenen kaleye görevliler tarafından götürüldüğünü ve buradaki görevliler tarafından da zindana konulduğunu görmekteyiz²⁰.

Mahkûmlar cezalarını çekeceği yere yani menfalarına ulaşmaları halinde bölgede emredilen görevlilere teslim edilmektedir. Teslim eden görevli, teslim ettiği görevliden mahkûmu teslim ettiğine dair belge almakta ve merkeze ulaştırmaktadır. Mahkûmun menfasına teslim edildiği belgelerde; “...*Ber-mantûkı emr-i münîf merkûmân kal‘a-i mezbûre zindânına vaz‘ ve kal‘abend olduğun nâtık Seddü‘l-bahir dizdârının vârid olan ‘arzının mefhumu bâ-fermân-ı ‘âlî şerh virildi...*” şeklinde yer almakta ve böylelikle mahkûmun menfasına teslim edildiği görülmektedir. Böylelikle yargılama süreci tamamlanmış ve kişinin ıslah olana kadar cezasını çekmesi sağlanmıştır.

Mahkûmların menfalarına ulaşmalarını sağlayan görevlilerin, yapacakları yolculuktan dolayı güvenlikleri ve ihtiyaçları karşılanmaya çalışılmıştır. Mahkûmlara gidecekleri yer güzergâhında bulunan merkezlerdeki görevlilere emredilerek mahkûmları götüren görevlilere yardımcı olmaları istenmektedir. Bununla ilgili olarak; “Bin ikiyüz altı senesinde Divan-ı Hümayun çavuşlarına verilen ferman ile iki mahkûmu Mora’ya ve oradan da Magosa’ya götürüp ve oradan gelinceye kadar mahkûmların korunması için karada ve denizde yol üzerinde bulunan kuzat, nüvab, ayan, voyvoda ve iskele eminlerine hitaben yol boyunca bu kişilere yardım edilmesine emredilmiştir²¹.” Yine bir başka belgede ise, Kıbrıs’a mahkûm götürecektir olan bir

²⁰ Osmanlı Devleti’nin kayıtlarının tamamında bu durumu görememekteyiz. Bazı belgelerde olayların mahkemeye yansımaları ayrıca kişinin suçlu bulunup cezasının tespit edildiği ve nerede cezasını çekeceği belirtilmektedir. Fakat sonrasında suçlunun cezasını çekeceği yere götürülmesi hakkında bilgiye ulaşılmamaktadır.

²¹ C.ZB.2417

Divân-ı Hümâyûn çavuşu ve beraberinde bulunan üç harbeci, mahkûmları koruyup kollamak için bir adet padişah fermanı talep etmişlerdir²².

Yine mahkûmları götürecek olan görevlilerin yolda ihtiyaçlarını karşılamaları için yolluk harcırahı verilmiştir. Verilen harcırahların günlük hesaplandığını tahmin etmekteyiz. Bunun sebebi belgelerde verilmesi gereken miktar belirtilip sonrasında ise toplam miktarı ifade edilmektedir. Bununla ilgili olarak, Karasu'ya iki mahkûm götürmesi için görevlendirilen Hevâcigân Divân-ı Hümâyûndan Mehmed Efendi'ye yüz elli, yanında giden bir harbeciye on guruş toplamda ise yüz atmış guruş verilmiştir²³. Yine bir başka belgede ise, Dergâh-ı 'alî yeniçerilerinden kolçavuşuna Seddülbahir Kalesi'ne mahkûm götürmesi için on guruş yol harcırahı verilmesi emredilmiştir²⁴.

3.2. Mahkûmluk Süreci ve Mahkûmların Yaşayışı

Osmanlı Devleti kendi varlığına zarar veren, toplum huzurunu ve düzenini bozan davranışları suç saymaktadır. Bu davranışlarda bulunan kişileri ıslah etmek amacıyla cezalandırmaktadır. Cezalandırılan şahıslardan hapis ve sürgün cezası alan kişiler yaşadığı yerden uzaklaştırılmakta ve farklı bir bölgede ıslah oluncaya kadar kalmaya mahkûm edilmektedir. Bu kişilerin cezalandırılması için gönderildiği yerler, suç unsuru taşıyan davranışlara göre şekillenmemekte, birkaç istisnai yer dışında rastgele belirlenmektedir. Mahkûmlara verilen hapis ve sürgün cezalarının uygulanacağı yerler sabit tutulmamakta, devlet içerisinde uygun görülen ada ve sancakların tamamı kullanılmaktadır.

3.2.1. Mahkûmların Gönderildiği Mekânlar

Osmanlı Devleti, suçluları yapmış olduğu davranışa göre cezalandırmaktadır. Verilen cezalar içerisinde sürgün cezası hafif suçları içerirken, hapis cezaları ağır suçlara uygulanmaktadır. Bu cezaların ikisinde de mahkûmlar yaşadıkları yerin dışında farklı mekânlarda cezalandırılmaktadır. Mahkûmların cezalarını çekeceği mekânlar

²² C.ZB.24.

²³ C.AS.38032.

²⁴ C.AS.2148.

Osmanlı Devleti'nin sınırları içerisinde yer almakta, devlet sınırlarının dışına çıkmamaktadır.

Osmanlı Devleti verilen cezalarda, cezaların çekileceği mekânların belirlenmesine de özen göstermektedir. Devlet sınırlarının geniş olması mahkûmların cezalandırılacağı yerlerin tespitini kolaylaştırmaktadır. Nitekim cezalandırılmalarda sınırlar içerisinde bulunan sancakların ve adaların tamamına yakını kullanılmıştır. Özellikle adalar kaçılması zor olmasından dolayı hapis ve sürgün cezalarında sıkça kullanılan mekânlar arasında yer almaktadır.

Mahkûmların sürgüne gönderilmesi ve gönderildiği bölgede kalmalarını sağlanması daha kolay görülmektedir. Mahkûm, gönderildiği bölgenin görevlendirilen memurlarına teslim edilmekte ve mahkûmun bu bölgede serbestçe kalması sağlanmaktadır. Hapis cezası alan mahkûmların cezalarını çekeceği yerlerde ise kalelerin ve kale zindanlarının olması gerekmektedir. Mahkûmun bu zindanlarda kalması sağlanmalı ve kaçması engellenmelidir. Bu sebepten dolayı hapis cezalarında belirlenen kalelerin seçilmesine özen gösterilmekte ve genelde büyük merkezler ile adalarda bulunan kalelerin zindanları kullanılmaktadır.

3.2.1.1. Sürgün Cezasının Çekildiği Merkezler

Osmanlı Devleti meydana gelen adli olaylarda uyguladığı sürgün cezaları ve merkezlerinin belirlenmesine özen göstermiştir. Yapılan sürgünlerde mahkûmların cezalandırılacağı mekânları belirlerken tek veya birkaç merkeze bağlı kalınmamıştır. Sürgün cezalarında devlet sınırları içerisinde bulunan sorunlu bölgelerin dışındaki merkezlerin tamamına yakını kullanılmıştır. Yapılan sürgünlerde mahkûmların bulundukları mekândan uzaklaştırılması esas kabul edilmiştir. Nitekim uygulamaların tamamında suçlular bir başka yerleşim yerine gönderilmiştir.

Yapılan sürgünlerde bir diğer önemli nokta ise mahkûmlar sürgün edildiğinde bulunduğu bölgeden fazla uzak bir diyara gönderilmemektedir. İncelediğimiz dönem içerisinde bir mahkûmun Diyarbakır veya Erzurum Eyaleti'nden, Rumeli'ye sürgün edildiğine rastlayamadık. Daha çok yine bölgeye çok uzak olmayan merkezlerin sürgün yerleri olarak kullanıldığını tespit etmekteyiz. Diyarbakır veya Erzurum Eyaletleri'nden Adalara sürgün cezasının olduğunu görmekteyiz.

Çalışmamızd 1206 hicri yılı içerisinde Kal'abend defterine yansıyan sürgün cezalarında kullanılan merkezlere ve bu merkezlere yapılan sürgün miktarları tablo bir

de yer almaktadır. Tabloya baktığımızda sürgün merkezlerinin çeşitlendiğini görmekteyiz.

Tablo 1. 1206 Yılında Uygulanan Sürgün Yerleri ve Sürgün Edilen Kişi Sayısı

1206 Hicri yılında Sürgün Cezasının Uygulandığı Merkezler	Mahkum Sayısı	1206 Hicri yılında Sürgün Cezasının Uygulandığı Merkezler	Mahkum Sayısı
Bozcaada	43	Niğde	1
Limni Adası	22	Selvi	1
Kıbrıs Adası	12	İnebolu	1
Midilli Adası	12	Biga	1
Magosa (Kıbrıs)	10	Çorum	1
Rodos Adası	9	Kangırı	1
Bursa	5	Sekpodoz Adası	1
Dimetoka	4	Eğirdere	1
Eğriboz	3	Van	1
Gelibolu	3	Bayburt	1
İstanköy	3	Amasra	1
Samsun	2	Niğde	1
Sinop	2	İbrailiye	1
Adana	2	Ereyli-i Karaman	1
Tekfurdağı	2	Filiba	1
Lefkoşa (Kıbrıs)	2	Platamone (Limni)	1
İzmir	2	Trapoliçe	1
Kastamonu	2	Sakız Adası	1
Resmo Adası	2	Kars	1
Kavala	2	Haleb	1
Selanik	1	İnebahtı	1
Ankara	1	İnoz	1
Zin Mevhub Kalesi (Suriye)	1	Toplam	169

Tabloda görüldüğü üzere kırk beş farklı bölgeye yüz atmış dokuz sürgün yansımıştır. Özellikle Kal'abend defterine yansıyanlarda Adalar sürgün cezalarında sürekli olarak kullanılmaktadır. Tabloda da görüldüğü üzere 1206 Hicri yılı içerisinde yapılan ve Kal'abend defterinde yer alan belgelerde sürgün cezalarının yarısından fazlası adalara yapılmıştır. Bunun yanında Anadolu'nun birçok merkezi de bu dönem içerisinde sürgün cezaları için kullanılmıştır²⁵. 1206 hicri yılı içerisinde kayıtlara rastlayamadığımız fakat farklı yıllar içerisinde bu merkezlerin dışında merkezlerinde kullanıldığını görmekteyiz²⁶.

²⁵ 25-26 Nolu A.DVNS.KLB.d.

²⁶ 25'ten 31'e kadar olan Kal'abend defterleri ile 135'ten 178'e kadar olan Kal'abend dosyaları içerisinde çalışma dönemimize ait sürgün yapılan merkezleri tespit etmemiz mümkündür.

3.2.1.2. Hapis Cezasının Uygulandığı Merkezler

Hapis cezası bir başka deyimle kal'abend cezası olarak ifade edilmektedir. Hapis cezaları kalelerin içerisinde yer alan zindanlarda uygulanmaktadır. Bundan dolayı bu cezanın uygulandığı merkezlerde öncelikle kaleler ve kalelerde mahkûmların koyulacağı zindanların olması gerekmektedir. Ülke sınırları içerisinde bu şartlara sahip olan merkezlerin tamamı hapis cezalarının uygulanmasında kullanılmıştır.

Hapis cezalarında, mahkûmun hapsedileceği yer yargılama sonunda alınan karar merkezde onaylandıktan sonra yine merkezde belirlenmektedir. Mahkûmlar yaşadıkları yerde hapis cezasına çarptırılmamakta, yaşadığı yerin dışında farklı bir yer tespit edilmektedir. Mahkûm belirlenen bu merkezde bulunan kalelere görevliler tarafından sevk edilmekte ve kalede bulunan zindanlara konulmaktadır.

Tablo 2. 1206 Yılında Uygulanan Kal'abend Cezasının Uygulandığı Yer ve Uygulanan Kişi Sayısı

1206 Hicri yılında Kal'abend Cezasının Uygulandığı Merkezler	Mahkûm Sayısı	1206 Hicri yılında Kal'abend Cezasının Uygulandığı Merkezler	Mahkûm Sayısı
Seddülbahir Kalesi	19	Boğazköy Kalesi	2
Aynaroz Adası Manastırbend	17	Silistre Kalesi	1
Limni Adası	15	Boğazköşk Kalesi	1
Samsun Kalesi	11	Rodos	1
Magosa Kalesi	7	Kayseri Kalesi	1
Ankara	7	Garmyus Kalesi	1
Kütahya Kalesi	7	Niğza Kalesi	1
Konya Kalesi	6	Ziştovi Kalesi	1
İnoz Kalesi	6	Deyr-i Etrak Kalesi	1
Benefşe	4	Diyarbakır Kalesi	1
Kavala Kalesi	3	Tulca Kalesi	1
Eğridere Palingası	3	Boğazkesen Kalesi	1
Selanik Kalesi	3	Kaloni Manastırı (Limni)	1
Bozcaada	2	Erzincan Kalesi	1
Sinop Kalesi	2	Güzelhisar Kalesi	1
Yergöğü	2	Varna Kalesi	1
Kangırı Kalesi	2	Narda Kalesi	1
Gelmeriye Kalesi	2	Antalya Kalesi	1
Dimetoka Kalesi	2	Niş Kalesi	1
Amasra Kalesi	2	Toplam	142

İncelediğimiz dönem içerisinde 1206 hicri yılı içerisinde Kal'abend defterine yansıyan hapis cezalarının uygulandığı merkezler ve bu merkezlere gönderilen mahkûmların miktarları tabloda görülmektedir²⁷.

Tabloda da görüldüğü üzere ülkenin farklı bölgelerinde bulunan kaleler hapis cezalarının uygulanmasında kullanılmıştır. Tabloda bulunan yerlerin dışındaki sancakların kaleleri de farklı dönemlerde hapis cezalarının uygulanmasında kullanılmıştır. İncelediğimiz dönemin tamamında ise tabloda yer alan adalar ve kaleler sürekli olarak ve bunlar ile beraber başka kaleler de mahkûmların ıslahı için hapis cezalarında kullanılmıştır. Özellikle adalarda bulunan kaleler oldukça sık kullanılmış diğer sancaklara oranla daha fazla mahkûm gönderilmiştir. Adalara gönderilen mahkûmların sayılarının fazla olmasında, ulaşımın gemiler ile kolaylıkla sağlanması ve kaçışın zor olmasından kaynaklandığını düşünmekteyiz²⁸.

3.2.2. Hapishane Şartları ve Mahkûmların İşeleri

Osmanlı Devleti'nde incelemiş olduğumuz dönemde hapishanelerin olmamasından dolayı hapis cezası alanlar kale zindanlarda tutulmuştur. Kale zindanlarının mevcut yapıları ve koşulları dönemin şartları da düşünüldüğünde pek iç açıcı değildir. Zindanların olumsuz koşulları mahkûmları etkilemekte ve mahkûmlar da bu mekânlardan kurtulmak için büyük çaba sarf etmektedirler. Bu durum belgelere yansımakta ve affedilmeleri için merkeze gönderdikleri arzuhallerde açıkça görülmektedir.

Özellikle zindanlarda belirli bir süre kalan mahkûmların affedilmeleri için gönderdikleri arzuhallerinde durumlarını açıkça ifade etmektedirler. Belgelerde durumlarının bulundukları mekândan dolayı kötü olduğunu bildirip, sürekli olarak hastalandıklarından bahsetmektedirler²⁹. Yine belgelerde bu kötü koşullardan dolayı mahkûmların öldüğüne dair bilgiler yer almaktadır. Bununla ilgili olarak Belgrat'ta

²⁷ 25-26 Nolu A.DVNS.KLB.d.

²⁸ Yine bu dönemde Limni Adasına Eşkîyalıktan dolayı yirmi tane gayri müslim hapsedilmiştir. Fakat kısa bir süre sonra bunların kürek cezasına gönderilmesinden dolayı tabloda yer vermemeyi uygun gördük. 26 Nolu A.DVNS.KLB.d./s.69.B.253.

²⁹ Taşçı Mustafa isimli şahıs Seddülbahir Kalesi'ne hapsedilmiş ve burada hastalıktan dolayı affını istemiştir. 26 Nolu A.DVNS.KLB.d./s.26.B.96.

yakalanan eşkıyanın hapse konulduğu fakat zindanda bulunan kişi sayısının çok fazla olmasından dolayı her gün birer ikişer mahkûmun öldüğü bildirilmiştir³⁰.

Mahkûmların hapisane şartları hakkında yeterli bilgiye sahip olmamaları ile beraber belgelere dolaylı olarak yansıyan bilgiler bizleri aydınlatmaktadır. Mahkûmların kaçmalarını önlemek amacıyla zindanlarda zincirlerle bağlandıklarını belgelerde görmekteyiz. Bununla ilgili olarak, Muhzır Ağa Kapısı'nda hapis olan esirlerin kaçmalarını önlemek ve zindanda tutmak amacıyla otuz adet zincirin lazım olduğunu ve bu zincirlerin Anadolu'dan sipariş edildiği bildirilmektedir³¹.

Yine incelemiş olduğumuz dönem içerisinde hapis cezasına çarptırılıp zindanda tutulanların zindan dışında da çalıştırıldığını görmekteyiz. Mahkûmlardan borçlu olanlar borçlarını karşılamak ve borçluların da alacaklarını sağlamak için çalıştırıldığını görmekteyiz. Bununla ilgili olarak; İstanbul'da Ağakapusu'nda ve zindanda hapis olan mahkûmlardan borçlu olup borçlarını ödeyemeyenler, borçlarını ödemeleri için farklı yerlerde çalıştırılmıştır. Mahkûmlardan bir tanesi Sadr-ı Rum Hazretlerinin yanında, yedi tanesi Mahmut Paşa Naibi'nin yanında, yirmi iki tanesi Ahi Çelebi Naibinin yanında, iki tanesi Galata Bab-ı Mahkemesi'nde, bir tanesi Hasköy Mahkemesi'nde ve dört tanesi Balat Mahkemesi Naibi'nin yanında çalıştırılmıştır. Mahkûmlar aldıkları ücretler ile borçlarını ödemişlerdir³²."

Mahkûmların zindanda kaldıkları süre içerisinde yaşamlarını sürdürmeleri için temel ihtiyaçlarının giderilmesine özen gösterilmiştir. Zindanlarda yaşam koşulları her ne kadar kötü olsa da, mahkûmların hayatlarını idame ettirebilmeleri için bazı ihtiyaçları giderilmiştir. Mahkûmların zindanlarda kaldıkları süre içerisinde yiyecek ihtiyaçları karşılanmıştır. Bu ihtiyacı karşılamak için zindanda bulunan mahkûmlara *nân-ı 'azîz* adı altında ekmek parası verilmektedir³³. Bu bakımdan bu para aylık olarak

³⁰ H.H.2682.

³¹ C.ADL.3735.

³² C.ADL.5213.

³³ H.H.10057. C.ADL.435.

zindanda bulunan kişi sayısına göre nân-ı ‘azîz parası olarak mahkûmlar için harcanmak üzere görevlilere teslim edilmektedir³⁴.

Yine Baba Cafer Zindanı’nda mahkûmlara nizam-ı kadim üzere yevmi her mahkûm için birer para nân-ı ‘azîz ve her gece çorba verildiğı, cuma ve pazartesi günü ise pilav verildiğı belirtilmiştir. Ayrıca sadakalar ve hapisanede bulunanlara gönderilen kurbanlar da mahkûmlara verilmektedir. Yemeklerinden ayrı verilen kurban etleri mahkûmlara az miktar dağıtmakta geri kalan görevlilere tevzi edilmektedir. Mahkûmlara ayrıca mumlar da gönderildiğı belgede belirtilmekte bunlarda mahkûmların ihtiyacına göre kullanılmaktadır. Mahkûmların giderlerinin bir kısmı bağılı vakıf gelirlerinden ve camilere yapılan yardımlardan karşılanmıştır³⁵.

Ayrıca mahkûmların giderleri ve ihtiyaçlarının karşılanmasında farklı kalemlerden para sevk edildiğı görülmektedir. Bu paralardan kendilerine bakmaya aciz, hasta ve yaşlı olanlara yevmiye verilmesi emredilmiştir. Hasta ve yaşlı olmayanlara ise cânib-i mirî’den, serbest bırakılanlara bir miktar yol harçlığı verilip memleketlerine gönderilmesi emredilmiştir³⁶.

Osmanlı Devleti savaş zamanlarında esir edip hapse attığı yabancılara da günlük tayinat parası vermektedir. İncelemiş olduğumuz dönemde Fransız maslahatgüzarı olan Boşam isimli şahsın hizmetkârına günlüğü iki gurusu olarak belirlenmiş ve bir aylık altmış gurusu verilmiştir³⁷. Yine Kayseri’de zindana konulan dokuz Fransız’a ise günlük beş para yevmiye verilmiştir. 1214 senesi Zilkadesinin on dördüncü gününden, 1215 senesinin Zilkadesinin on üçüncü gününe kadar olan 354 günlük süre için sekiz yüz kırk buçuk gurusu verildiğı bildirilmiştir³⁸. Yedikale ve Galata’da hapis olan Fransızlara otuzar gurusu günlük tayinat verilmektedir. Cemaziyelahir’in başlangıcından sonuna kadar yirmi dokuz günlük tayinat bedeli olarak sekiz yüz yetmiş gurusu olarak

³⁴ İstanbul’da çarşı, pazar ve cami etrafında dolaşan fahişeler 1227 yılında yakalanıp Baba Cafer Zindanı’na hapsedilmiştir. Mahkûmların burada yiyecek ve içeceklerini sağlamaları amacıyla bunlara aylık nân-ı ‘azîz ve diğer tayinatlar için para verilmektedir. Şaban ayında otuz altı fahişe için ödenen miktarın bin beş yüz altmış iki buçuk gurusu olduğu başmuhasebeye kaydedilmiştir. Fakat Ramazan ayının tayinat parasının verilmediğı ve verilmesi için başvuruda bulunulduğu belirtilmektedir. C.ML.17

³⁵ H.H.13083.

³⁶ H.H.13265

³⁷ C.HR.1121 C.HR.1409 C.HR.1895

³⁸ C.HR.1407 C.HR.1872

hesaplanmıştır. Bu paranın Fransız parasından verilmesi talep edilmiş ve verilen emir üzerine Fransız parası olarak verilmiştir³⁹.

Fransa üzerine sefer düzenlenmesi üzerine Yedikale'ye hapsedilen Maslahatgüzarı, serkatibi ve tercümanına toplam on guruş yevmiye verilmiştir⁴⁰. Verilen yevmiyenin altı guruşu Maslahat güzarın, iki guruşu serkatibinin ve iki guruşu da tercümana verilmektedir⁴¹.

Yine Yedikale'de Rusyalı otuz sekiz esirin bulunduğu bildirilmiş ve bunlara yevmiye aylık sekiz yüz on guruş olarak verilmiştir⁴².

Ayrıca mahkûm olan yabancıların zindanda Müslüman olduklarını bildirmeleri halinde bu kişilere para ve hediyeler verilmiştir. Bunlardan Macar Mayorlarından olup Tersana-i Amirede Müslüman olup Mehmed ismini alan kişiye bir takım elbise, bir takım yatak ve beş yüz guruş harçlık verilmesi emredilmiştir⁴³. Önceleri bu mahkûmlar Müslüman olduklarında serbest de bırakılmıştır. Fakat sonradan bu kişilerin gerçekte Müslüman olmadıkları, sadece kurtulmak için bunu yaptıklarının fark edilmesi üzerine serbest bırakılmayıp yine zindanda tutulmaya devam ettirilmişlerdir⁴⁴.

3.3. Mahkûmların Serbest Bırakılmaları

Osmanlı Devleti içerisinde suç teşkil eden davranışlarda bulunan kişilerin bir kısmı hapis ve sürgün cezasına çarptırılmıştır. Verilen cezalar toplum içerisinde huzur bozucu davranışların ve benzeri davranışların oluşmasını engellemeyi amaçlamaktadır. Ayrıca bu cezalar, suçlu bulunup mahkûm edilen kişilerin yapmış oldukları davranışları yeniden yapmalarını önlemek ve ıslah edilmelerini amaçlamaktadır.

Osmanlı Devleti'nin uygulamış olduğu idam dışındaki cezalar suçluların ıslah edilmesini amaçlamaktadır. Nitekim uygulanan hapis ve sürgün cezaları da ıslah amacı gütmektedir. Hapis ve sürgün cezaları ile suçluların ıslah edilmeleri, yeniden topluma

³⁹ C.HR.1756

⁴⁰ C.HR.1757

⁴¹ C.HR.3511

⁴² C.HR.2039

⁴³ C.DH.14763

⁴⁴ H.H.57607.

kazandırılması amaçlanmaktadır. Böylelikle ıslah edilen suçlular topluma yeniden kazandırılmakta ve toplum içerisinde birlikte yeniden yaşamaları sağlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda kanun ve kurallara aykırı ve toplum huzurunu bozucu davranışlar gösteren kişiler yakalanıp yargılama sonunda ıslah edilmeleri amacıyla cezalandırılmaktadır.

Yargılama sonucunda kişinin suçu tespit edilir ise yapmış olduğu davranışın devlete veya topluma vermiş olduğu zarar göz önünde bulundurularak uygun görülen ceza verilmektedir. Fakat yargılama sonucunda suçlu bulunan kişiye öngörülen ceza belirtilmesine rağmen cezanın süresi belirtilmemektedir. Bunun yerine kişi ıslah-ı nefis edinceye kadar tabiri kullanılarak verilen cezanın amacı ortaya konulmaktadır.

Belgelerde bu durum; “...siz ki mevlânâ ve Yenîçeri Zâbiti mûmâ-ileyhümâsız ma‘rifetiniz ve ocakdan ta‘yîn olunan mübâşir mûmâ-ileyh ma‘rifetiyle merkûmları **ıslâh-ı nefis için İnoz Kal‘ası’na irsâl** ve tesyîre ihtimâm eyleyesiz ve sen ki dizdâr merkûmsun vusûllarında merkûmları kal‘a-i mezkûrede muhkem habs ve kal‘abend eyleyüb...”⁴⁵ şeklinde ifade edilmektedir. Görüldüğü üzere suçlunun ıslah edilmesi için hapis cezası ile cezalandırılmıştır. Yine bir başka belgede ise; “... hilâf-ı rızâ hareket-ı nâ-bercâya mütecâsir oldukları tahkîk olunduğuna mebnî merkûmların âhz ve zindanda habs olmuş oldukları bâ-takrîr inhâ olunmağla sâbıkı’l-zikr sekiz neferin gayretü’l-gayr **ıslâh-ı nefis için çavuş mübâşeretiyle Limni Ceziresine nefy ve iclâları için ...**” şeklinde suçluların iyi hal gösterene kadar yani ıslâh-ı nefis edinceye kadar sürgün cezası ile cezalandırıldıkları ifade edilmektedir⁴⁶.

Belgelerde mahkûmun hapis veya sürgün cezası almış olduğu belirtilmektedir. Yine mahkûmun almış olduğu cezayı çekeceği yer söylenmekte fakat verilen cezanın süresine yer verilmemektedir. Bunun yerine mahkûmun cezalandırıldığı yerden ikinci bir emre kadar serbest bırakılmamaları emredilmektedir. Belgelerde bu durum; “...sen ki dizdâr-ı merkûmsun vusûlünde merkûmu kal‘a-i mezkûreye vaz‘ ve kal‘abend eyleyüb **bilâ emr-i şerîf ıtlâk** ve bir takrîb firârından tehâşî ve mücânebet ve vusûl-ı kal‘abendini Der-‘aliyyeme tahrîr ve işâret eylemen bâbında...” şeklinde ikinci bir

⁴⁵ 25 Nolu A.DVNS.KLB.d./s.2.B.11.

⁴⁶ A.DVN.KLB./D.139/B.69.

emre kadar hapiste kalacağı ifade edilmektedir⁴⁷. Yine bir başka belgede ise; “... imdi sen ki sekbânbaşı mûma-ileyhümasın bâlâda mezkûrî’l-esamî altı nefer mesfûranı Midillü Ceziresine nefy ve iclâya mübâderet eylesin ve siz ki mevlâna ve nâzır mûma-ileyhümâsız ve altı nefer mesfûrân sekbânbaşı-i mûmaileyh tarafından irsâl olunmalarıyla vusûllerinde cezire-i mezbûrede menfiyen meks ve ikâmet itdirüb hatve-i vâhide mahal-i âhere tecâvüzlerine irâet-i ruhsatdan mübâ’edet ve **bilâ emr-i şerîf utlâk** ve bir takrîble firâr ve tehâşi ve mücânebet ve vusûl ve menfiyen ikâmet itdirildiklerini nâtık...” şeklinde ikinci bir emre kadar sürgünde kalacağı ifade edilmektedir⁴⁸.

Mahkemede ceza sürelerinin belirlenmemesinde en önemli etken mahkûmun belirlenen zaman aralığını tüketmesi yerine ucu açık olan bir zaman zarfında davranışlarının düzeltilmesidir. Böylelikle mahkûm affedilip serbest bırakılması için yapmış olduğu olumsuz davranışları bir an evvel bırakıp iyi hal göstermek zorundadır. Mahkûm iyi hal göstermesi halinde yeniden topluma kazandırılmakta ve özgür bir şekilde hayatını devam ettirmektedir. Aksi takdirde mahkûm edilen kişilerin yapmış olduğu olumsuz davranışları bir daha yapmayacağı kanaati oluşmaması halinde cezalandırıldığı yerde kalmaya devam etmek zorundadırlar.

Verilen cezalar, kişilerin devlete veya topluma karşı yapmış oldukları şeylerden, suç teşkil eden davranışlardan arınmalarını ve bir daha yapmamalarını amaçlanmaktadır. İdam cezası dışında verilen cezalarda mahkûmların kurtulma şansı her zaman mevcuttur. Devlet düzenini zedeleyen ve toplum huzurunu bozan davranışlarda bulunan kişiler cezalandırılıp mahkûm edilmektedir. Mahkûm edilen kişiler ıslah olduklarını ve benzer davranışlarda bulunmayacaklarını merkeze bildirmektedir. Merkezde mahkûmun ıslah olduğuna dair kanaatinin oluşması durumunda mahkûmlar yeniden topluma kazandırılmıştır. Bu durum devlet içerisinde herhangi bir suça karışıp cezaya mahkûm edilen kişilerin olumlu davranış sergilemeleri halinde affedilme imkânının sürekli olarak mevcut olduğunu göstermektedir.

Osmanlı ceza sisteminde mahkûmların suçlarının affedilip, serbest bırakılmaları padişahın onayı ile gerçekleşmektedir. Mahkûmu affedip serbest bırakması için, padişah’ın nezdinde mahkûmun ıslah olduğuna dair kanaatin oluşması gerekmektedir.

⁴⁷ 27 Nolu A.DVNS.KLB.d./s.28.B.1.

⁴⁸ A.DVN.KLB./D.139/B.8.

Bundan dolayı hapis veya sürgün cezasına mahkûm edilen kişiler, ıslah olduklarına dair padişaha arzuhal göndermekte, durumu hakkında bilgi verip, ıslah olduğunu bildirmekte ve af dileyip serbest bırakılmayı istemektedir. Mahkûmun göndermiş olduğu arzuhal merkezde incelenmekte ve padişahın onayına sunulmaktaydı. Padişahın nezdinde mahkûmun ıslah olduğuna dair kanaatin oluşması halinde, padişahın izniyle mahkûm affedilip serbest bırakılmaktaydı.

Ayrıca mahkûmun yerine cezalandırıldığı bölgede bulunan idareciler veya hapis hanedeki görevlilerde mahkûmun iyi halini merkeze bildirip, onun serbest bırakılmasını isteyebilmektedir. Bu durumda mahkûm edilen kişinin iyi hali, tutum ve davranışları görevli memurlar tarafından merkeze bildirilmekte ve yine padişahın onayı ile mahkûm affedilip serbest bırakılmaktadır.

Yine kişi yapmış olduğu davranışlardan dolayı mahkûm edilmesi halinde yakınlarının istek ve ricaları da göz önünde bulundurulmaktadır. Bu durumda aileden birinci dereceden akrabasının özellikle de mahkûmun annesinin, eşinin ve çocuklarının taleplerinin dikkate alındığı görülmektedir. Bu kişilerin yalnız kalmaları, kendilerine bakacak kimsenin olmadığını söylemeleri, güvenliklerini ve geçimlerini sağlayamadıklarını arzuhal ile bildirdikleri görülmektedir. Yine padişah mahkûmun yakınlarına merhamet ederek mahkûmu affedip serbest bırakılmasını sağladığı görülmektedir.

Fakat her mahkûmun ıslah olduğuna dair göndermiş olduğu arzuhalinde yer alan affedilip serbest bırakılma istekleri padişah tarafından kabul edilmemektedir. Mahkûmun göndermiş olduğu arzuhalde ıslah olduğunu bildirmesine rağmen ıslah olduğuna dair kanaat oluşmaması halinde padişah kişinin mahkûmiyet sürecinin devamını da isteyebilmektedir. Bununla ilgili olarak birçok uygulama belgelerinde görülmektedir. *“Magosa Kalesine sürgün edilen Mehmed Tahir Efendi göndermiş olduğu arzuhalde on üç yıl boyunca cezasını çektiğini, ceza süresinin dolduğunu, ıslah olduğunu bildirmiş ve affedilip serbest bırakılması için merkeze başvurda bulunmuştur. Fakat bu isteği uygun bulunmamış ve mahkûmiyetinin devamına karar verilmiştir⁴⁹.”*

⁴⁹ 25 Nolu A.DVNS.KLB.d./s.2.B.1

Mahkûm edilen kişiler için bölgede bulunan idarecilerin veya görevlilerin de mahkûmun affedilmesi hususundaki istekleri geri çevrilebilmektedir. Bu durumla ilgili olarak; *“Olumsuz davranışlarından dolayı Gelibolu’ya sürgün edilen Naib Mehmed Arif’in affedilip serbest bırakılması için Gelibolu naibi ilam göndermiş fakat naibin bu isteği kabul edilmemiş mahkûmun Gelibolu’da kalmaya devam etmesi bildirilmiştir⁵⁰.”*

Bunların dışında yine hapis veya sürgün cezasına mahkûm edilen kişilerin ceza süreleri hakkında ulaşamadığımız bilgiler de mevcuttur. Bunun sebebi olarak hapis veya sürgün cezası alan kişilerin affedilip serbest bırakılmalarına dair kayıtların düzenli olarak tutulmamasıdır. Mevcut kullanılabilen kayıtlar içerisinde affedilip serbest bırakılma ile ilgili bilgi yok denecek kadar az bulunmaktadır. Bunun sebebinin ilki mahkûmun affedilip serbest bırakılmasına dair kaydın ayrı bir tasnif olarak tutulmaması veya mevcut kayıtlar içerisinde çok az yer almasıdır. İkincisi ise mahkûm edilen kişinin cezasını çektiği mekânda hayatını kaybetmiş olmasıdır. Cezalandırma veya affedilip serbest bırakılma ile ilgili belgelerin hiçbirinde mahkûmun öldüğüne dair bilgiye rastlamamaktayız⁵¹.

3.3.1. Kişinin Suçsuzluğunun İspatlanması Üzerine Serbest Bırakılması

Osmanlı Devleti, sınırları içerisinde bulunan halkın birbirleriyle veya devlet ile münasebetine önem vermiştir. Bireyin toplum içerisindeki davranışları göz önünde tutulmuş, olumsuz tutum veya davranışlarının oluşması halinde yetkililer tarafından bireye müdahale edilmiştir. Yetkili merciler tarafından bireye isnat edilen suçlama göz önünde bulundurularak, gerekli tahkikatlar yapılmıştır. Bu süreçte suç isnat edilen kişiler gözaltında bulundurulmakta ve yapılan tahkikatta kişiye isnat edilen suçlama doğru ise kişi cezalandırılmaktadır.

Suç isnat edilen kişiler hakkında yapılan şikâyetlerin kabul edilmesi halinde veya yapılan suçlamalarda yeterli delilin bulunması durumunda kişilerin cezaları kesin olarak

⁵⁰ 26 Nolu A.DVNS.KLB.d./s.61.B.223.

⁵¹ Bu durum ile ilgili mevcut kayıtlar içerisinde herhangi bir bilgiye rastlayamadık. Fakat kayıtlar içerisinde kişilerin mahkûmiyet süreleri içerisinde hayatlarını kaybettiklerine dair belgeler de mevcuttur. Misal olarak, “Belgrat’ta yakalanan eşkıyanın zindana konulduğu ve burada kalan mahkûmların yaşam şartlarının kötü olmasından dolayı her gün bir veya iki kişinin öldüğü bildirilmiştir. H.H.2682.” Osmanlı arşivleri içerisinde bu durumu aydınlığa kavuşturacak belgelerin olduğuna ve yakın zamanda ortaya çıkacağına inanmaktayız.

uygulanmakta ve değiştirilmemektedir. Bunun yanında kişiye isnat edilen suçlamaların doğruluk payı olmamasına rağmen mahkeme bilerek veya bilmeyerek haksız bir şekilde kişiyi cezalandırabilmektedir. Bu durumda kişi yüksek mahkemeye yani Divan-ı Hümayuna başvurarak yeniden yargılanabilmektedir. Burada yapılan yargılama sonucunda kişinin suçsuzluğunun anlaşılması halinde verilen ceza kaldırılmakta ve kişi serbest bırakılmaktadır.

Mahkûm hakkında yapılan suçlamaların asılsız olması halinde, bizzat kendisi Divan-ı Hümayuna başvurarak suçsuz olduğunu bildirmekte ve serbest bırakılmayı talep edebilmektedir. Böyle bir durumda mahkûm Divan-ı Hümayuna arzuhalde başvurmakta ve kendisi hakkında yapılan suçlamaların asılsız olduğunu bildirmektedir. Bu durumda Divan'da görevli bulunan kişiler tarafından mahkûmun arzuhali ele alınıp değerlendirilmektedir. Yapılan değerlendirme sonucunda mahkûm hakkında yeniden tahkikat yapılmakta ve suçlamaların doğruluğu araştırılmaktadır. Yapılan tahkikat sonucunda mahkûm edilen kişinin suçsuz olduğunun anlaşılması halinde affedilip serbest bırakılmaktadır.

Mahkûmun kendi başvurusu ile ilgili olarak tespit etmiş olduğumuz belgelerden; *“Silistre Kazası'nda ocak turnacılarından el-Hac Hasan ve Genç Abdiş isimli şahıslar hakkında şikâyetle bulunulmuştur. Yapılan şikâyetle bu şahısların yanlarına topladıkları adamlar ile halka kötülük ettikleri ve bölgenin huzurunu bozdukları bildirilmiştir. Bunun üzerine el-Hac Hasan ve Genç Abdiş isimli şahıslar yakalanıp İnoz Kalesine hapsedilmişlerdir. Fakat daha sonra el-Hac Hasan ve Genç Abdiş göndermiş oldukları arzuahallerinde kendileri hakkında yapılan şikâyetlerin doğru olmadığı ve bu tür davranışlarda bulunmadıklarını bildirip halkın kendilerinden hoşnut olduğunu belirtmişlerdir. Bunun üzerine yapılan tahkikat sonucunda bu kişilerin beyanlarının doğru olduğu ve suçsuz olduklarının tespit edilmesi üzerine kırk günlük mahkûmiyet sonunda serbest bırakılmışlardır⁵².”* Bir başka belgede benzer bir durum ise; *“Kırk kiliseye bağlı Kızılağaç Yenice isimli karyede Naib olan Ömer Efendi'nin halktan alınan vergilerin bir kısmını kendi çıkarı için kullandığına dair şikâyetle bulunulmuştur. Şikâyet üzerine Ömer Efendi ve kendisine yardımcı olan gayri müslim olan bir şahıs*

⁵² 26 Nolu A.DVNS.KLB.d./s.60.B.219. Belgenin aslı için bkz. Ek 3.

islah oluncaya kadar Seddülbahir Kalesine sürgün edilmiştir⁵³. Ömer Efendi göndermiş olduğu arzuhalde yapılan suçlamaların asılsız ve iftira olduğunu bildirmiş ve bunun sebebi olarak da şikâyet eden kişilerin çıkarıyla ters düşmesini göstermiştir. Sonuç olarak kendisinin affedilip serbest bırakılmasını istemiştir. Yapılan değerlendirme sonucunda halka karışmaması şartıyla Ömer Efendi ve yanında bulunan zımmi otuz dört günlük mahkûmiyet sonunda affedilip serbest bırakılmıştır⁵⁴.” Mahkûmların asılsız ve yalan suçlamalar ile mahkûm edildiğine ve daha sonra serbest bırakıldığına dair çok sayıda belgeye rastlanmaktadır.

Haksız ve asılsız suçlamalar neticesinde mahkûmiyetin oluşması halinde, mahkûmun ailesi veya yakınları da üst mahkeme olarak Divan-ı Hümayuna arzuhalde başvurmakta ve kararın düzeltilmesini isteyebilmektedir. Bu durumda mahkûmun yakınları göndermiş oldukları arzuhalde mahkûmun yakınlık derecelerini ifade ederek, kişiye isnat edilen suçlamaların asılsız olduğunu bildirirlerdi. Divan’da bulunan görevliler mahkûmun affedilmesi amacıyla gönderilmiş olan arzuhalı değerlendirerek uygun görülmesi halinde yeniden tahkikat yaptırmaktadır. Kişinin suçsuz olduğunun tespit edilmesi durumunda ise mahkûm affedilip serbest bırakılmaktadır.

Mahkûm yakınlarının yapmış olduğu başvurularla ilgili olarak; “*İstanbul’da bulunan Bağdadi el-Hac Hasan ve Kütahyalı Hasan isimli şahıslar kendi hallerinde olmayıp yasak olmasına rağmen bazı kişileri kandırıp sizlere define ihraç ederiz deyip bu kişilerin paralarını aldıkları bildirilmiştir. Bunun üzerine bu şahıslar yakalanıp Limni Adası’na sürgün edilmişlerdir. Bağdadi el-Hac Hasan’ın eşinin göndermiş olduğu arzuhalde bu şahıslara iftira edildiği bildirilmiş ve kendilerinin ve üç tane uşaklarının ayrıca Kütahyalı Hasan’ın da eşinin ve dört evladının perişan olduğunu bildirmiştir. Bağdadi el-Hac Hasan ve Kütahyalı Hasan’ın bu ve benzeri davranışlarda bulunmamaları şartıyla ve yakınlarına merhameten yedi ay on günlük mahkûmiyet sonunda serbest bırakılmışlardır⁵⁵.” Yine mahkûmun yakınlarının mahkemeye başvurması ile ilgili olarak; “*Bandırma’da vergi olarak, hintanın toplanması ve merkeze gönderilmesi emredilmiştir. Fakat Hacı Ahmed isimli şahsın hissesine düşen hintayı vermediği ve Bandırma İskelesine gönderip sattığı bildirilmiştir. Bunun üzerine**

⁵³ A.DVN.KLB./D.140/B.21.

⁵⁴ A.DVN.KLB./D.140/B.26.

⁵⁵ A.DVN.KLB./D.178/B.14.

bu şahıs yakalanıp Bursa'ya sürgün edilmiştir. Bir süre sonra eşinin göndermiş olduğu arzuhalde Hacı Ahmed'in bölgede bulunan bazı kişiler ile olan münasebetinden dolayı bölgeye gelen memurlar tarafından kendisine bu şekilde bir suç isnat ettiklerini söylemiştir. Ayrıca kendisinin ve evlatlarının perişan bir durumda olduğunu eşinin affedilmesini istemiştir. Bunun üzerine alınan karar ile Hacı Ahmed'in Bandırmadan yüklüce zehayir temin etmesi ve bu tür davranışlarda bulunmaması şartıyla yaklaşık elli günlük mahkûmiyet sonucunda affedilip serbest bırakılmıştır⁵⁶.”

Bunların haricinde yine haksız yere mahkûmiyeti halinde, kişinin suçsuzluğunu bölgenin ileri gelen yöneticileri veya bölgede itibar sahibi kişilerin Divan-ı Hümayun'a bildirdiği görülmektedir. Özellikle bölgede bulunan idarecilerin mahkûm edilen kişilere kefil olması ve mahkûmun iyi halini bildirmesi büyük önem arz etmektedir. Bu durumda mahkûmun suçsuz olduğu kanaatinin oluşması daha kolay olmaktadır.

Bölge idarecilerinin veya bölgede itibar sahibi kişilerin Divan'a başvurusuyla ilgili olarak; “ *Urfa Kazasında Ayan Kara Ahmed olarak tanınan kişinin verilen emirlere karşı uygunsuz ve hoş olmayan davranışlarda bulunmasından dolayı İnoz Kalesine hapsedilmiştir. Kaza Naibi Seyyid Mehmed Emin'in göndermiş olduğu ilamda bu kişi hakkında ki iddiaların iftira olduğunu bildirmiştir. Yapılan tahkikat sonucu Ayan Kara Ahmed'in suçsuz olduğu tespit edilmiş ve benzer davranışlarda bulunulmaması şartıyla serbest bırakılmıştır⁵⁷.”* Bununla ilgili olarak bir diğer belge ise; “*Nevşehir Kazası sakinlerinden Kethüda Salih Efendi ve Yekdiloğlu Hasan isimli şahıslar, kazada bulunan Adil Efendi'yi öldürüp bu kişinin mukataa gelirlerini tahsil etmişlerdir. Bunun üzerine bu şahıslar yakalanıp Ereğli-i Karaman'a sürgün edilmiştir⁵⁸. Daha sonra Mevlana Şeyh Ahmed zide ilmehu tarafından gönderilen ilamda bu kişilerin kendi ırzlarıyla mukayyet oldukları ve kimseye karışmadıkları bildirilmiştir. Bunun üzerine beş ay yirmi günlük mahkûmiyetten sonra bu şahıslar affedilip serbest bırakılmışlardır⁵⁹.”*

⁵⁶ A.DVN.KLB./D.178/B.34.

⁵⁷ 26 Nolu A.DVNS.KLB.d./s.37.B.133.

⁵⁸ 26 Nolu A.DVNS.KLB.d./s.6.B.16.

⁵⁹ 26 Nolu A.DVNS.KLB.d./s.32.B.118.

Haksız ve asılsız suçlamaların kimi zaman idarecilerin başına da geldiği görülmektedir. Özellikle halkın hakkını korumak pahasına bölgede bulunan memurların, diğer devlet görevlileri veya bölgenin ileri gelenleriyle sıkıntı yaşadıkları tespit edilmektedir. Çıkarları zedelenen kişiler, halkın çıkarlarını korumaya çalışan memurların asılsız suçlamalar ile bölgeden uzaklaştırmaya çalıştıkları görülmektedir. Bu suçlamalara maruz kalan memurlar görevden alınarak cezalandırılmışlardır. İdarecilerin haksızlığa uğramasından dolayı bölge halkı idarecilere sahip çıkarak haksızlığa engel olmaya çalışmışlardır. Bölge halkı kendilerine sahip çıkan ve çıkarlarını koruyan yöneticilerin hakkını korumak için Divan-ı Hümayun'a başvuruda bulunmalarına sıkça rastlamaktayız. Divan'a ferdi veya toplu olarak başvuran bölge halkı yapılanlar hakkında bilgi verir ve kişinin haksız yere cezalandırıldığını bildirmektedir. Bu başvuru üzerine dava yeniden ele alınıp tahkikat yapılmıştır ve cezalandırılan kişinin suçsuzluğu tespit edildiği takdirde affedilip serbest bırakılmıştır.

Görevli memurlar hakkında asılsız suçlamalar ile ilgili olarak; *“Sakız Adası kocabaşlarından Manol Yorgaki ile Acı Kiryakor isimli şahıslar Voyvoda Memiş'in görevini kötüye kullandığını ve aşağı çiftlik olarak adlandırılan çiftliklerin sahiplerinden haksız bir şekilde bin beş yüz guruş tecrim aldığını bildirmişlerdir. Ayrıca benzer durumların tekrarlandığı ve bunun yanında halka zarar verdiğine dair şikayette bulunulması üzerine kişinin voyvodalığının iptali ve bu paranın kişiden tahsili ile Voyvoda Memiş'in başka bir yere sürgün edilmesine dair emir verilmiştir. Bunun üzerine bölge halkının bir kısmı meclis-i şer'e gidip orada Memiş Ağa'nın halk tarafından sevilip sayıldığını söylemişler. Ayrıca Memiş Ağa'nın halkı eşkıyaya karşı koruyup kolladığı ve topladığı paranın misliyle halka dağıttığını bildirmeleri üzerine Memiş Ağa'nın cezası iptal edilmiş, kendisine voyvodalık yeniden verilmiş Sakız Muhasıllığına atanmıştır⁶⁰.”* Yine bir başka belgede ise, Şehirgölü Kazasından Ordu-yu Hümayun için yüz adet asker toplanması ve gönderilmesi için Seyyid Mehmed başbuğ olarak görevlendirilmiştir. Fakat yalnızca yirmi yedi askerin Meşta-yı Hümayuna vardığı yetmiş üç tanesinin olmadığı bildirilmiştir. Bunun üzerine verilen görevi yerine getirmede rehavette bulunması ve emre itaat etmemesinden dolayı Seyyid Mehmed yakalanıp Seddülbahir Kalesine muhkem hapis cezasına çarptırılmıştır. Bir süre sonra kaza ahalisinden bir kısım yönetici ve halk Divan'a varıp; *“...kazadan talep edilen yüz*

⁶⁰ A.DVN.KLB./D.164/B.1.

asker yerine yirmi yedi askerin toplanmasının sebebi, bundan öncede kazadan yüz elli adet kalyoncu askeri toplanıp gönderilmiş olmasındandır. Kazadan yeniden asker talep edilmesi üzerine yalnız eli silah tutabilen otuz kişinin toplana bilindiği bunların içerisinde üçünün firar etmesi sonucu yalnız yirmi yedi kişinin merkeze ulaştığı bildirilmiştir. Ayrıca Seyyid Mehmed'in hiçbir suçu ve kusuru olmadığı söyleyi kendisinin affedilip serbest bırakılmasını rica etmişlerdir." Bunun üzerine yapılan tahkikat sonucunda bu şahsın kendi halinde olumsuz davranışlarda bulunmadığı tespit edilmiştir. Sonuç olarak Seyyid Mehmed iki aylık süre sonunda affedilip serbest bırakılmıştır⁶¹.

Sonuç olarak Osmanlı Devleti sınırları içerisinde meydana gelen olaylarla ilgili yapılan yargılama sonucu yanlış kararlar alınarak kişilerin cezalandırıldıkları görülmektedir. Bunun en önemli sebeplerinden biri mahkûm edilen kişi hakkında yapılan asılsız suçlamalardır. Diğer önemli sebebi ise yargı görevlilerinin, görevlerini kötüye kullanarak çıkar çatışması yaşadıkları kişileri bölgeden uzaklaştırmaya çalışmasıdır. Fakat Osmanlı Devleti yargılamalar sonucunda verilen cezalarda oluşabilecek hataların giderilmesi için yargı yolunu kapatmamakta, mahkûm edilen kişilere yeniden itiraz hakkı tanımaktadır. İtiraz üst mahkeme olan Divan-ı Hümayun'a yapılmakta ve bir hata var ise burada alınan karar ile düzeltilmektedir. Böylece kişilerin yanlışlıkla veya haksız yere suçlamalarla zarar görmesinin önüne geçilmeye çalışılmıştır. Adaletin er veya geç tecelli etmesi halkın devlete olan güvenini de pekiştirmektedir.

3.3.2. Af Dilenmesi ve İyi Hale Binaen Serbest Bırakılma

Osmanlı Devleti sınırları içerisinde kanun ve kurallara aykırı davranış sergileyen kişiler yapmış oldukları davranışlardan dolayı cezalandırılmaktadır. Verilen cezalarda amaç kişilerin yapmış olduğu olumsuz davranışları yeniden yapmalarına engel olmak ve toplumda benzeri davranışların oluşmasını önlemektir. Bu amaçla suçlulara yapmış oldukları davranışlara göre farklı cezalar uygulanmaktadır. Amaç kanun ve kurallara aykırı ve toplum huzurunu bozucu davranışları ortadan kaldırmak ve benzer davranışların ortaya çıkmasına engel olmaktır.

⁶¹ A.DVN.KLB./D.140/B.52.

Osmanlı ceza sisteminde mahkûmun ceza süresinin kesin olarak bildirilmemesinden dolayı mahkûm, davranışlarında ne kadar erken toparlanma sağlarsa o kadar erken bırakılmaktadır. Mahkûm, serbest bırakılması için merkeze iyi halini bildiren bir arzuhal ile başvurmuştur. Bu arzuhalde mahkûm genellikle yapmış olduğu davranışlardan dolayı af dilemekte, ıslah olduğunu ve bir daha benzeri davranışlarda bulunmayacağını bildirmektedir.

Mahkûmun af dileyip serbest bırakılması ile ilgili olarak, Karacaviran naibinin asker toplanıp gönderilmesinde sorun çıkarması ve bu davranışın başka bölgelere de sirayet etmemesi için yakalanıp Sinop'a sürgün edilmiştir. Bir müddet sonra naibin merkeze gönderdiği arzuhalde affını; *"...cezîre-i mezbûrede müddet-i vâfiredir bîkes ve melâl olub vücûhla hâlim diğer gün ve muztaribü'l-âhvâl ve şâyân-ı merhamet-i 'aliyyeleri zemiresinden olduğum ifâde birle 'arzuhalim içtisâr kılındı merâhim-i 'aliyyelerinden mercûdur ki Allah ve resûle âhvâl-ı pir-i melâlim merhamet buyurulup bu nâ-tüvân kullarının her ne kadar cürmü dahi var ise 'afv ve ıtlâk ve sebîlim tahliye buyurulmak için işâret-i 'aliyyeleri niyâz olunur ol-bâb da emr-ü fermân 'inâyet ve ihsân devletlü 'inâyetlü merhametlü velîyü'l-na'im efendim sultanım hazretlerindir ki"* şeklinde istemektedir. Belgede de görüldüğü üzere kişi sürgün edildiği Sinop'ta yaşlı olduğunu, zayıf ve kuvvetsiz olduğunu ve kimsesiz ve yalnız kalmasından dolayı perişan olduğunu bildirmekte ve affını istemektedir. Bu mahkûm padişahın izniyle iki ay yirmi günlük süre sonunda affedilip serbest bırakılmıştır⁶².

Bir diğer belgede ise Üsküdar'da bulunan mumcu esnafından olan Hasan isimli şahıs kanunlara aykırı, hoş karşılanmayan davranışlarda bulunmasından dolayı Seddülbahir Kalesine muhkem hapsedilmiştir. Bir süre sonra göndermiş olduğu arzuhalde; *"...bu ana gelince te'dîb ve gereği gibi ıslâh-ı nefis ve tâb-ı müstagfir olub merhamet-i 'aliyyenize şâyeste ve sezâvâr olmagla merâhim-i 'aliyyelerinden mercûdur ki hâl-i magdûriyetime ve evlâd ve 'iyâlimin hallerine merhameten bu bâbda vâki' olan cürmî ve kabâhatimi'afv ve kal'a-i merkûmeden ıtlâk ve âzâd ve mesrûr ve evlât ve 'iyâlimin ed'îyye-i hayriyyelerine mazhar ve müsâ'ade-i 'aliyye buyurulmak bâbında*

⁶² A.DVN.KLB./D.135/B.30. Belgenin aslı için bkz. Ek 4.

emr-ü fermân...” şeklinde affını talep etmiştir. Bu talep üzerine bu şahıs bir aylık süre sonunda affedilip serbest bırakılmıştır⁶³.

Osmanlı Devleti kanunlara karşı gelen ve toplum huzurunu bozan kişileri cezalandırdığında bu kişinin yakınlarının zarar görmemesine gayret göstermiştir. Devlet cezayı, sadece suç işleyen kişiye vermekte ve uygulamaktadır. Mahkûm hapis veya sürgün cezası aldığında cezasını çekeceği yere yalnız gönderilmektedir. Mahkûmun suçu yakınlarına karışılmamakta, yakınları bulundukları yerde yaşamlarını sürdürmeye devam etmektedir. Fakat kişi suç işleyip hapis veya sürgün cezası alarak bölgeden uzaklaştırıldığında geride kalanlara bakacak kimseleri olmadığı takdirde kişinin yakınları sıkıntı yaşamaktadır. Bundan dolayı mahkûm ıslah olmasının yanında evlatlarına ve yakınlarına bakacak kimsenin olmadığını öne sürerek onlara merhameten serbest bırakılmayı talep ettiği de görülmektedir.

Bununla ilgili olarak incelemiş olduğumuz belgelerden birinde Kasap Ustası Hasan fahiş fiyata satış yapmasından dolayı Limni Adasına sürgün edilmiştir. Kasap Ustası Hasan’ın bir süre sonra Divan-ı Hümayuna göndermiş olduğu arzuhalde; *“...ıslâh-ı nefis idüb ‘iyâl ve evlâdına merhâmeten cürmî ‘afv ve ıtlâk olunması bâbında emr-i şerîf ricâ ve hassa kasab başı olan Hasan dâme mecdehuda isti’lâm olundukda merkûm Hâcî Osman fî-mâ-ba’d hilâf-ı marzî ve ihtikârı mûceb halâtından tevakkî eylemek şartıyla kasab ustalarından Eğrikapûlu Kethüdâsı Bekir ve Seyyid Hâcî Mehmed ve Mehmed Said ve sâ’irleri kefil olmalarıyla ‘iyâl ve evlâdına merhameten cürmî ‘afv ve ıtlâk olunmak bâbında emr-i şerîfim sudûrını...*”⁶⁴” şeklinde ıslah olmasından ve evlatlarına merhamet edilerek affedilip serbest bırakılmıştır.

Osmanlı Devleti’nde hapis ve sürgün cezası müslim halkın yanında gayri müslim halka da uygulanmaktadır. Bunların durumu da müslim halktan farksızdır. Cezaya çarptırılan gayri müslim şahsın da cezadan kurtulmak için ıslah olduğunu Divan-ı Hümayuna bildirmesi gerekmektedir. Divan’da başvuru değerlendirilmekte ıslah olduğu kanaati oluşması halinde affedilip serbest bırakılmaktadır.

⁶³ A.DVN.KLB./D.138/B.50.

⁶⁴ 25 Nolu A.DVNS.KLB.d./s.47.B.192.

Gayri müslih mahkûmun affedilmesi için yapmış olduğu başvuruya örnek olarak; “...Bozcaada Cezîresi’ne nefy ve iclâ olunan Hâcî Ali nâm kimesne ile Sabuncu Nikola ve Sabuncu Sanite ve Murad nâm zimmiler kendü hallerinde olmadıklarından hilâf-ı rızâ harekâta ibtidâr eyledikleri ecilden zimmî-i mesfûrândan Murad nâm zimmînin bu def’a rikâb-ı hümayûnuma takdîm eylediği ‘arzuhalinde cezîre-i mezbûrede iki seneden mütecâviz meks ve ikâmet ve ol vecihle hâlî diger gün ve ıslâh-ı nefis itmiş olmağla şayeste-i merhamet olduğun inhâ ve bu bâbda cürmü afv ve ıtlâkı bâbında emr-i şerîfim sudûrını istid’â etmekle zimmî-i mesfûr Murad’ın dahî merhameten ‘afv ve ıtlâk sebîli tahliye olunmak fermânım olmağın imdi sen ki mevlânâ-yı mûmâ-ileysin zimmî-i mesfûr Murad’ın dahî merhameten cürmî ‘afv ve ıtlâk olduğu ma’lûmun oldukda mersûmu kayd-ı nefyden ıtlâk ve sebîlin tahliye mübâderet eylemek bâbında...”⁶⁵” gösterilebilir.

Mahkûmun serbest bırakılması için mahkûmun yerine bölgede bulunan idareciler de merkeze başvuruda bulunabilmektedir. Kişi cezalandırıldıktan sonra cezasını çektiği bölgede bulunan yöneticiler tarafından hal ve davranışları takip edilmektedir. Bu yöneticiler mahkûmun iyi haline inanıp ıslah olduğu kanaati kendilerinde oluşması halinde mahkûmun yerine kendileri de merkeze başvuruda bulunup mahkûmun serbest bırakılmasını talep edebilmektedirler. Serbest bırakılma talebi mahkûmdan olmayıp bölge idarecisinden olması halinde mahkûmun serbest bırakılması daha da kolaylaşmaktadır.

Mahkûmun ıslah olduğuna dair idareciler tarafından merkeze başvuruda bulunulmasıyla ilgili olarak; “...Çekmece-i Kebîr Menzilhânesi’nde bundan akdem menzilci olan Hasan Odabâşı nâm kimesnenin ordu-yu hümayûnuma ‘âzîm olan Tatarlara sû’-i hareket eylediğine binâ`en ocakdan mübâşir ma’rifetiyle İnoz Kal’ası’na kal’abendiçün sene-i mâziyede emr-i şerîf sâdır olmuş idi el-hâletü hazîhi Hâcegân-ı Divân-ı Hümayûnum’da Anaba Ordusu’nda defterdâr olan Memiş zîde mecdehunun bu def’a Der-‘aliyye’me vârid olan tahrîrâtının mefhûmunda mezbûr Hasan’ın cürmî ‘afv ve ıtlâkıçün emr-i şerîfim sudûrını bâ-takrîr istid’â eylediğine binâ`en fî-mâ-ba’d hilâf-ı rızâ hareketde bulunmamak şartıyla merkûmun cürmî ‘afv ve ıtlâk olunmak bâbında...”⁶⁶” Belgede de görüldüğü üzere, Hâcegân-ı Divân-ı Hümayûnum’da Anaba Ordusu’nda

⁶⁵ 25 Nolu A.DVNS.KLB.d./s.27.B.96.

⁶⁶ 25 Nolu A.DVNS.KLB.d./s.7.B.19.

defterdâr olan Memiş isimli şahsın Divan’a mahkûmun affedilmesi için başvuruda bulunmuş ve mahkûm bu başvuru üzerine serbest bırakılmıştır. Yine bir başka belgede ise; “... *Nasuh-zâde mütesellim nasb ve Germiyan-zâde Mehmed Ağa kulları mütesellimlik hesâbı rû’yet için der- ‘aliyyeye ‘azîmet ve bir maddeden haberi yoğ iken mütesellim mûma-ileyhden iştikâ zımnında birkaç nefer kimesne Asitâneye râhî oldukları takrîbi mezbûr Mehmed Ağa dahi iştikâya gelmiş diyerek Sinob’a nefy olunub esnâyı râhde rüfekâları birer cânibe firâr ve merkûm dahî müşârü’l-ileyh (Karaman Valisi Vezir Derviş Abdullah Paşa) âfet-i be’isinden olmak mülâbesesiyle mübâşîri ile ol tarafa vürûd ve nezd müşârü’l-ileyhde mevkif olunmağla kendüden hilâf-ı rızâ hareket vukû’ı mansûr olmadığından başka karâbetine ri’âyete her ne kadar cürm ve kusûru var ise dahi âf ve itlâkına ruhsatına...*” şeklinde firarının affı Karaman valisi tarafından istenmiştir. Bu şahıs valiye hürmeten affedilip serbest bırakılmıştır⁶⁷.

Kanunlara aykırı davranışlarda bulunan kişiler mahkûm edildikten sonra ıslah olması halinde bu durumu merkeze arzuhalde bildirmektedir. Bunun yanında mahkûmun ıslah olduğunu ve bu yapmış olduğu davranışları ve benzeri davranışları bir daha yapmayacağına dair başkaları da mahkûma kefil olabilmektedir. Böyle bir durumda toplum içerisinde bir veya birden fazla kişi meclise başvuru yapıp mahkûmun bir daha benzeri davranışlarda bulunmayacağına kefil olup, mahkûmun serbest bırakılmasını isteyebilmektedirler.

Bununla ilgili olarak İstanbul’da peştamalcı esnafından olan el-Hâc Süleyman bin el-Hâc Mustafa isimli şahıs kendi halinde olmayıp halka ve esnafa karışması ve kanunlara aykırı hareket ve davranışlarda bulunması üzerine Seddülbahir Kalesi’ne hapsedilmiştir. Bir süre sonra bu mahkûm adına meclis-i şer‘e yapılan başvuruda; “...*Mustafa nâm kimesne tâ’ib-ü mustagfir olub ba‘de’l-yevm kendi halinde kâr ve kisbiyle meşgûl olub umûr-ı esnâfa karışmamağa ve hilâf-ı şer‘ esnâfından bir ferde ta‘addi ve rencide itmeyüb o misüllü töhmette bulunmamak üzere ta‘ahhüd ve ıslâh-ı nefis eylediğini esnâf-ı mezbûre ustalarından oğulları es-Seyyid Mehmed Çelebi ve Mustafa Usta ve ihtiyârlarından es-Seyyid Ahmed Çelebi ve Halil Usta ve Mustafa ve Süleyman ve Mehmed ve diğer Mehmed ve el-Hâc Mustafa ve Süleyman Ustabaşı ve es-Seyyid Mehmed Haşim nâm kimesneler meclis-i şer‘-i münîrde ba‘de’l-ihbâr nefisine ve*

⁶⁷ A.DVN.KLB./D.164/B.14.

hîn-i mutâllibede ihzârına dahi kefil olmalarıyla kefâletleri tescîl olunub mezbûr el-Hâc Süleyman kendi hâlinde olub umûr-ı esnâfa karışmamak şartıyla cerâ'im-i sâbıkası 'af ve kal'a-i mezbûreden ıtlâk ve sebîli tahliye buyurulmasını istid'â ve istirhâm eyledikleri ve İstanbul mahkemesinden huzûr-ı 'âlîlerine i'lâm olundu..." bu şekilde kefil olup mahkûmun affedilmesini isteyebilmektedirler. Böylelikle mahkûm bir ay on gün sonunda affedilip serbest bırakılmıştır⁶⁸.

Üstte verilen örneklerde de görüldüğü üzere kişilerin kanun ve kurallara aykırı davranışları sonucu bir kısmına hapis veya sürgün cezaları uygulanmıştır. Yine örneklerde mahkûmların af dilemeleri ve iyi halleri göz önünde bulundurularak serbest bırakılmıştır. Bu durum ile ilgili birkaç örnek daha verecek olursak; "Harpurut Sancağı Alaybeğisi Hacı Mehmed'in kanunlara aykırı davranışlarından dolayı Yafa Kalesine hapsedilmiştir. Bir süre sonra Hacı Mehmet'in ıslah-ı nefis etmesi üzerine cürümünün affedilmesine dair ferman yazılmıştır⁶⁹." Bir başka belgede ise; "Çekmece-i Kebîr Subâşısı İbrahim kanunlara aykırı davranışlarından dolayı Bozcaada'ya sürgün edilmiştir. Bir süre sonra İbrahim'in ıslah-ı nefis etmesi üzerine cürümünün affedilmesine dair ferman yazılmıştır⁷⁰."

3.3.3. Yakınlarının Olumsuz Durumuna Binaen Serbest Bırakılma

Osmanlı Devleti toplum içerisinde kanunlara aykırı davranan ve toplumun huzurunu bozan kişileri çeşitli şekillerde cezalandırmaktadır. Bu cezalar içerisinde hapis ve sürgün cezaları alan kişiler yaşadıkları yerden uzaklaştırılıp farklı bir yere gönderilmektedir. Cezalandırılan kişiler gönderildikleri yerlere genellikle yalnız gitmekte ve ailelerini götürmelerine izin verilmemektedir. Bundan dolayı cezaya çarptırılan kişilerin ailelerinden uzak kalmaları ve onlara bakamamaları yeni bir sorun oluşturmaktadır.

Osmanlı Devleti kişilerin yapmış olduğu kanunlara aykırı ve toplum huzurunu bozucu davranışlarda bulunan kişilerin cezalandırılmasına özen göstermiştir. Cezalandırılan kişilerin bakmakla zorunlu olduğu yakınlarının bu durumdan

⁶⁸ A.DVN.KLB./D.136/B.52.

⁶⁹ 28 Nolu A.DVNS.KLB.d./s.10.B.4.

⁷⁰ 25 Nolu A.DVNS.KLB.d./s.39.B.157.

etkilenmemesine gayret etmiştir. Bundan dolayı hapis ve sürgün cezası alan kişiler direk cezalandırılmakta, ailesi veya yakınlarına dokunulmamaktadır. Aynı zamanda cezalandırılan kişinin yakınlarına bakacak ve onları koruyup kollayacak kimseleri olmadığı takdirde, devlet yakınlarına merhamet edip kişinin serbest bırakılmasını uygun görebilmektedir. Bu durumda mahkûmun yakınlarından biri veya bir kaçı Divan-ı Hümayuna arzuhal gönderip durumlarının kötü olduğunu bildirip mahkûmun serbest bırakılmasını isteyebilmektedir. Durum Divan’da ele alınıp incelenmekte ve mahkûmun yakınlarının kötü durumlarından kurtulmaları için mahkûmun serbest bırakılması gerektiğine dair kanaatin oluşması halinde mahkûm affedilip serbest bırakılmaktadır.

Mahkûmun serbest bırakılması için mahkûm yakınlarından en fazla mahkûm eşlerinin ve evlatlarının başvuruda bulundukları dikkatimizi çekmektedir. Bununla ilgili olarak belgelerde mahkûmun eşinin veya evlatlarının bir arzuhal ile Divan’a başvuruda bulunduğu görülmektedir. Arzuhalde mahkûm yakınları kendi durumlarını genellikle; “...umûrlarını idâre ider kimesneleri olmayub bî-kes ve perişân ve zelîl ve sergerdân oldukları...” şeklinde ifade etmektedirler. Yine ayrıca mahkûmun serbest bırakılmasını; “...‘iyâl ve evlâdına merhameten...” denilerek, mahkûmun eşi kendisine ve evlatlarına merhameten bırakılmasını istemektedir.

Bununla ilgili belgeleri incelediğimizde, koyun satıcılarından İbrahim isimli şahsın halka kötü davrandığının ve zulmettiğinin bildirilmesi üzerine Limni Adasına sürgün edilmiştir. Bunun üzerine eşinin göndermiş olduğu arzuhalde; “... zevcim Bostani İbrahim kulları bundan âkdem mîrî âgnâm satıcılık ile Rum ili cânibine ‘âzim olup me’mûr olduğu hizmet-i lâzimesinde sa’î ve gayretinde kusûr itmeyüb itmâm hizmetiyle Asitâne-i ‘aliyye’ye dâhl oldukta merkûmun hakkında hilâf ve inhâ iştikâ birle Limni Cezîresi’ne nefy olunub dört dâne evlâdıyla bu câriyeleri sefîl ve sergerdân âkil idecek bir nesnemiz olmadığından hâlimiz kemâl-i perişân olmağla merâhim-i ‘aliyyelerinden mercûdur ki dört dâne bî-kesle kullarına ve bu câriyelerine merhameten merkûm Bostani İbrahim kullarını cezîre-i mezbûreden tahlîsle ve sebîlini tahliye husûsunda bir kît’a emr-i celîlî’l-şân sadaka ve ihsân buyurulmak bâbında...” ifade edilerek

bildirmektedir. Eşinin göndermiş olduğu bu arzuhal üzerine mahkûm Bostani İbrahim iki aylık sürgün sonunda affedilip serbest bırakılmıştır⁷¹.

Bir başka belgede ise, Rumeli Kadiaskeri muhızlılarından İbrahim'in kendi halinde olmadığı ve yalan yanlış sözler sarf etmesinden dolayı yakalanıp çavuş eşliğinde Sinop'a sürgün edilmiştir. Bir müddet sonra İbrahim'in eşinin göndermiş olduğu arzuhalde kocasının serbest bırakılması için; “... *Rum ili muhızlılarından İsmail kullarının oğlu ve zevcesi ve hemşiresi ile iki nefer hemşire-zâdelerine beş nefer mütevellidi idare ve mâhiye on sekiz gurûş hâne kirasını me’kûlâtıdan kesûb i’tâ ve kût-i lâyemût infâk ider iken Sinob’a nehy ve iclâ buyurulub hâlimiz perîşân leyle-i ‘işâyâ muhtâc ve hâne kirâsını vermeğe ‘adîmü’l-iktidâr olduğumuz ve merkûm kûllarınız ‘ibretü’s-sâ’irîn te’dîb ve terbiye ve ıslâh olduğu ma’lûm-ı devletleri buyurulmak niyâz ve istirhâmıyla tâlân ve giryân ‘arzuhâle cesâret olundu merâhim-i ‘aliyye velîyü’l-na’imânelerinden mercûdur kî ‘acize makûlesinden sefil kaldığımızı merhameten cürmî ‘afv ve itlâk ve ezâ ve mahzûn kalîlelerimiz mesdûr buyurulur ise ‘indâllah me’cûr olmaları bâbında...*”⁷² şeklinde başvuruda bulunmuştur. Bu arzuhal üzerine İsmail'in eşi ve evlatlarının kötü halinden dolayı iki aylık sürgün sonunda affedilip serbest bırakılmıştır.

Mahkûmun eşi veya evlatlarının yanında anne ve babalarının da durumdan olumsuz etkilenmelerinden dolayı arzuhalde Divan'a başvurup mahkûmun affedilmesini isteyebilmektedirler. Bununla ilgili olarak, Sivas civarına gönderilen Tatar Mehmet verilen emirleri zamanında yerine getirmemesinden dolayı Seddülbahir Kalesi'ne hapsedilmiştir⁷³. Bunun üzerine bir süre sonra Tatar Mehmet'in babasının bizzat Divan-ı Hümayuna gidip oğlunun affedilme isteği belgeye şöyle yansımaktadır; “...*babası merkûmun ahvâli diğer gûn ıslâh-ı nefis ve şâyeste-i merhâmet olduğu inhâ ve kal’a-i merkûmeden ‘afv ve itlâkı bâbında hükmü hümayûnum sudûrını istid’â eylediği ecilden fî-mâ-ba’d hilâf-ı rızâ harekete olmamak şartıyla kal’a-i merkûmeden itlâk ve sebîli*

⁷¹ A.DVN.KLB./D.148 /B.1.

⁷² A.DVN.KLB./D.177 /B.6.

⁷³ 25 Nolu A.DVNS.KLB.d./s.27.B.95.

*tahlîye olunmak...*⁷⁴.” Babasının başvurusu üzerine Tatar Mehmet on günlük kısa bir süre sonunda affedilip serbest bırakılmıştır.

3.3.4. Şartlı Serbest Bırakılma

Osmanlı Devleti sınırları içerisinde suç teşkil eden bir davranışa verilen hapis veya sürgün cezalarının affedilmesi bazı şartlar ileri sürülerek de gerçekleşmektedir. Özellikle devlete karşı işlenen suçlar içerisinde yer alan, verilen emirlerin yerine getirilmemesi suç sayılmaktadır. Emirlerle riayet etmeyen kişiler yakalanıp uygun görülen şekilde cezalandırılmaktadır. Bir süre sonra bu kişilerin verilen emirleri yerine getirmeleri şart koşularak affedilip serbest bırakıldıkları görülmektedir.

Verilen emirlerin yerine getirilmemesi ile ilgili olarak özellikle savaş dönemlerinde asker toplamak ve sevk etmek üzere kişiler görevlendirilmekteydi. Görevlendirilen kişilerin görevini yerine getirmemeleri ya da görevlerini eksik yapmaları halinde genellikle hapis veya sürgün cezası ile cezalandırıldıkları görülmektedir. Devlet savaşların yoğun olduğu dönemlerde asker ihtiyacını karşılamak amacıyla görevlendirdiği yöneticilerin görevlerini yapmamalarını suç saymış ve cezalandırmıştır. Fakat devletin asker ihtiyacını karşılamakta zorlanmasından dolayı bu kişilerin emirleri eksiksiz ve hatta fazlasıyla yapacaklarını merkeze taahhüt etmişlerdir. Merkez bu şahısların ihtiyacını karşılamak zorunda olmasından dolayı bu şahısların yapmış oldukları davranışları affetmek zorunda kalarak taahhütlerini yerine getirmeleri şartıyla cezalarını iptal etmiş ve serbest bırakmıştır.

Şartlı affetmekle ilgili olarak, İnegöl’den Donanma-yı Hümayun için yetmiş beş adet kalyoncu talep edilmiştir. Fakat merkeze gönderilen kalyoncu sayısının otuz yedi kişi olduğu bildirilmiştir. Gönderilen otuz yedi kişiden yirmi sekizi ise çiftçi, ihtiyar, aciz ve çelimsiz kişiden oluştuğu yalnız işe yarar dokuz kişinin bulunduğu belirtilmiştir. Bunun sorumlusu araştırıldığında Numan Beğ isimli şahsın olduğu tespit edilmiştir. Bunun üzerine Numan Beğ yakalanıp Seddülbahir Kalesine hapsedilmiştir⁷⁵. Bir süre sonra Numan Beğ’in merkeze yapmış olduğu başvuruda; “...*ancak mîr-i merkûm neferât-ı merkûmeyi güzîde ve tuvânâ olmak üzere tahrîr ve ihrâca ta‘ahhüd eylediği*

⁷⁴ 25 Nolu A.DVNS.KLB.d./s.31.B.117.

⁷⁵ 25 Nolu A.DVNS.KLB.d./s.32.B.118.

ihbâr olunmağla ‘asakir-i matlûbeyi tamâmen tahrîr ve ihrâc ve tersâne-i ‘âmireme îsâl etmek şartıyla cürmî ‘afv ve ıtlâkına müssä‘ede-i ‘aliyyem erzânî kılınması bâ-takrir inhâ olunmağla...⁷⁶” şeklinde talep edilen askerin toplayıp göndermeyi taahhüd ederek affını istemiştir. Verilen emri yerine getirmesi şartıyla Numan Beğ on günlük mahkumiyetin sonunda affedilip serbest bırakılmıştır.

Yine asker toplanıp gönderilmesi emrine riayet etmemek veya emri eksik yerine getirmek ile ilgili olarak, Kirmastı kazasına gönderilen emirde Donanma için güçlü, kuvvetli, güzide ve savaşabilecek durumda olan yüz adet kalyoncu talep edilmiştir. Fakat kazadan yalnız seksen beş adet kalyoncunun gönderildiği bildirilmiştir. Gönderilen kalyonculardan sadece otuz beşinin işe yarar olması ve geriye kalan elli adet kalyoncunun yaşlı ve ihtiyar olduğu, bunların hareket etmeye mecalleri olmadığı bildirilmiştir. Bu durumun sorumlusunun da Kirmastı voyvodası Süleyman Beğ olduğu tespit edilmiştir. Yapılan davranışın devlete hiyanet olduğu bildirilmiş ve Süleyman Beğ yakalanıp Seddülbahir Kalesi’ne muhkem hapsedilmesine karar verilmiştir. Bunun üzerine Süleyman Beğ, göndermiş olduğu arzuhalinde yüz elli tane güzide kalyoncu ile beraber donanmaya katılacağını bildirmiştir. Yapılan başvuru üzerine Süleyman Beğ’in yüz elli tane kalyoncu ile donanmaya katılması şartıyla hapse gönderilmeden cezası iptal edilerek affedilmiştir⁷⁷.

Şartlı serbest bırakılmalarda sıkça rastlanılan bir diğer durum ise hububat toplanıp sevk edilmesi sırasında ortaya çıkmaktadır. Osmanlı Devleti askerin ve İstanbul’un hububat ihtiyacını karşılamak amacıyla halktan hububat toplamakta ve hububatın ihraç edilmesine izin vermemektedir. Devlet hububatı vergi olarak veya ihtiyaca binaen belirlenen fiyattan parasını ödeyerek halktan toplamakta ve merkeze sevk etmektedir. Bunun için bölgede bulunan görevliler görevlendirilmekte veya idarecilerden birine bu iş için emir verilmektedir. Hububatın toplanması için verilen emre riayet etmeyen görevliler suçlu kabul edilmekte ve cezalandırılmaktadır. Cezalandırılan kişiler verilen emri sonradan yerine getirmeyi taahhüt etmeleri halinde ise emri yerine getirmeleri şartı koşularak affedilip serbest bırakılmaktadırlar.

⁷⁶ 25 Nolu A.DVNS.KLB.d./s.37.B.148.

⁷⁷ A.DVN.KLB./D.137/B.33.

İncelemiş olduğumuz dönemde bu duruma örnek belge olarak; “*Bin iki yüz dört senesine mahsûben hâlâ Selanik mübâyâ‘acısı hassa silahşorlarından Mehmed zîde mecduhu ma‘rifetiyle mübâyâ‘ası tertib olunan zehâyirden Karakarye Kazâsı’nın varoş re‘âyâsından tahsîl-i lâzime gelan hinta ve şa‘ir ve dakîkden Kocabaşıları olan Karacaoğlu Musa ve Bekcioğlu Acı Kostantin nâm zımmîler bazı kimesnelere istinâden dâne-i vâhide teslîm itdirmeyüb mani‘ olunduklarını bu zamanlarda mübâyâ‘acı mûmâ-ileyh bâ-takrîrât inhâ ve mübâyâ‘a-i mezkûreyi ta‘tilden siyâneten mersûmân diyâr-ı ahere nefy olunub mübâyâ‘a-i mezkûre tahsîl olunmadıkca itlâk olunmamak için emr-i şerîfim sudûrını istid‘â eyledikde vech-i meşrûh üzere mesfûrların Kavala Kal‘ası’na kal‘abendleri bâbında işbu sene-i mübâreke evâhir-i Şa‘bânî’nda emr-i şerîfim sâdır olmuşidi bu def‘a mübâyâ‘acı-i mûmâ-ileyhin der-sa‘âdet’ime vârid olan tahrîrâtının hülâsa-i mefhûmunda ber-vech-i muharrer sâdır olan emr-i şerîfim sen ki mütesellim-i mûmâ-ileyhsin mesfûrânı ber-mûceb-i emr-i ‘âlî mahall-i menfâlarına irsâl zımnında tarafına celb olundukda mesfûrân iktizâ iden hisse-i mübâyâ‘alarını mübâyâ‘acı mâmâ-ileyhe tamâmen edâ ve teslîm eylediklerine binâ‘en mezfûrânın cerâyim-i güzêşteleri ‘afv ve itlâk olunmak bâbında emr-i şerîfim sudûrını tahrîr ve istid‘â eylediği cihetden fî-mâ-ba‘d hilâf-ı rızâ hareketde bulunmaması şartıyla ‘afv ve itlâkları fermânım olmağın imdi siz ki mevlânâ ve mütesellim-i mûmâ-ileyhümâsız mesfûrânı ber-mûceb-i emr-i ‘âlî hisse-i mebâligelerini mübâyâ‘acı mûmâ-ileyh tamâmen edâ ve teslîm eylediklerinden nâşî cerâyim-i güzêştelerini şurût-ı merkûme üzere ‘afv olundukları ma‘lûmunuz oldukda mesfûrânı fî-mâ-ba‘d kal‘abend teklîfi ile te‘addî ve rencide itdirilmemek bâbında...⁷⁸” verilebilir.*

Şartlı serbest bırakılmalarda sıklıkla karşılaştığımız bir diğer durum ise bir daha benzer davranışların yapılmaması şeklinde karşımıza çıkmaktadır. İncelemiş olduğumuz dönem içerisinde özellikle toplum huzurunu bozan ve huzursuzluğa sebep olan kişilerin affedilmelerini istemeleri halinde bir daha yapmama şartı ile serbest bırakıldığı görülmektedir. Bu durum belgelerde şu şekilde yer almaktadır. Cezalandırılan kişi ıslah olduğunu arzuhal ile Divan’a bildirmektedir. Gönderilen arzuhal merkezde değerlendirilmekte ve ıslah olduğuna dair kanaat oluşması halinde veya yakınlarına bakması amacıyla affedilip serbest bırakıldığında benzeri davranışları bir daha yapmaması şartı koşulmaktadır. Şartlı serbest bırakılma belgelerinde; “... *kendü hâlinde*

⁷⁸ 25 Nolu A.DVNS.KLB.d./s.52.B.117.

olmak şartıyla hâline merhameten kayd-ı nefiyden ‘afv ve ıtlâk olunmak için...’ veya *“... kendü hâlinde olmak şartıyla evlâd ve ‘iyâline merhameten kayd-ı nefiyden ‘afv ve ıtlâk olunmak için...’* şeklinde ifade edilmektedir.

Şartlı serbest bırakılma ile ilgili olarak, Bursalı Hacı Hafız isimli şahıs hilaf-ı rıza hareketinde bulunduğu dair şikâyet edilmesi üzerine yakalanıp yargılandıktan sonra Bozcaada’ya sürgün cezası verilmiştir. Bir müddet sonra Bursalı Hacı Hafız’ın hanımı, eşinin affedilmesi için Divan’a arzuhal göndermiştir. Göndermiş olduğu arzuhalde kendisine ve dört çocuğuna bakacak kimsesi olmadığını, durumlarının perişan olduğunu, aç ve bitap bir halde olduklarını bildirmiştir. Ayrıca bölgede bulunan eşkiyadan kendilerini koruyup kollayacak kimselerinin olmadığını belirterek eşinin affedilip serbest bırakılmasını istemiştir. Bunun üzerine arzuhal Divan’da incelenmiş ve belgede yer alan karar; *“...fî- mâ-ba’d kendü hâlinde olmak şartıyla evlâd ve ‘iyâline merhameten kayd-ı nefiyden ‘afv ve ıtlâk olunmak için...’⁷⁹”* şeklinde ifade edilmiştir. Böylece Bursalı Hacı Hafız üç aylık sürgün sonunda affedilip serbest bırakılmıştır.

Bir diğer şartlı serbest bırakılma ise affedildikten sonra zorunlu olarak belirlenen başka bir mekânda kalmasıdır. İncelemiş olduğumuz dönem içerisinde mahkûmun affedilmesinden sonra zorunlu ikamete tabi tutulması ile ilgili belgelere sıklıkla rastlamaktayız. Bu belgelerde de diğerlerinde olduğu gibi mahkûm serbest bırakılması için arzuhalde merkeze başvuruda bulunmaktadır. Gönderilen arzuhal merkezde değerlendirilmekte ve uygun görülen bir mekânda zorunlu olarak kalması şartıyla affedilip serbest bırakılmaktadır. Mahkûm işaret edilen yerde kalmaması durumunda verilen emre itaat etmediğinden dolayı yeniden suçlu bulunup cezalandırılmaktadır.

Mahkûmun belirlenen mekânda kalması şartıyla affedilmesiyle ilgili olarak, Cidde Valisi Mehmed Paşa’nın dine ve devlete hıyanet ettiği ve mahkemenin verdiği karar üzerine firar ettiği bildirilmiştir. Mehmed Paşa’nın yapmış olduğu alçaklıkta yanında olan Tatar Ağası’nın yapmış olduğu davranışlar merkez tarafından bilindiği belirtilmiştir. Bunun üzerine Tatar Ağası yakalanıp Harbeci tarafından Bozcaada’ya muhkem hapsedilmesine dair emir verilmiştir. Bir müddet sonra Tatar Ağası göndermiş olduğu arzuhalde ıslah olduğunu, halinin perişan ve merhamet edilecek durumda

⁷⁹ A.DVN.KLB./D.174/B.13.

olduğunu bildirmiştir. Padişahın merhametine sığınan Tatar Ağası affedilip serbest bırakılmasını istemiştir. Merkezde Tatar Ağası'nın göndermiş olduğu arzuhal değerlendirilmiş ve alınan karar; “... *fî-mâ-ba'd ocağında ikâmet etmek şartıyla merhameten ıtlâkı için hüküm yazılmıştır...*” şeklinde ifade edilmiştir. Böylece Tatar Ağası iki ay on günlük mahkûmiyet sonunda affedilip ocakta ikamet etmesi şartıyla affedilip serbest bırakılmıştır⁸⁰.

Bir diğer şartlı serbest bırakılma ise cezaların artırılması şeklinde olmaktadır. Serbest bırakılmak için merkeze başvuran mahkûma, benzeri davranışları yapmaması bildirilmektedir. Mahkûmun yeniden aynı davranışlarda bulunması halinde daha ağır şekilde cezalandırılması şartı koşulmaktadır. Böylelikle mahkûmun daha önceden yapmış olduğu davranışlardan uzak tutulması amaçlanmıştır. Kişi benzeri davranışları sürdürmesi halinde önceden belirtilen ceza uygulamaya konulmaktadır.

Ceza şartı koşularak affedilip serbest bırakılmalara örnek olarak, İrad-ı Cedid hazinesine bağlanan Kastamonu Sancağı'nda bulunan Afuli-oğlu Abdullah, Genç Alemdar ve Dabbağ-oğlu Numan isimli şahısların bölgede huzur ve düzeni bozdukları bildirilmiştir. Yine bu şahısların eşkıya ile gizlice işbirliği yaptıkları ve eşkıyanın bölgede etkinliğini artırmalarına yardımcı oldukları belirtilmiştir. Böylece halkın huzur ve güveni kalmadığı ve sancağın düzeninin bozulduğu bildirilmiştir. Bu davranışlardan dolayı bu şahısların yakalanması ve Kengiri Kalesi'ne hapsedilmesine dair emir verilmiştir. Bir müddet sonra bu şahısların merkeze göndermiş oldukları arzuhallerinde bir şey yapmadıkları ve suçsuz olduklarını bildirmişlerdir. Yine bu kişiler arzuhalde hapiste hallerinin kötü olduğunu evlatlarının perişan olduğunu ifade etmişler ve affedilip serbest bırakılmalarını istemişlerdir. Merkezde arzuhalin değerlendirilmesi sonucunda alınan karar; “... *âshâb-ı 'arzuhal ıslâh-ı nefis idüb fî-mâ-ba'd hilâf-ı rızâ harekette bulunmayacaklarını ta'ahhüd etmeleriyle 'afv ve ıtlâklarına müsâ'ade-i seniyye erzânî buyurulmasını bu def'a Kastamonu mütesellimi Altı Kulaç-zâde Ağa bendeleri tahrîr ve iş'âr idüb ancak bunlar şimdiye dek birkaç def'a erâzil ve eşhâsı tahrîk ile sancâğın ihtilâline bâ'is oldukları tahkîk olunmağla eğer bundan sonra dahi hafî ve celî eşkıyaya mu'âvenet ve müceb-i fesâd ve ihtilâl olacak vaz' ve harekete cesâret iderler ise nefy ve kal'abend ile iktifâ olunmayub cezaları tertîb olunmak*

⁸⁰ 30 Nolu A.DVNS.KLB.d./s.10.B.27. A.DVN.KLB./D.175/B.15.

şartıyla bu def'a dahi merhameten mütesellim mûmâ-ileyhin istid'âsına binâ'en 'afv ve itlâklarına müsâ'ade-i 'aliyyeleri erzânî buyurulur...” şeklinde ifade edilmiştir⁸¹.

Belgede bu kişilerin benzeri davranışlarda bulunmamaları ifade edilmiştir. Bu kişilerin benzeri davranışlarda bulunmaları halinde ise artık sürgün veya hapis cezasının uygulanmayacağı bildirilmiş. Bunun yerine açıkça ifade edilmese de bu şahısların benzeri davranışlarda bulunmaları halinde idam cezasının uygulanması şart koşulmuştur. Bu şahıslar bu şarta binaen dört ay on gün sonunda affedilip serbest bırakılmışlardır.

3.3.5. Dini Değerlere Hürmeten Serbest Bırakılma

Osmanlı Devleti kuruluşundan itibaren inanç hassasiyetini en üst düzeyde taşımış ve İslamiyeti yaşamaya çalışmıştır. Devletin her kademesinde ve toplumun tamamında bu hasasiyete özen gösterilmiş ve İslamiyetin getirmiş olduğu kuralları uygulamaya gayret etmiştir. Osmanlı Devleti'nin İslami değerlere fazlasıyla önem vermesi beraberinde bu değerlerin istismar edilmesi gibi durumları da getirmiştir.

İncelemiş olduğumuz bu dönemde suç işleyip hapis veya sürgün cezası alan kişilerin affedilmeleri için yapmış oldukları başvuruda da bu istismarı görmekteyiz. Hapis veya sürgün cezası alan mahkûmların affedilmeleri için Divan'a göndermiş oldukları arzuhallerin, Müslümanlar tarafından kutsal sayılan günlerde, gecelerde ve aylarda daha fazla artmaktadır. Gönderilen arzuhallerde mahkûmlar affedilmelerini isterken kutsal kabul edilen bu gün ve aylara atıfta bulunmaktadır. Mahkûmlar bu günlere merhameten serbest bırakılmalarını talep etmektedir.

Mahkûmların affedilip serbest bırakılmaları için göndermiş oldukları arzuhallerde bu durum; “...merkûm ıslâh-ı nefis idüüb sefîl ve sergerdân ve vucûhla merhamete şâyân olmağla **eyyâm-ı mübârekeye merhameten** cürmî 'afv ve itlâkı bâbında emr-i şerîfîm şefkat-i redîfîm sudûrını istiti'â...” şeklinde yer almaktadır.

Bununla ilgili belgelere baktığımızda, İstanbul'da çarşı içinde haffaf olan Ali isimli şahıs kir pas içerisinde bulunan ayakkabılarını belirlenen narh fiyatı üzerinden

⁸¹ A.DVN.KLB./D.175/B.15.

sattığı tespit edilmiştir. Bu şahıs yakalanıp yargılandıktan sonra ıslah oluncaya kadar Seddülbahir Kalesi'ne hapsedilmiştir⁸². Bir müddet sonra Ali'nin babası Seyyid Ahmed ile annesi Fatıma'nın göndermiş oldukları arzuhalde; "...merkûm ıslâh-ı nefis idüb sefîl ve sergerdân ve vucûhla merhamete şâyân olmağla **eyyâm-ı mübârekeye merhameten cürmî** 'afv ve ıtlâkı bâbında emr-i şerîfîm şefkat-i redîfîm sudûrını istid'â ve İstanbul Kâdısı Mevlânâ-yı mûmâ-ileyhden isti'lâm olundukda mezbûr Ali tâ'ib ve istigfar olub te'dîb olmağla ba'de'l-yevm cedîd ayakkablarını narh-ı cârîsi üzere 'ibâdu'l-laha bey' idüb zahiren ziyadeye bey' itmekle ta'ahhüd eylediği ihbâr olmağla cerâyim sâabıkâsı 'afv ve kal'a-i mezbûreden ıtlâk ve sebîli tahliye olunmak bâbında..."⁸³ denilerek Ali'nin perişanlığı ve ıslah olmasının yanında Ramazan ayı olması münasebetiyle mübarek günlere merhameten affı istenmiştir. Böylelikle Haffaf Ali iki ay on gün sonunda affedilip serbest bırakılmıştır.

Yine bir başka belgede ise, Bursa'da Bedestani Kethüdası Kasap-oğlu Mustafa olarak bilinen şahıs vazifesi haricinde bazı konularda saçma sapan ve yalan yanlış konuştuğu ihbar edilmiştir. Daha sonra inceleme yapıldığında kethüdalığının kendisinden alınıp maiyetinde bulunan memura verilmesine dair emr-i şerîfîn okunduğu mecliste yine doğru olmayan yalan ve iftira dolu söylemlerde bulunduğu bildirilmiştir. Kasap-oğlu Mustafa'nın öteden beri bu davranışlarda bulunduğu ve toplumda bu davranışıyla huzursuzluğa sebep olduğu tespit edilmiştir. Bunun üzerine Kasap-oğlu Mustafa yakalanıp Rodos Adası'nda muhkem hapis cezasına çarptırılmıştır⁸⁴. Bir müddet sonra Bursa'da tevziat nazırının Kasap-oğlu Mustafa'nın affedilmesi için merkeze göndermiş olduğu tahriratta; "...nâzır-ı mûmâ-ileyh tarafından der-'aliyyeme vârid olan tarîrâtı meşhûmunda merkûm Mustafa ıslâh-ı nefis idüb ahvâlî diger gün olmağdan nâşî evlâd ve iyâlinin ahvâline merhameten ve **eyyâm-ı mübâreke hürmeten** 'afv ve ıtlâkı husûsunu tahrîr ve istid'â itmekle fî-mâ-ba'd hilâf-ı rızâ harekette bulunmamak şartıyla 'afv ve ıtlâk olunmak..."⁸⁵ şeklinde Kasap-oğlu Mustafa'nın ıslah olduğu, evladlarına merhamet edilmesi ve mübarek ramazan ayına hürmeten affedilmesi istenmiştir. Kasap-oğlu Mustafa üç ay yirmi günlük mahkûmiyetin sonunda affedilip serbest bırakılmıştır.

⁸² 26 Nolu A.DVNS.KLB.d./s.25.B.90.

⁸³ 26 Nolu A.DVNS.KLB.d./s.40.B.145.

⁸⁴ 27 Nolu A.DVNS.KLB.d./s.10.B.21.

⁸⁵ 27 Nolu A.DVNS.KLB.d./s.40.B.124.

Mahkûmların dini değerleri kullanarak serbest kalmalarında rastladığımız bir diğer olay ise hacca gitmektir. İncelediğimiz dönem içerisinde mahkûmun hacca gitmesinden dolayı mahkûmiyetinin iptal edilmesi ve hacca gitmesine izin verilmesiyle ilgili yalnızca bir belge tespit edebildik. Bu belgede, İstanbul'da ayakkabıcı esnafından olan eski dikicibaşı es-Seyyid Osman isimli şahsın kendi halinde olmadığı ve düzeni bozucu davranışlarda bulunup huzursuzluğa sebep olduğu belirtilmiştir. Es-Seyyid Osman'ın son olarak yeni ayakkabıları ve levazımını belirlenen ve emr-i ali ile uygulamaya konulan satış fiyatının üzerinde satışa sunduğu tespit edilmiştir. Bunun üzerine yakalanıp yargılanan es-Seyyid Osman'ın hapis cezası ile cezalandırılması gerekirken hacca gitmesinden dolayı cezası iptal edilmiş ve hacca gönderilmesi sağlanmıştır. Bu durum belgede; “...*Asitâne-i ‘aliyyemde vâki‘ haffaf tâ’ifesinden dikicibaşı-i sâbık es-Seyyid Osman kendi hâlinde olmayup muharrik ve müsfid olduğu bu defa envâ’i cedîd ayakkabılarına ve levâzımına bâ-emr-i ‘alî virilan narh-ı cârî nizâm-ı mer’iyyenin hilâf-ı harekete cesâret ve mûceb-i ihtilâl-i nizâm olur hâlâta tasaddîsi eğerce te’dîbini icâb idüb lakin merkûm bu sene-i mübârekede hac-ı şerîfe ‘âzim olacağını ‘iyâli bâ-‘arzu hâl inhâ itmiş olduğu beyânıyla ol-bâbda emr-i şerîfîm sudûrını hâlâ İstanbul kâdısı Mevlânâ Ahmed Şemseddin zîdet fezâ’ile i’lâm etmekle merkûm Osman bu sene-i mübârekede hacca niyet eylediğine binâ’ en sen ki kürekci-i mûmâ-ileyhsin ma’rifetinle bir sefîneye ırkâb ve menfiyen cânib-i Mısır’a irsâl olunmak fermânım olmağın imdi merkûm Osman hacca niyet eylediğine binâ’ en kal’abendiyle te’dîbiyetinden i’râz olunmağla ber-minvâl-i muharrer merkûmu sefîneye ırkâb ve ‘alî tarîk-i şakî cânib-i Mısır’a irsâle mübâderet eylemek bâbında...*”⁸⁶ şeklinde ifade edilmiştir. Sonuç olarak es-Seyyid Osman gemi ile hacca gitmesi için Mısır’a gönderilmiştir.

Bir diğer belgede ise; “İspartalı Kürt Hasanoğlu Hacı Süleyman’a iki yüz adet asker toplayıp, askerler ile beraber sefere katılması emredilmiştir. Hacı Süleyman topladığı askeri kendisi yerine başbuğu ile göndermesinden dolayı kendisinin Seddülbahir Kalesi’ne hapsedilmesi, malının ve eşyasının müsadere edilmesine dair emir verilmiştir. Hacı Süleyman’ın İstanbul’a götürüldüğü ve burada tomruğa konulduğu ve iki gün burada kaldığı ifade edilmektedir Hacı Süleyman’ın yaşlı olması

⁸⁶ 26 Nolu A.DVNS.KLB.d./s.30.B.110.

ve Hac ibadetini yapmak istemesi üzerine hapis cezası affedilmiş fakat malının müsadere edilmesi hükmü uygulanmıştır⁸⁷.”

3.3.6. Toplu Suçlarda Farklı Zamanlarda Serbest Bırakılma

Osmanlı Devleti içerisinde aynı suça karışan birden fazla kişinin birlikte yargılanıp cezalandırıldıkları bilinmektedir. Verilen ceza olaya karışanların her birine aynı şekilde uygulandığı gibi, olaya karışanlara farklı cezaların uygulandığı da görülmektedir. Bu farklılığın oluşmasının en önemli sebebi ise kişilerin olaylardaki etkinliği ve vermiş oldukları zararın farklı olmasından kaynaklandığı tespit edilmektedir. Yine aynı suça karışıp birlikte yargılanıp aynı cezayı alan kişilerin bir süre sonra birlikte affedilip serbest bırakılmaktadır. Bunun yanında bu kişilerin farklı zamanlarda da affedilip serbest bırakıldığı da görülmektedir.

Aynı suça karışıp aynı cezayı alıp yine aynı yerde cezalandırılan kişilerin farklı zamanlarda serbest bırakılması ile ilgili birçok belgeye rastlamaktayız. Mahkûmların farklı zamanlarda serbest bırakılmasında, mahkûmların ıslah olduklarına dair merkeze yaptıkları başvuruların bireysel olması en önemli sebeptir. Bir diğer sebep ise hapis ve sürgün cezası alan kişilerin geride bıraktıkları ailelerinin durumu olarak gösterilebilir. Mahkûmların ailelerine bakacak kimselerinin olmaması ve ailelerinin durumunun kötü olması mahkûmlardan birinin bir diğerinden daha önce serbest bırakılmasına neden olmaktadır.

İncelemiş olduğumuz dönemde aynı suçtan cezalandırılanların farklı tarihlerde serbest bırakılmalarıyla ilgili birçok belgeye rastlamaktayız. Belgelerden bu duruma örnek verecek olursak; “Trabzon’da bulunan mahkeme başkatibi Sadık Efendi ve Boladhan Kazası naibi Hacı Kadı olarak bilinen şahısların toplum huzurunu bozduklarına dair kaza halkı haklarında şikayette bulunmuştur. Yapılan şikâyetle bu şahısların bölgede bulunan eşkıya ile işbirliği yaptıkları ve eşkıyayı kullanarak toplumda huzursuzluğa sebebiyet verdikleri bildirilmiştir. Ayrıca bu şahısların halktan zorla rüşvet aldıkları da ifadelerinde yer almıştır. Yargılama sonunda alınan kararda bu

⁸⁷ H.H.9551.

şahısların ıslah olmaları ve başkalarına da ibret olması için 12 Mayıs 1793 tarihinde Samsun'a sürgün edilmişlerdir⁸⁸.

Bir müddet sonra Seyyid Mehmed Sadık'ın affedilmesi için Trabzon valisi Vezir Osman Paşa'nın merkeze gönderdiği tahriratında ve Trabzon kadısının göndermiş olduğu ilamda; "... merkûm Seyyid Mehmed Sadık ahvâli su'âl olundukta bi'l-cümle kendüden hoşnûd ve hakkında hüsn-ü şahâdet eyledikleri beyânıyla merkûm Seyyid Mehmed Sadık'ın 'afv ve itlâkı bâbında emr-i şerîfîm sudûrını istircâm olunduğuna binâ'en merkûm fî-mâ-ba'd ihtilâl-i beldeye müceb harekete mutasarrı olduğu istid'a olur ise bilâd-ı ba'ideye nefy ve iclâ olunmak şartıyla 'afv ve itlâk olunmak fermânım olmağın imdi sen ki dizdâr-ı mûmâ-ileyhsin merkûm Mehmed Sadık'n şurût-ı merkûme üzere cürmî 'afv ve itlâkı husûsuna irâde-i 'aliyyem ta'allik eylediği ma'lûmun oldukda şurût-ı itlâkını merkûmun güş-ı hûşuna bir hoşca ilkâ ve tefhîm birle kal'a-i mezbûreden itlâk ve sebîlini tahliye mübâderet eylemek...⁸⁹" şeklinde ifade edilmektedir. Böylelikle Seyyid Mehmed Sadık 24 Kasım 1793 tarihinde affedilmiş ve altı ay oniki günlük mahkûmiyet sonunda affedilip serbest bırakılmıştır.

Bir müddet sonra ise Hacı Kadı, affedilip serbest bırakılması için merkeze arzuhal göndermiştir. Bu şahsın göndermiş olduğu arzuhalde; "...mezbûr Hacı Kadı'nın südde-i sa'âdetime gönderdiğ bir küt'a 'arzuhal mefhûmunda bir seneden mütecâviz kal'a-i mezkûrede mahbûs kalub sefil ve sergerdân ve 'iyâl ve evlâdından dûr ve her halde magdûr ve mahal-i merhamet ve şâyeste-i 'inâyet olduğu inhâ ve cerâyim-i güzeştesi 'afv ve itlâkı bâbında emr-i şerîf merhamet redîfîm sudûrını istid'â itmeğın vech-i meşrûh üzere merkûm Hacı Kadı fî-mâ-ba'd kendü hâlinde olub hilâf-ı rızâ harekette bulunmamak şartıyla 'afv ve itlâkı fermânım olmağın imdi sen ki dizdâr mûmâ-ileyhsin merkûmun şart-ı mezkûr ile cürmî 'afv olunduğu ma'lûmun oldukda kal'a-i merkûmeden itlâk ve sebîli tahliyesine mübâderet ve hilâfından tehâşi ve mücânebet eylemek bâbında...⁹⁰" şeklinde durumunu ifade ederek affedilmesini istemiştir. Bunun üzerine Hacı Kadı 6 Eylül 1794 tarihinde affedilmiş ve bir yıl üç ay yirmi yedi günlük mahkûmiyet sonunda affedilip serbest bırakılmıştır.

⁸⁸ 26 Nolu A.DVNS.KLB.d./s.38.B.140.

⁸⁹ 26 Nolu A.DVNS.KLB.d./s.129.B.460.

⁹⁰ 26 Nolu A.DVNS.KLB.d./s.227.B.819.

Belgede görüldüğü üzere başkâtip Sadık Efendi ve Boladhan Kazası naibi Hacı Kadı birlikte aynı suçtan aynı cezaya çarptırılmış ve aynı yerde mahkûm edilmiştir. Birlikte aynı anda cezalandırılmalarına rağmen Seyyid Mehmed Sadık altı ay oniki gün sonunda affedilmesine rağmen Hacı Kadı bir yıl üç ay yirmi yedi gün sonra affedilip serbest bırakılmıştır.

Bir diğer belgede ise; İstanbul'da bulunan nizam ustalarından topçular kırklı ustası Mehmed ile Çarşanbalı Kirkor isimli gayri müslim iskeleye gelen gemilerden yaptıkları ticarete hile karıştırdıkları ve yaptıkları ticaret sonunda alacaklıların paralarını vermedikleri bildirilmiştir. Ayrıca bu şahısların ortalıkta gezdikleri, hububat ticareti yapanlar arasında fitne ve fesada sebep oldukları ve böylelikle de bu grup içerisinde huzursuzluğa sebep olmalarında dolayı yakalanıp 24 Haziran 1800 tarihinde Kıbrıs'a sürgün edilmişlerdir. Bunlardan öncelikle kırklı ustası Mehmed 30 Ekim 1800 tarihinde affedilip serbest bırakılmıştır. Sonra ise Çarşanbalı Kirkor 9 Kasım 1800 tarihinde affedilip serbest bırakılmıştır⁹¹.

⁹¹ 30 Nolu A.DVNS.KLB.d./s.61.B.238.

SONUÇ

Osmanlı Devleti diğer alanlarda olduğu gibi hukuk sisteminin oluşturulmasında da örf ve geleneklerin yanında İslam inancının gerekliliğine göre hareket etmiştir. Devletin yapısı ve uygulanan kurallar sabit kalmayıp dönemin gerekliliğine göre yeniden şekillenerek uygulamaya konulmaya çalışılmıştır. İdari, siyasi, iktisadi ve sosyal alanlarda meydana gelen bu değişimler, hukuk alanına da yansarak devam etmiştir.

Osmanlı Devletinde uygulanan hukuk sistemi, devletin çıkarları ve toplumun ihtiyaçlarına göre düzenlenmiştir. Uygulanan bu kurallar sabit kalmayıp dönemin ihtiyaçlarına göre değişime uğramıştır. Ayrıca Osmanlı Devleti özellikle sosyal hayatın düzenlenmesinde ise şer'î hukuk kurallarını öne çıkarmış ve uygulamalarda etkin şekilde kullanmaya özen göstermeye çalışmıştır. Fakat uygulamalarda şer'î hukuk sistemi öncelikli görülmekle beraber, devletin çıkarları söz konusu olması halinde bu kurallar göz ardı edilebilmektedir.

Osmanlı hukuk sistemi devletin idari, iktisadi, siyasi ve sosyal alanların tamamını kapsamaktadır. Bu alanlarda yapılan düzenlemeler kanunlar ile uygulamaya sokulmaktadır. Uygulamaya konulan düzenlemeler ve mevcut kurallar devlet tarafından uygulanmaya çalışılmış, bu kurallara uyulmaması halinde ise yaptırımlar başvurulmuştur. Kanunlara aykırı davranan ve toplumsal düzeni bozucu davranışlar gösteren kişilere uygulanan yaptırımların başında ise cezalandırmalar gelmektedir. Bu durum Osmanlı ceza sisteminin oluşmasını ve düzenli bir şekilde uygulanmasını sağlamıştır. Bu cezalar çeşitli olmakla beraber hapis ve sürgün cezaları yoğun ve etkin bir şekilde uygulanmıştır.

Devletin farklı cezalar uygulamasının en önemli sebebi ise, davranışın yapmış olduğu etki ve vermiş olduğu zarardır. Bu tür davranışlar dönemsel olarak değişmekte ve mevcut sorunlara göre çoğalıp azalmaktadır. Dönemin siyasi, sosyal ve iktisadi durumuna göre ortaya çıkan ve değişim gösteren cezalar, bu alanlar ile doğrudan bağlantılıdır. Bu alanların her hangi birinde çıkan sorun beraberinde cezaları getirmiştir.

İncelediğimiz dönemde Osmanlı Devleti birçok sorunla karşı karşıya kalmıştır. Bu sorunların başında ise sürekli olarak başarısızlık yaşadığı savaşlardır. Bu dönemde devlet üç büyük savaşın içerisinde yer almıştır. Bunların ilki Rusya ve Avusturya ile

yapılmıştır. Osmanlı Devleti bu savaş sonunda ağır yenilgi alıp toprak kaybetmiştir. Bir diğer savaş ise Fransızların Mısır'ı işgal etmesi ile Fransa ile yapılmıştır. İngiltere'nin yardımıyla bölgeyi kurtaran Osmanlı Devleti, son olarak Rusya ile savaşa girmiştir. İncelemiş olduğumuz dönemin sonunda başlayan savaşta Osmanlı Devleti yine başarısızlığa uğramıştır. Bu savaşlar sonucunda Osmanlı Devletinde birçok sorun da ortaya çıkmaya başlamıştır. Savaşın yarattığı bu olumsuz şartlar ülkede asayişsizlik, başıbozukluk ve huzursuzluğa yol açmıştır. Bundan dolayı suç oranlarında gözle görülür bir artış da beraberinde yaşanmaya başlamıştır. Suç oranlarının artması beraberinde cezai uygulamaların artmasına sebep olmuştur. Suçlar ilk bakış da asker toplanması veya asker sevkinde ortaya çıkmaktadır. Devlet farklı merkezlerden talep ettiği askerleri alamadığı takdirde, sorumluları ağır şekilde cezalandırmıştır. Bu durum özellikle incelediğimiz belgeler de görülmektedir.

Dönemin bir diğer sorunu ise toplumsal düzenin bozulması ile ortaya çıkan karışıklıklardır. Savaş zamanlarında artan bu olaylarda halk büyük zarar görmekte ve görevli kişilere şikayette bulunmaktadır. Özellikle eşkıya ve zorba takımlarının çıkardıkları karışıklıklar bu dönemde oldukça fazla olduğu kayıtlarda görülmektedir. Devlet bu kişilerin yapmış oldukları davranışları engellemekte oldukça güç durumlara düşmüş, eski gücünde olamadığı için önlemekte yetersiz kalmıştır.

Diğer taraftan devletin otoritesinin zayıflaması idari görevlilerin de kanunlara aykırı davranışlar göstermesine sebep olmuştur. Yine halkın görevliler hakkında yaptığı şikayetlerin fazlalığı durumun vahametini ortaya koymaktadır. Devletin kendi memurlarına söz geçirmekte aciz kalması, ayanlık iddiasıyla yeni bir zorba takımının ortaya çıkmasını ve kanunsuz davranışlar göstermesini sağlamıştır. Bu kişiler kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmiş ve halka olmadık zulüm ve teaddide bulunmuştur. Halk bu durum karşısında oldukça güç durumlara düşmüş ve bununla ilgili olarak merkeze oldukça fazla şikayette bulunmuştur.

Bu olaylar iktisadi alanı da etkilemiştir. Yine bu dönemde halkın vergi vermede zorlanması veya vermemesi gibi sorunlar ortaya çıkmıştır. Devletin en önemli gelir kaynağı olan vergilerin toplanmasında ortaya çıkan sıkıntıları devlet sert tedbirler ile önlemeye çalışmıştır. Yine iktisadi alanda kalpazanlık, kaçakçılık, ticaret alanında

kanunlara aykırı davranışlar vb. davranışlar sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Yine bu sorunlarda da devlet yegâne başvurduğu çare olan cezaları uygulamıştır.

Dönemin bir diğer önemli sorunu ise toplumsal olaylardır. Osmanlı Devleti bu alanda şer'î hukuku ön plana çıkarmıştır. Özellikle gayri ahlaki olaylar, içki ve benzeri maddelerin kullanımı ve sihir büyü vb. faaliyetlere kesinlikle izin verilmemiştir. Ayrıca toplumda huzursuzluğa sebep olan kişilerinde bu tür davranışları engellenmeye çalışılmıştır. Fakat ne kadar engellenmek istense de otorite de oluşan zayıflık ve toplumda başlayan bozukluk bu davranışların artarak devam etmesine neden olmuştur. Bu tür davranışların önlenmesi de yine cezalar ile gerçekleştirilmeye çalışılmıştır.

Bu tür davranışlar merkezden uzaklaştıkça artmakta ve etki alanını genişletip, verdiği zararı artırmaktadır. Bu durumun en önemli sebebi ise merkezden uzaklaştıkça devletin otoritesinin azalmasıdır. Eski gücünde olmayan Osmanlı Devleti, olayları engellemekte yetersiz kalmakta ve çaresizlik içerisinde ayanlardan huzursuzluk çıkaranların etkisiz hale getirilmesi için yardım istemektedir. Ayanların huzuru sağlamak için yapmış oldukları müdahaleler o an var olan sorunu giderse de yeni sorunların oluşması da sebep olmaktadır. Özellikle ayanların kendi başlarına hareketleri ve keyfiyetlerince halka yapmış oldukları baskılar göz ardı edile bilmektedir.

Tüm bu sıkıntıları gidermek amacıyla idari, siyasi, iktisadi ve askeri alanlarda birçok yenilik yapılmıştır. Yapılan yenilikler olumlu görünse de toplumsal sorunların giderilmesinde yetersiz kalmıştır. Bunun yanında yenilikler ile beraber başlayan uygulamalar yeni sorunlara da sebep olmuştur. Bu sorunların giderilmesi için de tedbirler alınmaya çalışılmış ve alınan tedbirlerin başında cezai uygulamalar gelmiştir.

Tüm bu sıkıntıların giderilmesi amacıyla Osmanlı Devleti tedbirler almaya çalışmıştır. Fakat alınan tedbirlerin başında cezalara başvurulması, sorunların kaynağının tespit edilip çözüm üretilmesini engellemiştir. Devletin içerisinde bulunan sorunların her kuruma ve kesime yayılması geçici tedbirleri işe yaramaz hale getirmiştir. Bu durumun cezalar ile bastırılmaya çalışılması ise toplumda sorunların devamlılığına sebep olmakta ve kanunsuz davranışların artarak devam etmesine neden olmuştur. Kanunlara aykırı davranışların fazlalaşması ise toplumda huzursuzluğu artırmış, beraberinde yeni sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Çalışmamızda da ele alındığı üzere Osmanlı Devleti kanunlara aykırı davranışları engellemek amacıyla çeşitli cezalar uygulamıştır. Uygulanan cezaları iki kısımda ele alırsak bunlardan ilki suçlu bulunan kişinin yapmış olduğu davranışlardan dolayı idam edilip hayatına son verilmesidir. Bu cezaların uygulanmasında yapılan davranışın toplum içerisinde infial uyandıracak düzeyde olması veya topluma ve devlete ağır zarar vermesidir. Devlet bu tür davranışlarda bulunan kişilerin ıslah edilemeyeceği veya yapılan davranışın başkaları tarafından yapılmasını önlemek amacıyla idam cezasına başvurmaktadır.

Cezaların uygulanmasında ikinci kısım ise suçluların yakalanıp ıslah edilmeleri amacıyla uygulanan kürek, hapis, sürgün, darp, vb. cezalardır. Bu cezaların uygulanmasında temel amaç kanunlara aykırı yapılan davranışlar ve benzeri davranışların yapılmasını engellemektir. Bu amaçla bu tür davranışlarda bulunan kişilere bu tür cezalar uygulanmakta ve bu kişilerin bir daha benzeri davranışlarda bulunmamalarını engellemektir. Yapılan davranışın toplum içerisinde yapmış olduğu olumsuz etki veya devlete vermiş olduğu zarara göre belirlenmektedir. Ayrıca dönemim şartları ve davranışın toplumda sıklıkla görülmesi de cezaların belirlenmesinde bir diğer etkindir. Uygulanan cezalar içerisinde hapis ve sürgün cezaları incelediğimiz dönem içerisinde diğer cezalara göre çok fazla görülmektedir.

Hapis ve sürgün cezalarının belirlenmesi ve uygulanması gelişi güzel olmamakta aksine sistemli bir şekilde uygulanmaktadır. Hapis ve sürgün cezalarının belirlenmesi ise kadıların davalarda kişilerin suçlu olup olmadıklarını tespit etmesi sonucunda merkeze gönderdiği ilam ile belirlenmektedir. Kadının göndermiş olduğu ilamda kişinin suçlu olduğu ve bu kişinin hapis veya sürgün edilmesi gerektiği bildirilmektedir. Merkezde incelenen ilam genellikle padişahın onayı ile kadının istemiş olduğu cezanın uygulanması şeklinde olmaktadır. Fakat bazı olaylarda kadının önerdiği ceza yerine padişah farklı cezalarda uygulanmasını isteyebilmektedir. Merkezde kişinin cezasının belirlenmesinin yanında suçlunun nerede cezalandırılacağı ve suçlunun cezasını çekeceği yere götürülmesinde kimlerin görevlendirileceği belirtilmektedir. Böylelikle suçlu bulunan kişi cezasını çekeceği mekana belirtilen kişiler tarafından götürülüp teslim edilmekte ve suçlunun teslim edildiği merkeze bildirilmektedir.

Osmanlı Ceza sisteminde cezaların uygulanmasında ki en önemli amaç suçlunun ıslah edilmesidir. Kişinin cezası belirlendiğinde ceza süresi ifade edilmemekte bunun yerine suçlunun ıslah-ı nefis olana kadar cezasını çekmesi ifade edilmektedir. Böylece mahkûm edilen kişiler bulundukları mekanda her hangi bir olumsuzluğa karışmamakta ve ıslah olduklarını bölgede bulunan idarecilere göstermek zorundadır. Mahkûmun kendisi veya idarecilerin merkeze kişinin ıslah olduklarını bildirmeleri üzerine merkezin onayı ile affedilip serbest bırakılmaktadır. Ayrıca mahkûmun yakınlarının bu durumdan olumsuz etkilenmeleri halinde de yakınlarına merhamet gösterilip mahkûm affedilip serbest bırakılmaktadır.

Suçlulara uygulanan cezalarda ceza sürelerinin belirlenmemesinden dolayı kişilerin serbest bırakılma süreleri bir birinden farklı olmaktadır. Ayrıca suçlular mahkûm edilmelerinden kısa süre sonra affedilmelerini istemeleri ve affedilmeleri, kısa sürede serbest kalmalarını sağlamaktadır. Bu durum suç unsuru taşıyan davranışların önüne geçilmesini engellemekte ve bu tür davranışların ortaya çıkmasını teşvik etmektedir. Cezaların, suçların oluşmasına engel olamamasından dolayı suç olayları ve cezai uygulamalar artmaktadır.

Devletlerin geçmişten günümüze sorunların sebebini görmezden gelerek, sorunlardan kaynaklı ortaya çıkan suçların giderilmesi amacıyla cezaları kullanmaları sorunların ortadan kalkmasını sağlamamaktadır. Aksine sorunların büyüklüğü ve etki alanına göre suçlar da doğru orantılı olarak artmaktadır. Devletler ortaya çıkan suçların sebebini bulup sorunu çözmek zorundadır. Aksi halde cezalar ne kadar sert ve katı olsa da mutlaka benzer davranışlar yeniden ortaya çıkmaktadır. Toplumsal huzurun sağlanması ve sorunların temelden halledilmesi durumunda uygun cezalar ile suçların ortadan kaldırılabilceği veya en azından azalabilceği kanaatini taşımaktayız.

BİBLİYOGRAFYA

1. Arşiv Vesikaları

Başbakanlık Osmanlı Arşivi

Kal'abend Defterleri

25, 26, 27, 28, 29, 30, 31 numaralı defterler.

Kal'abend Dosyaları

135, 136, 137, 138, 139, 140, 144, 145, 146, 148, 161, 162, 164, 168, 170, 174, 175, 177, 178 numaralı dosyalar.

Mühimme-i Mektum Defteri

4 numaralı defter.

Tevzîât Defteri

1 numaralı defter.

Hatt-ı Hümayun

496, 870, 2375, 2682, 3389, 8597, 9402, 9551, 10167, 10845, 11055, 11131, 11209, 11414, 11521, 11617, 12319, 13083, 13265, 14097, 14433, 14711, 15079, 15527, 15605, 57607

Cevdet Tasnifi;

Cevdet Adliye

1227, 1629, 2002, 3359, 3735, 3965, 5213, 4906

Cevdet Askeriye

38032, 2148

Cevdet Dahiliye

17336

Cevdet Darphane

288, 374, 2588.

Cevdet Hariciye

1121, 1409, 1407, 1756, 1757, 1872, 1895, 2039, 3511, 14763

Cevdet Maarif

2896, 6197, 6219

Cevdet Maliye

17

Cevdet Zaptiye

24, 74, 75, 191, 266, 295, 376/B.1-2, 405, 471, 477, 761, 786, 862.B.1, 862/B.3, 909, 995, 1386, 1712, 2206, 2362, 2417, 3059, 3368, 3368/B.2, 3387, 3491, 4132, 4173

2. Tetkik Eserler

ABACI, Nurcan; Bursa Şehri'nde Osmanlı Hukuku'nun Uygulanması (17.Yüzyıl), Ankara 2001.

AHMED CAVİD; Hadika-i Vekayi, (Çev. Adnan Baycan), Ankara, 1998.

AHMED CEVDET PAŞA; Tarih-i Cevdet, Dersaadet Matbaası, 1257.

AKÇURA, Yusuf; Osmanlı Devletinin Dağılma Devri, Ankara, 2010.

AKDAĞ, Mustafa; Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi; C.1-2, Ankara, 1999.

AKGÜNDÜZ, Ahmet; Osmanlı Kanunnameleri, C.1-9, İstanbul, 1990.

AKGÜNDÜZ Ahmet; Şer'iyye Sicilleri Mahiyeti Toplu Katalogu ve Seçme Hükümler, C.1-2, İstanbul, 1989.

AKSAN, Virginia H.; Osmanlı Harpleri 1700-1870, (Çev; Gül Çağalı Güven), İstanbul, 2010.

AKSIN, Ahmet; 19. Yüzyılda Harput, Elazığ, 1999.

AKSIN, Ahmet; 218 Numaralı Harput Şer'iyye Sicili, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Elazığ, 1990.

AKSIN, Ahmet, BAYTİMUR, Suha Oğuz; 25 Numaralı Kal'abend Defterinin Tanıtımı ve Kal'abend Defterlerinin Osmanlı Sosyal Tarihi Bakımından Önemi, 15. TTK. C.4, 1.Kısım, Ankara, 2011.

ANADOL, Cemal; ABBASOVA, Fazile; ABBASLI, Nazile; Türk Kültürü ve Medeniyeti, İstanbul, 2007.

ANHEGGER, Robert; İNALCIK, Halil; Kanunname-i Sultani Ber Muceb-i Örf-i Osmani, Ankara, 2000.

ARIK, Feda Şamil; "Osmanlılarda Kadı Müessesesi", OTAM, S.8, Ankara, 1997.

ARSAL, Sadri Maksudi; “Eski Türklerin Hususi Hukuku”, Türkler Ansiklopedisi, C.3, Ankara, 2002.

AYDIN, Mehmet Akif; Kadı Sicillerinde İstanbul XVI. ve XVII. Yüzyıl, İstanbul, 2010.

AYDIN, Mehmet Akif; Türk Hukuk Tarihi, İstanbul, 2010.

AVCI, Mustafa; Osmanlı Hukukunda Suçlar ve Cezalar, İstanbul, 2004.

BAYINDIR, Abdullaziz; İslam Muhakeme Hukuku, İstanbul, 1986.

BERKES, Niyazi; Türkiye’de Çağdaşlaşma, İstanbul, 2002.

Beydilli, Kemal; “III. Selim: Aydınlanmış Hükümdar”, Nizam-ı Kadim’den Nizam-ı Cedid’e III. Selim ve Dönemi, İstanbul, 2010.

CABİ ÖMER Efendi; Cabi Tarihi, (Çeviren; Mehmet Ali Beyhan), C.1, Ankara, 2003.

CİN, Halil; AKGÜNDÜZ, Ahmet; Türk-İslam Hukuk Tarihi, C.1-2, İstanbul, 1990.

ÇADIRCI, Musa; Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri’nin Sosyal ve Ekonomik Yapısı, Ankara, 1997.

DAŞÇIOĞLU, Kemal; İskan, Suç ve Ceza Osmanlıda Sürgün, İstanbul, 2007.

DEMİR, Abdullah; Medeni Yargılama Hukuku Osmanlı Mahkemesi, İzmir, 2010.

DEMİR, Abdullah; Türk Hukuk Tarihi, İstanbul, 2011.

DEMİRTAŞ, Mehmet; Osmanlı Esnafında Suç ve Ceza, Ankara, 2010.

DERVİŞ AHMET AŞIKİ; Aşık Paşazade Tarihi, (Hazırlayan; Cemil Çiftçi, İstanbul, 2008.

DÜZDAĞ, Mehmet Ertuğrul; Şeyhülislam Ebusu’û d Efendi’nin Fetvalarına Göre Kanuni Devrinde Osmanlı Hayatı, İstanbul, 1998.

Ebu’l-Hüseyin Muslimu’bnu’l-Haccac el-Kuşeyri en-Niysaburi; Sahih-i Muslim ve Tercümesi, (Çev. Mehmed Sofuoğlu), İstanbul, 1969.

Kadı Ebu Yusuf; Kitabü'l-Haraç, (Çev.Ali Özek), İstanbul,1970.

EKİNCİ, Ekrem Buğra; Osmanlı Hukuku, İstanbul, 2008.

EKİNCİ, Ekrem Buğra; Tanzimat ve Sonrası Osmanlı Mahkemeleri, İstanbul, 2004.

EREN, Ahmet Cevat; “Selim III.” MİA, C.10, s.441-457, Eskişehir,1997.

ERİM, Neşe; “Osmanlı İmparatorluğunda Kalebendlik Cezası ve suçların Sınıflandırılması üzerine bir Deneme”, Osmanlı Araştırmaları, S.IV, İst.1984.

ERİM, Neşe; “18. Yüzyılda İstanbul ve Çevresinin Suç Haritası”, XV. Türk Tarih Kongresi, C.4, 2.Kısım/Osmanlı Tarihi B, Ankara, 2006.

FİNDLEY, Carter V.; Osmanlı Devletinde Bürokratik Reform, (Çev. Latif Boyacı – İzzet Akyol) İstanbul, 1994.

GENCER, Ali İhsan; Bahriyede Yapılan Islahat Hareketleri Ve Bahriye Nezaretinin Kuruluşu (1789-1867), Ankara, 2001.

GÖLEN, Zafer; Osmanlı Devletinde Baruthane-i Amire, Ankara, 2006.

GÖMEÇ, Saadettin; Kök Türk Tarihi, Ankara, 1997.

GÜÇLÜ, Erdinç; 391 Numaralı Harput Şer‘iyye Sicili, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Elazığ, 1993.

HALAÇOĞLU, Yusuf; XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı Ve Sosyal Yapı, Ankara, 1998.

HAYTA, Necdet, ÜNAL, Uğur; Osmanlı Devletinde Yenileşme Hareketleri, Ankara, 2003.

Uriel HEYD; “Eski Osmanlı Ceza Hukukunda Kanun ve Şeriat”, (Çev.Selahattin Eroğlu), Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S.26, Ankara, 1983, s.633-652.

İNALCIK, Halil; “Adâ let-nâ meler”, Türk Tarih Belgeleri Dergisi, C.II, S.3-4, Ankara, 1993.

- İNALCIK, Halil; Osmanlı'da Devlet Hukuk Adalet, İstanbul, 2005.
- İNALCIK, Halil; Devlet-i Aliyye, İstanbul, 2009.
- İPŞİRLİ, Mehmet; "Kazasker", İA, C.25, Ankara, 2002.
- JORGA, Nicolea; Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, Cilt 5, İstanbul, 2009.
- Kadı Ebu Yusuf; Kitabü'l-Haraç, (Çev.Ali Özek), İstanbul, 1970.
- KAFESOĞLU, İbrahim; Türk Milli Kültürü, İstanbul, 1999.
- KARAMAN, Hayreddin; Mukayeseli İslam Hukuku, C.1, İstanbul, 2001.
- KANAT, Cüneyt; Orta Çağ Türk Devletlerinde Suç ve Ceza, İstanbul, 2010.
- KARAL, Enver Ziya; Osmanlı Tarihi, Cilt V, Ankara, 1995.
- KARAL, Enver Ziya; Selim III'ün Hatt-ı Hümayunları, Ankara, 1988.
- KARATAŞ, Ali İhsan; Osmanlı Dönemi Bursa Sürgünleri (18.-19. Asırlar), İstanbul, 2009.
- KILIÇ, Orhan; XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Devleti'nde Kalpazanlık Faaliyetleri, Osmanlı, C.3, Ankara, 1999.
- KILIÇ, Zülfiye; 6 Numaralı Adana Şer'iyeye Sicili, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Malatya, 1996.
- Komisyon; "Sürgün", Milli Eğitim Bakanlığı Örnekleriyle Türkçe Sözlük, C.1-4, Ankara, 1996.
- KRAMERS, J. H.; "Şeyhülislam", MİA, C.11, s.485-489.
- LEWIS, Bernard; Modern Türkiye'nin Doğuşu, Ankara, 1998.
- MARAL, Emrah; 324 Nolu Harput şer'iyeye Sicili, (Basılmamış Lisans Tezi), Elazığ, 2010.

MENEKŞE, Ömer; XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı Devletinde Hırsızlık Suçu ve Cezası, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul, 1998.

Meydan Larousse; “Sürgün”, C.18, İstanbul, 1992.

Muhammed Ebu Zehra; İslam Hukukunda Suç ve Ceza, (Çev. İbrahim Tüfekçi), C.1-2, İstanbul, 1994.

MUMCU, Ahmet; Osmanlı Devletinde Siyaseten Katl, Ankara, 2007.

MUMCU, Ahmet; “Divan-ı Hümayun”, İA, C.9, s.430-432.

MUSTAFA Nuri Paşa; Netayic ül-Vukuat, (Çev. Neşet Çağatay), C.3-4, Ankara, 1992.

NİZAMÜLMÜLK; Siyasetname, (Çev. Sadık Yalsızucanlar), İstanbul, 1999.

ORTAYLI, İlber; Osmanlı Toplumunda Aile, İstanbul, 2010.

ÖGEL, Bahaeddin; Dünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları, Ankara, 1991.

ÖZBİLGİN, Erol; Osmanlı Hukuku’nun Yapısı, İstanbul, 1985.

ÖZDEMİR, Rifat; XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Ankara, Ankara, 1998.

ÖZKAYA, Yücel; 18. Yüzyılda Osmanlı Toplumu, İstanbul, 2010.

ÖZKAYA, Yücel; Osmanlı İmparatorluğu’nda Ayanlık, Ankara, 1994.

ÖZKAYA, Yücel; “XVIII. Yüz Yılın Sonlarında Tevzi Defterinin Kontrolü”, Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, S.1, Konya, 1981.

ÖZTÜRK, Mustafa; “Osmanlı Devlet Anlayışında “Mahrusa” ve “Mahmiye” Terimlerinin Mana ve Mefhumu”, 12. Uluslar Arası Osmanlı Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi, (Basılmamış Tebliğ), Avusturya/Retz, 2011.

ÖZTÜRK, Mustafa, “Osmanlı İktisadında Fiyatları Etkileyen Unsurlar”, Şerafettin Turana Armağan, Antakya, 1996.

ÖZTÜRK, Necdet; “Osmanlılarda Hukuk Sistemi ve Uygulanışı”, Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, S:4, Isparta, 1999.

PAKALIN, Mehmet Zeki; “Kadı” Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, C.2, s.119-125.

PEKER, Hüseyin; “Suçlularda Dini Davranışlar”, Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı: 4, Samsun, 1990.

RİEMSHNEİDER, Kaspar K.; “Eski Anadolu’da Hapishane ve Ceza”, (Çev. Turgut YİĞİT), Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi, C. 15, Ankara, 1991.

SHAW, Stanford J; Eski ve Yeni Arasında Sultan 3. Selim Yönetiminde Osmanlı İmparatorluğu, İstanbul, 2008.

ŞEMSEDDİN SAMİ, Kamusu Alam, C.3, İstanbul,1308.

ŞEMSEDDİN SAMİ, Kamusu Türki, (Tıpkı Basım), İstanbul, 2009.

Şeyhülislam Feyzullah Efendi; Fetâvâ-yı Feyziye, (Çev. Süleyman Kaya), İstanbul, 2009.

TEKİN, Yaşar; Şer’iyye Sicilleri Işığında Osmanlı Devleti’nde Tazir Suç ve Cezaları, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 1995.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı; Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilatı, Ankara, 1988.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı; Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı, Ankara, 1988.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı; Osmanlı Tarihi, C. 4, Ankara, 1978.

ÜÇÖK, Coşkun, MUMCU, Ahmet, BOZKURT, Gülnihal; Türk Hukuk Tarihi, Ankara, 2002.

ÜNAL, Mehmet Ali; Osmanlı Müesseseleri Tarihi, Isparta, 1999.

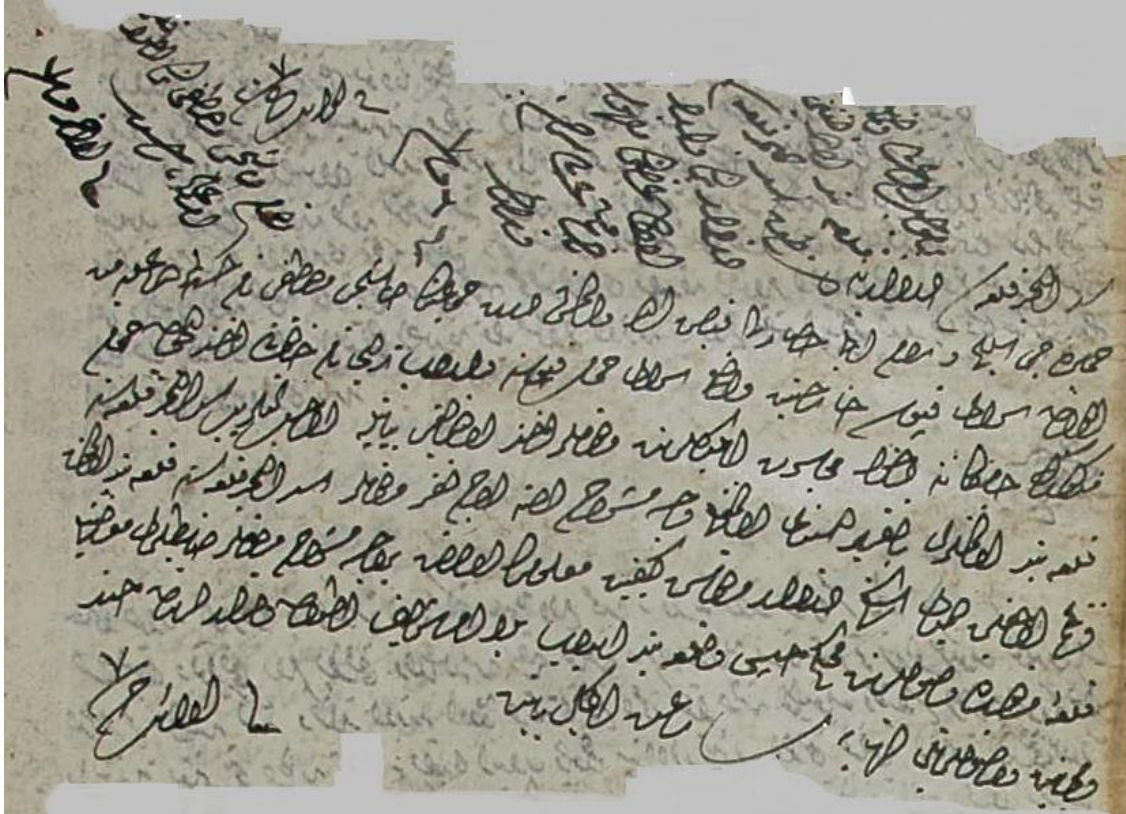
YAVUZ, Hasan Ali; 56 ve 57 Numaralı Şer'iyye Sicillerine göre 1777-1780 Yılları Arasında Amasya, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Bursa, 1999.

YILMAZÇELİK İbrahim, TATAR Özcan; "Osmanlı Hukukunda Kısas Uygulamaları Hakkında Adana Örneğinde Bazı Tespitler, XV. Türk Tarih Kongresi, C.4, 2.Kısım, Ankara, 2006.

ZORLU, Tuncay; "III. Selim Dönemi Osmanlı Teknolojisi", Nizam-ı Kadim'den Nizam-ı Cedid'e III. Selim ve Dönemi, İstanbul, 2010.

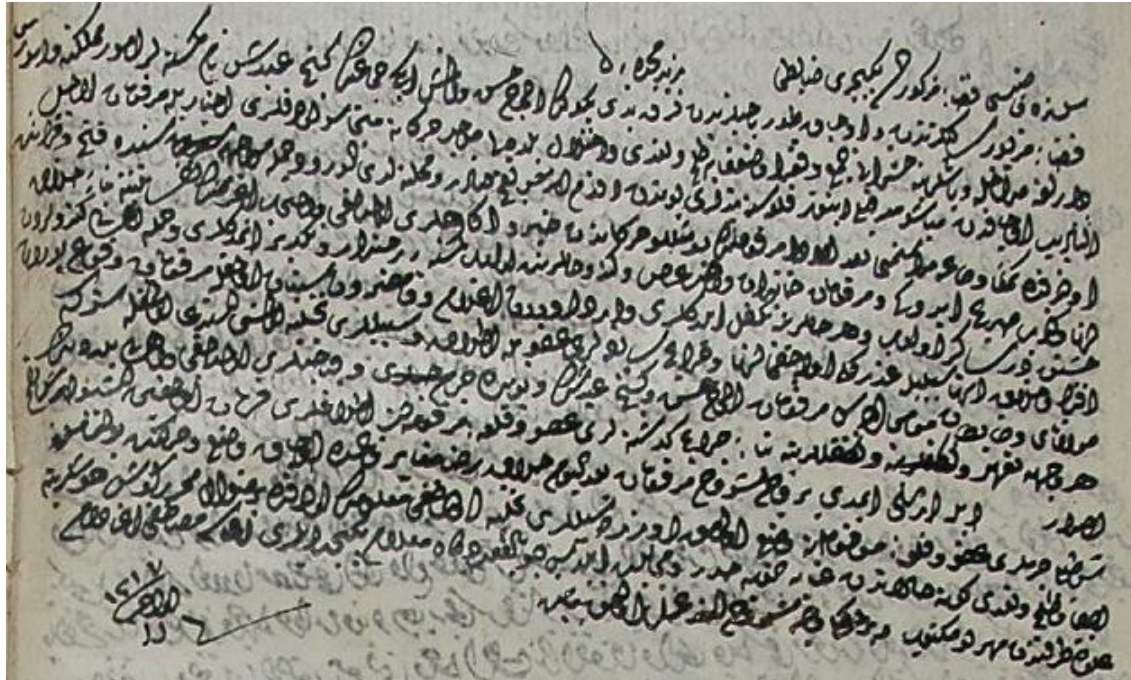
EKLER

Ek 2:



Gayri ahlaki davranıştan dolayı kal'abend cezasının uygulanması ihtiva eden belge.
26 No'lu A.DVNS.KLB.d/s.13.B.41.

Ek 3:



Huzur bozucu davranışlardan dolayı hapsedilen kişilerin affedilip serbest bırakılmasını iktiva eden belge. 26 Nolu A.DVNS.KLB.d./s.60.B.219.

Ek 5:

[illegible]

Huzur bozucu davranıştan dolayı sürgün cezası ve affedilip serbest bırakılmasını ihtiva eden belge. C.ZB.3059.

ÖZGEÇMİŞ

1978 yılında Elazığ doğumlu olup, ilk orta ve lise eğitimimi burada tamamladım. 1998 yılında başladığım Fırat Üniversitesi Tarih Bölümü'nü 2002 yılında tamamladım. Yine aynı yıl Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalında Yakınçağ Alanı'nda yüksek lisans'a başladım. 2005 yılında "25 Numaralı Kal'abend Defteri Transkripsiyonu" tez konusuyla yüksek lisansı başarıyla tamamladım. Aynı yıl Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalında Yakınçağ Alanı'nda Doktora eğitimine başladım.